

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**SELÇUKLULARDA VE NORMANLARDA VERASET: KARŞILAŞTIRMALI BİR
YAKLAŞIM**

Doktora Tezi

İSLAM KAVAS

Ankara-2017

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

SELÇUKLULARDA VE NORMANLARDA VERASET: KARŞILAŞTIRMALI BİR

YAKLAŞIM

Doktora Tezi

İSLAM KAVAS

Tez Danışmanı

İlhan Erdem

Tez Jürisi Üyeleri

İmzası

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. İlhan Erdem

Prof. Dr. H. Hüseyin Adalıoğlu

Prof. Dr. Güray Kırpık

Doç. Dr. Cihat Aydoğmuşoğlu

Yrd. Doç. Dr. Mert Kozan

Ankara-2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim. (.../.../20..)

Adı ve Soyadı

İmzası

ÖNSÖZ	1
KAYNAKLAR VE YÖNTEM	4
Kaynaklar	4
Selçuklulara Dair Kaynaklar	4
Normanlara Dair Kaynaklar	11
ARAŞTIRMALAR	19
YÖNTEM	24
GİRİŞ	27
BİRİNCİ BÖLÜM: DEVLETLEŞMEDEN ÖNCEKİ HAYAT VE İKTİDAR	30
A. Oğuzlar	30
1. Oğuz Coğrafyası	30
2. Oğuzlarda Sosyo-Ekonomik Yapı	39
3. Oğuzlarda İktidar Yapılanması	57
B. Vikingler	62
1. Viking Coğrafyası	62
2. Vikinglerde Sosyo Ekonomik Yapı	68
3. Vikinglerde İktidar Yapılanması	82
İKİNCİ BÖLÜM: HANEDAN OLMA VE DEVLET KURMA	86
A. Oğuzlardan Selçuklulara	86
1. Oğuzlardan Ayrılma ve Yeni Bir Hayat	86
2. Devletleşme ve Selçuklu Kimliğinin Oluşumu	100
B. Vikinglerden Normanlara	113
1. Vikinglerden Ayrılma Ve Yeni Bir Hayat	113
2. Devletleşme ve Norman Kimliğinin Oluşumu	125
A. SELÇUKLULAR	132
1. Büyük Selçuklularda Verâset ve İktidar	132
2. Anadolu Selçuklularında Verâset Ve İktidar	153
B. Normanlar	167
1. Normandiya'da Veraset Ve İktidar	167
2. İngiltere'nin Fethinden Sonra Veraset Ve İktidar	183
SONUÇ	214
ÖZET	224
ABSTRACT	225
KAYNAKÇA	226
GÖRSELLER	237

ÖNSÖZ

‘İnsanım, insana dair hiçbir şeyi garipsemem: *Homo sum humani nihil a me alienum puto.*’ Bu deyiş bu tezi layıkı ile yazmak için öğrenmeye çalıştığım Latincenin en sevdiğim ifadelerindendir. Herşey insandır ve insana dairdir, bu tez de öyle. İlerleyen sayfalarda tezin muhtevasından çokça bahsedileceği için burada bu tezin yazım sürecinin insana dair kısmından bahsetmek isterim.

Bu bahse girmeden önce de ilk teşekkürümü sunmak istiyorum. Tez danışmanım Prof. Dr. İlhan Erdem’in geniş bakış açısı olmasa idi, bu tezi yazamazdım diye düşünüyorum. Zira mukâyeseli tarih çalışması, hele de Normanlar gibi aşına olunmayan bir konuda bunun yapılması İlhan Hocamın bana güvenmesi ve düşüncelerime saygı duyup beni dinlemesi ile gerçeğe dönüştü. Bu sebepten kendisine mükerreren saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Bu tezi yazma fikrinin nasıl ortaya çıktığını anlatmadan önce ikinci teşekkürümü de sunmalıyım. Fakat bu teşekkür bir insana değil bir kuruma, Milli Eğitim Bakanlığı’nadır. Ben Diyarbakır’ın Lice ilçesinde bir tarih öğretmeni iken bu kurumun bursunu kazanarak Amerika Birleşik Devletleri’ne gidip akademik çalışmalar yapabildim ve dönüşümde de bir araştırma görevlisi olabildim. İmkani olmayanlara devlet kademelerini açan bu tür burslar Türk devlet geleneğinde zaten mevcuttur. Milli Eğitim Bakanlığı’na bunu yaşattığı için de minnettarım.

Mukâyeseli tarihe ilgim de bu eğitimim sırasında başladı. Buradaki yüksek lisans derslerim ekseriyetle Amerikan Tarihi ve Yahudi Düşünce Tarihi ile ilgili idiler. Bu dersler beni ziyadesiyle heyecanlandırıyordu ve başka milletlerinin tarihini öğrendikçe kendi milletimin tarihine dair farkındalığım da artıyordu. Öyle ki diğerlerinin tarihini okudukça hem onlara saygı duyuyordum hem de kendi milletimin tarihteki yerini daha iyi takdir ediyordum ve

ehemmiyetini anlıyordum. Türkiye'ye döndüğümde bu yüzden mukâyeseli tarih çalışmaya karar verdim.

Peki hangi konuyu çalışacaktım? O zamanlar Türklerin Türkistan'dan güneye ve batıya göçleri ile Gotların ve İskandinavların Avrupaya göçlerinin benzerliği hep aklımda idi; fakat bu konuyu nasıl sınırlandırabileceğim konusunda bir fikrim yoktu. Türk Tarih Kurumu'nun İbranca Kursu'na birlikte devam ettiğimiz saygıdeğer arkadaşım ve hocam Selim Tezcan'a bu konuyu açtığımda bana Selçuklu-Norman karşılaştırmasından ilk sözeden O idi. Bana Michel Balivet'in Ortaçağda Türkler isimli tercüme kitabını getirdi. Bu kitaptaki "Ortaçağ Akdenizi'nde Normanlar ve Türkler: İki Bakışık Rakip mi?" başlıklı makale bir ilham kaynağı oldu. Doğrudan benim konumla ilgili olmaması hasebiyle çokça kullanamadığım bir kaynak olsa da bu ilk adımdı ve en büyüğü idi. Bu yüzden Selim Tezcan'a son derece müteşekkirim.

Bir diğer teşekkür borcum da hiç kuşkusuz Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Ortaçağ Kürsü'sü başkanı Prof. Dr. Hasan Hüseyin Adalıoğlu içindir. Kendisi özellikle Selçuklu Tarihi konusunda hem düşüncelerini hem de kaynaklarını benimle paylaştı.

Teşekkür borçlu olduğum bir başka kurum Türkiye Bilimsel Ve Teknolojik Araştırma Kurumu'dur. Bu kurumun projemi kabul edip burs vermesi sayesinde bir sene İskoçya'da kalıp bu tezin Normanlar kısmını yazabildim.

İskoçya'da bulunduğum süre boyunca Prof. Dr. Robert Bartlett bana danışmanlık yaptı. Hiç bilmediğim bir konuda bana sabırla yol gösterdi ve yardımlarını hiç esirgemedi. Minnettarım. Ayrıca kendisinden Avrupa akademisinde de Normanlar ile Selçukluları birbiri ile karşılaştırma düşüncesi olduğunu öğrendim. Kendisinin söylediğine göre O'nun bir hocası 'İslam Dünyasının Normanları Selçuklulardır' dermiş.

Özel bir teşekkür borçlu olduğum bir başka hocam da Erkan Göksu'dur. Kendisi Ravzatu's Safâ ve Tarih-i Güzîde'nin tercümelerini o vakit henüz yayınlanmamış olmalarına rağmen bana gönderdi ve faydalanmamı sağladı.

Bu doktora sürecinde gerek Eskişehir'deki görevim gerekse de bir seneliğine İskoçya'da bulunmam hasebi ile Ankara'ya gidip doktoramla ilgili işlerle ilgilenemediğim zamanlar oldu. Bu zamanlarda Araştırma Görevlisi arkadaşlarım Mustafa Aylar'ın ve Firdevs Özen'in yardımları hemen yetişti. Kendilerine yürekten minnettârim.

Son iki teşekkürü aileme ayırmak istiyorum. İlki beni yetiştirip bugünlere getiren annem Şahin Kavas'a ve babam İbrahim Kavas'adır.

Aileye olan ikinci teşekkürüm de hayat arkadaşım karıma, Halime Kavas'a...

Teşekkür etmeyi unuttuğum daha nice kişi ve kurumun olduğuna eminim. Onların affına sığınıyorum ve beniz mazur görmelerini talep ediyorum.

Yukarıda saydığım bütün destekler ve elimden gelen gayretimle eldeki tez ortaya çıktı. Fakat bu tez benim için sadece bir başlangıç. Zira bu tez için harcadığım mesai esnasında kafamda çalışılacak birçok yeni konu ve proje şekillendi. Bu çalışmalarla akademimize faydalı katkılarda bulunabileceğimi düşünüyorum.

KAYNAKLAR VE YÖNTEM

Kaynaklar

Selçuklulara Dair Kaynaklar

Selçuklu tarihine dair kaynaklar ile ilgili bilgiler şu ana kadar yazılmış birçok eserde mevcuttur. Bu tezin amacı ayrıntılı bir şekilde Selçuklu tarihine eğilmek olmamasına rağmen burada Oğuzlar ve devamı olan Selçuklulara dair önde gelen kaynaklar hakkında genel bilgiler paylaşılacaktır.

Er-Rihle

Eğer meseleyi kronojik düşünecek olursak üzerine konuşacağımız ilk kaynak İbn Fadlan'ın seyahatnamesi olmalıdır. Abbasi Halifesinin İtil Bulgarlarına bir elçisi olarak 920'li yıllarda yola çıkan İbn Fadlan uğradığı Oğuz Yabgu Devleti ve Oğuzlar'ın yaşayışı hakkında bize başka eserlerde bulamayacağımız ayrıntılı bilgiler verir. Hatırlanacak olursa İbn Fadlan Vikingler içinde önde gelen bir kaynak olduğu gibi Peçenekler, Başkırtlar, Hazarlar ve Slavlardan da bahseder. Bu kaynak ile ilgili önceki bölümde de bilgilendirme yapılmıştır.¹

Câmiü't-Tevârih

Diğer bir kaynak hem Oğuzlar için hem de Selçuklular için vazgeçilmez bir kaynak olan, İlhanlı devlet adamı Reşidüddin Fazlullah'tır. Fazlullah'ın kaydetmesi sonucu elimize ulaşan Oğuz Kağan Destan'ı elimizdeki kaydedilmiş en eski Oğuz Kağan Destanı olmakla birlikte aynı zamanda da en ayrıntılısıdır. 13-14. yüzyıllar arasında yaşamış olan Fazlullah

¹ İbn Fadlan, *age*, Togan, *age*; Muhammedoğlu, *age*.

'hezarfen' denilen türden bir devlet adamı idi ve yazdığı tarih alanındaki eseri *Câmiü't-Tevârih* Moğol hanedanlığı ve Gazan Han merkezli bir dünya tarihi idi.²

Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra

İmameddin El-Kâtip El-İsfahânî'nin *Nusratü'l-Fetre ve Usratü'l-Fitra* isimli dört ciltlik eserinden El-Bundârî tarafından özetlenmiştir. Irak ve Horasan Selçuklular'ı başlığı ile Türk Tarih Kurumu tarafından Kıvameddin Burslan'ın tercümesi ile yayınlanmıştır. Selçuklu tarihi üzerine birinci elden çok mühim bir kaynaktır. El-İsfahânî'nin eserinden nakledeken edebi tasvir ve şiirler çıkartılmış fakat tarihi bilgiler korunmuştur. Böylece eser sade üsluplu bir tarih kitabı haline gelmiştir.³

Murûc'uz Zeheb ve Ma'âdinul Cevher

Mesudî'nin *Murûc'uz Zeheb ve Ma'âdinul Cevher* adlı eseri 10. yüzyıl İslam tarihi ve coğrafyası üzerine bilgi veren bir başka eserdir. Bu eserden de Oğuzlar konusunda faydalanılmıştır. Olayları sınıflandırarak anlatan, daha sonra İbn Haldun için de örneklik oluşturan farklı bir tarz benimsemiştir.⁴

El-Kâmil fi't-Târih

İbnü'l-Esir İslam tarihinin başlıca kaynaklarından olduğu gibi Selçuklu tarihinin de başlıca kaynaklarındandır. On üçüncü yüzyılda yazılmış olan eseri *El-Kâmil fi't-Târih* 1230 yılı sonuna kadar gelen bir dünya tarihidir. Eser müessirinin adını Doğu'da ve Batı'da takdirle

² R. Fazlullah, *Câmiü't-Tevârih*, Terc. Erkan Göksu, İstanbul: Selenge Yayınları, 2010; M. Ş. Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler**, İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991, s. 260-284; R. Şeşen, "Câmiü't-Tevârih," **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul: TDV Matbaası, C. 7, 1993, s. 132-134; R. Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 1998, s. 235-237.

³ El-Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Terc. K. Burslan, Ankara: TTK, 2016.

⁴ Mesudî, **Murûc Ez-Zeheb**, Terc. A. Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2004; Şeşen, **age**, s. 73-77; C. Avcı, "Mesudî, Ali bin Hüzeyin," **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul: TDV Matbaası, C. 29, 2004, s. 353-355.

yaşatacak düzeydedir. İbnü'l-Esir o zamana kadar tarih yazanların metodunu eleştirir ve kendi eserinin metodu konusunda da açıklamalar yapar. Olaylar yıllıklar şeklinde kaydedilmiştir. ⁵

Ebu'l-Farac Tarihi

Ebu'l-Farac Tarihi Suriye'de yetişmiş bir Süryanî tarafından yazılan ve kendine has orjinallikleri olan bir eserdir. Selçuklu tarihi için çok önmeli bir kaynak olan bu eserin en dikkat çekici noktalarından biri Selçuklu tarihi üzerine nakillerde bulunurken İslamî kaynaklara nazaran eski Türk mitlerine çok daha yakın nakiller yapmasıdır. Mesela Oğuzlar Anadolu'ya gelirken bir kurdu takip etmeleri, Tuğrul Bey'in Halifeye yazdığı mektupta Hun İmparatorluğu vurgusu yapması bunlardan bazılarıdır. Selçuklulara dair verdiği bilgiler de şu anda elimizde olmayan bir kaynak olan *Meliknâme* isimli Selçuklu tarihine dair ilk vekâyinâmeden beslendiği bilinmektedir.⁶

El-Bidâye ve'n-Nihâye

İbn Kesir adı ile bilinen Ebu'l-Fida İsmail İmadu'd-Din İbn Ömer İbn Kesîr İbn Davud İbn Kesîr el-Dımaşkî el-Kureyşî'nin eseri *El-Bidâye ve'n-Nihâye* on dördüncü yüzyılda kaleme alınmış genel bir dünya tarihidir. Olaylar kronolojik sıraya göre anlatılmıştır. Tarzını ve birçok bilgiyi İbnü'l-Esir'den almasına rağmen Selçuklular hakkında da verdiği bilgiler göz ardı edilemez.⁷

Mir'âtü'z Zaman Fi Tarihi'l-A 'yân

⁵ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, 15 Cilt, Beyrut: Dâru'l Kutubu'l-İlmiyye, 1987-2003, Günaltay, *age*, s. 154-162; A. Özaydın, "İbnü'l-Esîr, İzzeddin," , *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Matbaası, C. 21, 2000, s. 26; Şeşen, 1998, s. 137-139.

⁶ G. Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, Terc. Ö. R. Doğrul, Ankara: TTK, 1945.

⁷ İbn-i Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, Merkezu'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, 1998; A. Özaydın, "El-Bidâye ve'n-Nihâye," , *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Matbaası, C. 6, 1992, s. 131; Günaltay, *age*, s.328-330; Şeşen, 2008, s. 196-198.

Sıbt İbn'ül-Cevzi'nin *Mir'atü'z Zaman Fi Tarihi'l-Ayan* isimli eseri kırk cilde baliğ bir tarih kitabıdır. Eserin yer yer Selçuklular ile ilgili ayrıntılı bilgiler veren kısımlarının tercümesi Prof. Dr. Ali Sevim tarafından yapılmıştır.⁸

Tarih-i Beyhâkî

Ebu'l-Fazl Beyhâkî eseri *Tarih-i Beyhak*'ı esasen önemli görevleri ifa ettiği Gazneliler Devleti'nin tarihini yazmak için kaleme almıştı. Selçuklular da Gazneliler Devleti ile mücadeleleri sonucu kurulduğu için bu eser Selçuklular ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedir. Beyhâkî Selçuklular ile yapılan savaşlara katıldığı için nakilleri paha biçilmezdir ve eşsizdir.⁹

Tabakât-ı Nâsirî

Kadı Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî tarafından 1260 yılında kaleme alınmıştır. On üçüncü yüzyılda yazılan Farsça tarihlerin en çok beğenilenlerindedir. Hz. Adem'den başlayarak o güne kadar gelen olaylar anlatılmıştır. Yirmi tabaka olmak üzere tertip edilmiştir. Selçuklular ve sonrasındaki atabeylikler hakkında mühim bilgiler aktarır. Bu eserin Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşahlar ile ilgili kısımları Erkan Göksu tarafından Türkçeye çevrilmiştir.¹⁰

Ravzatu's-safâ fî sîreti'l-snbiyâ ve'l-mülûk ve'l-hulefâ

Eserin müellifi Timurular dönemi müelliflerinden Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmud Mîrhând'dır. Yazar o döneme kadar İslam dünyasında yazılmış tarih kitaplarının

⁸ S. İbnü'l-Cevzî, *Mir 'âtü'z-Zaman Fî Târîhi'l A 'yân'da Selçuklular*, Terc. A. Sevim, Ankara: TTK, 2011; A. Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzî," *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Matbaası, C. 37, 2009, s. 87.

⁹ Bu eserden yapılan nakiller genellikle M. Altay Köymen'in tercümelerinden alınmıştır. Bakınız, M. A. Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri**, Cilt I, Ankara: TTK Basımevi, 2011; Günaltay, **age**, s. 126-131; C. E. Bosworth, **History of Beyhaqi (The history of Sultan Mas'ud of Ghazna, 1030-1041) : Introduction and Translation of Years 421-423 A.H.= 1030-1032 A.D.**, Boston : Ilex Foundation, 2011; T. Yazıcı, "Tarih-i Beyhâkî," *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Matbaası, C. 40, 2011, s. 75.

¹⁰ El-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, Terc. E. Göksu, Ankara: TTK, 2015; Şeşen, 1998, s. 162-163.

çoğunu incelemiştir. Bizzat Mîrhând'ın kendisi tarafından yazılan altıncı ve O'nun torunu tarafından yazılan yedinci ciltler bizzat tanıklıklara dayanır. Müellifin kullandığı bazı kaynakların günümüze ulaşmaması olması eserin Türk tarihi açısından kıymetini daha da arttırmaktadır. Eserin Selçuklular ile ilgili kısmı Erkan Göksu tarafından Türkçeye çevrilmiştir.¹¹

El-Evamirü'l-Alaiyye fi'l-Umûri'l-Alaiyye

Özel olarak Anadolu Selçukluları ile ilgili kaynaklardan en bilineni ise İbn Bibi olarak tanınan Nasıruddin Hüseyin b. Muhammed tarafından on üçüncü yüzyılın sonlarına doğru yazılan *el-Evamirü'l-Alaiyye fi'l-Umûri'l-Alaiyye* isimli eserdir. Farişî tarih yazımının etkisi ile bu eserin büyük bir kısmı çok uzun edebi tasvirler içerirken savaş ve eğlence meclisleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler dikkat çeker.¹²

Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-Ahyâr

Kerimüddin Aksarayî'nin kaleme aldığı *Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr* on dördüncü yüzyılda kaleme alınmış bir eserdir. Selçuklular ve beylikler dönemi üzerine önemli bir eserdir. Bu eser İbn Bîbî'nin eserinden sonra Anadolu Selçuklu tarihinin ikinci en önemli eseridir.¹³

El-Veledü's-şefik ve'l-hafidü'l-hâlik

¹¹ Mirhand, *Ravzatu's-Safâ*, Terc. E. Göksu, Ankara: TTK, 2015; Şeşen, 1998, s. 247-248; Günaltay, *age*, s. 400-402.

¹² İbn-i Bîbî, *El-Evâmîrü'l-Alâiyye fi-i-Umûru'l-Alâiyye*, Terc. M. Öztürk, Ankara: TTK, 2014; Şeşen, 2008, s. 166-167; Şeşen, 1998, s. 166-169; M. F. Köprülü, *Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1943, s. 388-389.

¹³ K. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*, Terc. M. Öztürk, Ankara: TTK, 2000; K. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*, tashih ve neşreden Osman Turan, Ankara: TTK, 1944; Şeşen, 1998, s. 281-282; İ. Aka, "Aksarayî, Kerimüddin," *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Matbaası, C. 2, 1989, s. 293; Köprülü, *age*, s. 389.

Niğdeli Kadı Ahmed tarafından 1333'te kaleme alınan muhtasar bir İslam tarihi hususiyetindeki *el-Veledü's-şefik ve'l-hâfidü'l-hâlik* dini ve sosyal tarihe dair verdiği bilgiler açısından Fuad Köprülü'nün dikkat çektiği bir eserdir. Farisî tarih yazımı geleneğine münasip bir tarzda kaleme alınmıştır.¹⁴

Anonim Selçuknâme

Bunlardan ayrı olarak Feridun Uzluk'un tercüme etmiş olduğu bir Anonim Selçuknâme vardır. Bu eserde Büyük Selçuklulara dair özet bi bilgi verildikten sonra Anadolu Selçuklular'ı tarihine geçilir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışının ardından sonra 1363 yılına kadar da tarihi olaylar hakkında bilgiler verilmeye devam etmiştir.¹⁵

Divân-ı Lügâti't-Türk

Kaşgarlı Mahmud eserine 1072'de başlamış ve 1074'de bitirmiştir. Görece erken bir eserdir ve Türk lisanı üzerine bir lügat olması ile birlikte Türk boyları, özellikle Oğuzlar hakkında bilgiler verir. Kaşgarlı Mahmud o dönemde Türk illerini dolaşmış ve malzeme toplamıştır. Bu lügat de bu malzemey dayanmaktadır.¹⁶

Kitâb-ı Dede Korkut Alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân

Dede Korkut kitabı olarak bilinir ve Oğuzların bazı destanlarının Korkut Ata'nın dilinden anlatılması ile oluşmuştur. Câmîü't-Tevârih'e göre Dede Korkut Kayı İnal Han

¹⁴ N. K. Ahmed, *El-Veledü's-Şefik Ve'l-Hâfidü'l-Halîk'i*, Terc. A. Ertuğrul, Cilt I, Ankara: TTK, 2015; Şeşen, 1998, s. 282; Köprülü, *age*, s. 391.

¹⁵ Anonim, *Selçuknâme: Tarih-i âl-i Selçuk*, Terc. F. N. Uzluk, Ankara, 1952.

¹⁶ K. Mahmud, *Divân-ı Lügâti't-Türk*, Terc. Besim Atalay, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1986; M. S. Kaçalın, "Dîvân-ı Lügâti't-Türk," , " *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Matbaası, C. 9, 1994, s. 446-449.

olarak bilinen Oğuzların onuncu hükümdarının başmüşaviridir. Elimizde bulunan Berlin, Dresden ve Vatikan yazmaları birçok tarihçimiz tarafından çalışma konusu yapılmıştır.¹⁷

¹⁷ M. Ergin, **Dede Korkut Kitabı : Giriş-Metin-Tıpkıbasım**, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2014; O. Ş. Gökyay, “Dede Korkut,” **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul: TDV Matbaası, C. 9, 1994, s. 77-80 .

Normanlara Dair Kaynaklar

Vikingler hakkındaki kaynaklar, özellikle de buradaki çalışmanın odaklandığı dönem olan Normanlar öncesi Viking tarihine ait kaynaklar, kendileri tarafından değil genellikle yağma yaptıkları bölgelerin rahipleri tarafından yazılmıştır ve doğal olarak Vikingler bu kaynakların gözünde yağmacılardan ibarettirler.

Anglo Sakson Kronikleri

Viking yağmalarından ilk defa bahseden ve sadece Viking değil aynı zamanda Norman tarihi için de kullanacağımız kaynak meşhur *Anglo Sakson Kronikleri*'dir. Normanlar İngiltere'ye gelene kadar İngilizce olarak yazılmış en önemli kaynaktır. Eski İngilizce ve eski İngiliz tarihi için önde gelen kaynaktır. Birçok nüshası mevcuttur. Esasen yek pare bir eser olmaktan ziyade Eski İngilizcede yazılmış yıllıkların bir toplamıdır. Hatta bu koleksiyonu tek bir eser olarak değerlendirmeyen tarihçiler de vardır. Burada kullanılan nüshada beşinci yüzyılda Anglo Saksonların Britanya'ya gelmesi ile yıllıklar başlar. Roma İmparatoru Sezar'ın İngiltere'yi fetih tarihi olan M.S. 60 tarihi ile başlayanlar da vardır ve son Norman Kralı olarak kabul edilen Stephen'in ölümüne kadar devam eder. Olaylar yıldan yıla özet olarak kaydedilmiştir. En ciddi kayıtlar 9. yüzyıl ile kayıtların bittiği 12. yüzyıla kadar yapıldığı için konumuz açısından da mühim bir eserdir. Bu eserin bu tez açısından önemi Vikinglerin İngiltere'de yaptıkları ilk yağmaları ve 1066'dan sonra Norman tarihini takip edilebilmesini sağlamasıdır.¹⁸

Prümlü Regino Kronikleri

¹⁸ *The Anglo Saxon Chronicle*, Terc. J. Ingram, London: Everyman Press, 1912 ; *The Anglo Saxon Chronicle*, G. N. Garmonsway, Terc. G. N. Garmonsway Ed., London: J. M. Dent, 1953; *The Anglo Saxon Chronicle*, D. Whitelock, Terc. D. Whitelock Ed., London: Eyre and Spottiswoode, 1961.

O dönemde Frank topraklarında olan Prüm Manastırında Benedikten bir başrahip olan Regino tarafından 9. yüzyılda yazılmış olan yıllıklara *Prümlü Regino Kronikleri* denir. Regino'un bu eseri döneminin istikrarsızlığının ve Karolenj Hanedanı'nın ilmi çalışmaların yazılmasını ve çoğaltılmasını teşvik etmesinin bir sonucudur (Regino, 2009, s. 2). Fransa'ya yapılan ve Normanların gelişi için hazırlık mesabesinde olan Viking saldırıları için önemli bir kaynaktır.¹⁹

Fulda'nın Yıllıkları

Regino'dan yeterince alıntı yapıldığı ve paralel bilgileri içerdiği için burada kullanılmamış olsa da Vikinglerin ilk yağmaları ile ilgili bir diğer mühim kronik *Fulda'nın Yıllıkları (Annales Fuldenses)*'dir. Fulda Katedrali'nde yazıldığı için bu isimle anılmıştır. Doğu Frank İmparatorluğu'nun yıllıklarının tutulduğu bu kaynak 840 yılından başlayarak bu yüzyılın sonuna kadar ki dönemin şahit olunmuş olaylarını kaydeder. Hem Viking saldırıları hem de Karolenj Hanedanı tarihi için bir kaynaktır.²⁰

Flodoard Yıllıkları

Fransız kaynaklı bir diğer yıllık ise Flodoard Yıllıkları (The Annals of Flodoard)'dır. Bu yıllıklar 919 ila 966 seneleri arasındaki olayları anlatırlar ve Avrupa tarihi açısından önemli kabul edilen yıllıklardır. Bu dönem üzerine yazdığımız için bizim de yararlandığımız kaynaklar arasındadır.²¹

Vita Asgarii

¹⁹ Regino, A. O. P., *Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon com continuatione Treverensi* (F. Kurze Ed.). Hannover: Hahn, 1980.

²⁰ T. Reuther, *The Annals of Fulda*, Manchester University Press, 1992.

²¹ O. F. Reims, *The Annals of Flodoard of Reims 919-966*, S. F. B. S. Bachrach, Terc. S. F. B. S. Bachrach Ed., Canada: Steven Fanning, 2004.

Vita Ansgarii, Ansgar'ın Hayatı, isimli yine 9. yüzyıla ait eser Hamburg-Bremen başrahibi Rimbart tarafından halefi Anskar'ın hayatını anlatmak için yazılmıştır. Anskar Hristiyanlığı tebliğ için İsveç'ye gittiği için bu eserden o dönemde Vikinglerde sosyal yapı üzerine bazı bilgiler alabiliyoruz.²²

Othere Risalesi

İskandinavya'nın ekonomik yapısı hakkındaki bilgilerini aktardığımız birinci elden kaynak ise Eski İngilizce olarak Norveçli bir deniz gezgini tarafından Wessex Kralı Alfred'e 890 yılında verilen Othere isimli bir İskandinav beyinin yaptığı deniz yolculuğu ve ülkesindeki konumu ve varlığını anlatan kitapçıktır. Burada Othere'nin Alfred'e getirdiği hediyelerden ve kendi yurdundaki varlığından bahsedildiği için bu çalışma açısından özellikle ekonomik bilgileri içeren bir kaynaktır. İlk yazıldığı döneme tarihlenen yazmalar elimizdedir.²³

Er-Rihle

İlginçtir fakat Vikinglerin dini, ekonomik ve sosyal hayatı bakımından en ayrıntılı bilgileri veren kaynaklardan bir tanesi Müslüman bir seyyah olan İbn Fadlan'a aittir. Büyük tarih âlimimiz Zeki Velidi Togan tarafından İran'ın Meşhed şehrinde bulunmuş ve 1939 senesinde Almanca tercümesi ile birlikte neşredilmiştir.

Henüz Müslüman olmuş Volga Bulgarı'na, İbn Fadlan bir Abbasi elçisi olarak giderken yolda Rus tacirlere rastlar. Daha sonradan asimile olup o topluma adını verecek olan Ruslar esasen İskandinav asıllı bir topluluktur. Fadlan *Rihle* adlı eserinde birkaç sayfada hallerine çok şaşırdığı bu Rusların görünüşleri, gelenekleri, dinleri ve ticaret yapış şekilleri

²² P. S. Sawyer, *Kings and Vikings*, London: Routledge, 1996.

²³ *The Anglo-Saxon World: An Anthology*, Terc. K. Crossley-Holland, New York: Oxford University Press, 1999.

hakkında çok önemli bilgiler verir. İbn Fadlan Batılı Tarihçiler tarafından Volga Vikingleri hakkındaki en önemli eser kabul edilir. Özellikle İskandinav kavimlerinde sıkça görülen bir ölü gömme tarzı olan gemi mezarı ve ayinini kendi gözleri ile görüp ayrıntılı olarak anlatan tek eserdir. Bugün İbn Fadlan Viking tarihi hakkında en mühim kaynaklardan kabul edildiği için bu çalışmada da genişçe yer verilecektir.²⁴

Historia Normannorum

De Moribus et Actis Primorum Normanniae Ducum

Norman tarihi Rollo'ya Rouen bölgesinin verilmesi ile başlar ve Normandiya Normanlarının tarihi üzerine yazılmış kronikler şöyle sıralanabilir: St. Quentinli Dudo'nun eseri *Historia Normannorum*,²⁵ Jumiegesli William tarafından başlanılıp Orderic Vitalis ve sonra da Torignili Robert tarafından devam edilen *Gesta Normannorum Ducum*.²⁶ Bu sonraki tabii ki İngiltere'yi fethettikten sonraki dönemi de kapsar. Bu dönemi kapsayan önde gelen diğer eserler Orderic Vitalis tarafından yazılan *Historia Ecclesiastica*,²⁷ Malmesburyli William tarafından yazılan *Gesta Regum Anglorum*,²⁸ Poitiersli William'ın eseri *Gesta Guillelmi*,²⁹ Huntingtonlu Henry'nin *Historia Anglorum*'u³⁰ ve yazarı bilinmeyen *Encomium Emma Reginae*'dir.³¹

²⁴ İ. Fadlan, *Rihletu İbn Fadlan*, D. S. el-Dehan Ed., Beyrut: Mektebetu el-Sekafetu el-Âlimiyye, 1987; İ. Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, R. Şeşen Ed., İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975; Z. V. Togan, *Ibn Fadlan's Reisebericht. Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes*, Band 24, Nr. 3, Leipzig 1939; A. S. Muhammedoğlu, "İbn Fadlan," *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Matbaası, 1999, C. 19, s. 477-479.

²⁵ Dudo, E. Christiansen, *History of the Normans*, Woodbridge, Suffolk, UK ; Rochester, NY: Boydell Press, 1998.

²⁶ W. Jumieges, *The Gesta Normannorum Ducum of William of Jumieges, Orderic Vitalis, and Robert of Torigni*, E. M. C. V. Houts, Terc. E. M. C. V. Houts Ed., Cilt I, Oxford: Clarendon Press, 1992; W. Jumieges, *Gesta Normannorum Ducum of William of Jumieges, Orderic Vitalis, and Robert of Torigni*, E. M. C. V. Houts, Terc., Cilt II, Oxford: Clarendon Press, 1995.

²⁷ O. Vitalis, *The Ecclesiastical History of Orderic Vitalis*, Cilt VI. Oxford: The Clarendon Press, 1978.

²⁸ M. William, *A History of The Norman Kings*, Llanerch Enterprises: Lampeter, 1989.

²⁹ W. Poitiers, *Gesta Guillelmi: The Deeds of William*, R. H. C. D. M. Chibnall, Terc. R. H. C. D. M. Chibnall Ed., 1989.

³⁰ H. Henry, *Historia Anglorum: The History of the English People* Oxford: Clarendon Press, 1996.

³¹ *Encomium Emma Reginae*, A. Campbell Ed., London: Cambridge University Press, 1998.

St. Quentinli Dudo tarafından yazılan *Historia Normannorum* (Normanların Tarihi) ilk resmi Norman tarih yazımıdır ve Norman tarihinin en önemli kaynağıdır. *De Moribus et Actis Primorum Normanniae Ducum* (İlk Norman Düklerinin Gelenekleri ve Fiilleri Üzerine) olarak da bilinir.

Vermandois Kontu Albet tarafından Norman sarayına elçi olarak gönderilen Dudo burada Norman Dükü I. Richard'ı çok etkiler ve Dük kendisinden bir Norman tarihi yazmasını ister. Eserin giriş kısmından anlaşılabilir ki Dudo bu görevi birkaç defa reddetmesine rağmen yerine getirmek zorunda kalır ve bu kitabı pek de isteyerek yazmaz. Ayrıca bu eseri velinimetisi olan Laon Psikoposu Adalberon'a adar ve Ona bu eseri hangi şartlar altında yazdığını da anlatır.

Normandiya'nın I. Richard döneminin canlı tanığıdır ve Rollo'nun İskandinavya'yı terk etmesi ile başlayıp Richard'ın 996 yılındaki ölümüne kadar devam eder. Eser tarihçiler tarafından özellikle giriş kısmında anlattığı bir sürü hikâye sebebi ile eleştirilir. Rollo'nun Danimarka'dan Fransa'ya olan yolculuğunu Latince klasikler ve İskandinav efsanelerini kullanarak gereksiz yere uzattığı düşünülür. St. Quentinli Dudo elbetteki eserini latince yazmıştır. Fakat bugün elimizde olan nüsha Eski Fransızca ve 14. yüzyıldan kalma bir nüshadır. Bu yüzden yaptığımız iktibaslarda İngilizce tercümesi esas alınmıştır.

Gesta Normannorum Ducum

Gesta Normannorum Ducum (Norman Düklerinin Faaliyetleri) Norman tarihinin en önemli ikinci eseridir. William of Jumieges tarafından 1060 yılından hemen önce yazılmaya başlanmıştır. Eser kendisinden önceki dönem için St. Quentinli Dudo'nun kroniğini esas alır. Bu özelliği ile onun bir devamı kabul edilebilir. Fatih William 1066 yılında İngiltere'yi fethedip bir meşruiyet sorunu ile karşılaşınca 1070 yılında William of Jumieges eserini

genişletmiş ve Fatih William'ın İngiltere'ye kral olmasını meşrulaştırıcı unsurlar yerleştirmiştir.

Eser Orderic Vitalis (ö. 1142) ve Torignili Robert (ö. 1186) tarafından genişletilerek I. Henry'nin ölümüne kadar getirilmiştir. Orderic Vitalis'in 1095 yılında bu eserin devamını yazmaya başlayıp 1113 veya 1114 yılında bitirdiği tahmin edilmektedir. Ayrıca Orderic yalnızca *GND*'nin devamını yazmakla kalmamış kendisinden önce William Jumieges'in yazdığı kısmı da gözden geçirip bir kısım eklemeler yapmıştır. Torignili Robert ise La Bec Manastırı'nda görevli bir keşişti ve manastırın yıllıklarını derleyip düzenlemekle görevli biri idi. tarihe çok yakın bir ilgisi vardı. Bizzat kendisi tarafından gözden geçirilen 1139 tarihli *GND* nüshası hala elimizdedir. 1159 yılına kadar güncellemeye devam etmiştir.³²

Historia Ecclesiastica

Döneminin en mühim sosyal tarih kaynaklarından biri olan ve Orderic Vitalis tarafından yazılan *Historia Ecclesiastica (Kilise'nin Tarihi)* bu dönemin bir diğer göz ardı edilemez kaynağıdır. Eser altı cilt halinde basılmıştır ve esasen on üç kitaptan müteşekkildir. Adından da anlaşılacağı üzere Kilise'nin gelişiminin tarihini anlatmak için yazılmıştır ve bu yüzden İsa'nın doğumundan itibaren başlar. Bu kısımlar pek tabii ki tarihi bir gerçeklik değerini haiz değildir.

Historia Ecclesiastica'nın bu tezin ilgi sahasına giren kısmı esasen dönemin olaylarını Kilise tarihi ile beraber anlattığı altıncı cildir ve bu orijinal metinde yedinci ve sekizinci kitaplara tekabül eder. Özellikle I. Henry ile ilgili olan sekizinci kitap Onun kendi döneminde yazılmıştır (1133-1135). 1082 tarihinden sonraki kısımlar kendi yaşadığı dönemi anlattığı için daha ayrıntılıdır. Eserdeki anlatım son Norman Kralı Stephen'ın 1141 yılında Lincoln

³² W. Jumieges, *age*.

yenilgisine kadar gelir. Kaynak kullanımına çok önem verir ve eserde dönemin beratları ve divan kayıtlarının dışında yüzden fazla kaynak kullanmıştır.³³

Gesta Regum Anglorum

Kullanılan kaynaklardan bir diğeri olan *Gesta Regum Anglorum* (İngiliz Krallarının Faaliyetleri) Malmesburyli William (1095-1143) tarafından kaleme alınmıştır. William birçok kaynak tarafından 12. yüzyılın en çok okuyan adamı, en eğitilmiş ve en iyi tarihçisi olarak kabul edilir (C. W. Hollister, 2001; Thomson, 2003). Şu anda İngiltere'nin en önemli tarih yazımlarından biri olarak kabul edilen eseri 449 yılından başlar ve 1127 senesine kadar olan olayları içerir. Eserinde açıkça "İngiliz Tarihi'nin Babası" olarak anılan ve *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum* (İngiliz Kavminin Kilise Tarihi) kitabının yazarı olan St. Bede'yi örnek aldığını belirtmiştir. Çalışmamız açısından eserin en önemli kısımları Fatih William'ın hayatının anlatılması ile başlayan kısımdır.³⁴

Gesta Guillelmi II ducis Normannorum

Gesta Guillelmi II ducis Normannorum (Normanların Dükü II. William'ın Faaliyetleri) veya diğeri adı ile *Gesta VVillelmi Ducis Normannorum et Regis Anglorum* (İngiltere Kralı ve Normanların Dükü William'ın Faaliyetleri) Fatih William dönemine ve Normanların İngiltere'yi fetihlerine dair kullandığımız Poitiersli William (1020-1090) tarafından yazılan önemli bir kaynaktır. 1066'da yazılmaya başlanılıp 1071-1077 arası tarihlerde genişletildiği düşünülen eser Fatih William'ın İngiltere'yi fethine ve O'nun İngiltere Kralı olmasının meşruiyetine odaklanır. Ayrıca bu fethin gerçekleştiği Hasting Savaşı (1066) ile ilgili en erken kaynaktır. Askeri bilgisi ve Fatih William'ın yakınındaki bir din adamı olması da bu kaynağı değerli kılan diğer unsurlardır. Tam bir nüshası günümüze

³³ O. Vitalis, age.

³⁴ M. William, age.

ulaşmamıştır. Aynı zamanda ön yargılı ve güvenilmez olduğu yönünde eleştirilir almış bir kaynaktır (Gransden, 1974, s. 102).³⁵

Historia Anglorum

Orderic Vitalis ve Malmesburyli William ile çağdaş olan ve bu çalışmada sıkça kullanılan bir diğer kaynak Huntingdonlu Henry tarafından yazılan *Historia Anglorum* (*İngilizlerin Tarihi*) adlı eserdir. Yazarın kitabının giriş kısmında belirttiğine göre bu eseri yazmasını Lincoln Psikoposu Alexander istemiştir ve eserin yazılış amacı İngiltere Krallığı'nın tarihi ve haklının menşeinin anlatılmasıdır. Eserin 1130'dan önce tamamlandığı kesindir. Bu kitap tarih boyunca İngiltere'nin geçirdiği beş işgali (Romalılar, Piktler ve İskoçlar, Angeller ve Saksonlar, Danimarkalılar ve Normanlar) iyi anlatması ile tanınır.³⁶

³⁵ W. Poitiers, **age**; A. Gransden, *Historical writing in England, c.550 to c.1307*, London: Routledge and Kegan Paul, s. 102, 1974.

³⁶ H. Henry, **age**.

ARAŞTIRMALAR

Bu teze konu olan çalışma alanı henüz bakir sayılabilecek bir alan olması hasebi ile konu ile direk ilgili çalışmalar son derece sınırlıdır. Selçukluar ile Normanlar'ı karşılaştırmalı olarak çalışan eserler ancak birkaç tanedir. Bununla birlikte Selçuklular ve Normanlar adına ayrı ayrı yapılmış önde gelen çalışmaları da burada söz konusu etmek gerekmektedir.

Esasen mezkûr devletler arasındaki karşılaştırılabilirliği gören ve yazıya geçiren ilk kişi Michel Balivet olmuş, Selçuklular ile Normanlar'ın Akdeniz'de karşılaşmaları üzerine bina ettiği mukâyeseli tarihe güzel bir örnek olan makalesini yazmıştır.³⁷

Onun bu makalesi Selçuklular ve Normanlar arasındaki birçok benzerliği ortaya koyar ve genel değerlendirmeler yapar. Balivet'e göre Normanlar ve Türkler arasında şu başlıklar altında rahatlıkla benzerlikler kurulabilir: “Fetihlerde Eşzamanlılık, Din Değişimlerinde Bakışım,” “Sunnî Türkler ve Katolik Normanlar,” “Ortodoksluğun Dünyevî Güçleri ve Kutsal Savaşın Kılıçları,” Norman ve Türk Devletleri: Oligarşi ve Yayılmacılık,” Bizans: Türklerin ve Normanların İşvereni-Kurbanı,” “Türkler ve Normanlar: Devlet Örgütlenmesi ve Kültür Potası,” “Öteki ve Kendi İmgeleri,” “İslamın Savunucuları, Hristiyanlığın Koruyucuları,” “Norman Düzeni-Türk Düzeni: Anarşinin ve Keyfî Yönetimin Sonu,” “Kaderleri Önceden Belirlenmiş Halklar,” “Kılıç Hakkı ve Savaş Teknikleri,” “Savaşçı Erdemler,” “Norman Kaygısı ve Türk Korkusu,” “Kaygılandırıcı Fiziksel Görüntüler, Berbat Bir Hayat Tarzı,” “İki Seçmeci (Eklektik) Uygarlık,” “Çok Belirgin İki Kimlik,” “Normanlar ve Türkler: İki Bakışık Topuluk ve Farklı Kaderler.” Balivet bu tür benzerlikler üzerine birer veya ikişer paragraflık değerlendirmeler yapmıştır. Bu tezin odaklandığı coğrafya ve konu Balivet ile tam örtüşmemektedir. Fakat bazı ortak benzerlikler bu tezde de kurulmuş ve derinleştirilmiştir.

³⁷ M. Balivet, “Ortaçağ Akdeniz'inde Normanlar ve Türkler: İki Bakışık Rakip mi?,” **Ortaçağda Türkler**, İstanbul: Alkım Yayınevi, s. 43-62, 2004.

Bu çalışmanın öncülü kabul edilebilecek bir diğer çalışma da Hugh Kennedy'nin *Mongols, Huns and Vikings* adlı eseridir.³⁸ Bu çalışmanın altbaşlığı *Nomads At War*'dır. Dolayısı ile bu çalışma bu kavimlerin savaşçı özelliklerine odaklanmıştır. Kennedy bu çalışmada göçebelerin yerleşik, gelişmiş devletlerin ordularını yenmelerini ifade eden bir mefhum olan 'göçebe paradoksu' mefhumunu açıklamaya çalışmıştır. Esasen bir İslam ve savaş tarihçisi olan Hugh Kennedy'nin kitabı başlıkta zikredilmese bile Türkleri de ihtiva eder. Bu eser gayet özet halinde yazılmış ve bol bol resimlerle donatılmıştır. Mukâyeseli bir tarih çalışması olsa da ayrıntılı bilgi içermez.

Burada bir vefâ olarak eserlerinden de faydalandığım Selçuklu tarihine emek vermiş bazı üstadları da zikretmek gerekecektir. Osman Turan Hocamız Selçuklu Tarihine verdiği emekle ülkemizde ölümsüzleşirken yurtdışında da takdirle karşılandığını bizzat müşâhede ettim. O'nun *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*³⁹ eseri alanında öncü ve etkisi günümüze değin devam eden eserlerdir. Bu eserlerde Selçukluların bir imparatorluk haline gelişleri İslamı kabul etmeleri ile birlikte ele alınmıştır.

M. Altay Köymen'in üç ciltlik *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*⁴⁰ isimli eseri de hem Danadanakan Savaşı süreci ile ilgili verdiği ayrıntılı bilgi ve nakiller hem de üslubu ile bu tezi etkilemiştir. Özellikle Köymen'in, konu ile ilgili bilgilerin vekayinamelerden direk verilip ardından ayrıntılı yorumun yapılması metodunu bu tezde de uygulamaya çalıştım. Ayrıca Köymen'in *Selçuklu Devri Türk Tarihi*⁴¹ isimli kitabından da faydalandım.

Ali Sevim'in bir tercümesi olan *Azîmî tarihi* zaten birinci elden kaynaklarımızdandır. Fakat O'nun *Anadolu'nun Fethi: Selçuklular Dönemi* isimli tetkik eseri de mevcuttur.⁴² İsminden de anlaşılacağı üzere bu eser Anadolu'daki fetihleri merkeze alan bir Selçuklu tarihi

³⁸ H. Kennedy, *Mongols, Huns and Vikings: Nomads at War*, London: Cassel, 2002.

³⁹ O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003.

⁴⁰ M. A. Köymen, *age*.

⁴¹ M. A. Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993.

⁴² A. Sevim, *Anadolunun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara: TTK, 1993.

yazımıdır. Ayrıca Ali Sevim'in Erdoğan Merçi ile birlikte hazırladığı *Selçuklu Devletleri Tarihi* adlı eseri de bu devletler üzerine en derli toplu çalışmadır.⁴³

Çalışmamızın Selçuklular bölümü için öncül kabul edilebilecek bir tez çalışması da yapılmıştır. Bu tez Gökhan Tüzün tarafından 2006 senesinde "Selçuklu Sultanlarının Tahta Çıkış Yöntemleri" başlığı ile Salim Koca'nın danışmanlığında tamamlanmıştır.⁴⁴ Bu tezde metodoloji olarak önce yedi adet tahta çıkış yöntemi belirlenmiştir: Devlet kurucusu olarak, kuvvet ve mücadele yolu ile, veliyet tayin edilmek sureti ile, devlet adamlarının tercihi ile, komşu devletlerin yardımı ile, saltanat hukukunun verdiği hak ile, metbu hükümdarın fermanı ve onayı ile. Bu belirlenen tahta çıkış yöntemlerinden sonra örnekler verilip açıklamalar yapılmıştır. Bizim tezimizde de bu yöntemlere değinilmekle birlikte metodoloji farkı vardır, önce siyasi olaylar her tahta değişimi için tek tek verilmiş ve bu anlatılanlardan tahtın nasıl el değiştirdiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Dolayısı ile her vak'a kendi içinde bakılmış ve değerlendirilmiştir. Ancak şunu da belirtmek isterim ki mezkûr tez ile aynı sonuçta birleşmekteyiz ki o da şudur Selçuklular'da tahtın el değiştirmesi genellikle güç mücadeleleri sonucunda belirlenmiştir.

Son dönemde Selçuklu tarihi yeniden rağbet görmeye başladı ve yeniden yazıldı. Bunlar arasında da Osman Gazi Özgüdenli'nin *Selçuklular*⁴⁵ isimli kitabı ile "Ülüş Sisteminden Merkezî Devlete: Selçuklu Devlet Telâkkisinin Teşekkülü (1038-1064)"⁴⁶ makalesi ve Ali Öngül'ün iki ciltlik *Selçuklular Tarihi*⁴⁷ eseri kayda değerdir ve emek mahsûlüdürler. Özgüdenli'nin mezkur makalesi Selçuklu'nun devlet kurulma aşamasındaki

⁴³ A. Sevim, Erdoğan Merçi, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara: TTK, 1995.

⁴⁴ G. Tüzün, "Selçuklu Sultanlarının Tahta Çıkış Yöntemleri," Y. Lisans Tezi, danışman: Salim Koca, Gazi Üniversitesi, 2006.

⁴⁵ O. G. Özgüdenli, *Selçuklular*, Cilt I, Ankara: İSAM Yayınları, 2013

⁴⁶ O. G. Özgüdenli, "Ülüş Sisteminden Merkezî Devlete: Selçuklu Devlet Telâkkisinin Teşekkülü (1038-1064)", *Türkler*, V, ed. Hasan Celâl Güzel - Kemal Çiçek - Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

⁴⁷ A. Öngül, *Selçuklular Tarihi I-II*, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2014.

iktidar yapısını anlamamıza yardımcı olmuştur. Ali Öngül'ün eseri de siyasi gelişmeleri daha anlaşılır şekilde anlatmamıza katkıda bulunmuştur.

Oğuzlar üzerine yapılmış çalışmalarda da iki isim öne çıkmaktadır: Faruk Sümer ve Sergey Grigoreviç Agacanov. Bu iki yazarın da Oğuzlar ismini verdikleri eserleri üzerinden uzun bir süre geçmesine rağmen bu eserler aşılamamıştır. Agacanov'un eseri ayrıntılı bir çalışma olması ile birlikte sosyalist ve sınıf çatışması merkezli bakış belirgindir. Faruk Sümer'in eseri daha iyi tasnif edilmiş ve çalışılmıştır.⁴⁸

Vikinglere gelince, Angus A. Somerville ve R. Andrew McDonald *The Vikings and Their Age*⁴⁹ adlı kitapları güzel bir başlangıçtır. Eser 8. yüzyılda başlayıp 11. Üzyılda biten Vikingler Çağını, Vikinglerin siyasi, dini ve kültürel özelliklerine genel hatları ile kavramamız açısından faydalı olmuştur. Else Roesdal'ın *The Vikings*⁵⁰ kitabı ise konuyu daha derin değerlendirmemizi ve Vikinglerin karmaşık yapısı ile Avrupa'ya etkilerini anlamamızı sağladı.

Normanlar üzerine yapılan çalışmalarda ise David Crouch'un *The Normans: The History of A Dynasty* isimli eseri öne çıkmaktadır.⁵¹ Bu eser Norman tarihini sade ve anlaşılır bir üslupla anlatır. David Bates'in *William the Conqueror*⁵² kitabı Normanlar'ın düklükten krallığa geçişini ve bunun faili Fatih William'ı anlamamıza yardımcı oldu. Bunlara Marjorie Chibnall'ın *The Normans*'ını da eklemek gerekir.⁵³ Bu eserler Normanların siyasi gelişimini anlamak için temel eserlerdir.

Bununla beraber Norman taht verasetini irdeleyen asıl çalışmalar kitaplar değil makalelerdir. R. H. C. Davis'in "William of Jumieges, Robert Curthouse and the Norman

⁴⁸ F. Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri-Boy Teşkiatı-Destanları**, İstanbul: Ana Yayıncılık, 1980; S. G. Agacanov, **Oğuzlar**. İstanbul: Selenge Yayınları, 2002.

⁴⁹ A. A. M. Somerville, R. Andrews, **The Vikings and Their Age**, Toronto: University of Toronto Press, 2013.

⁵⁰ E. Roesdahl, **The Vikings**, Great Britain: Penguin Books, 1992.

⁵¹ D. Crouch, **The Normans: The History of A Dynasty**, New York: Hambledon Continuum, 2002.

⁵² D. Bates, **Normandy Before 1066**, Essex: Longman, 1982.

⁵³ M. Chibnall, **The Normans**, Oxford: Blackwell Publishing, 2006.

Succession,”⁵⁴ F. Lifshitz’in “Dudo's Historical Narrative and the Norman Succession of 996”⁵⁵ ve J. L. Patourel’in “The Norman Succession, 996-1135”⁵⁶ isimli makaleleri bu tezin ana konusu ile direk alakalı oldukları için Norman taht veraseti tartışmalarına kaynaklık teşkil etmişlerdir.

Normanlar üzerine Türkiye’de de yapılan bir çalışma vardır. Seyhun Şahin’in “Normanlar Döneminde Sicilya Adası” isimli doktora çalışması 2015 yılında Sicilya’da Normanlar ve Müslümanlar namı ile kitaplaştırıldı.⁵⁷ Bu eser bu tezde işlenen Normandiya Normanları ile değil Sicilya Normanları ile ilgilidir ve aynı Vikinglerden çıkan, başka bir coğrafyadaki başka bir hanedanı konu edinmektedir. Bununla birlikte tezin “Batı ve Orta Avrupa’da Norman İstilaları” başlıklı bölümünde bizim tezimizdeki konulara değinilmiştir fakat verilen bir kısım bilgiler en naif tabiri doğru değildir ve bilincinde olmadan yazılmıştır.⁵⁸

Tabii ki yukarı da bahsettiğimiz eserlerin haricinde daha başka çalışmalardan da faydalandık veya gözden geçirdik fakat burada öne çıkan birkaç örnekle iktifa edeceğiz. Bu çalışmaların çoğu genel siyasi gelişmeleri ortaya koymak için kullanılmıştır. Taht veraseti ile ilgili hayati noktalar tamamiyle birinci elden kaynaklardan alıntılanarak yorumlanmıştır.

⁵⁴ R. H. C. Davis, “William of Jumieges, Robert Curthose and the Norman Succession” *The English Historical Review*, 95(376), 597-606.

⁵⁵ F. Lifshitz, “Dudo's Historical Narrative and the Norman Succession of 996,” *Journal of Medieval History*, 20, s. 101-120, 1994.

⁵⁶ J. L. Patourel, “The Norman Succession, 996-1135,” *The English Historical Review*, 86(339), s. 225-250, 1971.

⁵⁷ S. Şahin, *Sicilya’da Normanlar ve Müslümanlar*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2005.

⁵⁸ Örnek olarak 28. sayfada 911 yılında Norman Kralı Rollo’nun bütün İskandinavya’yı ele geçirdiği söyleniyor. Oysa Rollo ileride anlatacağımız üzere ne İskandinavya’yı ele geçirdi ne de kraldı, o sadece bir Viking lideri idi ve 911 yılında daha sonra Normandiya olarak anılacak bölgeyi Frank Kralı ile anlaşarak almıştı. Diğer yandan 33. sayfada bir Norman lideri olan Rudolf’un 911’de Frank Kralı ile anlaşarak aşağı Seine bölgesinde egemenlik kurduğu söyleniyor. Bu bilgi yazarın ilk söylediğine göre doğrudur lakin Rollo ve Rudolf zaten aynı kişidir. Rudolf isim olarak sadece Rollo’nun bir türevidir.

YÖNTEM

Bu tez mukayeseli bir tarih çalışmasıdır. Burada mukayese edilen, artık tarihte kalmış iki hanedandır: Selçuklular ve Normanlar. Bu ikisinden özellikle hanedan olarak bahsetmemiz bu tezin odak noktası sebebiyledir. Zira buradaki hedef bu hanedanların tam ve ayrıntılı olarak siyasi, sosyal ve dini tarihini ortaya koymak değil yalnızca ve yalnızca bu hanedanlardaki taht verâset usûlüdür.

Bu açıdan bakıldığında bu tezin Selçuklu hanedanı ile ilgili ilk defa ortaya konan bilgiler veya kaynaklar göstermek gibi bir amacı ve iddiası yoktur. Diğer yandan Normanlar ile ilgili yazdıklarımız ve kullandığımız kaynaklar Türk tarihçiliği açısından yeni konular ve yeni kaynaklardır. Latince olması koşulu ile bu kaynakların orijinallerinden faydalanılmıştır. Aksi durumda ise İngilizce tercüme esas alınmıştır. Selçuklularda da Arapça kaynaklar için aynı şey söz konusu iken Farsça kaynakların Türkçe tercüme kullanılmıştır.

Gerek Norman hanedanını gerekse de Selçukluları anlamak için öncelikle bunların arasından çıktıkları toplumlar olan Vikingleri ve Oğuzları anlamak gerekiyordu. Bu tezin mukâyeseli bir tarih çalışması olması hasebi ile bunları yazarken de karşılaştırmalı bir bakışla yazmak gerekirdi. Bu yüzden ilk bölüm genel itibarı ile bu toplumları anlamaya adanmış kısımlardan oluşmuşlardır.

Fakat bu bölümleri okurken şunu unutmamak gerekir ki Vikingler ve Oğuzlar ile ilgili onuncu ve on birinci yüzyılda yazılmış ve doğrudan kendilerinden gelen bilgi kaynakları bulunmamaktadır. Dahası başkaları tarafından onlar hakkında yazılanlar da merakımızı tatmin edecek düzeyde değildir. Böylece bu toplumların siyasî, içtimaî ve dinî yapıları hakkındaki mahdut bilgimiz ile bir portre çizmeye çalışıldı.

Bu toplumlarla ilgili yazılı belgelerin bizim ilgilendiğimiz dönem olan onuncu ve on birinci yüzyıldan çok sonra ortaya çıkması işimizi zorlaştırmıştır. Mesela iktidar yapılanmasını anlamak hususu bunlardan biridir. Bu konuda Reşidüddin'in kaydettiği *Oğuz Kağan Destanı*'nı Oğuzlardaki iktidar anlayışını anlamak için kullandık. Bunun sebebi, on üçüncü yüzyılda ve hala Selçuklu devam ederken yazılmış olup, Oğuzların yoğunlukta olduğu coğrafyada ortaya çıkmasıdır. Bir diğer sebep de bu destan hâricinde Oğuzlardaki iktidar yapılanmasını ortaya koyacak önemli bilgilere sahip olmamamızdır.

Vikinglere gelince ise, bunlardaki iktidar yapılanmasını ortaya koymak için Viking efsanelerini kullanmamamızın sebebi Normanların İskandinavya'dan ayrılışından dört yüz sene sonra İzlanda'da kayda geçirilmiş olmalarıdır. Ayrıca bunların denizlerdeki yağma seferleri ile ilgili olmalarıdır. Buna ilâveten Vikinglerdeki iktidarın durumu hakkında Oğuzlara kıyasla o döneme ait daha fazla bilgimiz vardır denilebilir.

Bu kısımlardan sonra bu toplumların devletleşme sürecini ele alan bir bölüm yazılmıştır. Devletleşme süreçlerini ele alırken de iktidarın ve iktidarı oluşturan hanedanın nasıl oluştuğu, hanedan üyeleri arasındaki ilişkinin nasıl şekillendiği gözetilerek ele alınmıştır.

Son bölümde ise devletleşme süreçleri tamamlandıktan sonraki veraset süreçleri ele alınmıştır. Burada mesele taht verâset usûlü olduğu için tamamı ile taht el değiştirirken meydana gelen gelişmelere odaklanılmış ve bu değişimi etkileyen faktörlere dikkat edilmiştir. Anadolu Selçukluları'nın taht verasetindeki serencâmı Moğol boyunduruğuna girdikleri 1248 Köseadağ Savaşı ile sınırlandırılmıştır. Buralardan yola çıkarak bu verâset silsilelerinde herhangi bir sistem olup olmadığı varsa esasları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bölümün de kıyaslamalı bir değerlendirilmesi yapılmıştır ve bir sonuç yazısı ile bu çalışmaya son verilmiştir.

Mukâyeseli tarih alışmaları Dünyada ve özellikle de Türkiye’de az bulunan bir türdür. Tezimin muhtevâsının değerlendirmesini hocalarıma ve okuyucuya bırakıyorum. Fakat şunu da belirtmeden geçemeyeceğim. Bu çalışmanın bence en güzel ve güçlü tarafı içerisindeki bölümlerin ve konuların iyi tasnif edilip her bölüme özel mukâyeseli ve değerlendirmelerin yapılmasıdır. Bu hali ile kendisinden sonrakilere yol gösterebileceğine inanıyorum.

GİRİŞ

Bir mukâyeseli tarih çalışmasının konusu olmaya en münasip hanedanlardan iki tanesi Selçuklular ve Normanlar olsa gerektir. Tabii ki bu hanedanlıkların benzerliklerinin yanında farklılıkları da vardır ki bu ancak araştırmayı daha cazip kılan bir durumdur. Bu iki hanedanın serüveninin aşağı yukarı birbirine yakın zamanlara rastlaması ve sonradan geldikleri toplumlara göre ibtidaî bir yapı arzeden kuzeyli toplumlar olmaları aralarında yapılacak bir karşılaştırmayı makul kılıyor.

Mukâyeseli bir tarih çalışmasının ne olduğu ve nasıl yapılması gerektiği farklı bir çalışmanın konusu olsa da bu tez bir mukâyeseli tarih olma iddiasında olduğu için bu konuda da birkaç söz söylemek doğru olacaktır. Böylece çok da aşına olunmayan bir tarz olan mukâyeseli tarih konusunda okuyucuda bir hazır bulunuşluluk oluşturulur.

Mukâyeseli tarihin teorisi üzerine ilk yazarlardan biri meşhur tarihçi Marc Bloch'tur. O'na göre karşılaştırmalı tarih iki şekilde yapılabilir. Birinci şekil, zaman ve mekân açısından farklı veya benzer olmakla birlikte ortak bir köken veya etkileşimin olmadığı toplumların kıyaslanmasıdır. İkinci şekil ise, zaman-mekân ve hatta köken yakınlığı olan, birbirlerinden sürekli etkilenmiş toplumları ve aynı etkilere maruz kalmış toplumları karşılaştırmaktır.⁵⁹

Bu çalışmanın Bloch'un belirttiği iki şekilden birincisine göre kurgulandığı kesindir. Çünkü Vikingler ve Oğuzlar, Normanlar ve Selçuklular mekân açısından farklı toplumlardır. Haçlı Seferleri esnasında aralarında sınırlı bir etkileşim olsa da köken itibarı ile bir ortaklıkları olmadığı kesindir.

⁵⁹ M. Bloch, "Avrupa Toplumlarının Karşılaştırmalı Tarihi İçin," *Tarih ve Tarihçi-Annales Okulunun İzinde*, Der. Ali Boratav, Kırmızı Yayınları, İstanbul, s. 33-81, 2007.

'Neden mukâyeseli tarih' ise bu bölümde cevaplanması gereken bir diğer sorudur. Burada da Bloch cevabını topoğrafi üzerinden verir. O topoğrafının sosyal gerçeklikleri gizlemek için kullanılan bir araç olduğunu söyler ve ekler 'sadece İngiltere'ye, sadece Anmanya'ya veya sadece Fransa'ya' bakarak bu ülkelerin toprak sistemini anlamak mümkün değildir. Mukâyese bize toplumlararası bağlantıları eleştirel bir gözle izleyip daha az kuramsal fakat daha kesin bilgiler verir. Meşhur bir mukâyeseli tarih yazarı olan Barrington Moore da aşağı yukarı aynı ifadeleri serdeder.⁶⁰

Bir diğer açıdan bakacak olursak mukâyeseli tarih bize incelenen iki olayın veya toplumun farklılıklarını ortaya koyarak onların nevi şahsına münhasır özelliklerini verir. Diğer yandan da benzerliklerini göstererek insana dair evrensel açıdan da bakmamızı sağlar. Bu çalışma da olduğu gibi bir tarihçinin kendi milletinin tarihini ve bir başka milletin tarihi karşılaştırmalı olarak çalıştığını düşünelim. Bu kişi 'biz'e has bilgileri ve 'öteki'ne has bilgileri birbirinden ayırıp bu toplumları daha iyi tanıyabilecek; ayrıca bulduğu benzerliklerle de insana dair evrensel sonuçlar da çıkarabilecektir. Böylece tarih sahnesi herkesin kendi milli tarihini çalışarak, körler ve sağırın birbirini ağırladığı bir fasit daire olmaktan çıkacaktır.

Normanların ve Selçukluların karşılaştırılarak ortaya mukâyeseli bir tarih çalışması koymaktaki maksat da budur. Vikinglerden ve Oğuzlardan gelen, kendi kıtalarının medeniyet merkezlerinde canlı devletler kuran bu toplumların benzer ve farklı yönleri nelerdir ve bunlara bakarak bu tür toplumlara dair genel geçer kâideler çıkartılabilir mi?

Tabii ki bu devletleri her yönü ile ele almak bu tezin sınırlarını fersah fersah aşar. Bu yüzden bu çalışma takip edilebilirliği sağlamak maksadı ile konusunu taht veraset usûlü ile sınırlandırmıştır. Maksat buradan başlayak konuya bir dikkat çekmek ve sonrasında Avrupa

⁶⁰ Bloch, age, s. 24; B. Moore, *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of Modern World*, Penguin Books, s. Xi, 1973.

Tarihi ve Türk-İslam Tarihi arasında yapılacak olan sosyal, siyasi ve kültürel mukâyeseli tarih çalışmalarının önünü açmaktır.

Karşılaştırması yapılacak olan konu taht veraset usûlü olsa da tabii ki sadece bu konudaki bilgilerle yetinilemezdi. Bu yüzden bu tez mezkûr hanedanların içerisinde çıktıkları toplumlar olan Vikingleri ve Oğuzları anlatmaya çalışarak başlamıştır. Bunların benzer yönleri ve farklılıkları nelerdi ve bunlardan çıkan hanedanlar bu toplumların gelenek ve göreneklerinin ne kadarını devam ettirip taht verasetine taşıdılar?

Daha sonra da bu hanedanların devletleşme süreçleri ele alındı. Zira bu süreçte bir takım tecrübeler yaşamışlardı ve bu tecrübelerin daha sonra kurulacak olan devletlerindeki taht veraset sistemini ve iktidar algısını etkilemiş olması gayet muhtemeldi. Bu yüzden bu süreçteki siyasi gelişmeleri genel hatları ile vermek gerekiyordu.

Normanlar onuncu yüzyılda bir düklük olarak, Selçuklular ise on birinci yüzyılda bir imparatorluk olarak ortaya çıktılar. Tabii ki bu siyasi yapılar birbirinin muâdili olarak kabul edilemez fakat taht veraseti açısından karşılaştırılabilirler. Bu karşılaştırmada da bu tezin sınırları içerisinde kalınarak sadece siyasi gelişmeler esas alınmıştır. Böylece Avrupa tarihinden bir hanedan ile Türk tarihinden bir hanedanın birlikte işlenmesi tarihçilik ufkunu genişletecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM: DEVLETLEŞMEDEN ÖNCEKİ HAYAT VE İKTİDAR

A. Oğuzlar

1. Oğuz Coğrafyası

Oğuzları bilmek için kuşkusuz ilk bilmemiz gereken şeyler, Onların filolojik, coğrafi ve kültürel menşeleridir. Fakat elimizde mevcut kaynakların bu bilgilere ulaşmayı ne kadar mümkün kıldığı ise ortadadır. Sadece Oğuzların değil genel itibariyle Türk kavimlerinin kendi lisanlarında ortaya koydukları kaynaklar son derece sınırlıdır. Bu yüzden, Orhun Kitabelerini bir istisna tutarsak, Oğuz isminin geçtiği ilk kayıtlar ancak çevre büyük imparatorlukların kayıtları olabilir: Başta komşu Çin ve Sasani, daha batı da ise Roma. Daha sonra ise fetihlerle bölgeye, Türkistan'a ulaşmış olan Arap müverrihlerinin ve coğrafyacılarının kayıtları bize yardımcı olabilir. Bu kayıtlarda Oğuz adını araştırarak çalışmamıza başlayabiliriz.

Türk boylarının etnolojisi meselesinin incelerken şöyle bir sorun ile karşılaşılabilir. “Bu boy isimleri ayrı etnolojik ve akraba toplulukları mı ifade eder yoksa ayrı soy aidiyetleri bulunan ailelerin ve toplulukların içlerinde eridikleri ve yeni bir topluluk oluşturdukları siyasi birlikleri mi?” Türk tarihini ele aldığımızda bazı istisnalar her zaman söz konusu olabilirse de, bu isimlerin bazen toplanarak Türk imparatorlukları kuran ama birlikleri ve teşkilatlanmaları zayıflayınca yeniden eski adları ile diğer etnik birliklerle karışmadan ortaya çıkan kendine has toplumlar olduğunu söyleyebiliriz. Yani “Oğuz” dediğimiz zaman “Türk” demek gibi birbirine yakın lisan, coğrafya ve hayat tarzı özelliklerine sahip çok geniş bir topluluğu değil, daha dar mana da etnik bir birliği ifade etmiş oluruz. Zira Türk imparatorlukları tarihlerinde, ta ki Selçuklu ve hatta Osmanlı'ya kadar, bir çatı görevi görüp yakın etnik aidiyetleri mecz edecek merkezî ve siyasi güce ulaşamamışlardır.⁶¹

⁶¹ M. Fuad Köprülü, Oğuz Etnolojisine Dair tarihi Notlar.

<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuturkiyat/article/view/1023001208/pdf>, 185-186, 1925.

En eski yazılı Türkçe yazıtlar olan Orhun Âbideleri⁶² ve Uygur yazıtlarında Oğuz ismi Tokuz Oğuzları ifade etmek için kullanılmıştır.⁶³ Bu kavmin Gök-Türk Devleti'nin unsurlarından biri olan Türk kavimlerinden olduğu kesindir. Gök-Türkler 'den sonra Uygurlar döneminde de varlıklarını devam ettirmişlerdir. Fakat daha sonra yine değineceğimiz üzere Selçukluların içlerinden çıktığı Oğuzlar coğrafi olarak Gök-Türk ve Uygur Devletlerinin kurulduğu İç Asya bozkırlarından uzak bir yerde Seyhun (Sir-Derya) Nehri'nin boylarında yaşıyorlardı. Bu durum tarihçileri Tokuz Oğuz ve Oğuz kavimleri arasında bir bağlantı olup olmadığını aramaya sevk etmiş lâkin genel kanı bir bağlantının olmadığı yönünde tezâhür etmiştir. Özellikle Golden bu bağlantı sorununa dil açısından da değinmiş, Oğuzların Moğolistan ve komşu topraklardan gelmiş olabileceğini, konuştukları lisanın Tokuz Oğuzların güneydoğu tipi Türkçesinden farklı olduğunu tespit etmiştir.⁶⁴

Konuyu ayrıntılı bir şekilde inceleyen Faruk Sümer'e göre de Tokuz Oğuzların 840 yılındaki Kırgız saldırısı üzerine dağılmaları veya Uygurlara karışıp varlıklarını yitirmeleri akla en yakın izahıdır.⁶⁵ O'na göre muhtemel olan Oğuzların On-Oklardan olmasıdır ve Karlukların On-Ok ülkesini fethinden sonra Sir Derya kıyılarına gelmeleridir.⁶⁶ Göktürkler zamanında Doğu ve Batı'da konuşulan Türkçenin birbirinden farklı olduğu Çin kaynaklarında geçmektedir. Oğuzların Türkçesi ile Yağma ve Karluklardan müteşekkil Karahanlıların Türkçesi de birbirinden farklıdır. Buradan hareket eden Sümer'e göre Oğuzlar Batı Göktürk Devleti'nin devamıdır. Karlukların bu devlete son vermesinin ardından Halife Mehdî Billah zamanında (775-785) Mâverâünnehir'e ve Seyhun boylarına gelmişlerdir .⁶⁷

⁶² M. C. Üstün, "Türk Asıllı Türkologların Orhun Yazıtlarını Okuma ve Yorumlamalarındaki Farklılıklar Üzerine Notlar," *Turkish Studies*, 5(2), s. 1383-1404.

⁶³ P. B. Golden, *Türk Halklarının Tarihine Giriş*, Terc. O. Karatay, Ankara: Karam Yayınlar, s. 170, 2002.

⁶⁴ Golden, *age*, s. 170.

⁶⁵ F. Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri-Boy Teşkiatı-Destanları*. İstanbul, s. 25, 1980.

⁶⁶ Sümer, *age*, s. 36.

⁶⁷ F. Sümer, "Oğuzlar," *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 33, s. 325-330). İstanbul: TDV Yayın ve Matbaacılık, 2007.

İslam kaynakları da Tokuz Oğuzlar ve Oğuzlar ismini taşıyan bu iki kavmi birbirine karıştırmış olsa gerek ki, Mervâzî Oğuzların 12 boyundan bahsederken bunlardan birinin Tokuz Kağan tarafından idare edilen Tokuz Oğuzlar olarak ifade eder fakat memleketlerini Mâveraünnehir ve Harezm olarak gösterir.⁶⁸

Yukarı da saydığımız delillerin hiçbiri 10. yüzyılda Seyhun Irmağı kıyısındaki Oğuzların menşeyini Tokuz Oğuzlarla açıklayabilecek durumda değildir. Oğuz adını ve coğrafyasını bu Tokuz Oğuzlara dayandırmak şimdilik çok mantıklı görünmemektedir. Fakat kaynaklardaki genel kanı Oğuzların herhalükarda doğudan gelmiş olduklarıdır.

Diğer yandan, bahis mevzumuz olan Oğuzların irtibatlı olduğunu düşünebileceğimiz tek kavim Tokuz Oğuzlar değildir. Oğuz Kağan Destanı'nda geçtiği haliyle Oğuz Kağan ismini bizzat kendi koyar ve bu durum destanda ifadesini şöyle bulur: “Çocuk bir yıl sonra (aynı İsa Peygamberinki gibi) dili açılıp konuşmaya başladı ve ‘ben bir otağda doğduğum için adımlı Oğur koymak gerekir’ dedi.”⁶⁹ Esasen Arap alfabesi ile yazılmış bu destan da Oğuz ile Oğur arasındaki tek fark bir noktadır. ‘r’ harfine nokta konulduğu zaman Oğuz olacaktır fakat bu durum basit bir unutkanlığın ötesinde görünmektedir. Çünkü Kaşgarlı Mahmut’un Dîvânî’nda “oğur” kelimesinin hayır, bereket ve devlet manasına geldiği kayıtlıdır. Türkistan’da konuşulan lehçelerdeki geçişten dolayı “oğur” kelimesinin oğuzla dönüşmesi mümkündür, aynı “denir” kelimesinin “deniz” kelimesine dönüşmesi gibi.⁷⁰ Daha 5. yüzyılda, Doğu Roma’lı diplomat ve tarihçi Priskos İç Asya kökenli olup da Karadeniz-Hazar bozkırlarına göçen halkların tarihini anlatır. Doğu Roma İmparatoru’na elçi gönderen bu kavimlerin isimleri Şarağur, Oğur ve Onoğur’dur. Oğur boyları ortak Türkçe diyebileceğimiz Gök-Türkler tarafından dikilen Orhun Âbidelerinden çok farklı bir Türkçe konuşmaktadırlar. Ortak

⁶⁸ C. E. Bosworth, “The Origins of the Seljuqs,” C. Lange, Mecit, S. Ed., *The Seljuqs: Politics, Society and Culture*, Edinburgh: Edinburgh University Press, s. 14, 2011.

⁶⁹ A. Z. V. Togan, *Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, s. 18, 1972.

⁷⁰ Togan, *age*, s. 82.

Türkçedeki “z” bunlarda “r”ye dönüşür. Fakat bütün bu bağlantıların manası da bizim konumuzun esasını teşkil eden Oğuzlarla bir ve aynı oldukları değildir. Golden’e göre oğuz ve oğur özel anlamlar taşıyan kelimeler değil zaten boylar manasındadır ve 5. yüzyıl’ın öncesinde aynı boy birliği içinde bulunmuş olma ihtimalleri vardır. Fakat onlarla ilgili kaynaklara eriştiğimiz dönemden itibaren bu birliği kanıtlayabilecek bir bulgu yoktur.⁷¹

Yukarıda, isimlerinden dolayı konumuz olan Oğuz boylarına yakınlığını düşünebileceğimiz iki Türk kavmine değindik: Tokuz Oğuzlar ve Oğurlar. Verdiğimiz bilgilerin ışığında bu iki kavmin de en azından eldeki kaynaklardan elde edilen veriler ışığında Oğuzlarla ilgisinin bulunamadığı görülmüştür. Bu yüzden 9. asırdaki İslam kaynaklarında kendini göstermeye başlayan, Seyhun, Ceyhun Nehirleri ve Aral Gölü civarında yaşayan; Selçukluların aralarından çıktığını kesin olarak bildiğimiz Oğuzlara odaklanmak en doğrusu olacaktır.

10. asra kadar Oğuzlar hakkındaki bilgilerimizde kaynak eksikliğinden dolayı bir kesinlik yok ise de bu asırda artık Onların coğrafyalarını kesinliğe yakın bir şekilde çizebiliyoruz. Bu kesinliği bize sağlayan bu dönemde Oğuzların Müslümanlarla komşu olmasıdır. Müslüman coğrafyacılara komşuları olan ve haklarında çok şey bilmedikleri bu Türk topluluğunun sınırlarını belirlemeye çalışmışlar ve bize bu meyanda yeterli malzemeyi bırakmışlardır.

Oğuzlar, 10. yüzyılın ilk yarısında, Hazar Denizi’nden Seyhun Nehrinin ortasındaki Fârâb (Karaçuk) şehri ve İsficab bölgesine kadar olan yerleri ve bu nehrin kuzeyinde uzanan bozkırları işgal etmişlerdi.⁷² Hudûdu’l Âlem’de çizilen genel hatları ile “doğusu Guz (Oğuz) Çölü ve Mâveraünnehir şehirleri, güneyi aynı çölün bazı kısımları ve Hazar denizi, batısı ve kuzeyi Âtil nehridir.”⁷³ İdrisî’ye göre ise beşinci iklimin sekizinci kısmı Oğuzlara ait

⁷¹ Golden, age, s. 74-77.

⁷² Sümer, 1980, s. 33.

⁷³ V. Minorsky, *Hudûdü’l Âlem Mine’l Meşrik İle’l Magrib*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 55, 2008.

topraklardır. Oğuz Boyları Harezmi veya Cend Gölü denilen Aral Gölü'nün çevresinde oturmaktaydılar.”⁷⁴

İdrisî Oğuzlar'ın coğrafyası üzerine en ayrıntılı bilgileri veren coğrafyacı olsa gerektir. Ona göre, Ceyhun Nehri'nin Aral gölü ile birleştiği kısmın çevresinde Oğuzların hareket halindeki boyları bulunmaktadır. Sulh dönemlerinde bu hareket halindeki Oğuzlar Kara-Tigin köyüne gelirler ve diğer taraftan da Cürcâniye'ye giderlerdi. Sabran savaşının olmadığı dönemlerde, anlaşmalar yapmak ve ticarî faaliyetlerde bulunmak için, Oğuzların geldiği bir şehirdir. Seyhun'a karışan Berk Nehri'nin yakınındaki Sütkent Türklerin toplandığı bir şehir olmakla birlikte bir de Cuma mescidi vardır. Bölgedeki Oğuzların ezici çoğunluğu henüz Müslüman olmamışlardır fakat az da olsa İslam dinine giren Oğuzlar da bulunmaktadır. Fârâb ve Gencdih arasındaki verimli tarım arazilerinin ve geniş otlakların bulunduğu sahada bu Müslüman Oğuzlar oturmaktadır. Taraz şehri ise Müslümanlar ve Türkler arasında bir ticaret merkezi hükmündedir. Harezmi'den 10 konak uzaklıkta ve Oğuzların kışlık başkentine yakın olan Kehand ve Hvâre şehirlerinde İslamlar meskûn, Oğuzlar hâkim durumdadır. Özkent de Türklerle ait bir ticaret şehridir. Meyânrudân'dan varılan İstiyâkend ve Mîlât yerleşimleri ve bunlara bağlı köyler de Türk'tür.⁷⁵

Mukaddesi, Oğuzlar o dönemde İslam coğrafyasının yayılmasına bir engel teşkil ettiği ve Müslümanları çok uğraştırdığı için Oğuz coğrafyasına bir savunma refleksi ile bakmıştır. Mâverâünnehir, O'nun gözünde, savaşçı Oğuzlara bir sınır olması hasebiyle özel bir konuma sahiptir. Burası Türklerle karşı bir bariyer Oğuzlara karşı ise bir zırhtır. Bu savunmada iki mühim sınır şehriden söz eder. Savran (Sabran) birbiri içine geçmiş 7 kat suru ile Oğuzlara ve Kimeklere karşı bir sınır şehridir. Cit ise vahşi doğa ile birleşmiş geniş kırlara sahiptir; bununla birlikte, Oğuzlara hudut teşkil etmesi sebebiyle tahkim edilmiştir. Oğuz coğrafyasına

⁷⁴ S. G. Agacanova, **Oğuzlar**. İstanbul: Selenge Yayınları, s. 70, 2002.

⁷⁵ R. Şeşen, **İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 102-103, 1985.

bu şehirden girilir.⁷⁶ İbn Fadlan da Oğuz ülkesine seyahatinde bu ülkeye girişini Cit'den yapmıştır⁷⁷ve bu şehir İbn Havkal ve İstahrî'de de Kit olarak geçmektedir.⁷⁸ Hududu'l Alem'e göre de Harizm'in merkezi yerleşimi olan Kâj şehri Oğuz Türkistanı'nın giriş kapısıdır.⁷⁹

Oğuzların bulunduğu coğrafya ve şehirler böyle iken, Hududu'l Âlem yazarının yazdıklarına baktığımızda bir de Yeni Kent (Dih-ı Nev) isimli bir şehir dikkatimizi çeker. Oğuzların Yabgu denilen devlet başkanları kışın bu şehirde kışlamaktadır.⁸⁰ Bu şehir Fergana ve Şaş Nehirleri'nin döküldüğü bir gölün kenarındadır. Bu şehirde yaşayanların ekseriyeti Oğuz olduğu gibi, Müslüman nüfusun da ekseriyeti Oğuzlardandır.⁸¹

Toparlayacak olursak, özellikle Müslüman coğrafyacılar tarafından oluşan ilk elden kaynaklarımızdan ve modern tarihçilerimizin yorumlamalarından anladığımız kadarı ile Oğuzlar X. asırda Hazar Denizi ile Seyhun Irmağının yatağı boyunca, Farab ve İsficab (İsbicab)⁸² yöreleri güney, İdil Irmağı da kuzey sınırı olmak üzere yaşıyorlardı. Şehirleri ise Seyhun Irmağı'nın akış yönü esas alınırca şöyle sıralanmıştı: Süt kent, Yesi, Karaçuk (Farab), Savran, Suğnak, Özkent ve Yengi Kent.⁸³ Oğuzlar yerleşik ve çoğunlukla da göçebe⁸⁴ olarak iki şekilde bu coğrafyaya dağılmışlardı. Bugün dahi Anadolu coğrafyasının birçok yerinde devam ettiği gibi, göçebe olanları, yazın kuzeydeki yaylaklara kışın ise güneydeki kışlaklara göçüyorlardı. Muhtemelen, bugün Anadolu'da ve Oğuzların çağdaşları Moğollarda olduğu

⁷⁶ Al-Muqaddasî, *Ahsan al-Taqasim fi Ma'rifat al-Aqalim*, Terc. B. A. Collins, Lebanon: Garnet Publishings. 236, 245, 256, 1994.

⁷⁷ İbni Fadlan, *Rihletu İbn Fadlan*, D. S. el-Dehan Ed., Beyrut: Mektebetu el-Sekafetu el-Âlimiyye, s. 89, 1987.

⁷⁸ Fazlan, *age*, s. 29.

⁷⁹ Minorsky, *age*, s. 78.

⁸⁰ Minorsky, *age*, s. 79.

⁸¹ Mesudî, *Murûc Ez-Zeheb*, Terc. A. Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, s. 30, 2004.

⁸² İbni Havkal, *Kitabu Sureti'l Arz*, Leiden: Brill, s. 467, 1967.

⁸³ Sümer, *age*, s. 326.

⁸⁴ Türklerde göçebelik meselesi için lütfen bakınız: İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1984, s. 32-35; Z. Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, hazırlayan: İsmail Aka, Kazım Yaşar Koprıman, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976, s. 25.

gibi her klanın göçeceği bölge belli idi⁸⁵ ve sık sık hudut anlaşmazlıkları çıkıyordu. Bu anlaşmazlıklar zayıf klanların ve boyların hareketliliğine sebep oluyor ve bu hareketlilik de Oğuz coğrafyasına esneklik kazandırıyor. Şu çok açık ki, sadece Oğuz coğrafyası değil bütün Türk coğrafyasının hareketliliği ve belirsizliği de bu kaynakların azlığından ve bu azlık sebebi ile paylaşımını düzene sokacak merkezi bir otoritenin kurulamamasından ileri geliyordu.

Oğuzların yaşadığı söylenen ve aşağı yukarı sınırlarını belirlediğimiz bu bölge bugün tekâbül ettiği coğrafyayı belirtip bugünün coğrafi ve iklim özelliklerinden yola çıkarak o gün Oğuz coğrafyası hakkında çıkarımlar yapmaya çalışabiliriz. Belli ki, Oğuzların güney sınırı aynı zamanda Müslümanlarla da sınırları olan, o dönem Harizm bölgesinin merkezi olan ve bugün sadece kalıntıları kalmış olan Cürcâniye'ye (Gürgenç) yakın mesafedeki Cît kasabasından başlıyordu. Bu antik şehir ve kasaba Seyhun Nehri'nin güneyinde Aral Gölü'nün ise kuzeydoğusuna tekabül etmektedir, günümüz Türkmenistan sınırları içindedir. Bir diğer sınır şehri İsficab (İsbicab, Türkçesi Karaçuk) ise bugünkü Kazakistan'da Şımkent eyaletinin merkezi olan Sayram şehrinin sınırları içinde kalmaktadır. İbn Fadlan Emba (Câm) Irmağını ve takip eden birkaç ırmağı geçtikten sonra Oğuz topraklarının bitip bir başka Türk boyu olan Peçenek topraklarına girdiğinden bahseder.⁸⁶ Emba Nehri de bugün Kazakistan topraklarındadır ve Aral Gölü'nün kuzeydoğusunda Hazar Denizi'ne dökülen bir nehirdir. Bazı kaynaklar Oğuz hududunu Volga Nehri ile bitirse de bizzat gidip şahitlik eden İbn Fadlan'ı dinlemek daha makul görünmektedir.⁸⁷

Dolayısıyla, Oğuz yurdu anlamamızı kolaylaştırmak için bugünün coğrafyası ile düşünecek olursak, Kazakistan'ın güneyinden başlayıp Aral Gölü'nün kuzeyinden çapını tam kestiremeyeceğimiz bir yay çizip Hazar Denizi'ne dökülen Emba Nehri ile bitmektedir.

⁸⁵ B. Y. Viladimirtsov, *Moğolların İctimai Teşkilatı*, Terc. A. İnan Ankara: TTK Basımevi, s. 70, 1944.

⁸⁶ Fadlan, age, s. 105-106.

⁸⁷ Sümer, 2007, s. 326.

Tahmini olarak Oğuzlar 43 50 derece kuzey enlemleri ile 48 70 derece doğu boylamları arasında yaşamaktaydı.⁸⁸

Bu bölgenin bitki örtüsünü bir tarım haritasından incelediğimizde bugün dahi hayatın ne kadar zor olduğu ortaya çıkar. Oğuzların en güneydeki sınırı sayabileceğimiz İsficab'dan başlayıp kuzeye doğru gittiğimizde yalnızca çöllerle karşılaşırız. Bölgenin neredeyse tamamı yarı çölleşmiş veya çöldür. İnce bir hat halinde, doğu batı yönünde bozkırla karşılaşabilmemiz için Aral Gölü ve Hazar Denizi'nin bile kuzeyine geçilmesi gerekmektedir. Bölgede nüfus yoğunluğu günümüzde dahi çok düşüktür. Seyhun nehri boyunca çok ince bir hatta nüfus yoğunluğu 10-50 kişi arası ama Oğuzların asıl nüfusunu teşkil eden ve şehirli olmayanlarının yaşadıkları kuzeye kayıldıkça 0-1 kişidir. Sıcaklık yaz ve kış arasında ortalama +20 ve -20 arasındadır. Sert bir karasal iklim görülür. Yağış miktarı genelde 250 mm'nin altındadır.⁸⁹

Peki, 1000 sene önce de bölgenin iklim şartları aynı mı idi? Oğuzlar da bu zorlu şartlarda mı yaşıyordu? Seyyahların notlarından ve coğrafyacılardan o dönemde de iklimin ve coğrafyanın aşağı yukarı ne kadar zorlu olduğunu ve bugünü aratmayacağını çıkarabiliyoruz. Fakat tarihin diğer ilim dallarından faydalanması yeni bilgiler edinmemizi sağlayabilir. Örneğin, Kolombia Üniversitesinde iki ağaç halkası uzmanı, Neil Pederson ve Amy Hessel, ağaçların yaşlarını ölçmek için faydalı olan ağaç halkalarından yola çıkarak, Moğolistan'ın bugünden M.S. 650 yılına kadar olan yağış grafiği ve iklimi üzerine bir araştırma yaparken şunu fark ederler ki, Moğol İmparatorluğu'nun tam da yükselişe geçtiği dönemde (1211-1230) Moğolistan en yağışlı dönemlerinden birini geçirmiştir. Ayrıca bu dönem Moğolistan'ın alışlagelmiş zorlu soğuklarından uzak, ılık bir dönemdir. Böylece araştırmacılar şu akıl yürütmede bulunmuşlardır: yağış bolluğu ve ılıman hava otlak bolluğunda bir patlamaya sebep olmuş; bu da deve, sığır, koyun ve at nüfusunda, dolayısı ile

⁸⁸ R. G. Arkin, *Büyük Dünya Atlası*. İstanbul: Arkin Kitabevi, s. 72-73, 2003.

⁸⁹ Arkin, age, s. 77-78.

o coğrafyanın refahında bir artışa sebep olmuştur. İstila sırasında her Moğol'un beş atı olduğu söylendiğine göre, atların uzun yolda canlı bir et deposu olarak kullanıldığını da düşünürsek, at sayısındaki bu bolluk Moğolların daha önce hiç gidemedikleri kadar uzağa gitmelerini sağlamış olabilir.⁹⁰

11. yüzyıldan başlayarak Oğuzların İran'a, Anadolu'ya ve Kafkasya'ya yayılmasının arkasında bu tip bir iklim değişikliği var mı idi, bunu da bu konu üzerine yapılan çalışmalar belirleyebilir. Esasen 900-1200 yılları arasında da Aral Gölü çevresinde yağışlarda düşüş saptanmıştır.⁹¹ Muhtemelen buna bağlı olarak otlak alanı da azalmış bu da göçe etki etmiş olabilir. Dahası, o dönem üzerine yapılacak iklim çalışmaları Oğuzların hayat şartlarını anlamamıza katkılar sağlayacaktır.

⁹⁰ K. Krajick, "Climate and Conquest: How Did Genghis Khan Rise?" <http://www.ldeo.columbia.edu/news-events/climate-and-conquest-how-did-genghis-khan-rise>, 2013.

⁹¹ H. Oberhänsli, "Climate Variability During the Past 2,000 Years and Past Economic and Irrigation Activities in the Aral Sea Basin," *Irrigation and Drainage Systems*, 21, s. 173-179, 2007; A. Peacock, *Early Seljuq History: A New Interpretation*, London and New York: Routledge, s. 45, 2010.

2. Oğuzlarda Sosyo-Ekonomik Yapı

Oğuzların yaşantısını, ekonomilerini ve kültürlerini, coğrafyalarında olduğu gibi Müslüman seyyahlardan ve coğrafyacılardan öğreniyoruz. Bu kaynaklar bizlere yeterli olmasa da Oğuzların yaşayışları hakkında bilgiler veriyorlar. Dönem itibari ile gerek Oğuzların büyük bir kısmının henüz Müslüman olmaması gerekse bazılarının Müslüman topraklarına akınlar düzenleyen göçebeler olmaları gerekse de ibtidaî hayat tarzları bu kaynakların Onlar hakkında çoğunlukla önyargılı ve olumsuz bilgiler vermelerine sebep olmuştur diyebiliriz. Hatta bazıları bu menfi görüşlerini açıklarken tezatlarla da düşmüşlerdir.

Hudûdu'l Âlem yazarına göre Oğuzlar mağrur yüzlü, aksi ve kötü niyetli insanlardır. Sürekli otlak arayışında olan göçebelendir ve mülkleri at, inek, koyun gibi hayvanların yanında savaş eşyaları ile avlarından ibarettir. Oğuzlar tabiilere (belli ki kamları kastediyor) saygı gösterirler. Büyük, keçeden yapılan çadırlarda yaşarlar. Çarpışmalarda son derece cesur insanlardır ve sık sık İslam diyarına akınlarda bulunurlar. Aynı metin aralarında çok sayıda tüccar bulunduğunu da söyler ki bu Oğuzları düşünürken genelleme yapmanın hata olduğunu gösterir.⁹²

Hudûd Oğuzların şehri olmadığını söylemesine rağmen ileriki sayfalarda Oğuz Yabgusunun Yeni Kent'de kışladığını da kaydeder. Bunun da ötesinde, aralarında çok sayıda tüccar olduğunu söylediğine göre bölgede şehirli olarak saydığı Türklerin de bunlardan olması büyük ihtimal iledir. Mesela, Sütkend bir nehrin kıyısında kurulu olan, barışsever Türklerin şehridir ve Müslümandırlar. Farunki, Tarar, Mekankes, Farunkes, Mirkî ve Nevîkes hem Müslümanların hem de Türklerin yaşadığı kasabalardır. Sabran Oğuz tüccarların uğrak şehridir. İsbicâb'ı çevreleyen ve birkaç yerleşim yerini içine alan bölgede İslam'ı kabul etmiş barışsever Türklerin yaşadığı 1000 çadır bulunmaktadır. Bu anlatımdan şu çıkartılabilir ki, Oğuzlar sadece göçebe yağmacı olarak değil aynı zamanda meskûn ve tüccar olarak da bu

⁹² Minorsky, age, s. 55.

bölgede şehirlerde yaşamaktadırlar.⁹³ Fakat doğal olarak göçebe olanların ayırt etmek ve bir nefretin objesi haline getirmek şehir ve ortak kültürden uzak olmaları hasebiyle daha kolaydır. Bu yüzden Hudûd'un yazarı belli ki Oğuz dendiğinde Onları daha çok göz önüne almıştır. Şu da inkâr edilemez ki, Oğuz nüfusunun büyük çoğunluğu kabile hayatı yaşadığına göre, Oğuzlar bu coğrafyaya geldiklerinde bozkır kültürü yaşar halledirler ve hem kâfir hem de göçer olmaları Müslümanlar tarafından pek sevilmemelerine sebep olmuştur.

Söz konusu olan Oğuzların hayat tarzları ve toplumları üzerine en güvenilebilir kaynaklardan biri İbn Fadlan olabilir.⁹⁴ 10. yüzyılın ilk yarısında Abbasi Halifesi'nden Volga Bulgarlarına bir elçilik heyetinin başında giden Ahmet bin Fadlan Türk tarihinin şanslarından biridir. Abbasi sarayındaki Türk mevalilerden dinledikleri sebebiyle bu bölgeleri zaten merak eden Fadlan Oğuz ülkesini bizzat görmüş ve gördüklerini kaleme almıştır. Onun sayesinde bizde 10. yüzyıldaki Oğuzların kültürü hakkında taraflı da olsa birinci elden bilgi alabilmekteyiz.

İbn Fadlan ve maiyeti 2 Zilkâde 309 (miladî 922) senesinde Cürcâniye'den hareketle “Zemcân” denilen bir ribâta varırlar ki, burası “Türk Kapısı” denen yerdir. Diğer gün daha önce bahsettiğimiz gibi Cît denen yerleşim yerinden hareketle Türk ülkelerine geçiş yaparlar. Odunun bol olduğu ve ısınabilecekleri bir yere varana kadar tam on gün yürürler. On beş günlük yürümenin sonunda ise eteklerinden pınarların çıkıp derelerin taşıdığı bir dağdan Oğuzların diyarına ulaşırlar.⁹⁵

Bakış açısının Hudûdu'l Âlem yazarının ortaya koyduğundan çok farkı yoktur sadece daha ayrıntılıdır. Oğuzlar göçebedir ve kıl çadırlarda yaşamaktadırlar. Mütemediyen yer değiştirmeleri sebebiyle yer yer Onlara ait çadırlar görülebiliyordu. Hayat şartları çok zordu ve merkezi otoriteden yoksundular. İşlerinde akıllarına ve istişareye başvururlar. Fakat

⁹³ Minorsky, age, s. 75.

⁹⁴ Fadlan, age.

⁹⁵ Fadlan, age, s. 89-90.

aralarındaki en zayıf kimse bile bu ittifakı darma dağın edebilir. Reisleri de işlerin gidişatını belirlemede büyük etkiye sahiptir.⁹⁶

İbn Fadlan'a göre Oğuzlar bir dine inanmamaktadırlar fakat burada kasıt İbn Fadlan'ın kendi dini gibi bir din olsa gerektir. Ayrıca genellikle bir dinin mensupları kendileri gibi düşünmeyenleri dinsizlikle suçlar. Mesela o dönemde Hristiyanlara göre Müslümanlar da dinsizdir. Dolayısıyla İbn Fadlan'ın bu bakışını normal karşılayıp aldanmamak gerekir zira bizzat kendisi Oğuzların "Bir Tanrı" dan yardım dilediğini zikreder.⁹⁷

Temizlik, daha da ötesinde su kaçındıkları bir şeydir. Yanlarındaki yabancıların da yıkanmasına izin vermezler çünkü bunun kendilerine sihir yapmak amacı taşıdığını düşünürler. Kadınları ise rahattır ve gerek kendi kabilelerinden olan gerekse yabancı olan erkeklerden kaçınmazlar. Oğuz kadınlarının, İbn Fadlan'ın anlattıkları doğru ise, vücutlarının en mahrem yerlerini bile yabancılarla göstermeme gibi bir dertleri yoktur. Bununla birlikte, asıl olan evlilik bağına sadık kalmaktır ve Oğuzlar zina nedir bilmezler. Böyle bir suç tespit edilirse, zânî bir ağacın iki dalına bağlanıp iki parçaya ayrılarak korkunç bir şekilde öldürülür. Evlilik işi ise başlık parası da diyebileceğimiz, genellikle kızın velisine verilen hayvan veya Harezm kumaş ile gerçekleşir; Fadlan herhangi bir merasimden bahsetmez. Bir kişi ölür ve ardında çocuklarını bırakırsa en büyük oğlu, öz annesi olmamak koşulu ile, babasının karısı ile evlenir.⁹⁸

Anlaşılan odur ki Oğuzlar da bir nevi karantina alışkanlığı gelişmiştir. Onlardan biri hastalandığı vakit o kişinin köleleri Ona hizmet eder ve ev halkından başka kimse Ona yaklaşmaz. Hasta için ev olarak kullanılan çadırın uzağında bir çadır kurarlar. Bu hasta ta ki

⁹⁶ Fadlan, **age**, s. 91.

⁹⁷ Fadlan, **age**, s. 91-92.

⁹⁸ Fadlan, **age**, s. 92-94.

iyileşene kadar evine dönemez. Eğer hastalanan kişi fakir veya bir köle ise onu çöle bırakırlar

.⁹⁹

Oğuzların ölü gömme gelenekleri de İbn Fadlan'ın dikkatini celbetmiştir. Mevtayı geniş bir çukur kazarak içine koyarlar ve elbisesini giydirip yayını da kuşandırırılar. Hem eline bir kadeh verirler hem de önüne nebiz dolu bir kap koyarlar. Ölüyü oturur vaziyette bırakırlar ve tavanını örteler. Daha sonra cenaze yemeği törenine geçilir. Bu yemek mevtanın sürüsünden kurban edilen 1-100 ve hatta 200 arası hayvanla verilir. Bu kurbanların etleri yenir fakat başları, ayakları, derileri ve kuyrukları hazırlanmış ağaçlar üzerinde kabrin başına asılır. Bunlar ölü cennete giderken kullanacağı hayvanlar olarak kabul edilir. Kişi bir savaşçı idiyse ve yaşarken öldürdüğü kişiler varsa, onların adedince suret ağaçtan yontulur ve kabrin başına konur. Bunlar da, inanca göre, ölü'nün öbür dünyadaki hizmetkârlarıdır.¹⁰⁰

Eğer bu kurban işi geciktirilirse büyüklerden bir ihtiyar (şaman olsa gerek) ölüyü rüyasında gördüğünü ve kendisine arkadaşlarına yetişemediği için şikâyetle bulunduğunu söyleyerek Onları bir an evvel hayvanların kurban edilmesi hususunda teşvik eder. Hayvanlar öldürüldükten sonra o yaşlı tekrar gelir ve ölüyü yine rüyasında gördüğünü, kendisini geçenlere yetişmiş ve mutlu olduğunu bildirir.¹⁰¹ Ayrıca Oğuzlar hayvanı boğazlamazlar, kafalarına vurarak öldürürler.¹⁰²

İbn Fadlan Oğuzların iktidar örgütlenmesine dair de bazı bilgiler vermiştir. Oğuzların başında Yabgu dedikleri liderleri vardır ve bu kabileye lider olan herkes bu ismi alır. Onun vekili olarak da Kûzerkîn bulunur. Aynı zaman da her reis vekiline de Kûzerkîn denilir.¹⁰³

⁹⁹ Fadlan, **age**, s. 99.

¹⁰⁰ Fadlan, **age**, s. 99-100.

¹⁰¹ Fadlan, **age**, s. 100.

¹⁰² Fadlan, **age**, s. 95.

¹⁰³ Fadlan, **age**, s. 101.

Şüphesiz, Oğuz boy vekillerine verilen “Kül (Köl) Erkin” ünvanının¹⁰⁴ Fadlan tarafından anlaşıldığı şeklidir bu.

Diğer yandan, Oğuz hiyerarşisinin dağınık halde geniş bozkırlarda yaşayan Oğuzlar üzerinde ne kadar etkili olduğu tartışmaya açıktır. Zira İbn Fadlan’ın kafilesinin yolunu bir Türk keser, şiddetli bir yağmur yağmaktadır. Bu adam kafileden hiç kimsenin geçmesine izin vermemektedir. Onlar “Biz Kûzerkîn’in dostlarıyız” derler fakat aldıkları karşılık beklenmediktir. Adam güler ve “Kûzerkîn de kimmiş? Onun sakalına pisleyeyim” der. Neyse ki birkaç somun karşılığında yollarından çekilir.¹⁰⁵ Bu da gösterir ki iktidar yapısının Yabgunun ve onun vekili Kûzerkîn’in, dolayısıyla siyasi Oğuz iktidarının etkili olduğu alan çevreye doğru gidildikçe ciddi zayıflama gösteriyor olabilir.

Bir diğer sorun da şu ki acaba Oğuzlar sadece bozkır göçebesi ve şehirli tacir olarak mı yaşıyorlardı? Zira bozkır halklarının ormanlarda yaşayıp avcılıkla yaşamını idâme ettiren ve bu hayat tarzlarından dolayı tarihte bozkırlılar kadar adından söz ettiremeyen bir parçası da vardı. Moğollar için ormanlı kavimlerin yaşadığı bu hayat tarzı yaşanabilecek en iyi hayat tarzı idi.¹⁰⁶ Aynı şekilde Göktürkler ’den kalan ve Bilge Kağan’a ait olan kitabede “karanlık ormanları bırakarak ovada yerleşmek” isteyen Türkler ayıplanmaktadır.¹⁰⁷ Her hâlükârda, o dönemlerde ve Moğollarda dahi nüfusun çoğu bozkır göçebesi idi. Oğuzlarda da kaynaklarda biz Ormanlarda yaşayan topluluklara rastlamıyoruz. Bunun sebebi muhtemelen iki şey olabilir; doğudan göçleri esnasında orman halkı bu hayat tarzını bırakmış olabilir veya zaten Oğuzlar hakkında çok az kaynak veya bilgiye sahip olduğumuz için ormanda yaşayan Oğuzlar hakkında hiçbir bilgi elimize ulaşmamış olabilir.

¹⁰⁴ Sümer, *age*, s. 325.

¹⁰⁵ Fadlan, *age*, s. 98-99.

¹⁰⁶ Vilademirtsov, *age*, s. 70.

¹⁰⁷ R. Grousset, *Stepler İmparatorluğu: Atilla, Cengiz Han, Timur*, Terc. Halil İncalcık, Ankara: TTK Basımevi, s. 126, 2011; H. Kennedy, *Mongols, Huns and Vikings*, London: Cassel, 2002, s. 17.

Aslında bozkır kabileleri İskandinavya'nın denizci kabilelerine hareketlilik açısından çok benzer. Ticaret maksadıyla olsun yağma maksadıyla olsun, denizler İskandinav kabilelerine nasıl geniş bir hareket alanı veriyorsa, geniş ve denetimden uzak bozkırlarda buradaki kabilelere geniş bir hareket ve manevra alanı sağlar.¹⁰⁸ Bu durumda şu benzetme de yanlış olmayacaktır, Denizci kabileler için kayıkları ne ise bozkır kavimleri için de atları odur. Vikingler için kayıkları uçsuz bucaksız sularda hareket kabiliyeti sağlayıp Onlara kendi vatanlarından uzak bölgeleri vurup yağma etme kabiliyeti verdiği gibi, atlar da Oğuzlara çöllerde ve bozkırlarda hem göçebe hayatları için kaçınılmaz araçlar oluyor hem de akınlarda hızlı manevralar yapabilmelerini sağlıyordu. Bu açıdan bakıldığında Vikinglerin hayat tarzının kilit noktası kayıkları ise Oğuzların hayat tarzının da kilit noktası atları idi. Bu araçlar olmadan bu hayatlarını devam ettirmeleri mümkün değildi.

Meselemiz Oğuzlardaki iktidar yapısı olduğuna göre sosyo-kültürel yapıya bakışımız biraz genişletip efsanelere de bakmamamız gerekmektedir. Halk içindeki inançların ve efsanelerin birçok zaman toplumsal yapıdan ve dolayısı ile iktidar yapısından bilgiler taşıdığı muhakkaktır. Bunun da ötesinde onlar kâh iktidarı meşrulaştırmak için kâh iktidara isyan için de kullanılırlar. Bu durumda mevzumuz Oğuzlar arasında dolaşan efsaneleri de gözden geçirmemizi gerektirmektedir. Oğuzlar hakkında bu konuda da elimizde yeterince kaynak bulunmamaktadır. Lakin Oğuz Kağan efsanesi günümüze kadar gelmeyi başarmıştır.

Ünlü Memlûklü tarihçi Ebu Bekr bin Abdullah bin Ay Beg Ed-Devâdârî'nin anlatımına göre, daha 14. Yüzyılın başlarında Oğuz Kağan Destanı Türkler arasında yaygın olarak okunan bir kitaptı. Fakat Devâdârî'nin yazdıklarından anladığımız kadarıyla Oğuzlar arasında elden ele dolaşan bu nüsha bizim elimize ulaşmamıştır.¹⁰⁹ Özellikle Oğuzlar gibi

¹⁰⁸ C. Baumer, "The History of Central Asia," *The Age of the Steppe Warriors* (Cilt I), New York: I. B. Tauris, s. 12, 2012.

¹⁰⁹A. B. Ercilasun, *Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Düşünceler: İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002, s. 108.

göçebe ve coğrafyaları görece sıklıkla değişen bir toplumda destanlar derleyip toparlayıcı metinler olarak önemlidir.¹¹⁰

Oğuzlar arasında yaygın olan bu destanın içindeki figürler, anlatımlar ve değindiği konular, İslam öncesi Oğuzların özellikle iktidar üzerine görüşlerini anlamak için pek ehemmiyetlidir. Bu görüşleri anlamak için bu destanın ilk kayıtları olan Uygurca Oğuz Kağan Destanı ile Reşidüddin'in Câmîu't-Tevârihi'ndeki rivayet esas alınacaktır.

Oğuz Kağan Destânı, şu ana kadar, iki önemli kaynaktan elimize ulaşmıştır. Birincisi, 1932 senesinde W. Bank ve Reşit Rahmetî Arat tarafından Almanca olarak yayınlanıp akabinde Rahmetî Arat tarafından 1936 senesinde Türkçeye tercüme edilen nüshadır ki; bu nüsha Uygur Türkçesi ile ve bilinmeyen bir tarihte kaleme alınmıştır. Fakat Türkistan'da konuşulan dillerin pek çoğuna hâkim olan Fransız Sineloğu Paul Pelliot bu nüshayı değerlendirdiği kitabını bitirirken, onun 13. yüzyılın sonuna doğru Turfan'da Uygurca olarak yazılıp 15. yüzyılda Kırgız bölgesinde sadece imlâ olarak değiştirildiği sonucuna varır.¹¹¹ İkincisi, İlhanlı veziri Reşidüddin Fazlullah Hemedâni'nin 13.-14. yüzyılda yazdığı meşhur eseri Câmîü't- Tevârih'te kaydedilen Oğuz Kağan Destanı'dır. Bu iki nüsha bir takım farklılıklar gösterir. Türklerin en mühim destanı olan Oğuz Kağan Destanı'nı konumuz açısından değerlendirmeden önce bu iki nüshanın farklılıklarına değinip hangisinin konumuz açısından daha sağlıklı olduğunu tespit edelim.¹¹²

Bu bölümdeki maksadımız İslam'ı kabulleri öncesi Oğuzlardaki kültürü incelemek olduğuna göre, bu destanların ikisinin sıralamasında önce yazılanı, İslam kültüründen veya başka kültürlerden en az etkilenmiş olanı tespit etmemiz gerekir. Yukarıda verdiğimiz tarihler

¹¹⁰ F. Çiftçi, Axel Olrik'in Epik Yasaları Işığında Oğuz Kağan Destanına Bir Bakış, *Turkish Studies*, 8, 2013, s. 517.

¹¹¹ P. Pelliot, **Uygur Yazısıyla Yazılmış Uğuz Han Destanı Üzerine**. (V. Köken, Çev.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995, s. 103.

¹¹² Bu iki destanın bir değerlendirmesi için bakınız: İ. Onay, "Türk Kültür Tarihi Açısından Oğuz Kağan Destanı ve Önemi," *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2013, 29-44.

birbirine yakın tarihler olduğuna ve o dönemde bu iki coğrafya da İslam'ın nüfuzu altında olmasından mütevellit destanların içeriğini incelemek bize daha çok yardımcı olacaktır.

Destanlar okunduğunda aralarındaki orijinallik farkı kendini hemen belli eder. Reşidüddin'in Oğuz Kağan Destanı bâriz bir şekilde semâvî din unsurları taşır. Belli ki, ya Reşidüddin ya da kendilerinden dinlediğini söylediği “Türk tarihçileri ve dili çabuk râvîler”¹¹³ İslam kültürünün etkisi ile destana eklemelerde bulunmuşlardır. Mesela, Oğuz Kağan'ın Hz. Nuh'un soyundan gelmesi ve ailesi ile tek tanrı inancı sebebiyle savaşa girişmesi ilk bakışta göze çarpan noktalar. Esasen, Reşidüddin'in Yahudi kökenli bir Müslüman olduğu düşünülürse,¹¹⁴ bu eklemeler kendisinden de kaynaklanmış ve İslamî unsurları kendisi katmış da olabilir.

Uygurca yazılmış olan nüsha ise muhteviyatında daha otantik unsurlar taşır.¹¹⁵ Bu nüshada, kutsal kitaplarda anlatılan kıssalarla veya peygamberlerle herhangi bir bağlantı bulunmaz. Oğuz Kağan herhangi bir şekilde İbrahim Peygamberin soyuna dayandırılmaya çalışılmaz. Adı geçen tek kutsal varlık Gök Tanrı'dır ve Oğuz Kağan O'na dua eder. Bir diğer otantik unsur ise Reşidedüddin'de bulunmayan, Türklere yol gösteren bozkurt (gök tüylü, gök yeveli) figürüdür.¹¹⁶ Türkler göç ederken Onlara bir kurdun yol göstermesi en eski Türk destanlarında sık sık işlenen bir konudur.¹¹⁷ Gök Tanrı ise Türklerin bilinen en eski inancı ve tanrısıdır.¹¹⁸ Bu özellikler Uygurca yazılmış Oğuz Destanı'nın daha özgün olduğunu ortaya koyar.

¹¹³ Z. V. Togan, **Oğuz Kağan Destanı**, İstanbul : Enderun Kitabevi, 1982, s. 17.

¹¹⁴ O. G. Özgüdenli, Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedânî, **TDV İslam Ansiklopedisi** (Cilt 35), 2008, s. 19.

¹¹⁵ M. Ergin, **Oğuz Kağan Destanı (Tercüme, Metin, Sözlük)**, Ankara: Hülbe Basım Yayın, 1988.

¹¹⁶ Pelliot, **age**, s. 95.

¹¹⁷ Türklere kurt figürü için bakınız: B. Ögel, **Türk Mitolojisi**, Ankara: TTK, C. 1, 1993, s. 40-50; B. Ögel, **Türk Mitolojisi**, Ankara: TTK, C. 2, 1993, s. 111-124; J. P. Roux, **Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar**, (Terc. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005, s. 300-310.

¹¹⁸ F. Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, C. 1, 2007, s. 212; İ. Kafesoğlu, **Eski Türk Dini**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.

Destanların uzunluğu bir diğerk farkı oluşturur. Reşidüddin'in metni diğerk metne göre daha uzundur. Çünkü Reşidüddin Oğuz Kağan'ın dünyayı fethetmek için çıktığı seferi ve destanın son bölümünü daha ayrıntılı anlatır. Bu yüzden, ana konudan ayrılmadan, farklı bilgiler verip farklı kahraman ve konulardan da bahseder. Hatta her ne kadar Uygurca metin daha otantik olsa da, Reşidüddin'in anlatımının ayrıntılarında da antik Türk kültürüne yönelik unsurlar bulunabilir. Böylelikle olayların ayrıntılı anlatımı ve uzunluk aralarındaki bir başka farkı oluştururken otantiklik açısından ikisinin de kullanılabilir olduğunu söyleyebiliriz.

Destanda Oğuz Kağan'ın evlilikleri, çocukları, kendisinden sonraki görev taksimi ve semboller konumuz açısından ilgi çekicidir. Anlatılana göre, Oğuz Kağan bir gün Tanrı'ya yalvarırken karanlık basar ve gökten çok parlak bir ışık ile birlikte bir kız iner. Kız o kadar güzeldir ki, sanki Gök Tanrı'nın vasıflarını taşıyordur. Oğuz kıza âşık olur ve birlikte olurlar. Bunun sonucunda kız gebe kalır ve üç erkek çocuğu dünyaya getirir: Gün (Güneş), Ay ve Yıldız.

İkinci seferinde Oğuz Kağan ava gider ve bir gölün ortasında bir ağaç görür. Bu ağacın kovuğunda, gözleri gökten güzel, saçları ırmak gibi dalgalı ve inci gibi dişlere sahip olan bir kız oturmaktadır. Oğuz bu kızın da aşk ateşine düşer ve Onunla da birlikte olur. Kız hamile kalır ve bir süre sonra üç erkek çocuğu dünyaya getirir: Gök, Dağ, Deniz.¹¹⁹

Destanın sonunda Oğuz Kağan veziri Uluğ Türk'ün bir rüyasına binaen verdiği tavsiyesine uyar ve büyük oğulları Gün, Ay ve Yıldız'ı Doğu'ya, sonraki evliliğinden olma küçük oğulları Gök, Dağ ve Denizi de Batı'ya avlanmaları için gönderir. Doğu'ya gidenler altın bir yay bulurlar, batıya gidenler ise üç tane gümüş ok. Her iki yöne giden oğulları da bulduklarını babalarına getirir ve babaları Oğuz Kağan altın yayı üç parçaya ayırıp Gün, Ay

¹¹⁹ Oğuz Kağan'ın bir göğü, bir de yeri temsil eden iki eşinin olması, bu eşlerden olan oğulların isimlerini gökten ve yerden almaları Çin geleneksel düşüncesinde var olan şu düşünceyi akla getirmektedir: "Üç (temel) şey Gök, Yer ve insandır ve onları birbirine bağlayan hükümdardır." Bakınız, G. Kirilen, **Eski Çin'in Ötekisi Türkler**, Ankara: Kimlik Yayınevi, 2015, s. S. 69.

ve Yıldız'a verir. Gök, Dağ ve Deniz'e ise buldukları üç gümüş oku paylaşır. Bu paylaşımından sonra ise şöyle vasiyet eder: “Yay verdiklerinin (Bozok) yeri daha üstte olsun ve orduda sağ kolu teşkil etsinler. Kendilerine ok verdiklerinin yeri daha altta olsun ve sol kolu teşkil etsinler. Zira yay padişah gibi hükmeder; ok ise ona tâbî bir elçidir.”¹²⁰ Hatta İrkıl Hoca namında, Oğuz Kağan'ın güvendiği bir devlet adamı Oğuz'un 24 torununun da kabile isimlerini, tamgalarını, ongunlarını ve bir toy zamanında atın hangi bölgesini yiyeceklerini belirlemiştir. Ta ki, kimse birbirinin payına göz koymasın, düzen bozulmasın.

17. yüzyılda Reşidüddin'in Oğuznamesi esas alınarak Ebu-l Gâzi Bahadır Han tarafından yazılan Şecere-i Terâkime kitabında ise daha kesin ifadeler kullanılmış ve Oğuzların gelecekteki iktidarına kimin sahip olacağı açıkça belirtilmiştir. Bu esere göre Oğuz Han ölmeden önce şöyle vasiyet eder: “Size emrediyorum. Ben ölünce yerime büyük oğlum Gün geçsin ve Onun da yerine geçecek olanlar içlerinde tahta lâıyk biri buldukça, daima ve dünya durdukça Bozoklardan seçilsin. Diğer Bozoklar O'nun sağında otursunlar. Üçoklar sol olsunlar ve kıyamet gününe kadar nökerliğe razı olsunlar.”¹²¹

Destanın bahsettiğimiz bu kısmını tahlil ettiğimizde Oğuzlardaki hiyerarşi ve iktidar hakkında bazı temel bilgilere ulaşabiliriz. Oğuzhan'ın ilk evliliğinde eşi gökten bir ışıkla iner ve bu eşinden doğan çocuklarına verilen isimler de dünya dışı ve kutsal sayılabilecek gök cisimlerinden oluşur: Gün (Güneş), Ay ve Yıldız. İkinci karısı ise bir gölün ortasındaki ağaç kovuğunda ortaya çıkar ve Ondan olan oğullarına da dünya dâhilinde kutsal sayılabilecek varlıkların isimlerini verir: Gök, Dağ, Deniz. İlk karısının gökten ikinci karısının yeryüzünden gelmesi; ilk karısından doğan çocuklarının yayı bulup kendilerine bunun verilmesi, ikinci karısından olan çocuklarının okları bulup onlara da okların verilmesi ve ok

¹²⁰ Togan, *age*, s. 48.

¹²¹ E. G. B. Han, *Şecere-i Terâkime*, (R. Nur, Çev.), İstanbul, 1920, 29.

yaya tâbîdir denilmesi; her daim Bozokların Üçoklara üstün olduğunun söylenmesi Oğuzlardaki hiyerarşi hakkında şöyle tahminler yapmamıza elverir:

- a) Gök de yer de kutsaldır ama Gök önceliklidir.
- b) Yay da ok da hâkimiyet sembolüdür ama ok sahipleri yay sahiplerine tâbîdir.
- c) Doğu yönü batı yönüne üstündür.
- d) Sağ yan sol yana üstündür (Bu duruma bir diğer atıf Uygurca destandaki sağ yanda bulunan Altın Kağan'ın Oğuz Kağan'a muti olup sol yandaki Urum Kağan'ın ise asi olmasıdır.¹²²
- e) Oğuzlar arasında düzenin olması için bir nevi kast sistemi oluşturulmuştur. Bu kasta göre tahta Bozoklardan bir lider geçer ve kalan Bozoklar ordunun sağ kolunu oluşturur.
- f) Üçoklar ordunun sol kolunu oluşturur ve Onların görevi Bozokları desteklemektir.
- g) 24 adet boy ismi ve bu boyların simgeleri belirlenerek düzen ve kast sistemi bütün topluma yayılıp tahkim edilmiştir.
- h) Toy esnasında hangi boyun nerede oturacağı ve hayvanın neresini yiyeceğinin belirlenmesi muhtemelen boyların savaşlardan alacağı ganimetin (ülüş) nasıl dağıtılacağına belirlenmesine de bir atıftır.¹²³

Oğuz Kağan Destanı bir efsane olması ve farklı versiyonlarının bulunması hasebiyle, her ayrıntının doğru olduğunu düşünmemiz tabii ki abesle iştigaldir. Lâkin yukarıdaki gibi genel çıkarımların yapılabileceği bu destanın, sadece bir masal değil aynı zamanda belli bir örgütlenme tarzına da meşrûiyet kazandırma niyeti ile ortaya çıktığı kesindir.

Meselâ, Reşidüddin Oğuznâmesi'nde Bozok ve Üçok ayırımından bahsedip, Bozokların tahtın vârisi olduğu söylenmiştir ve Bozokların en önde gelen boyu da Oğuz Kağan'ın yerine geçen Günhan soyundan gelen ilk boy olan Kayı boyudur. Fakat Kaşgarlı

¹²² Ergin, *age*, s. 17-18.

¹²³ Orun ve üyelik meselesinin eski Türkler arasındaki ehemmiyeti için bakınız, Abdulkadir Orun, "Orun ve Üleş Meselesi," *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, Cilt I*, s. 121-133, 1931; Osman Gazi Özgüdenli, "Üleş Sisteminden Merkezî Devlete: Selçuklu Devlet Telâkkisinin Teşekkülü (1038-1064)", *Türkler*, V, ed. Hasan Celâl Güzel - Kemal Çiçek - Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 249-264.

Mahmud'da ise daha farklı bir boy sıralaması vardır ve Üçoklar'dan Kınık ilk sırada gösterilmektedir. Dede Korkut hikâyelerinde de siyasi üstünlüğün Üçoklar'da olduğuna dair bir izlenim alınmıyor. Bunun sebebi dönem itibariyle Üçoklar'ın ve Kınık Boyu'nun İslam Ülkelerinde çok etkin olması olabilir diyen Faruk Sümer'e göre Reşidüddin'in sıralaması antik Türk geleneklerine daha muvâfıktır. Zira Oğuz Yabguları en çok Kayı, Yazır, Avşar, Beğdili ve Eymür boylarından çıkmışlardır ki, bunların içinde yalnız Eymür Üçoklara mensuptur.¹²⁴ Her hâlükârda boy sıralamalarının iktidarı meşrulaştırmak için bir yol olduğu düşünülürse, dönemin şartları altında güç kazanan boya göre sıralamanın zaman zaman değişmiş olduğu kesindir.

Buna bariz bir örnek teşkil etmesi cihetiyle, geç bir kaynak olmasına rağmen, Oğuz efsanelerini öğrendiğimiz bir başka kaynak olan Dressden Yazması Dede Korkut Oğuznâmesi'ne bakılabilir. Yazmanın henüz başında, besmele-salvale ve Korkut Ata'nın kısaca tanıtımından sonra, gönlüne Tanrı'nın ilham verdiği Korkut Ata'dan rivayeti bize taşıyan anlatıcı şöyle der: “ ‘Ahir zamanda hanlık gerü Kayıya değe. Kimesne ellerinden alamaya, ahir zemân olup kıyamet kopunca.’ Bu dedüğü Osman neslidür, işde sürilüb gede yörir.” Belli ki bu Oğuznâme Osmanlı Devleti'nin serpilip kendini ispat ettiği bir dönemde yazıya geçirilmiştir ve bu durumu meşrulaştıran rivayetler öne çıkarılmıştır.¹²⁵

Siyasi gelişmelerin boylar hiyerarşisini etkileyebildiği tezini tasdik eden bir diğer örnek de Selçuklular örneğidir. Zira Selçuklular'ın mensup olduğu Kınık Boyu kadim gelenekte sonlarda gelmesine rağmen İran fütûhâtından sonra Kayı Boyunun yerine listenin başına taşınmıştır. Hâlbuki Kınıklar kadim Türk Boyları listelemesinde Yiva Boyunun hizmetinde gösterilirler idi.¹²⁶

¹²⁴ F. Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri-Boy Teşkiatı-Destanları**, İstanbul: Ana Yayıncılık, 1980, s. 204-206.

¹²⁵ Anonim, **Dede Korkut Oğuznâmeleri**, (H. B. Semih Tezcan Ed.), İstanbul: YKY Yayınları, 2012, s. 29.

¹²⁶ Togan, **age**, s. 124-125.

Bahsedilmesi gereken bir diğerk mesele de boy sayısı meselesidir.¹²⁷ Reşidüddin de 24 boydan söz edilir ve isimleri verilir. Kaşgarlı Mahmud'da da 24 boydan söz edilir fakat 22 boy ismi verilir. Fakat Oğuzların esasında 6 boydan müteşekkil olduğu da akla yatkın geliyor. Nitekim her dört boy bir onguna (kutsal kuş, totem) ve bir ülüş kısmına sahiptir. Altı boy halinde ve Barlık Irmağı kenarında yaşayan Oğuzlardan tarihi kayıtlar bizi haberdar ediyor. Fakat 24 sayısının da Oğuzların tarihinde örgütlenme ve teşkilatlanma konularında sık sık kullanıldığı da bir gerçektir.¹²⁸ Binaenaleyh, bilinmeyen ve belli ki totemci dönemde esas 6 olan Oğuz boylarının ve teşkilatının daha sonradan 24'e çıkıp bunun da benimsendiği anlaşılıyor.

Destandaki kağanlık kurumu merkezli iktidar yapısı özellikle ilgi çekicidir çünkü Türklerde bulunduğunu düşünülen ortak yönetim anlayışından farklı gibidir.¹²⁹ Her iki nüshada da açık olan şey şudur: Oğuz Kağan mutlak bir hâkimiyet sahibidir ve bu gücü herhangi bir akrabası ile paylaşmamaktadır. Reşidüddin'in nüshasında bu durum daha belirgindir. Sefere oğulları ile beraber gider ve oğullarından her alanda mutlak itaat bekler; hatta Onların itaatlerini sınar. Bu itaatlerinden dolayı oğullarını ve Onlara bağlı beyleri ödüllendirirken metinde geçen ve oğulları ile beylerinin kendisine cevap mahiyetindeki ifadeleri Oğuz'un mutlak hâkim olduğunu açıkça ortaya koyar: "Bundan sonra oğullarını ve beylerini toplayıp Onlara 'Siz çocuklarıma niçin altın kürsü verip, size hil'at giydirdiğimi biliyor musunuz?' diye sordu. Çocuklar ve beyler şöyle cevap verdiler: "Onu en iyi sen bilirsin, biz ne bilelim."¹³⁰ Destanın her iki nüshasında da Oğuz Kağan'ın ülkesi ne parçalı bir yönetime sahiptir ne de idarede Onun bir ortağı vardır. Açıkça bellidir ki bu destan Türklerde

¹²⁷ Destandaki sayıların bir değerlendirmesi için bakınız: T. Özcan, "Oğuz Kağan Destanının Halk Anlatılarının Epik Kuralları Bakımından İncelenmesi," **Milli Folklor**, IV, 1996, s. 31-32.

¹²⁸ Sümer, **age**, s. 204-210.

¹²⁹ Türklerdeki çifte idare tarzını reddeden iki görüş için bakınız: O. G. Özgüdenli, 2002; ; S. Divitçioğlu, **Nasıl Bir Tarih: Kök Türkler, Karahanlılar**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992, s. 78-79.

¹³⁰ Togan, **age**, s. 39.

merkezi otoritenin sağlandığı güçlü bir kağanın toparlayıcılığındaki bir dönemin hatırasını yaşatmaktadır.¹³¹

Destandaki iktidar unsurlarına baktığımız zaman, Altay bölgesindeki efsanelerle benzer unsurlar taşıyan¹³² Oğuz Kağan'ın olağanüstü doğum ve bebekliğinin öncelikle ilahi iktidar diyebileceğimiz kut sahibi olmaya delâlet ettiğini görebiliriz.¹³³ Uygurca nüshaya göre Oğuz'un fiziksel özellikleri güzellikte ve güçlülükte olağanüstü idi. Doğar doğmaz çiğ et, çorba ve şarap istedi. Sadece kırk gün içinde büyüdü ve oynadı.¹³⁴ Tabii ki bu özellikler Orhun Kitâbeleri'nde kullanıldığı manası ile¹³⁵ iktidar için seçilmiş olmaya delâlet ederken bu seçilmişlik yani kut tanrının oğlu olma özelliğini de mündemiç olabilir. Zira kut kelimesinin Hun dilindeki en eski kullanımı oğul şeklindedir: Tengri kutu Chanyu.¹³⁶ Bunun fiziken vurgulanması da sanki bu destanda tanrı oğlu olma özelliğinin ön planda olduğu gibi bir algı yaratıyor. Esasen Oğuz Kağan Destanı'nda kut kelimesi geçmez fakat Türklerde tarih içinde gelişen 'kut' inancı ile bağlantısı âşikardır.

Oğuz Kağan Destanı'nda kelime olarak geçmese de Türk inancısında olan ve Orhun Kitabeleri'nde bulunan diğer iki mefhum aslında Oğuz Kağan için de geçerlidir: *güç* ve *ülüş*. Orhun Kitâbeleri'ne göre tanrı Türk Hakanı'na *kut* verir -ki yukarıda bahsettik,- *güç* verir ve *ülüş* (nasip) verir.¹³⁷ Görünen o ki Oğuz Kağan Destanı'nda da buna benzer bir örgü vardır.

¹³¹ Z. V. Togan'a göre bu destan genel çerçevede itibarı ile Sakalar dönemini yansıtmaktadır (s. 127).

¹³² B. Ögel, **Türk Mitolojisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993, s. 136-137.

¹³³ A. Duymaz, "Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut Kitabına Kahramanların Beden Tasvirlerinin Sembolik Anlamları Üzerine Değerlendirmeler," **Milli Folklor**, 76, 2007, s. 50-59; Z. Önler, "Kutadgu Bilig'de Kut Kavramı," Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig, İstanbul Üniversitesi: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2009.

¹³⁴ Ergin, **age**, s. 1.

¹³⁵ "Tanrı buyurduğu için, kendim devletli (kutlu), olduğum için kağan oturdum= Tengri yarlıkadukın üçün (ö)züm kutum bar üçün kağan oturdum." M. Ergin, **Orhun Âbideleri**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989, s. 19, 66. Ayrıca 'kut' saadet, baht, anlamlarına da gelmektedir. Kutadgu Bilig'de bir beyitte şöyle denir: Bayat kime kılca inâyet basut/Aning boldu ajun bolu birdi kut : Tanrı kime inâyet ve yardım ederse, dünya onun olur ve o saâdete kavuşur. Bakınız: S. Başer, **Kutadgu Bilig'de Kut ve Töre**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 52; Yusuf Has Hâcib, **Kutadgu Bilig** (çev. Reşit Rahmetî Arat, Ankara: TTK, 1985, s. 469 ayrıca s. 19 vs.

¹³⁶ Kırilen, **age**, s. 72.

¹³⁷ Ergin, 1989; S. Koca, "Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilâtı," **Türkler**, C. 2, s. 1448-1455; S. Divitçioğlu, **age**, s. 86.

Tanrı'nın Oğuz Kağan'a *kut* vermesi olağanüstü doğumu ve fiziği ile, *güç* vermesi babasını ve amcalarını (Reşidüddin'in nüshası) veya gergedanı (Uygurca nüsha) yenmesi ile, *ülüş* vermesi de cihan coğrafyasını fethedip halkını zenginleştirmesi ile temsil edilmiş ve ortaya konmuştur. Böylece Türk inancındaki karizmatik iktidarın üç unsuru da tamamlanmıştır. Fakat görülen o ki bu destanı ortaya koyan zihinlerdeki iktidar yapısı sadece ilahi ve siyasi iktidar ile bitmemektedir.¹³⁸

Özellikle Reşidüddin'in Oğuznâme'sinde göze çarpan bir diğer iktidar unsuru Türkçe "koca" sıfatından geldiğini düşünebileceğimiz "hoca" sıfatını hâiz bilgedir. Burada da Orhun Kitâbeleri'ni hatırlarsak bu karakteri vezir Tonyukuk'un muâdili olarak düşünebiliriz.¹³⁹ Bu karakter bize, Tonyukuk örneğinde olduğu gibi, antik Türk geleneğinde çok sağlam bir vezirlik kurumunun olduğunu göstermektedir. O derece ki, sanki Oğuz Kağan bütün fetihlerini bu "hoca"nın aklına borçludur ve destan boyunca O'nun verdiği akıldan hiç dışarı çıkmaz.

Destandan bu durum genel hatları ile şöyle anlatılır: Oğuz seferi esnasında ordunun gerisinde kalmayı kesinlikle yasaklar ve yaşlıları, kocamışları geride bırakır. Bunlardan birisi de Yuşu Hoca (Yuşu Koca) nâmında bir bilge kişidir ve oğlu Kara Sülük'ten kendisini de götürmesini ister çünkü bu zorlu yolculukta bilgili ve yaşlı birinin tecrübelerine ihtiyaçları olacaktır. Kara Sülük önce Oğuz Kağan'ın emrine muvafık olmayan bu isteği geri çevirse de daha sonra Onu bir devenin taşıdığı sandığa kilitler. Sefer boyunca defalarca Oğuz Kağan ve ordusu bir takım aksaklıklar ve imkânsızlıklarla karşılaşır. Her defasında Kara Sülük babasına danışır ve Ondan aldığı öğüdü kendi fikriymişçesine Oğuz'a söyler ve her defasından hüsnü kabul görür. Böylelikle Yuşu Hoca'nın aklı sayesinde sorunlar çözüle çözüle sefer tamamlanır.

¹³⁸ Destandaki Oğuz Kağan ve iktidarına dair farklı bir yaklaşım için lütfen bakınız: E. Ö. Özünel, "Kendine Dönüşen Kahraman: Oğuz Kağan Destanında İktidar ve Kut," *Milli Folklor*, 26, 2014, s. 5-19.

¹³⁹ Bilge Tonyukuk kendi adına da bir kitabe yazdırılacak kadar söz sahibidir. Devleti yöneten 3 kişiden biridir: Bilge Kağan, Kül Tigin, Vezir Tonyukuk.

Sefer sonunda Kara Sülük gerçeği açıklar ve Oğuz Kağan tarafından Yuşu Hoca da kendisi de hesapsız ödüllendirilir. Kara Sülük “Uluğ Bey” nâmı ile baş vezir yapılır.

Bir bilgenin, hocanın, vezirin etkinliği Oğuz Kağan’dan sonra da devam eder. O’nun vefatından sonra yerine Günhan geçer ve O’na da İrkıl Hoca olarak bilinen bilge danışmanlık yapar. Hatta İrkıl Hoca Yuşu Hoca’dan da öteye geçmiş Türk devletini ve toplumunu dizayn eden insan durumuna gelmiştir. Devletin ve boyların örgütlenme şekli tamamen O’nun fikridir ve aynen icra edilir.

Destadaki anlatımıyla İrkıl Hoca Gün Hâna şöyle tavsiye de bulunmuştur: “Siz altı oğulun Tanrının izniyle her birinizin dörder taneden 24 evladınız var. Olabilir ki Onlar sonradan birbiriyle çekişirler. Bunun çaresi, her birinin rütbesi, mesleği, adı ve lakabı kararlaşsın, her birinin bir nişanı ve tamgası olsun. Bununla bilinip tanınsınlar ve hiçbirinin diğeriyle bir çekişmesi olmasın. Onların evladının da her biri kendi yerini bilsinler. Bunu yapmak devletin devamlılığı ve uruğunuzun iyi nâm kazanmasının gereğidir.”¹⁴⁰ İrkıl Hoca sadece bu fikrin sahibi değildir aynı zamanda bunu uygulamaya geçirip boyların isimini, tamgasını ve ongununu da belirleyen kişidir. Bunun yanında toy esnasında ülüşler tespit edilirken hakan ile “milletin büyüğü” aynı paydan yer. “Boyuna yakın olan bir arka kemiği, arkaya yakın olan sırt omurgası ve bir sağ kol padişahın ve milletin büyüğünün hissesi olmuştur .”¹⁴¹ Böylece hocalık veya vezirlik müessesinin, bu destanda geçen hali ile Oğuzlarda ne kadar etkili olduğu açıklığa kavuşur. Bir diğer yandan da bu figürün töreyi temsil ediyordü olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

Destanın Uygurca asıllı nüshasında da böyle bir karakterden destanın sonlarına doğru bahsedilir ve diğeri kıyasen çok daha kısıtlı bir etkisi vardır. Burada da Uluğ Türk adındaki vezir rüyasında gün doğusundan gün batımına kadar uzanmış bir yay ve üç gümüş

¹⁴⁰ Togan, *age*, s. 49.

¹⁴¹ Togan, *age*, s. 52.

ok görür. Uykudan uyanınca durumu Oğuz Kağan'a anlatır. Onun bu telkini sonucu Oğuz Kağan oğullarını ava gönderir ve Onlar hükümdarlık alâmetleri olan yay ve gümüş okları bulurlar.¹⁴²

Oğuz Kağan Destanı'ndaki bazı olaylardan Oğuzlardaki taht verasetine dâir de bazı tahminler yapılabilir ve büyük oğulun genellikle tahta vâris olduğu söylenebilir. Destanı Reşidüddin nüshasında geçtiği gibi ele alırsak görürüz ki, tahtın iki defa veraset yolu ile el değiştirmesi söz konusudur. İlkinde Oğuz Kağan'ın dedesi de olan Dhib Yavgu Han'ın oğullarından bahsedilir ve dört oğlunda sırası ile ilk ismi zikredilen Kara Han'dır ve veliaht O olduğu için babasından sonra tahta O geçmiştir. Bu durumda, Kara Han sıralamada ilk anıldığından dolayı en büyük oğul olduğunu ve en büyük oğulun veliaht olduğunu bir sonuç olarak çıkarabiliriz.

Destanın başındaki bu durum destanın sonun da tekrarlanır. Oğuz Kağan'ın ilk eşinden doğan ilk oğlu Gün Han bizzat Oğuz Han tarafından veliaht olarak tespit edilir ve O öldükten sonra yerini alır. Reşidüddin'in kaleme almış olduğu Oğuzname'nin sonunda zaten Gün Han'ın en büyük oğul olduğu da söylenmiştir.¹⁴³ Sonuçta destanda ortaya koyulan Oğuz töresinde Kağan'ın büyük oğlunun genellikle veliaht olduğu ortaya çıkar.

Kısacası, elimizde iki temel nüshası bulunan ve her birinin kendine has bilgileri ihtiva ettiğini gördüğümüz Oğuz Kağan Destanları, Oğuzların Müslüman olmadan ve Selçuklulara dönüşmeden önceki iktidar algısı ve devlet teşkilatlanma anlayışı üzerine bazı bilgiler vermektedir. Buna göre Oğuzların destanlarında temsil edilen devlet teşkilatının merkezinde kut, güç ve ülüş sahibi bir devlet başkanı vardır. Bu devletin teşkilatlanması sağ ve üstün kolunu Bozokların, sol ve tâbî kolunu Üçokların oluşturduğu bir yapıya dayanır. Tarihi şartlar ve boyların başarısına göre bu algı değişebilir; yalnız işleyiş de değil teoride de Üçoklardan

¹⁴² Ergin, **age**, s. 23.

¹⁴³ Togan, **age**, s. 49.

bazı boylar da içlerinden kağanların çıktığı boylar haline gelebilir. Taht hakkı büyük oğula aittir. Yay ve ok iktidar sembolleridir ve okun yaya tabi olduğu gibi ok ile temsil edilen de yay ile temsil edilene tabiidir. Oğuz Kağan örneğinde gördüğümüz kadarı ile hükümdar yetkilerini kimseyle paylaşmaz ama hocalık müessesesi hükümdarın iktidarının ayrılmaz bir parçasıdır ve idarenin beynidir. Türkler arasından merkezi bir otoritenin var olduğu dönemi yansıtan bu destan cârî olan parçalı iktidar yapısının da ideal değil şartlar gereği olduğuna da delâlet eder. Bunlar Oğuz Kağan Destanı esas alındığında iktidar yapısına dair çıkartılabilecek muhtemel sonuçlardır.

3. Oğuzlarda İktidar Yapılanması

Oğuzlardaki iktidar yapısını değerlendirmek için, Onların sosyal yapısı ve devletleri ile ilgili ayrıntılı bilgiye ihtiyacımız olduğu ve bu bilgiden yoksun olduğumuz âşikârdır. Bu değerlendirmelerimiz genel olarak Türkleri ve hayat tarzlarını, göçebeliği, İbn Fadlan'ın Rihle'sini, Oğuz Kağan Destanı'nı ve elimizdeki kaynaklarda dağınık halde bulunan bölük pörçük bilgilerle yapılabilir ancak. Bu değerlendirme sonucunda da merkezî otoritenin oturmadığı ve hâkimiyetin asâletle zenginlik arasında bir yerlerde durduğu ve erken devlet örgütlenmesi diyebileceğimiz bir teşkilatlanmanın olduğunu görüyoruz.

Her şeyden önce Oğuzlar, her ne kadar ne zaman ve nasıl geldiklerini bilmesek de, Türkistan diyebileceğimiz coğrafyada yaşayan ve Göktürklerin hâkimiyeti altında bulunan Türkî etnik yapılardan biri idiler. Dolayısı ile şu veya bu şekilde bozkır göçebe kavimlerinde görülen inanç ve kültür çeşitliliğinin izleri Onlara da sirayet etmişti. Muhtemelen Türkleri tek kalıpta değerlendiremeyeceğimiz gibi, birbirleri ile bir bütünlük oluşturup daha çok benzemelerine rağmen, Oğuzları da tek bir insan tipi şeklinde değerlendiremeyiz. Tabii ki bunun temel sebebi de merkezi otoritenin yokluğudur.

İbn Fadlan'dan anladığımız kadarı ile bir devlet yapılanması vardı ama göçebe Oğuz topluluklarına bu yapılanmanın sözünün geçmesi sınırlı idi. Yeni Kent civarındaki Yabgu otoritesi kuzeye, çöllere ve dağınık şekilde yaşayan Oğuz topluluklarına doğru gidildikçe azalıyordu. Belki de sınır bölgelerde yaşayan ve küçük sürüleri olan göçebe Oğuzlar için Yabgunun otoritesi hiçbir anlam ifade etmiyordu.

Yine Fadlan'ın bahsetmesinden biliyoruz ki, Oğuzlar herhangi bir iş yapacakları zaman akıllarına başvururlar veya meşveret yaparlar. Bu meşveret sonucu bir şey yapmaya karar verdiklerinde ise işleri bitene kadar bu ittifakın süreceği kesin değildir. İçlerinden asil olmayan veya ciddi bir görevi olmayan bir kişi de bu ittifakı bozabilir. Bu durum da merkezi

otoritenin sıkı olmayışına bir başka delildir. Gerek kabile liderleri arası meşveret gerekse bu meşveret sonucu kurulan ittifakın herhangi biri tarafından bozulabilmesi devlet yapılanmasının merkezileşemediği toplumlarda sık görülen olaylardandır.

Vakıa, Oğuzlarda özellikle de yaşadıkları coğrafya itibarı ile devlet yapılanmasının merkezileşmesi pek mümkün görülemez. Yaşadıkları coğrafya tarımsal ürünler bir tarafa insan yaşantısı için dahi çok elverişli bir coğrafya değildir. Bunun sonucunda da bir merkezi otorite kurup bu merkezi otoriteyi güçlü ve ayakta tutacak memurluklar oluşturulamaz. Ortada bu kadar kurumsal bir yapıyı besleyecek bir zenginlik bulunmamaktadır.

Buna rağmen Oğuzlar tabii ki Türk devlet geleneğinden geliyorlardı ve o zayıf şartlar altında dahi bir örgütlenmeleri vardı. En baştaki unvan Yabgu idi. Bu unvan Göktürk Devleti'nin yöneticilerine de verilen ve Türk Devletleri'ndeki en yüksek unvan olan Hakan makamından sonra geliyordu. Ortada Türkleri bir araya toplayan bir devlet olmadığı için Seyhun Irmağı, Aral gölü ve çevresindeki Oğuzların en yüksek yöneticisi bu makamdaki son gelen Yabgu idi. Yabgudan sonra ise Yinal makamı geliyordu. Bu Yabgunun veliahdlarına verilen daha sonra Selçukluların ilk dönemlerinde de kullanılan bir unvandı.

İbn Fadlan'ın anlatımına göre en üst kademedeki 'Yabgu' ve onun vekili "Kuzerkin"den sonra ordu komutanı olan 'sübaşı' geliyordu.¹⁴⁴ Fakat bu sübaşı bütün ordunun kumandanı mı idi yoksa Oğuz ordusunu meydana getiren birliklerden herhangi birinin kumandanına mı subaşı denirdi bilemiyoruz. Oğuz hiyerarşisinde subaşından sonraki makam ise tam olarak işlevini bilemediğimiz "tarhan" idi.

Oğuzların dini inançlarında farklılıklar olabilirse de Gök Tanrı inancı yaygındı. Gök Tanrı inancı Gök Türk Kitabelerinde de açık bir şekilde ortaya konmaktadır. Bu inanç muhtemelen Türklerde merkezi otoritenin sağlam olduğunu düşündüğümüz Oğuz Kağan

¹⁴⁴ Fadlan, *age*.

Destanı'nın da konusu olan dönemde güçlenmiş ve devam etmiştir. Zira tek bir ilah inancının ortaya çıkıp güçlenmesi güçlü bir merkezi otoriteyi gerektirir.

Gök Tanrı haricinde şamanlar da Oğuzların hayatında etkili idi. İbn Fadlan'ın anlattıklarından anladığımız kadarı ile bunlar özellikle ölüm ve doğaüstü görülen hadiselerle ilgili durumlarda kamuoyunu etkileyebiliyorlardı. Bu da ister istemez idarecilerin de bunlarla iyi geçinme zorunluluğunu getirmiştir. Lakin Oğuzların yaşantısında Oğuz Kağan Destanı'ndaki veya Gök Türk Devleti'ndeki gibi güçlü bir vezirlik kurumuna rastlayamıyoruz. Bu konuyu İbn Fadlan gözlemlememiş veya atlamış olabileceği gibi merkezi otoritenin dağılması ile ilgili de olabilir.

Oğuzlarda toplumsal yapı iktisadî açıdan tabakalaşmaya başlamıştı. İnsanlar servet ve konumlarına göre farklı davranışlara tabi olabiliyorlardı. Zenginler toplumda ayrıcalıklı idiler ve köleleri vardı. Fakirlerin ise bazı konularda kölelerden çok da farkı yoktu. İbn Fadlan özellikle hastalık konusunda bu duruma değinir ve fakirlerin köleler gibi çöle bırakıldığını söyler.

Bunlardan farklı olarak bir de yerleşik ve ticaretle uğraşan şehirlerde yaşayan Oğuzlar vardı. Bunlar göçebe akrabalarındaki karizmayı ve otoriteyi paylaşamıyorlardı. Oğuz toplumu içindeki yerleri imrenilecek durumda değildi. Türk töresi 'oturakların' ve 'yatukların' haklarını kısıtlamıştı. Bunlara da toplumun alt tabakası gibi davranılıyor ve savaşa katılamıyorlar.¹⁴⁵ Bu da demektir ki idare mekanizmasında sözlerinin olmasına izin verilmiyordu ve ganimetten pay almaları da engelleniyordu. Yani iktidar tamamı ile göçebe yaşayan, çok sayıda hayvanı olan ve savaşçı yapıdaki Oğuzlardan müteşekkildi.

Bir diğer nokta ise iktidarın el değiştirmesi meselesidir. Bu da iki noktada sorundur: lider öldükten sonra kimin lider olacağı ve lider ailelerinin değişip değişmediği. Daha önce

¹⁴⁵ Agacanov, *age*, s. 162. Ayrıca göçebeliğin Türklerdeki üstün algılanışına bir örnek olarak bakınız: Z. Gökalp, *age*, 25.

değindiğimiz gibi Oğuzlara en iyi liderliği yapan boy ve onun beyi doğal olarak liderliği ele geçiriyordu ve bu durumda kağanlığa layık olan boylarda yani kültür ve inançlarda bile değişmeler olabiliyordu. Oğuz Kağan Destanı'ndaki kağanlığı hak eden boylardaki değişmeler buna güzel bir örnektir. Boyun kendi içindeki iktidar değişimine gelince ise, iktidar bir mülk gibi değerlendirildiği için babadan mülk ile birlikte oğullarına geçiyor ve oğulları arasında paylaşıyordu. Bu da merkezi otoritenin gelişmemesinde başka bir etkendi. Bir oğul kendine bağlı olan Oğuzlarla kendi başına hareket edebilirdi.

Hülasa, Oğuz Kağan Destanı'ndan anlıyoruz ki, aslında Oğuzlardaki örgütlenme antik dönemlerinde ciddi manada merkezileşmiş idi. Bu merkezileşme kağanlığa hangi boyun layık olduğundan tutunda, boyların totemlerine, damgalarına ve hatta hiyerarşi de önemli bir nokta olan av hayvanlarının hangi parçalarını yiyeceklerine kadar belirlenmişti. Fakat devlet yıkılıp merkezi otorite dağıldıktan sonra geçmişten gelen Oğuz töresi de etkili olmakla beraber, bozkırda hayatta kalma savaşı veren bu insanların kaderini ve iktidarını güç yani Onları başarıya götürenler belirliyordu. Burada başarı yemyeşil otlaklar ve bol ganimetli yağmalardı.

Nitekim “Kağan ve Ailesi” namı ile bu konuya has bir makale kaleme almış olan Frenċ Laszlo da yukarıdakilere benzer sonuçlar çıkartmıştır. Türk göçebelerinde halk ekseriyetle hanedanın yönetimini meşru saymıştır. Diğer göçebelerden farklı olarak, Radloff'a göre, Türklere hanlık hiçbir zaman seçimle olmamış bir güç ve karizma işi olmuştur. Bu karizma ise herşeyden önce liyâkâte, liyâkât ise tebaaya temin edilen refah miktarına bağlıdır. Tatmin edilemeyen halk kağanın hâkimiyetine de tahammül etmemiştir.¹⁴⁶

Verasetin farklı esasları vardı ki bunlar ‘hükümdarın vasiyeti, istidat, otorite, vücut mükemmelliği’ idi. Fakat en nihayetinde bunların hiçbirisi kesin sonucu belirleyemezdi.¹⁴⁷

¹⁴⁶ F. Laszlo, “Kağan ve Ailesi,” **Türk Hukuk Tarihi Dergisi**, Cilt I, s. 478-479, 1944.

¹⁴⁷ Laszlo, *age*, 480.

Daha önce de söylediğimiz gibi gücü arkasına almış karizmatik bir aile üyesi iktidarı hakkı olmasa da gaspedebilirdi.

Belli ki Oğuz kabileleri gerek korunma gerekse ganimet elde etme ve münbit topraklara gitmek maksadı ile kendilerine en iyi liderliği yapabileceğini düşündükleri liderin etrafında toplanıyorlardı. Bu toplantıda kabile liderleri de kendi pozisyonlarını koruyorlardı. Bu bir menfaat birliği idi. Fakat bu birlikten herhangi biri menfaatine aykırı bir durum gördüğünde uyumsuzluk çıkartıyor ve ittifakı bozuyordu. Oğuz yabgusu mutlak bir monarktan ziyade eşitler arasında birinci, iyi sonuçlar verdiği müddetçe emirlerine uyulan kişi idi.

B. Vikingler

1. Viking Coğrafyası

Avrupa tarihinde Vikinglerin kroniklerde görülmeye başlandığı 8. yüzyıldan, görünürlüklerinin kaybolduğu 11. yüzyıla kadar olan döneme “Viking Çağı” denir. Öylesine bir görünürlük değildir bu zira Vikingler Avrupa tarihinden hiç silinmeyecek izler bırakarak tarih sahnesinden çekilmişlerdir. Bu etkiyi en güzel özetleyen David M. Wilson’un şu sözleri olsa gerek : “Norse (Viking Lisanı) bir kelime kullanmadan ölemeyiz, yargıya gidemeyiz veya bir yumurta yiyemeyiz.¹⁴⁸ Wilson’un bunu söylemesinin sebebi ölmek, yargı ve yumurta (die, law and egg) gibi bu üç kelimenin her birinin Vikinglerden İngilizceye geçmiş olmasıdır.

Viking kelimesi İskandinavya’dan gelen yağmacıları tanımlamak için kullanılmış tek kelime değildir. Birçok kaynakta Kuzeyliler, Danimarkalılar, Rus, olarak geçmesine rağmen Viking adı genel bir kabul görmüştür. Bu ismin kaynağı hakkında bir takım tartışmalar vardır. Viking kelimesi yağma yapma ile ilişkili olması hasebiyle önceleri genel olarak korsanlık yapanlar için kullanılmasına rağmen daha sonra hassaten İskandinav kökenli yağmacılar için kullanılmıştır. Bu kelimenin menşeyini açıklamak için birkaç teori öne sürülmüştür. Bunlara göre, bu isim Norveç’in Viken bölgesinden gelenleri tanımlamak için, İskandinavcadaki (Old Norse) *vik* (liman) kelimesinden çıkararak liman insanlarını tanımlamak için ortaya çıkma ihtimali varsa da genel kabul bu kelimenin menşeyinin İskandinavya’nın dışında aranması gerektiğidir. Buna göre bu kelime eski İngilizcedeki *wic* (ticaret limanı) kelimesinden gelir ve Viking sık sık bu limana uğrayan veya bu limanları yağmalayan manasına gelir.¹⁴⁹ Genel

¹⁴⁸ D. Crouch, *The Normans: The History of A Dynasty*, New York: Hambledon Continuum, 2002; J. Graham-Campbell, *The Viking World*, London: Frances Lincoln, s. 6, 1980.

¹⁴⁹ J. Haywood, *Viking Encyclopedia of the Viking Age*, London: Thames & Hudson, 2000; E. Roesdahl, *The Vikings*, Great Britain: Penguin Books, s. 9, 1992; , A. A. M. Somerville, R. Andrews, *The Vikings and Their Age*, Toronto: University of Toronto Press, s. 1, 2013.

olarak Vikingler denen bu İskandinav kavimlerinin yaşadıkları coğrafya da Avrupa'ya ve İngiltere'ye gayet yakın bir coğrafyadır.

Viking coğrafyası modern zamanda da İskandinavya olarak bilinen, Norveç, İsveç ve Danimarka ülkelerinin oluşturduğu coğrafyadır. Viking Çağı'nda Vikinglerin sakini olduğu bu ülkeler birbirinden ayrı ülkeler olmamalarına rağmen şekillenmeye başlamışlardı.¹⁵⁰ Avrupa üzerinden gidildiğinde İskandinav ülkelerinden ilki Danimarka'dır ve bu coğrafi avantajı Ona getirdiği zenginliklerin yanında bilinirlik de vermiştir.

Güneyde Almanya ile bitişik olan Danimarka'nın Jutland yarımadası ile başlayan İskandinavya kuzeyde 2000 km kadar ilerleyerek tundralarına kadar devam eder. Jutland'ın en mühim özelliği Almanya ile tarih boyunca bir tampon bölge oluşturup halkların karışmasını veya siyasi nüfuzun geçişgenliğini engellemesidir. Zira güney Jutland'ın verimsiz toprakları seyrekçe insan yerleşimine izin vermiş ve böylece Almanlar ve Avrupa ile doğal bir sınır görevi görmüştür. Dahası Danimarka, Danimarka adaları ve güney İsveç, kısacası güney İskandinavya bereketsizliğine rağmen bol su kaynakları vesilesi ile İskandinavya'nın en iyi toprağına sahiptir. Rakım 300 metreyi geçmemesine rağmen bölgeye hâkim, güçlü su kaynakları, bataklıklar, sık ormanlar ve okyanusun coğrafyaya etkisi Danimarka ve İsveç arasında doğal bariyerler oluşturmuştur.¹⁵¹ Saxo Grammaticus'un 13. yüzyılın başında yazdığı *Gesta Danorum* (Danimarkalıların Tarihi) giriş bölümünde Danimarka'nın coğrafyası hakkında bilgiler verir ve iki konuya özellikle önem verir: Jutland topraklarının Danimarka Krallığı açısından önemi ve Danimarka topraklarının okyanus tarafından ne denli girift şekillendirildiği.¹⁵²

¹⁵⁰ Roesdahl, age, s. 25.

¹⁵¹ J. Haywood, *The Penguin Historical Atlas of the Vikings*, Middlesex: Penguin, s. 16. 1995.

¹⁵² S. Grammaticus, *Gesta Danorum: the History of the Danes*, P. Fisher, Trans. K. Friis-Jensen Ed. Vol. I, Oxford: Clarendon Press, s. 9-11, 2015.

İsveç adını idari merkezi olan *Svear* bölgesinden almıştır. Bu bölgenin insanları çevrelerinde meskûn kabileler arasında baskın bir konuma sahiptiler. Bu bölgenin merkezi Uppland olarak adlandırılırdı ve Eski Uppsala şehrinde krallar ikamet ederdi. Uppland'ın genişçe bir kısmı düzlüklerden oluşur, ormanlıktır ve toprak İskandinavya şartlarında verimlidir. Bu bölgenin kuzeyinde yerleşim nadirdir; güneyi ise bereketli topraklara sahip olmasına rağmen coğrafyası merkez İsveç kadar ulaşım elverişli değildir ve yerleşim dağınıktır. İsveç'nin genelinde su kaynakları en kolay ulaşım yollarıdır.¹⁵³

İskandinavya'nın batı ucunda güneyden kuzeye uzanan ve bu deniz yolu üzerinde sahip olduğu binlerce adacıkla kuzeye güvenli bir yol olma özelliği taşıyan ve bu yüzden isminin anlamı da “Kuzeyyolu” demek olan ülke ise Norveç'tir. Bu ülkeye Viking Çağı'nda “The Keel” denilen dağlar hâkimdir. Bu dağların yüksekliği batıdan doğuya doğru düşer. Ülkenin, körfez akıntılarının etkisi ile yumuşak bir iklimi vardır. Böylece batı limanları yaz kış işler durumdadır. Tarıma uygun toprak genellikle haliç çevrelerinde ve akarsuların oluşturduğu vadilerde bulunur ki bunların en büyüğü güneydeki Oslo bölgesidir. Avcılık ve balıkçılık gibi geçim kaynaklarının yanında demir madenleri de önemlidir.¹⁵⁴

İskandinavya'nın Viking Çağın'daki toprak verimliliği ve kullanımı üzerine yapılan bir çalışmadaki tespitlere göre en kuzey kesim ve batı İskandinavya'nın (Norveç) büyük kısmını kaplayan orman vadisi ve güneydeki ucuna kadar inen bölge Alp Bölge'si olarak adlandırılır ve burada ancak dayanıklı bitkiler yetiştirilebilir. Bunun iç kısımları Alpları Bölgesi olarak isimlendirilir ve huş ağacı ormanları ile kaplıdır. İsveç'in büyükçe bir kısmında ve merkez Norveç'te iğne yapraklı ağaçların ormanları hâkimdir. Norveç'in güney kıyı bölgesi paralelindeki bölgesi ile birlikte Boreal-Nomeral Bölgesi'ni oluşturur ve meşe, fındık, hatta limon ağaçları görülür. Bütün Danimarka ise Avrupa'ya doğru uzanan zengin

¹⁵³ P. W. Foote, *The Viking Achievement*, London: Sidgwick&Jackson, s. 25-27, 1970.

¹⁵⁴ Foote, age, s. 36; Haywood, 1995; Roesdahl, 1992, s. 26.

ormanları ile Nemoral Bölgesi olarak anılır. Tarihte, İskandinav tarımı ve hayvancılığı bu son iki bölgede yaygın olmuştur. İlkin de tarım ikincisinde ise hayvancılık başattır. Kuzeyde avcılık önemlidir.¹⁵⁵

Kuzey kesimi toprak verimi açısından bahtsız olsa da yaban hayatı açısından zengindir. Balıkçılık hem denizde hem de nehirler de ve göllerde yapılabilirdi. Tatlı sularda bugün de önemli bir gıda maddesi olan somon balığı bol bol bulunuyordu. Tuzlu suda yani okyanusta ise çok daha bol kaynaklar vardı. Fok balığı, denizaygırı, balina kuzeyli adam için bitmek tükenmek bilmeyen gıda kaynaklarıydı. Daha içerilerde ise, sık ormanlar sayesinde, yırtıcı hayvanlar bir kenara bol miktarda ve değişik çeşitlerde geyik bulunabiliyordu.¹⁵⁶

Vikingler'in Fransa'da Normanlar adı ile bir devlet kurmadan önce devlet kurdukları bir başka coğrafya vardır ki bundan da bahsetmeliyiz. Bugün Rus olarak bildiğimiz millet adını İskandinav asıllı bir kabile olan Varangianlar'dan almıştı. Çünkü Slavlar İskandinavları Rus olarak isimlendiriyorlardı ve Kiev'deki ilk devleti 9. yüzyılda bu Varangianlar Slavlar'ın talebi üzerine kurmuşlardı.¹⁵⁷ 1240 senesinde Kiev Moğolların eline geçtikten sonra ise Slavların arasında asimile olup kayboldular. İskandinavlar'ın veya Vikinglerin isimlendirilmesi ve yayıldıkları coğrafya açısından mühim olan bu olay ilk Rus kroniğinde şöyle anlatılır:

'Onlar (Slavlar)'ın arasında kanun yoktu, her kabile birbiri ile uğraşırdı.

Çatışmaların ardı arkası kesilmezdi. Biri diğeri ile savaşırdı. Kendilerine dediler

¹⁵⁵ J. G. G. Jacobsen, "*Viking Landscape Regionality and Interdisciplinary Model for Regional Classification of the Cultural Geography in Medieval Scandinavia, C. 800-1300*," The 3rd International Geography Symposium'da sunulmuş tebliğ, 2013; U. Sporrang, "Features of Nordic Physical Landscapes: Regional Characteristics," *Nordic Landscapes: Region and Belonging on the Northern Edge of Europe*. Minneapolis&London: University of Minnesota Press, 2008.

¹⁵⁶ M. V. Williams, *Social Scandinavia in the Viking Age*, New York: The Macmillan Company, s. 7, 1920.

¹⁵⁷ Bu teoriye Rus tarihinde 'Norman Teorisi' adı verilir.

ki, “Hadi bizi yönetebilecek ve aramızda kanunla hüküm verecek bir prens arayalım.” Böylece Onlar denizaşırı olarak Varangian Ruslarına gittiler. Bu Varangianlar Ruslar olarak bilinirdi; tıpkı Onlardan bazılarının İsveçli, bazılarının Norman, İngiliz ve Gotlandlı bilindiği gibi. (Doğu Slavları) Ruslara dediler ki “Bizim ülkemiz büyük ve zengindir fakat kanunsuzdur. Gelin kanun yapın ve bizi yönetin.”¹⁵⁸

Görüldüğü üzere İskandinavlar Kiev’de devlet kurucu bir rol üstlenmişlerdir. Slavlar ise Onlara tabi olmuşlardır.¹⁵⁹ Tabii ki bu durum Kiev ve çevresini bir İskandinav coğrafyası addetmemizi sağlayacak kadar ciddi değildir. Fakat yukarıdaki kayıt Rus isminin menşesini ve İskandinavların yayıldığı coğrafyayı göstermesi açısından önemlidir. Esasen 9. yüzyılda Normanlar yoktu. Bu isimlendirmenin sebebi muhtemelen bu kroniğin ilk nüshasının 14. yüzyıldan kalması ile ilgilidir.

Yukarıda Vikinglerin yurdu olduğu konusunda en ufak bir tereddüdün olmadığı İskandinav coğrafyası ve Ortaçağdaki özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. İskandinavların istisna olarak bir kabilesinin Rusya’ya kadar uzandığı da belirtilmiştir. Bu bilgilere binaen, sosyal ve ekonomik yapıya geçmeden bir takım ön tahminlerde bulunulabilir. Öncelikle İskandinav coğrafyasının genelinin tarıma elverişli olmaması, tarıma elverişli yerlerde de toprağın çok verimli olmaması iki şeyi doğuracaktır: dağınık yerleşim ve tarım dışı ekonomik araçların gelişimi. Tarımın yapılabildiği Danimarka ve İsveç’de dağınık bir yerleşim olsa da şehirlerin gelişimi ve otoritenin gelişimi gayet doğaldır. Tarım dışı ekonomide de hayvancılığın gelişeceği ama daha da ötesi su kaynaklarına dayalı iç ulaşım ve okyanusun karaların içlerine kadar sokulmasının da tesiri ile dış ulaşım gemi yapımına bağlı olarak gelişecektir. Sık ormanlar ve demir madeni gemi yapımı için gerekli hammaddeyi

¹⁵⁸ **The Russian Primary Chronicle: Laurentian Text**, Trans. And Ed. Samuel Hazzard Cross and Olgerd P. Sherbowitz-Wetzor, Cambridge: Mass, 1953, s. 61.

¹⁵⁹ W. Duczko, **Viking Rus: Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe**, Netherlands: Brill, 2004, s.4.

oluşturacaktır. Gemi imalatının gelişimi de bu bölgenin insanlarını Avrupa'nın ve hatta dünyanın kaderini etkileyecek bir noktaya taşıyacaktır.

2. Vikinglerde Sosyo Ekonomik Yapı

Mısır için nasıl “Nil’in bir hediyesi” denerek Mısır’ın coğrafi bir öge olan Nil Nehrinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı ve Mısır’da hayatı bu nehrin şekillendirdiği vurgulanmışsa, İskandinavya için de söylenecek şey İskandinavya’nın tamamı ile yukarıdaki coğrafi şartların bir sonucu olduğudur. Bu sözler Ortaçağ gibi tabiatın insana modern dönemlerden daha da hâkim olduğu bir dönem için söylenince daha bir geçerlilik kazanır. En başta, bir Vikingin fiziği ve karakteri bu coğrafyanın ürünüdür. Uzun boylu, sarışın ve iri yarı insanlardı. Zorlu ulaşım ve iklim şartları Onlardaki hem mücadele ruhunu hem de bireyselliği güçlendirmiştir. Azimli bir yapılarının olduğu ve hedef odaklı düşündükleri görülür.¹⁶⁰

Toplum kölelerden ve özgür bireylerden oluşuyordu. Bazı kaynaklara bakılırsa köle sahibi olabilecek evlerde 3 ila 10 arası köle bulunabilirdi.¹⁶¹ 10. yüzyıl ve öncesindeki kaynak eksikliğine vurgu yaptıktan sonra Skyum-Nelson o dönemin köleliğinin hukukunu ortaya çıkartmaya çalışırken bir takım bilgiler de verir. 9. yüzyılda önemli bir ticaret merkezi olan ve bugün İsveç sınırları içinde kalan Birka şehrinde Hristiyan köleler vardı. Ancak toplumun kendi içindeki fertleri de köle durumuna düşebilirlerdi. Bu ya ihtiyaç sebebiyle olurdu, ya bazı kuralların çiğnenmesinin karşılığı olarak. Danimarka Kralı’ndan çevredeki yabancı toprakları yağmalama hakkını alan bazı Vikingler kendi halkını yağmalayıp Onları köle olarak sattığı olmuştur. Ayrıca artık kendini besleyemeyen veya güvenliğini sağlayamayan bir aile topyekûn köleliğe geçebiliyordu. Bazen köleleştirilmiş İskandinav çocuklar Avrupa Hristiyanları tarafından alınıp din adamı olarak yetiştiriliyorlardı. İngiliz Adaları doğuda Fin ve Slav toprakları batıda Vikingler için köle kaynağı oluşturuyordu. Köleler iyi çalışırlarsa veya

¹⁶⁰ M. V. Williams, *age*, s. 15-16; İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, Terc. Razaman Şeşen, İstanbul: Bedir Yayınevi, s. 65, 1975.

¹⁶¹ Somerville, *age*, s. 41.

sahiplerinden izin alıp başka yerlerde çalışıp para kazanırlarsa özgürlüklerini alabiliyorlardı.¹⁶²

Özgür bireylere gelince, birçoğu tarım ve hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Kölelerin aksine silah taşıma, kanun tarafından korunma ve yerel meclislerde konuşma haklarına sahiptiler. Fakat bu toplum fertlerinin birbirlerine eşit olduğu manasına gelmiyordu. Mesela bir soyluyu veya zengini öldürmekle topraksız bir işçiyi öldürmek aynı şey değildi. Kurban ne kadar varlıklı ve aristokratsa ceza da o kadar katmerli idi. Doğal olarak adalet arayışı ve bulma ihtimali de güçlü olmakla doğru orantılı idi. Zayıf bir İskandinavyalının kaderini değiştirebilecek girişimler de mevcuttu. Krallığın hizmetine girmek, bir Viking olarak yağmalara veya tacir olarak ticari gezilere katılmak onun toplum içindeki yerini yukarılara taşıyabilirdi.¹⁶³ Bu şekli ile toplum ticaret özellikle de yağma seferlerine katılacak insan potansiyelini kendinde barındırıyordu.

İskandinav toplumunun çoğunluğu Viking Çağı'nda bile meskûn halde, tarım ve hayvancılıkla uğraşarak yaşıyordu. Coğrafya bölümünde değinilen bilgilerden çıkarım yapılabileceği üzere, istisnaları olmakla birlikte, genellikle köy tipi yerleşimler güneyde, Danimarka'da görülüyordu. Danimarka'da yapılan kazılarda bu döneme ait en az 3 adet köy bulunmuştur. Bu köylerin yüz yılda bir yerlerinin kaydırıldığı tespit edilmiştir. Buralarda tarımı yapılan ürünler arpa, çavdar, yulaf, nohut, bezelye ve lahana idi. Kuzeye çıktıkça yerleşim münferit çiftlikler halini alıyordu. Bu çiftliklerde tarımdan ziyade hayvancılık yapılıyordu; sığır, domuz, koyun ve keçi yetiştirilen hayvanlardı. Daha da kuzeye çıktıkça artık avcılık ve balıkçılık asıl geçim kaynağı halini alıyordu. Köy veya çiftlik evleri çatısının altında insanların ve hayvanların bir arada kaldığı, ortasında ocak bulunan uzun evlerdi. Bu evlerin müştemilatları da bulunurdu. Bu müştemilatlar tarım aletlerinin konulması ve daha

¹⁶² P. S. Sawyer, *Kings and Vikings*, London: Routledge, s. 39; N. Skyum Nielsen, "Nordic Slavery in An International Setting," *Mediaeval Scandinavia*, 11, s. 126-148, 1996.

¹⁶³ Haywood, *age*, s. 28.

çok da yiyecek depolanacak serin ve kuru yerler olarak işlev görürdü. Daha da kuzeye çıktıkça artık avcılık ve balıkçılık asıl geçim kaynağı halini alıyordu.¹⁶⁴

Norveç ve İsveç'te ormanlar bol olduğu için temel yapı malzemesi kereste iken, Danimarka'da kereste yalnızca iskelet malzemesi olarak kullanılır üzerine kil sıvanırdı. Jutland'de ortaya çıkartılan, 700-100 yıllarına tarihlendirilen bir köyün altı çiftlikten oluştuğu tespit edilmiştir. Her bir çiftlik 20 sığır kapasitelidir, aynı zamanda tahıl tarımı da yapılmaktadır. Bu tahıl ürünleri kuzeyden gelen kereste, demir, bileğitaşı ile güneyden gelen çanak çömlek ile takas edilmektedir.¹⁶⁵

Kuzeyin yapısını anlamak için de bir örnek verilebilir. 9. yüzyılda kuzey Norveç'ten Ohthere isimli bir kabile reisinin seyahatini anlatan bir kronikte şunlar yazılıdır:

“Toprak keşfinin haricinde Onun (Ohthere) oraya asıl gidişinin sebebi su aygırları idi; çünkü su aygırları çok güzel dişlere sahiptir –bu dişlerden Kral'a da getirdiler-, ayrıca derileri de gemi halatı için çok iyidir. Balina ise normal balinalardan çok daha küçüktü. Söylediğine göre en iyi balinalar ülkesinde avlanırmış, 48 arşın uzunluğunda, en büyükleri 50 arşın ve beş arkadaşı ile birlikte iki günde 60 tane avlamışlar.

Vahşi geyiklere geldiği zaman O çok zengin bir adamdı. Kral Alfred'i¹⁶⁶ görmeye geldiği zaman hala 600 geyiği vardı (Bu geyiklere ren geyiği diyorlar); onların altı tanesi evcildi. Bu evcillerin fiyatı Lapanlar¹⁶⁷ arasında çok pahalıdır çünkü bunlarla vahşi geyikleri avlarlar.

¹⁶⁴ Foote, *age*; Haywood, *age*, s. 149; D. M. Wilson, *The Vikings and Their Origins: Scandinavia in the First Millenium*, London: Thames and Hudson, s. 33, 1970.

¹⁶⁵ Haywood, *age*, s. 36-37.

¹⁶⁶ Batı Saksonya Kralı Büyük Alfred (871-899).

¹⁶⁷ Kuzey İskandinavya'da yaşayan, Moğol asıllı olduğu düşünülen bir halkın adıdır. Bazı tercümelemlerde de “The Sami” olarak geçmektedir. Bakınız (Somerville, 2013, ss. 90-91).

Ohthere o ülkenin önde gelenlerindendi. Buna rağmen 20 baş sığır, 20 koyun, 20 domuz ve sabana koştuğu atları vardı. Fakat Lapplerden aldığı vergi ile ciddi bir geliri vardı. Bu vergi hayvan kürklerinden, kuş tüylerinden, balina kemiklerinden ve kendisi ile gemi halatlarının yapıldığı balina ve fok derilerinden oluşuyordu.”¹⁶⁸

Ohthere bu kaynaktan geçen bilgilere göre kuzey Norveç bölgesinin ileri gelenlerinden olmasına rağmen bütün sahip olduğu hayvan varlığı 20 inek, 20 domuz, 20 koyun ve birkaç attan ibarettir. Fakat O beş arkadaşı ile birlikte iki günde 60 balina avlayabilmektedir. Daha da ötesi 600 adet rengineğine sahip olabilmektedir. Ayrıca bölgesindeki bir başka halktan vergi olarak yüksek miktarda vahşi geyik ve kürk almaktadır. Yukarıdaki sayılar açıkça daha önce kuzey ekonomisi ve yapısı hakkında yazdıklarımızı doğrular niteliktedir.

Kuzeyin durumu göz önüne alındığında, zorlu şartları göğüsleyebilecek kimselere bir takım fırsatlar sağlayabiliyordu. Hatta yapılan kazılardan anlaşılan odur ki, birçok zaman kuzeye göç bile edilebiliyordu. Bunun sebebi kuzey bölgesindeki zengin yaban hayatı ve demir kaynaklarıydı. Özellikle İsveç’den kuzeye ve kuzey Norveç’e doğru yapılan bu göçlerde amaç aslında güneye satılması için ticari mallar üretmektir. Buradaki yaban hayatı sadece et kaynağı değil aynı zamanda kürk ve kemikten yapılan birçok ticari meta için de kaynaklık teşkil ediyordu ve zengin demir kaynakları, modern dönem Amerika’sındaki altın kaynaklarının yaptığı etki gibi, zenginlik arayanları kendine çekebiliyordu.¹⁶⁹

Çok dikkat çekici olmamasına ve belli ki sınırlı sayıda Vikingi etkilemesine rağmen paralı askerlikte bir geçinme yolu idi. Bu paralı askerlik özellikle Doğu Roma İmparatorluğu için yapılıyor ve en önde gelen görevleri İmparatora korumalık yapmak oluyordu. Anna Komnena’nın *Alexiad* isimli eserinin birçok yerinde Slavlaşmış Vikingler olan Varangların

¹⁶⁸ *The Anglo-Saxon World: An Anthology*, Terc. K. Crossley-Holland, New York: Oxford University Press, s. 65, 1999.

¹⁶⁹ Wilson, *age*, s. 62-64.

(Varanginler-Ruslar) çift tarafı keskin baltaları ile isyanlara karşı İmparatorluğa yaptıkları hizmetlerden bahsedilir.¹⁷⁰

Paralı askerlik bir yana, tarımın, hayvancılığın ve avcılığın toplum ekonomisindeki temel işlevi reddedilemezdi fakat İskandinav toplumuna asıl canlılığı getiren ticaretti. İskandinav toplumunu Batı Avrupa, İngiltere, İrlanda gibi ülkelerin zenginliklerinden ilk haberdar eden şey şüphe yok ki ticaretti. Kanada'nın en doğu ucu olan Newfoundlend'dan Kostantinapolis'e, oradan da İslam Dünyasına uzanan bir ticari ağ kurmuşlardı. İskandinavların İngiltere'de York, İrlanda'da Dublin, Rusya'da Novgorod ve Ukrayna'da Kiev, Bu şehirler bünyelerinde İskandinav ticaret kolonilerini barındırıyorlardı. İskandinavya'nın kendi içinde ise, Danimarka'da Hedeby, İsveç'te Birka ve Visby, Norveç'te ise Kaupang ticaret merkezleri idi. Bu ticari bağlantıları destekleyen buluntular kazılarda ortaya çıkarıldı.¹⁷¹

Kuzeyde Kaupang, Visby ve Hedeby gibi şehirlerin ilk ortaya çıkıp gelişmesini sağlayan şey güneydeki Avrupa ile kurdukları ticari ilişkilerdi. İskandinavların ilgi duyduğu Avrupa ürünleri genellikle cam işçilikleri ile çanak çömlekti. Bu tür ürünlerin üretimi ise genellikle kilise tarafından yapılıyordu. İskandinavya'ya dağılan bu ürünlerin kaynağı kiliseler olması ile birlikte bunun bu bölgedeki ticaret şehirlerine etkisi üzerine pek bilgimiz yoktur. Bu dini kurumların bu şehirlerde temsilcilikleri bulunmuş olabilir.¹⁷²

Güneyden gelen çanak çömlek ve cam işçiliğinin haricinde gerek ticaret gerekse haraç olarak Finler, Lapanlar ve Slavlardan kürkler ve köleler gelirdi. Bu ürünler genellikle gümüş karşılığında Arap topraklarında satılırdı. 9. ve 10. yüzyıllarda İskandinavya'ya dünyanın her

¹⁷⁰ Anna Komnena, **Alexiad**, Çev. Bilge Umar, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1996.

¹⁷¹ Somerville, **age**, s. 33.

¹⁷² B. Gaut, "Manors and Markets. Continental Perspectives on Viking-Age Trade and Exchange," Ed. M. H. Eriksen, **Viking Worlds**, s.144-159, Oxford: Oxbow Books, 2015.

yerinden sikkeler akıyordu. Bir ada olan Gotland'da şimdiye kadar 40.000 Arap, 38.000 Frank, 28.000 Anglo-Sakson gümüş paraları bulunmuştur ve hepsi bu döneme aittir.¹⁷³

İskandinav topraklarında bulunan gelişmiş ticaret ağının delillerinden en ilginçinin hikâyesi bir grup öğrencinin, 1975 yılında, Vikinglerin hayat tarzını tecrübe etmek için kamp kurmaları ile başladı. Bu kampı İsveç adalarının en önemlilerinden biri olan Gotland Adası'nın Stavgrat bölgesinde yaptılar. Tam ayrılacakları gün eğlence olsun diye bir tavşanın peşine düşen bir grup öğrenci, bu tavşanı inine kadar takip etti. İnine giren tavşanı belki kulaklarından yakalayabilirim diye elini içeri sokan bir öğrenci tavşandan daha ilginç şeyler bulmuştu. Bu tavşan ininde, 9. yüzyıldan kalma tam 1440 Abbasi dönemi dirhemi bulundu. İslam diyarları ile İskandinav toprakları arasındaki ticaretin delillerinin ortaya çıkışına ilginç bir örnek daha vardır. 1999 senesinde bir grup televizyon programı yapımcısı daha önce Viking Çağı'ndan kalma kalıntıların bulunduğu bir bölgede, kuzeydoğu Gotland'da, çekim esnasında bir keşif yapmak amacı ile bir grup arkeologla buluştular. Saatler süren ve dedektörlerle yapılan aramalarda bulunabilen birkaç parça bronzdan ibaretti. Bu yüzden televizyoncular eşyalarını toplayıp bölgeyi terk ettiler fakat arkeologlar daha inatçı çıktı ve kazıya devam ettiler. Kararlılıklarının bir mükâfatı olarak 65 kilogram gümüşten oluşan bir hazine buldular. Bu hazine de 9. yüzyıla tarihlendirildi. Gümüşlerin bir kısmı İran menşeli iken büyük bir kısmının menşei Semerkant ve Buhara idi.¹⁷⁴ Gümüş sikkeler modern kara ulaşım şartları göz önüne alındığında bile 5000 kilometrelik bir yolculuk sonucunda Gotland'a ulaşmışlardı. 9. yüzyılın ulaşım şartları değerlendirildiğinde buradan iki sonuç çıkartabiliriz: O dönem İskandinavya'sının çok gelişmiş ulaşım araçları vardı ki bunlar teknelerdi ve İskandinav tacirleri çok gelişmiş bir ticaret ağına sahiptiler.

¹⁷³ Haywood, *age*, s. 38.

¹⁷⁴ A. Winroth, *The Age of the Vikings*, Princeton: Princeton University Press, s. 99-101, 2014; Bulunan sikkelerin çokluğu ve nasıl ele geçirildiğine dair bir tartışma için bkn: W. Heyd, *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, Çev. Enver Ziya Karal, Ankara: TTK, 1975, s. 64-68.

O dönemde Hazar Denizi'nin çevresinde ticaret batıya doğru değil ama kuzeye doğru gelişmişti. Bu gelişmenin sebebi Hazarların idarecilerinin çoğulculuğa izin veren devlet yönetimi ve Volga yatağı idi. Araplar kürk ticareti maksadı ile İtil'i de aşip Volga'nın yukarısına Rusya'nın içlerine kadar ilerliyorlardı.¹⁷⁵ Tabii ki İskandinavlar da geri kalmıyor ve bu yolu sonuna kadar kullanıyorlardı.

Türk tarihinin de önemli kaynaklarından olan İbn Fadlan bu ticaret ağının bir bölümüne şahitlik etmiştir ve onu daha iyi anlamamızı sağlayabilir. Zira İbn Fadlan Rus tacirler hakkında kaydettikleri ile İskandinav tarihinin de önemli kaynaklarından. Hatta konu ile ilgili Hollywood sinemasının önde gelen yapımlarından olan *The Thirteenth Warrior* (13. Savaşçı) filmi İbn Fadlan'ın *Rihle* adlı eserinde anlattıkları da esas alınarak yapılmıştır. Sadece İskandinav ticareti değil kültürü açısından da önemlidir İbn Fadlan'ın anlattıkları. Bu önemli kaynağın modern tarihçiler tarafından, Slavlar arasında asimile olmadan önce İskandinav ve İsveç menşeli bir topluluk olan Ruslar¹⁷⁶ için şunları yazar:

“Ticaret için İtil Nehri¹⁷⁷ kıyısındaki panayıra gelen Rusları gördüm... Herbiri yanında bir balta, bıçak ve kılıç taşır... Tırnaklarının ucundan boyunlarına kadar bütün vücutları ağaç yeşili dövmelemlerle ve diğer şekillerle doludur.

Kadınlardan her birinin memesi üzerinde kocasının zenginliğine ve mevkiine göre, demirden, gümüşten, bakırdan veya altından bir hukka bağlıdır. Her hukkanın içinde bir halka, halkanın içinde memeye bağlı bir bıçak vardır. Ayrıca boyunlarında altın veya gümüşten gerdanlıklar taşırlar. Zira, Ruslardan her adam 10.000 dirheme sahip olunca karısına bir gerdanlık yapar. 20.000 dirheme sahip

¹⁷⁵ Heyd, **age**, s. 52-54.

¹⁷⁶ Haywood, **age**, s. 38; Winroth, **age**, s. 102.

¹⁷⁷ İstahrî bu nehrin Rus ve Bulgar topraklarından geçtiğini ifade ediyor, bakınız: İstahrî, **Mesâlikü'l-Memâlik**, Ed. M. J. De Goeje, Leiden: Brill, 1967, s. 220; İstahrî, **Ülkelerin Yolları**, Çev. Murat Ağarı, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2015, s. 198.

olunca iki gerdanlık yapar. Aynı şekilde, kazandığı her 10.000 dirhem için bir gerdanlık ilave eder. Bazen bir kadının boynunda birçok gerdanlık bulunur.

...

En çok değer verdikleri ziynet eşyası gemilerinin üzerinde satılan seramik eşyanın çamurundan yapılan yeşil ve mavi boncuklardır. Bunun için çok para harcarlar. Erkekleri bu boncukların tanesini bir dirheme satın alıp karılarına bunlardan gerdanlık yaparlar.

...

Gemileri bahsedilen iskeleye gelince her biri elinde bir miktar ekmek, et, soğan, süt ve nebîz (şarap) ile gemiden karaya çıkar. Sonra, insan yüzüne benzeyen kocaman yüzü olan, etrafında küçük sûretler ve bu sûretlerin arkasında uzun kütükler bulunan, yere dikili uzun bir kütüğün önüne gelir. Bu büyük suretin önünde secde eder. Sonra, “Ey Rabbim! Ben uzak bir ülkeden geldim. Yanımda şu kadar baş cariyeye, şu kadar adet samur kürkü var” der. Getirdiği bütün ticaret mallarını saydıktan sonra, “Sana hediye getirdim” deyip yanındaki hediyeleri bu sûretin önüne koyar. “Senden dileğim istediğim fiyata bu malları benden alacak, söylediğime itiraz etmeyecek, altın ve gümüş parası bol bir tüccar nasip etmendir” der, sonra çekip gider.

Eğer malını satması güçleşir ve ikameti uzarsa ikinci bir hediye, yine olmazsa üçüncü bir hediye getirir. Bu sefer de satamazsa, küçük suretlerden herbirine bir hediye takdim eder, onlardan şefaath dilenir. “Bunlar rabbimin karıları ve kızlarıdır” der. Her suretin önüne gelip ondan şefaath diler ve yalvarır. Bazen bu halde malını satmak imkânı çıkar ve satar. “Rabbim isteğimi yerine getirdi onu

mükâfatlandırmam lazım” der. Bir miktar koyun ve öküz kurban eder.”¹⁷⁸ İbn Fadlan bu bölümde Rusların dini inanışlar, kadın erkek ilişkileri ve kültürü hakkında daha birçok bilgi verir.

Rusların ticaret yolları hakkında bilgiler veren İbn Hurdazbih’e göre Rus tâcirler kürk ve kılıç satarlar. Üç tane aslî ticaret güzergâhları vardır. Bunların ilki Karadeniz’den nehir yolu ile Hazar Denizi’ne varır. Bu denizin kıyısındaki Cürcan şehriden de develerle Bağdat’a kadar uzanır. İkincisinde ise bu yolu Belh ve Mâverâünnehir üzerinden Dokuz Oğuz yani Türk topraklarına bağlarlar. Üçüncüsü, Enddülüs üzerinden Afrika’ya, buradan da Mısır, Şam, Bağdat, Kirman, Sind, Hindistan ve Çin’e ulaşır.¹⁷⁹ Böylece İskandinav ticaretinin ve yayıldığı alanların çok geniş olduğu anlaşılmış olur.

Bu gelişmiş ağın bir yanı ticaret ise diğer yanı da yağma idi aslında. Yağma ve ticaret bir paranın iki yüzü gibiydi. Viking Çağı’nın başlangıcı nasıl 8. yüzyıl ise İskandinav ticaretinin gelişimi de aynı yüzyıldadır. Bunun sebebini anlamak da zor değildir. Zira İskandinavların ancak bir kısmı hayatını ticarete adanmışlardı. Birçoğu ise bunu muvakkaten yapıyordu ve tacir-çiftçi, tacir-zanaatkâr veya tacir-Viking olarak hayatını devam ettiriyorlardı.¹⁸⁰ Görünen o ki, kafamızda şöyle muhtemel bir senaryo kurabiliriz: Uygun mevsimlerde ticaret yapan İskandinavyalılar muhtemelen kışın yurtlarına geri dönüyorlardı. Bu dönüşlerde tabii ki akşamları ateşin başında işret meclisleri kurulduğunda bu tacirler maceralarını anlatıyorlar ve dünyanın zengin bölgeleri konusunda ciddi bir malumat veriyorlardı. İskandinavya’da zor şartlar altında yaşayan ve bu zenginlikleri duyan insanlar da muhtemelen zamanla korsan yani Viking olup bu zenginliklerin peşine düşüyorlardı.

¹⁷⁸ İbn-i Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, Terc. R. Şeşen, İstanbul: Bedir Yayınevi, s. 64-76, 1975.

¹⁷⁹ İbn Hurdazbih, *El-Mesâlik ve’l-Memâlik*, neşr. M. J. De Goeje, Mektebü’s-Sekâfeti’-d-Diniyye, s. 154-155; İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler*, Çev. Murat Ağarı, İstanbul: Kitabevi, 2008, s. 130-131.

¹⁸⁰ Haywood, *age*, s. 38; Heyd, *age*, s. 76.

Bu tâcir istihbaratı ile yağma düşüncesini destekleyecek bir kayıt Mesudî'de bulunmaktadır. Mesudî Rusların Hazar Denizi'ne varan ticaret yolundan bahsettikten sonra 912 yılında Hazar çevresindeki Müslüman memleketlerine karşı giriştikleri bir yağma hareketinden bahseder. Müslümanlar daha önce o cihetten hiç saldırı ve yağmaya uğramadıkları için hazırlıksız yakalanmışlardır, yüksek miktarda maddî ve insanî kayıp yaşamışlardır.¹⁸¹ Yakubî'nin El-Buldan isimli eserinde Endülüs'te, 840-841 senesinde Ruslar'ın giriştikleri yağma hareketlerinden bahseder.¹⁸²

Vikinglerin ortaya çıkıp yağmaların ortaya çıkmasının aynı asırda olmasının diğer bir açıklaması ise yukarıda da değindiğimiz gibi yarı zamanlı tacir yarı zamanlı Viking olan birçok İskandinavyalının bulunmasıdır. Bir limanda Viking olup yağma yapan bir grup İskandinavyalı diğer limana gittiklerinde bu yağmadan kazandıkları malları satan tacirlere dönüşebiliyorlardı. Hatta İskandinav efsanelerinden birinde bu açık bir şekilde anlatılmıştır: '...doğuda yağma yaptılar ve birçok muharebede savaştılar, birçok ganimet aldılar. Daha sonra rotalarını *Courland*'e döndürdüler, açık denize demir attılar ve barış içinde birkaç hafta ticaret yaptılar. Fakat ellerindeki malların hepsini satınca, yeniden birçok farklı yere gidip yağma yapmaya başladılar.'¹⁸³ Elimizde çiftçi-Viking bileşiminin örnekleri vardır. Mesela 9. asrın ikinci yarısında İngiltere'ye gelip yerleşen Vikingler kendilerine toprak verilince bir anda ekip biçmeye başlayabiliyorlardı.¹⁸⁴

Viking Çağı'nın başlangıcı olan yağmalara geçmeden önce, belki de İskandinav insanının en büyük başarısı olan gemilerden bahsetmek gerekir. Zira gerek ticaret gerekse de

¹⁸¹ Mesudî, **Mürûcü'z-Zeheb ve Me'âdinü'l-Cevher**, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Kahire : el-Mektebetü't-Ticaretü'l-Kübra, C. 1, 1964, s. 182, 184; Mesudî, **Murûc Ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)**, Çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2004, s. 75-78.

¹⁸² Müslümanlar arasında paganlara Mecûsî de denirdi. Garip olan ise Murat Ağarı'nın المجوس ifadesini 'Yahudi' olarak tercüme etmesidir. Tabii ki bu hata esas aldığı nüshadan da kaynaklanıyor olabilir, bkz: Yakubî, **El-Buldân**, Açıklamalandıran Muhammed Emin Ed-Dannavi, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002, s. 194; Yakubî, **Ülkeler Kitabı**, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2002, s. 124.

¹⁸³ Somerville, **age**, s. 33.

¹⁸⁴ **The Anglo Saxon Chronicle**, Terc. J. Ingram, London: Everyman Press, s. 60, 1912.

yağma seferlerini Onlar için mümkün kılan yegâne araç tekneler ve gemilerdi. Eğer İskandinav mühendisliğinin geliştirdiği bu araçlar olmasa idi bir Viking Çağı'ndan da İskandinav ticaret ağlarından da bahsedilemez ve muhtemelen İskandinavlar ülkelerinin kıt kaynakları ile hayatlarını devam ettirmek zorunda kalan insanlar olurdu veya Avrupa Viking yağmalarına değil de toplu İskandinav göçlerine şahit olurdu.

İlk olarak İskandinavya'nın haritasına bakıldığında daha sonra da oradaki birçok yerleşimin küçük adalarda, bol miktarda bulunan göllerin ve nehirlerin kıyılarında ve deniz kıyılarındaki geniş düzlüklerde yer aldığını görüldüğünde, şu rahatlıkla anlaşılabilir ki İskandinavya'nın içine veya dışına yolculuk yapabilmenin en uygun yolu su yollarıdır. Dolayısıyla, muhtemelen İskandinavyalılar başlangıcından bu yana suda en iyi bir şekilde yol almanın yollarını aradılar ve bu konudaki uzmanlıkları 8. yüzyılda öncesine göre çok ilerledi. Öyle ki, gemi imalatında diğer herhangi bir Avrupa toplumu ile karşılaştırılmayacak kadar üstündüler.¹⁸⁵ Bu coğrafi özellikler sadece insanları değil idareyi de su ulaşımına yatırım yapmaya zorluyordu. Viking Çağı'ndaki birçok yöneticinin otoritesi gemilere ve denizlerdeki hâkimiyetine bağlıydı. Bronz çağına kadar uzanan gemi şeklindeki mezar geleneği bize gösteriyor ki gemilerin dini önemi de vardı. Viking Çağı'nda evvelkine nazaran daha fazla İskandinav tekne mezarlara gömülüyordu ki bu Hristiyanlığa karşı bir tepkiyi de barındırıyordu.¹⁸⁶

İskandinavya'da ilk gemilerin iç sularda kullanmak için inşa edildiği söylenebilir. Bronz Çağı'ndan bu yana gemi yapıldığı bilinmesine rağmen ilk kalıntı MÖ 350 yılına tarihlenen ve bir gölün tabanında bulunan ve insan kurbanı amacıyla kullanılan *Hjortspring* adı verilen bir savaş botudur. Viking Çağı'na gelindiğinde gemi yapımı daha da gelişmişti. Bu dönemde

¹⁸⁵ M. W. Williams, **Social Scandinavia in the Viking Age**, New York: The Macmillian Company, s. 200, 1920.

¹⁸⁶ J. Bill, "Ships and Seamanship," Ed. P. Sawyer, **The Oxford Illustrated History of Vikings**, s. 182-201, Oxford: Oxford University Press, 1997.

artık yelken kullanılmaya başlanılmıştı.¹⁸⁷ Viking gemileri birbirine geçme tekniği ile yapılırdı ve böylece gemiler hafif ve esnek olmakla birlikte suyu kavrayışları da yüksek olurdu. Hafif olmaları onların karada da taşınabilmelerini sağlıyorlardı. Vikinglerin 50 cm. derinlikteki sulara bile dolu halde ilerleyebilen tekneleri vardı ki bu onların hem yakın denizlerde hem de içeride hızlı bir şekilde hareket etmelerini sağlıyordu. Danimarka’da yapılan bir kazıda çıkan tekne 17.5 metre uzunluğunda ve 2.5 metre genişliğinde idi ve 26 kürekçilik bir mürettebatı taşıyabiliyordu. Şu ana kadar ki en iyi kalıntı olan ve 9. yüzyıla tarihlenen *Gokstad* gemisi 23.3 metre uzunluğunda, dolu hali ile 18 ton çekebilen ve 70 kişilik bir mürettebatı alabilen gemi idi. Denizaşırı yağmalar için idealdi. Ticaret gemileri ise daha kısa ama daha genişti. Mürettebat sayıları 6’yı geçmezken 24 tona kadar ağırlığı taşıyabiliyorlardı ve bu gemilere *Knarr* denirdi.¹⁸⁸ Görüldüğü üzere Vikinglerin gerek ticaret, gerekse yakın ve uzak yağma için özel tasarımı ve çevre ülkelerden daha gelişmiş gemileri vardı.

Viking yağmaları hakkında genel bir bilgi vermek gerekirse tabii ki *Anglo Sakson Kronikleri* ile başlamak en doğrusu olacaktır. Zira tüm Avrupa’da Viking saldırısından ilk defa bu belgelerde bahsedilmiştir. Bu, kayıtlı ilk Viking saldırısı (787) sadece üç gemi ile İngiltere’nin Dorsetshire bölgesine yapılmıştı ve bu Vikingleri Kral’ın şehrine Kralın adamlarından biri bizzat götürdü. Çünkü bu adamların ne için geldiklerini anlayamamıştı. Kayıtlar da bu Vikinglerin Danimarkalı olduğu söyleniyor ve kendilerini şehre götüren kişiyi boğazlamalarından başka ne kadar zarar verdiklerine dair bir ayrıntı yok. 793 senesinde yeniden ortaya çıkarlar ve Northumbria’daki bir manastırı yağmalarlar. Kayıtlardan manastır sakinlerini boğazladıkları anlaşılıyor.¹⁸⁹ İşte Viking Çağı bu saldırılarla açıldı. Bu

¹⁸⁷ Bill, *age*, s. 183-185.

¹⁸⁸ Foote, *age*, s. 242; Haywood, *age*, s. 40.

¹⁸⁹ *The Anglo Saxon Chronicle*, 1912, s. 49-51.

başlangıçtan aşağı yukarı yüz yıl kadar sonra ise Vikingler iskân amaçlı gelmeye de başladılar

.¹⁹⁰

Kronik tutma geleneği Britanya'dan daha gelişmiş olan İrlanda'da ise Viking saldırılarına dair kayıtlar daha geç tarihtedir. Ulster'in Yıllıkları isimli İrlanda kroniği ancak 840 yılından itibaren Viking saldırılarından ve Onlarla yapılan mücadelelerden bahsetmeye başlıyor.¹⁹¹ İskandinavların İrlanda'da Dublin gibi şehirlerde kurduğu ticaret merkezlerinden ise daha önce bahsetmiştik. Fakat asıl konumuz olan Normanlarla daha da ilgili olan Vikinglerin Frank topraklarındaki faaliyetlerinden de Prümlü Regino'nun kroniğinden¹⁹² alıntılarla özetle bahsedelim.¹⁹³

“Anno Dominicae Incarnationis DCCCLIII. Nortmanni Britannicum mare navigio girantes ostia Ligeris fluminis occupaverunt, et repentina irruptione civitatem Namnetis invadunt omniaque caedibus, incendiis ac rapinis... Tunc primum Nortmannorum classis, ut aiunt Ligeris attigit litora (s. 76).”

Efendimizin Vücut Buluşunun 863. Yılı. Kuzeyliler (Northmen) denizden Brittany bölgesine dolaştılar ve Luar Nehri'nin ağzını kapattılar. Ani bir saldırıyla Namne bölgesini işgal edip herkesi kılıçtan geçirdiler, yakıp yıktılar. Söylediklerine göre, bu Kuzeylilerin Luar Nehri'nin kıyılarını ilk yağmalayışlarıydı.

“Anno Dominicae Incarnationis DCCCLXVII. Nortmanni ora Ligeris fluminis occupantes Namnetensem, Andegavensem, Pictavensem atque Turonicam provintiam iterato crudeliter depopulari coeperunt (s. 92).”

¹⁹⁰ S. McLeod, *The Begining of Scandinavian Settlement in England*. Belgium: Brepols, 2014; *The Anglo Saxon Chronicle*, 1912, s. 60.

¹⁹¹ *The Annals of Ulster*, S. M. A. G. M. Niocaill Ed. Dublin: Dublin Institute For Advanced Studies, s. 299, 1983.

¹⁹² *Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon com continuatione Treverensi*, F. Kurze Ed., Hannover: Hahn, 1890.

¹⁹³ Dönemin bir başka kaynağı için bakınız, R. Merlet, *La Chronique de Nantes*, 1896.

Efendimizin Vücut Buluşunun 867. Yılı. Kuzeyliler bir kez daha Luar Nehrinin ağzını işgal ederek Nantes, Angers, Poitiers ve Tours şehirlerini acımasızca talan etmeye başladılar.

Vikingler 30-35 gemi ile başlamış, Avrupa'nın zenginlikleri ve bu zenginliklerin çekicilikleri ile büyümüş ve 850'li yıllara gelindiğinde 100 ve üzerine çıkan sayıda gemi filoları ile gelmeye başlamışlardı.¹⁹⁴ Ren Nehri kıyılarına ve şehirlerine yapılan Viking yağmalarının çoğu Danimarkalılar tarafından yapılıyordu.¹⁹⁵ Viking kimliğini daha ileri götürüp Norman toplumu haline gelecek ve Avrupa toplumunun müesseseleri ve tarihi üzerinde söz sahibi olacak Viking torunları da bunların arasından çıkacaktı.

¹⁹⁴ Haywood, *age*, s. 51.

¹⁹⁵ T. Himstedt, "How the Vikings Got to the Rhine. A Historical Geographical Survey over the Rhineland," **The Early Middle Ages**, R. E. Simek, Ulrike Ed., *Vikings on the Rhine*. Wien: Fassbaender, s. 35, 2004.

3. Vikinglerde İktidar Yapılanması

Danimarka, Norveç ve İsveç'ten oluşan ve Vikinglerin içlerinden çıktığı bu toplumdaki iktidar yapısını anlatmaya bu zamanın önemli bir teknolojik icadı ile başlamak ilginç olacaktır. 1996 senesinde, Intel, Ericsson ve Nokia gibi teknoloji şirketleri henüz geliştirdikleri ve farklı elektronik cihazların arasında bağlantı kurulmasını sağlayan teknoloji üzerine ortak bir strateji belirlemek için İsveç'nin Lund şehrinde bir araya geldiler. Bu toplantıda yeni teknolojiye nasıl bir isim verileceğine dair müzakereler esnasında Intel'in temsilcisi Jim Kardach ta ki resmi bir isim bulununcaya kadar bu teknolojiye *bluetooth* (mavidiş) isminin verilmesini önerdi. Diğerleri bu ismin nereden geldiğini sorduğunda 10. yüzyılda Danimarka'daki beylikleri birleştirip bir Krallık haline getiren Harold Bluetooth'tan geldiğini söyledi ve ekledi "O nasıl İskandinavya'yı birleştirmişse biz de kişisel bilgisayarları ve cihazları birleştirmeye çalışıyoruz."¹⁹⁶

10. yüzyıla kadar İskandinavya'da, ilk krallıkların ortaya çıktığı Danimarka da dâhil olmak üzere, genellikle beylikler hâkimdi. Harold Bluetooth dâhil birçok efsane yazıt da bunu destekler niteliktedir.¹⁹⁷ Coğrafi şekillerin çeşitliliği, ormanlar, nehirler ve muhtemelen sert iklim şartları bölgeleri birbirinden ayırıyordu. Bu dönemde savaşlarda başarılı olup öne çıkan beyler diğer başarılı beylerle çarpışıp üzerlerine hâkimiyet kuruyor ve böylelikle gittikçe güç daha az elde toplanmaya başlıyordu. Bu dönem ilerideki, Danimarka, ve Norveç mutlak monarşilerinin yavaş yavaş şekillenmeye başladığı bir dönemdi.¹⁹⁸

Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi Danimarka otoritesinin merkezileşmesi diğer bölgelere göre bariz bir şekilde daha gelişmişti. Danimarka krallarının otoritesi ta ki 9. yüzyılın ikinci yarısına kadar güney ve hatta Norveç'in kuzeyine kadar tanınıyordu. Tahtta

¹⁹⁶ J. Kardack, "Tech History: How Bluetooth got its name," 2008.

¹⁹⁷ S. Podarson, "Erfidrapa Olafs Helga," Ed. J. Jesch, Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages, Belgium: Brepolis, Vol. 2, s. 663-698, 2012.

¹⁹⁸ Winroth, *age*, s. 131-132.

hak iddia edebilmek için kral ailesinden olmak gerekiyordu ve aileye mensup her birey tahtta hak iddia edebiliyordu. Bu da ister istemez taht mücadelelerine sebep oluyor ve bu mücadelelerde başarısız olan hanedan üyeleri sürgüne gönderiliyorlardı. Sürgüne gönderilen bu hanedan üyeleri peşlerine taktıkları kendileri gibi güç ve zenginlik arayan bir grup insanla Viking oluyorlardı.¹⁹⁹

İskandinavya hakkındaki yazılı belgeler çok daha sonra ortaya çıktığı için bu dönemdeki krallık ve krallık otoritesi üzerine çok şey bilinmemektedir. Fakat 9. yüzyılda bölgeye misyonerlik faaliyetleri için giden rahip Anskar'ın gezilerinin anlatıldığı kaynaktan bazı çıkarımlar yapabiliyoruz. Bu eserde sadece İsveç için dahi birden fazla kraldan bahsedilmektedir. Fakat bu kralların otoritesinin ne derece olduğuna dair pek bilgi yoktur. En ayrıntılı bilgi Kral Oleg hakkında verilmiştir. Kral Anskar'a Birka şehrinde kalıp orada Hristiyanlığı yaşama izni vermesine rağmen bu karara karşı bir isyan yükselir; misyonerlerden biri öldürülür diğerleri de kaçmak zorunda kalır. Bunun sebebi Kralın tek başına iş yapamaması ve iki ayrı meclise danışmak zorunda olmasıdır. Bu meclislerden biri Birka şehrinin meclisi diğeri ise ülkenin başka bir yerindeki (ismi verilmiyor) bir meclistir. Kararlar bu meclislerde çoğunluk kararıyla alınıyordu ve bu meclislerde herkes değil bölgenin ileri gelenleri yer alabiliyordu. Frank kaynaklarına göre Danimarka ve meclislerinin asıl görevi askeri konularda karar vermektir.²⁰⁰

Herhâlıkarda bu dönemin İskandinavya'sının krallıkları için şunlar söylenebilir. Güç henüz merkezileşmemiştir ve bugün üç krallıktan oluşan toprakların o gün toplamda kaç krallık olduğunu ve bu krallıkların ne derece toprak sahibi olduklarını bilemiyoruz. Bölgeler bir bey veya beylerin yönetiminde kendi adetleri ve kuralları ile idare ediliyordu. Aristokratik aileler buralarda hâkimdiler. Meclislerden de anlaşılacağı üzere, bir kral otoritesinin

¹⁹⁹ Haywood, *age*, s. 34.

²⁰⁰ P. S. Sawyer, *Kings and Vikings*, London: Routledge, s. 54, 1996.

sağlam tutmak için her zaman bu beylere ve soylulara ihtiyaç duyardı. Vasallarının desteğini kaybeden krallar sürgüne gönderilir hatta öldürülürlerdi. Devamlı bir mücadele söz konusu olduğu için de krallıkların istikrarlı olması çok zordu.²⁰¹ Viking faaliyetleri sonucu elde edilen zenginlik ve bu zenginliğin dağılımına karar verilmesi de bu iktidar mücadelelerinde küçümsenmeyecek bir rol oynuyordu.

İskandinav tarihi hakkında daha az bilgi sahibi olduğu dönemlerde, İskandinav toplumunda sınıf farkının çok belirgin olmadığı düşünülürken, artık şu kabul edilmiş bir gerçektir ki toplum yapılarında belirgin sınıflar vardır. Çok basit bir anlatımla, en üstte aile aristokrasisi bulunurdu ki bunların başında da bölgesel bir lider, bey (*jarl*) bulunurdu. Bu yüzden çok sonra yazılacak olan İzlanda efsanelerinde aile bağları özellikle vurgulanmıştır. Toplumun en alt katmanını köleler oluştururken toprak sahibi veya yarıcı çiftçiler de orta sınıfı teşkil ederdi.²⁰² Hiyerarşinin üst katmanları, beylik ve askeri komutanlık gibi, tabii ki erkeklerden müteşekkildi; fakat dul bir kadın bölgesinin meclisine katılma ve konuşma hakkına sahipti.²⁰³

Alt sınıfların kralların değişiminde herhangi bir etkisinin olması zaten düşünülemezdi ama güçlü aileler, beyler kimin kral olacağına karar verebiliyordu. En temelde İskandinav sistemi Germanik kraliyet sisteminin aynısı idi. Kral ailesinden gelen bir erkek büyük toprak ve asker sahibi beylerin desteğini alıp kral olabiliyordu.²⁰⁴ Birçok zaman kralın kim olacağını belirleyen savaş alanı da olabiliyordu.²⁰⁵

²⁰¹ Roesdahl, *age*, s. 64.

²⁰² L. H. Dommasnes, "Women, Kinship and the Basis of Power. R. Samson Ed., *Social Approaches to Viking Studies*, s. 75-86, Glasgow: Cruithne Press, 1991; K. Helle, Norway, "800-1200," A. P. Faulkes, Richard Ed., *Viking Revaluations*. London: University College London, s. 9, 1993.

²⁰³ Dommasnes, *age*, s. 71.

²⁰⁴ Foote, *age*, s. 136-137.

²⁰⁵ A. Wawn, *The Vikings and the Victorians : Inventing the old north in nineteenth-century Britain*, Cambridge: D. S. Brewer, s. 178, 2000.

Görünen o ki, İskandinavlarda kralın kutsallığına dair herhangi bir inanış yoktu. Fakat tanrı, insanlar ve soyluların birbirleri arasında bir denge unsuru olması ve belirli bir aileden gelmesi hasebiyle kesin bir saygınlığı vardı. Birçok kral tanrılardan geldiği iddiasına sahipse de bu iddia onlar insanlar arasında kutsal biri konumuna yükseltmezdi. Krallar ilahi varlıklar olarak görülme de ürünlerin ve av hayvanlarının bolluğundan sorumlu kabul edilirdi.²⁰⁶

Yukarıda verilen bilgilerin çok büyük bir kısmı 13. yüzyıl ve daha sonrasında ortaya çıkan kaynaklara dayandığı için tahminidir. Fakat özetle şunları söyleyebiliriz. Vikinglerin yani Avrupalı bazı kronikçilerin abartılarını da katarak anlattıkları kuzeyli barbarların Normanlara dönüşmesinin şafağında, 10. yüzyılda, İskandinavya'da krallıklar henüz şekillenmeye başlıyordu ve kimin ayakta kalacağını belirleyen güç olduğu gibi kimin tahta vâris olduğunu da belirleyen kral soyundan gelen erkek bir birey olmak kadar güçlü *jarl* denen beylerin desteğini almaktı. Tabii ki bu beylerin desteğini almak, vârisin gözlerinde gördükleri kendilerine yeni topraklar kazandırabilme ışığı veya bir şekilde güçlerini arttırabilme ihtimaline bağlı idi. Ama bu durum daha çok iskân halinde bulunan ve tarıma dayalı yaşayan sınırlı bir nüfus için geçerli idi. 8. yüzyılda gemi mühendisliği alanındaki gelişmeler sonucu ticaretle birlikte yağmacılığın da gelişmesi ile Vikingler denen, denizlere yeni topraklar ve servetler bulmak amacıyla açılan bir grup ortaya çıktı. Bu grupta yeni bir liderlik tipi ortaya çıktı ki, meziyetli komutanlar İskandinavya'nın çeşitli bölgelerinden gelen insanları çevrelerinde toplayıp onlara liderlik edebiliyorlardı. Bu liderliklerden biri de Normanlar denilen yeni halk ve hanedanın çıkmasına yol açacaktı.

²⁰⁶ Foote, *age*, s. 138-140.

İKİNCİ BÖLÜM: HANEDAN OLMA VE DEVLET KURMA

A. Oğuzlardan Selçuklulara

1. Oğuzlardan Ayrılma ve Yeni Bir Hayat

Selçukluların menşesine dair ne yazık ki İslam öncesi bir kaynağa sahip değiliz. Bu konudaki en mühim kaynak olan Meliknâme isimli eser dahi elimize ulaşmış değildir. Fakat bu kaynaktan faydalanarak yazılmış kronikler ve tarihler mevcuttur. Dolayısı ile rivayetlerin sıhhati sınırlıdır. Tam bir bilgi edinilemese de genel bir bakış için yeterli olabilir ve ilk dönem Selçuklu iktidarının meşrulaştırılmasının popüler unsurları hakkında fikir yürütülebilir.

Sadreddin Hüseyinî Selçuklulara müspet bakışını açıkça ortaya koyduğu anlatımında Selçukluların menşe'ini emir Yakak isimli bir Türk soylusundan başlatır. Ferasetli ve dirayetli bir adam olan Yakak'ın isminin manası Demir Yaylı'dır. İsmi yabgu olan Türk meliki idareyi Yakak'ın ellerine bırakmıştı. Yabgu bir gün İslam memleketlerine bir saldırı düzenlemek istedi. Fakat Yakak Onu bundan menetti ve Yabgu Yakak'ta kendine karşı sert bir muhalefet sezdi. O kadar ki, çıkan tartışmada Yakak işi Yabgu'yu tokatlamaya kadar götürdü. Yabgu Yakak'ın hapsolunmasını emretse de daha sonradan kinini içine gömerek Allah'ın merhametine sığınan Yakak'ın gönlünü aldı. O ölünce de oğlu Selçuk'u ordu komutanlığı makamı olan subaşılığa getirdi.²⁰⁷

Yabgu'nun karısı Selçuk'dan hiç hazzetmezdi ve kocasını mütemadiyen Ona karşı kıskırtırdı bir gün Selçuk'un da kulak misafiri olduğu şu sözleri de söyledi: "Onun seni mülkünden sürmesi ve helakine çalışması yakındır." Bunu duyan Selçuk atına bindi ve yanına

²⁰⁷ Sadreddin Ali bin Nasır El-Hüseyinî, Zübdetü-t Tevârih: Ahbâru-l Umerâ ve-l Mulûki-l Selçukiyye, M. Nurettin Ed., Beyrut: Dâru İkra, s. 23, 1983.

kendine bağı askerleri alarak Cend'e geldi; Hanefiliği benimsedi. Burada kâfir valileri tardetti ve oraya yerleşti. Selçuk 100 yaşında burada vefat etti.²⁰⁸

Selçuk ölmeden önce bir rüya görmüştü. Bu rüyada bir ateşe bevl ettiğini ve ateşten çıkan kıvılcımların dünyanın doğusuna ve batısına dağıldığını gördü. Bu rüya şöyle tabir edildi ki, Selçuk'un neslinden dünyanın uzak köşelerinde hükümranlıklar kuracak melikler gelecekti.²⁰⁹

Selçuknâme yazarı Ahmed bin Mahmud da aşağı yukarı aynı rivayetlerde bulunmaktadır. Zaten bu olayı diğer tarih yazarlarından ve hassaten Sadreddin Hüseyin'den naklettiğini söylemektedir. Onun anlatımındaki tek fark Yakak'ın Dokak olarak anılması ve Dokak'ın daha başlangıçta Müslüman olmasıdır.²¹⁰

Selçukluların menşe'ine dair bir diğer anlatı Ebu'l Farac'a aittir ve elimize ulaşmamış bir kaynak olan Meliknâme'den alıntılı olduğunu belirtmektedir. Bu rivayete göre Tukak (Sadreddin'de Yakak) Hazar hakanına yakın bir askerdi. Güçlü, kuvvetli idi; bu sebepten Ona Temür Yalığ (Demir Yay) denirdi. Onun bir oğlu oldu ve oğluna Selçuk dendi. Kendisi öldükten sonra Hakan Selçuk'u sarayına aldı; Onu sevdi ve yetiştirdi. Hakan'a olan yakınlığının sonucu olarak ve alışkın olduğu üzere bir gün Hakan'ın huzuruna çıktığında Kraliçe Hakan'ı Ona karşı kıskırtan sözler söyledi. Bu sözler Selçuk'a iletilince O da kabilesini toplayarak otlak arama bahanesi ile Tûran'dan İran'a geçti. İranlıların Müslüman olduklarını görünce burada tutunabilmek için kendilerinin de İslam'a girmeleri gerektiğine karar verdiler. Sürülerini otlattıkları çölün civarında, bir Harezmi şehri olan Zandak'ın valisinden kendilerine dinlerini öğretmesi için âlim talebinde bulundular. Vali de Onlara

²⁰⁸ El-Hüseyinî, *age*, s. 24-25.

²⁰⁹ El-Hüseyinî, *age*, s. 25.

²¹⁰ Ahmed Bin Mahmud, *Selçukname*, Terc. E. Merçil, İstanbul: Kervan Kitapçılık, s 1-5, 1977.

istediklerini hediyelerle birlikte gönderdi. Bu bölgede yıllarca müreffeh bir hayat sürdürdüler ve sayıları da çoğaldı.²¹¹

Ebu-l Farac'ın rivayetinin belirgin bir özelliği vardır, Tukak'ın veya Selçuk'un İslam ile veya Müslümanlarla bir ilgisini kurmamaktadır. Ta ki Oğuz bölgesinden ayrılıp İran bölgesine gelip şartlar gereği Müslüman olmaya karar vermelerinden önce İslam'ın bahsi dahi geçmez bu rivayette. Her ne kadar Farac Tukak'ı Hazarlar'a isnad etmek gibi bir hata yapsa da, önce zikrettiğimiz durumun Farac'ın bir eksikliği değil Müslüman yazarların Selçuklulara bir meşruiyet zemini oluşturmak için oluşturdukları bir kurgu olduğunu düşünmek yanlış olmasa gerektir. Bir Hristiyan olan Ebu'l Farac'ın bu konuda tarafsız yazması daha muhtemeldir. Zaten bu rivayetlerin asıl kaynağı olan Meliknâme 11. yüzyılda Selçuklu sultanlarının talebi doğrultusunda yazılmıştır.²¹² Lakin bir açıdan da Ebu'l Farac'ın rivayeti eksiktir. Dukak ile Yabgu arasındaki anlaşmazlığa dair hiçbir bilgi yoktur; Selçuk Bey ile Yabgu arasındaki çatışmaya dair ise ayrıntı verilmemiştir.

Bu konuda Mirhond'un nakilleri daha yerine oturan bilgiler gibi görünmektedir. Çünkü hem Dukak ile Yabgu arasındaki çatışmaya değinmiş hem de bu çatışmanın sebebini İslam memleketlerine yapılacak olan bir sefer olarak değil bir Türk taifesine yapılacak bir sefer olarak vermiştir. Mirhond'un Meliknâme'den en ayrıntılı nakiller yapan kaynak olduğu söylenir.²¹³ Bu da hesaba katılacak olursa "Türk taifesi"nin sonradan İslam yazarları tarafından "İslam memleketleri"ne dönüştürülmüş olma olasılığı ağır basmaktadır.

Büyük Selçuklu devleti'nin ikinci sultanı Alp Arslan döneminde yazılan Meliknâme'den özellikle devletin ilk dönemleri hakkında en geniş nakilleri yapan Ravzatu's-Safâ eserinden öğrendiğimiz kadarıyla Selçuklu'nun bilinen en eski atası Dukak Türkler arasında saygı duyulan, sözü dinlenen biri idi. Öyle ki, Yabgu O'na danışmadan adım

²¹¹ G. Ebu-l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, Terc. Ö. R. Doğrul, Cilt I, Ankara: TTK, s. 292-293, 1945.

²¹² Agacanov, *age*, s. 249.

²¹³ M. A. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri*, Cilt I, Ankara: TTK Basımevi, s. 7, 2011.

atmazdı. Fakat bir gün Yabgunun masum bir Türk taifesine akında bulunmak istemesi ile durumlar değişti. Dukak O'nunla tartıştı, iş karşılıklı saldırı ve yaralamaya kadar gitti. Yabgu Dukak'ın öldürölmesini emretti ise de önde gelenler bundan çekindi. Bir süre sonra da Yabgu ile Dukak'ın arasını düzeltiler ta ki Dukak ölene kadar bir daha sorun çıkmadı. Dukak'ın vefatından bir süre önce doğan Selçuk, Yabgu'nun nezdinde saygın bir yeri oldu ve O'na subaşılık verildi. Gün be gün halk ve Yabgu gözünde mertebesi yükseldi. Fakat Yabgu'nun eşinin çekememezliği yüzünden araları bozuldu ve Selçuk kendine bağlı Türkler ve hayvanları ile Cend'e göç etti; halkı ile beraber İslam'ı kabul etti ve bölgenin koruyucusu oldu.²¹⁴

Selçuk'un menş'e'ine dair bir diğer temel rivayet Zâhire'd-Din Nişapurî'nin Selçukname'sidir. Bu esere göre Selçuklu sülalesinin bilinen ilk atası Kerekuçi Hoca ve oğlu Tuğşırmıştır. "Selçuk bin Lokman Kerekuçi Hoca'nın oğlu Tuğşırmış'ın soyundan, Kınık boyu ve kemiğinden (ostohan) geliyordu. (Kerekuçi Hoca) Türk hanlarına çadır hazırlayan bir usta idi."²¹⁵ Fakat Agacanov'un orijinal bir kaynak kabul ettiği bu eser (1954 Tahran basım) bazı tarihçilerimiz tarafından ciddi eleştirilere tabi tutulmuş, orijinal bulunulmamış ve Reşidü'd-din'in eserinin farklı bir nüshası olarak kabul edilmiştir. Çünkü Selçuk'un soyunun Tuğşırmış'a bağlanması ve Kınık boyundan gelişi Reşidü'd-din'in Câmîü't-Tevârih'ini kaynak edinen eserlerin haricinde görölmemiştir. Dahası, bu rivayette soy manasında kullanılan kemik kelimesinin Farsça "ustuhvân" karşılığı Reşidü'd-din'den önce muhtemelen kullanılmamıştır. Câmîü't-Tevârih'ten faydalanmayıp doğrudan Nişapurî'yi kaynak edinenlerde Selçuklu'yu Kınık boyuna bağlama durumu ile karşılaşılmaması da Nişapurî'nin bu nüshasının gerçek olmadığı tezini güçlendirir.²¹⁶ Bu tartışmalar konumuz için mühimdir;

²¹⁴ Mîrhând, *Târîh-I Ravzatu's-Safâ fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, Terc. E. Göksu, s. 1-5, 2015.

²¹⁵ Agacanov, *age*, s. 247.

²¹⁶ Aynı kaynaktaki "Nâşirin Mukaddimesi" kısmında Câmîü't Tevârih'in artık elimizde bulunmayan Nişapurî'nin orjinal Selçuknâme'sinden alındığı bir takım ciddi tahlillerle ortaya konmuştur. Bakınız, Reşidüddin Fazlullah, *Câmîü't-Tevârih*, Terc. Erkan Göksu, İstanbul: Selenge Yayınları, s. 64, 2010.

zira böylece Selçuklu sülalesinin köklerine dair ikinci ana kaynağımızın Reşidü'd-din'in Câmîü't-Tevârih'i olduğunu tespit etmiş oluyoruz.

Reşidü'd-din Selçuk'un menşe'i hakkında şöyle yazar: “Haber ve sohbet ehline şöyle malumdur ki, Selçuk bin Lokman, Selçuk'un akrabalarından ve Kınık kemiğinden/soyundan idi. Türk Padişahlarının hargâhtraşı olan Keregüci Hoca'nın oğlu Toksurmuş aslından/soyundan gelen Tuğrul, Kınık urukundan sultan idi.”²¹⁷

Reşidü'd-din ve elimize ulaşmamış olan diğer bazı kaynaklardan faydalanan Tarih-i Güzîde yazarı Hamdullâh Müstevfî-i Kazvînî açıklamasına Türklerin efsanevî atasını da katar ve şöyle der: “Selçuk, Kıyık (قیق) Türklerinin kavminden, Afrasyâb tohum ve neslindedir. *Târîh-i Ebû'l-'Alâ*'da onun, otuz dördüncü babasının Afrasyâb'a ulaştığı zikredilmiştir.”²¹⁸

Selçukluların menşe'ine dair bu açıklamaların yeterliliği ve kıymetlerini değerlendirmemiz gerekir. Evvela şunu kabul etmeliyiz ki, bu konulardaki temel kaynak olan ve bizzat Selçuklu hanedanının ikinci sultanı Alparslan tarafından yazdırılan Meliknâme'den en ayrıntılı nakilleri yapan Ravzatu's-Safâ eserinde dahi Selçuklular'ın menşe'ine dair ayrıntılı bilgi yoktur. Diğer taraftan eserlerin kaynaklarını az çok tahmin edebilssek dahi ayrıntılardaki farklılığın sebebini bilemeyiz. Misâlen, Hamdullah Müstevfî'nin Tarih-i Ebu'l Alâ'dan naklettiğini söylediği ve Selçukluların soy kütüğünü Afrasyâb'a bağladığı kısmın üzerine fazla düşünmeye gerek yoktur. Zira Afrasyâb zaten Türklerin efsanevî atası olarak kabul edilmiş bir kişiliktir. Herhangi bir yazar onları bu köke bağlarsa şaşırılmamak gerektir. Fakat Reşidü'd-din'in bahsettiği Keregüci Hoca ve Toksurmuş'ın neye veya hangi kaynağa dayanarak Selçuk'un dedeleri olarak verildiğini bilemiyoruz. Yeterli derecede kaynaklar tarafından desteklenmediği içinde bu rivayeti şimdilik göz ardı ediyoruz.

²¹⁷ Fazlullah, *age*, s. 70-71.

²¹⁸ Kazvînî, *Tarih-i Güzîde*, Erkan Göksu Ed., s. 6. 2015.

Bu rivayetlerin sadece bir tarih değil aynı zamanda Selçuklu iktidarını destekleyen anlatımların öne çıktığı metinler olarak da görmemiz gereklidir. Çünkü bu metinler belli bir amaç doğrultusunda kaleme alınmıştır ve bu amaç metne dâhil edilecek olayları ve olayların anlatım şeklini de belirlemiş olsa gerektir. Meselâ rivayetler neden Dukak'ın Oğuz yabgusu ile bozuşmasından başlamaktadır, neden Dukak'ın ölümü ve Selçuk'un subaşı olması ile değil? Belli ki burada Dukak'ın Yabgu'nun bir haksızlığına karşı duruşu sergilenmek ve erdemli, arkasından gidilebilir biri olduğu ortaya konmak istenmiştir. Türkler arasında ve Yabgu nezdinde ne kadar sözü geçen ve ihtiram gösterilen biri olduğu da eklenerek konumu desteklenmiştir. Bu anlatımda belli bir amaç güdüldüğü muhakkaktır.

Buradan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki, Selçuklu menş'eine dair rivayetler Türklerin bakışına ve özellikle Arap Müslümanların bakışına göre anlatımlar olarak iki noktada incelenebilir. Bu anlatımların ikisinde de Selçuklulara saygın ve yüceltici bir bakış vardır. Fakat özellikle Selçukluların bizzat isteği ile yazılmış olan Meliknâme ve genel olarak Farsça kaynaklarda Selçukluların ortaya çıkışında Türklük unsuru daha baskındır. Selçuk'un soyu Türklerin atası olan Afresyâb'a dayandırılır, Kınık soyundan gelmedirler. Genel olarak değerlendirecek olursak; Selçuk'un babası Dukak'ın Oğuz Türkleri arasında mühim bir yeri vardır ve O, Yabgu ile arasını masum bir Türk taifesine yapılan saldırı sonucu bozmuştur. Çok değerli bir komutan olan Selçuk da Yabgu'nun karısının çıkarttığı bir fitne sonucu haksız bir şekilde yurdunu bırakıp Cend'e gelmiştir, İslam'ı kabul etmiştir ve bölgenin koruyucusu olmuştur. Buradan çıkarılacak sonuç odur ki, Selçuk hem Türkler arasında asil bir soydan gelmektedir hem de babasından başlayarak bu asaleti hak ettiğini göstermiştir.

Ahmed bin Mahmud'un Selçuknâmesi ve O'na kaynaklık eden el-Hüseynî'nin Ahbaru'd-Devleti's-Selçukiyyesi'ne baktığımız zaman genel anlatımda değil ama ayrıntılarda mühim farklar görürüz. Bunlarda Selçukluların Kınık boyundan veya Afresyâb soyundan gelmelerine dair bir bilgi bulunmaz. Diğer birçok nakil gibi Dukak ve Yabgu'nun arasındaki

çatışma ile başlar. Lakin bu rivayetlerde çatışmanın sebebi bir Türk tâifesi değil İslam taifesidir. Dahası el-Hüseynî’de Dukak’ın hareketlerinde İslamî bir motif vardır ki O Yabgu’ya kızarak Allah’ın merhametine sığınır. Ahmed bin Mahmud işi daha ileri götürerek Dukak’ın Müslüman olduğunu söyler. Selçuk İslam diyarına göç eder, Müslüman olur ve kâfir valileri bölgeden kovup Müslümanların koruyucusu olur. El-Hüseynî’nin Selçuk’un gördüğünü rivayet ettiği ve yukarıda bahsedilen ateşe bevletme rüyası da ilginçtir. Zira bu rüya Ortaçağ rüya tabirlerinde büyük bir iktidara kavuşmakla açıklanır ki bu kronikte de böyle geçer. Böylece Selçuklu iktidarına ilahî bir müjdeleme unsuru da katılmış olur.

Bu yazarlarda açık bir İslamlaştırma eğilimi vardır. Âdeta okuyuculara şu mesaj verilmeye çalışılmıştır: “Selçuklular daha soylarının başından itibaren İslam’a yakın ve Müslümanları koruyan, gözeten, asil ve hükümdar olmaları mukadder bir ailedir.” Böylece bu rivayetlerin Müslümanların gönlünde ve ömründe Selçukluların bir taht sahibi olmalarına katkıda bulunduğu ve doğal hale getirdiği yadsınamaz.

Binaenaleyh, yukarıda verdiğimiz ve ulaşabildiğimiz kaynaklar ve yorumlamalarımızdan Selçukluların ilk dönem iktidarlarını meşrulaştıran unsurları şöyle sıralayabiliriz:

- a) Afrasyâb’dan yani asil bir Türk soyundan gelmek,
- b) Kınık’tan yani yönetici tabakasını çıkarabilecek bir Oğuz boyundan gelmek,
- c) Haksızlığa karşı durmak ve adil olmak gibi bir takım erdemlerini kanıtlamış olmak,
- d) Hitap ettiği toplumu (Türk-İslam) koruyucu ve kollayıcı bir misyona sahip olmak,
- e) Mümkünse gâipten gelen bir işaret ile hükümdarlık misyonunun desteklenmiş olması (rüya olayında görüldüğü gibi).

Bu rivayetler ve belirlediğimiz maddeler Selçuklu iktidarının kültürel kodlarıdır ve kurgulanmış olabilirler. Lakin “Oğuzların İktidar Yapılanması” bahsinde de ortaya

koyduğumuz gibi bu iktidarın birde fiilî oluşum şartları vardı ki bu da bir Oğuz beyinin takipçilerine otlak bulma ve ganimet elde etme konusundaki başarısının bir sonucu idi. Selçuklu Devletinin oluşumundaki bu faktörü incelememiz için tarihî gelişmeleri takip etmemiz gerekmektedir.

10. yüzyılda Oğuz Yabgu Devleti'nin genel durumuna baktığımızda Selçuk'un ayrılışının yukarıda zikredilen rivayetlerin ötesinde bir sebebi olabileceği görülür. Bu dönemde Oğuz Devleti bir takım sorunlarla boğuşmaktaydı ve bunların en önde geleni yer ve otlak darlığı idi. Vakıa, Oğuz birliğinde bazı göçler zaten yaşanmıştı ve iç karışıklıklar bu devleti yıkıma doğru götürüyordu.²¹⁹ Selçuk da kendine bağlı Oğuzlara yeni yaşam alanları bulmakla mükellefti ve bazı kaynaklara göre Oğuz Yabgu Devleti'nden ayrılışının sebebi otlak darlığı idi.²²⁰

Selçuk güneye gitti. Tarih boyunca bozkır Türklerinin kaderi olan göç macerasında seçimini batıdan değil güneyden yana yaptı. O dönemde Cend şehri Oğuz Yabgusu'na vergi veren bir uç şehri idi. Müslümanların Türklerle yaptıkları mücadelede kilit rolü olan bir şehirdi ve Selçuk bu şehri tercih etti. Bütün rivayetler bu şehre geldiğinde Müslüman olmaya karar verdiğini anlatır. Fakat şu da güçlü bir ihtimal olabilir ki, Selçuk daha önceden Müslüman olmaya karar vermişti. İbn Fadlan'ın anlattığına göre Oğuzlar arasında yönetici sınıfından Müslüman olanlar olmuştu ama gördükleri tepki sebebiyle eski dinlerine dönmek zorunda kalmışlardı.²²¹ Dahası Selçuk Müslümanların çoğunlukta oluşundan, İslam'ın câzibesinden ve getireceği fırsatlardan bîhaber olarak bölgeye gelmiş olamaz. O, Cend şehrinde Müslüman bir Türk lider olarak destek göreceğini biliyordu. Oğuz Devleti'nin subaşısı olarak bu denli stratejik bir zekâ ve düşünüşe sahip olması gayet doğaldı.

²¹⁹ Osman Gazi Özgüdenli, *Selçuklular*, Cilt I, Ankara: İSAM Yayınları, s. 46-47, 2013; Agacanov, *age*, s. 225-234.

²²⁰ Fazlullah, *age*, s. 71; Kazvinî, *age*, s. 7.

²²¹ Fadlan, *age*, s. 101.

Selçuk'un kâfilesi büyük değildi;²²² yüz atlı, bin beşyüz deve ve elli bin koyunu vardı.²²³ 10.000 bin atı ve 100.000 koyunu olan Oğuzların olduğu düşünülürse Selçuk büyük bir topluluğun zengin bir beyi olarak kabul edilemezdi.²²⁴ Her bir atlının bir haneye, her bir hanenin de beş kişilik bir nüfusa tekâbül ettiği varsayılırsa, Cend'e göçen Selçukluların 500 kişiden ibaret olduğu düşünülebilir.²²⁵ Bir çatışma alanı ve Oğuz bölgesine açılan bir kapı olan Cend, Selçuk ve takipçileri için büyük fırsatlara açılan bir kapı da olabilirdi; öyle de oldu.

Stratejik zekâsından yukarıda da bahsettiğimiz Selçuk Müslüman olup Cend'e yerleşmesinden sonraki ilk hamlesini çok iyi hesaplamıştı. Vekâyinamelerin bize anlattığına göre Oğuz Yabgusu'nun elçisi senelik vergiyi tahsil etmeye geldiğinde O çok sert tepki gösterdi: “Ben Müslümânların kâfirlere bâc ve harâc vermelerine râzı değilim!” dedi ve gazâ için hazırlanmaya başladı. Selçuk'un bu tepkisi o kadar yerinde idi ki hiçbir Müslüman kendini destekten alıkoyamazdı. Çevresinde ilk toplanan soydaşları ve muhtemelen Müslüman olan civâr Türkleri idi. Cend valisi ve ahâli de kendisine yardım gönderdi.²²⁶ Böylece Selçuk sadece doğal bir lider olarak ortaya çıkmıyordu aynı zamanda kendisinden sonra Selçukluların ve Osmanlıların ideolojisi olan gazâ ve İslam dünyasının koruyuculuğu ideolojisinin de temellerini atmış oluyordu.

“Muzaffer ve mansûr” bir şekilde evine dönen Selçuk dağınık halde yaşayan Oğuz boylarına arkasından gidilebilecek ve başarı vadeden bir lider olduğunu göstermişti. Türkistan bölgesinden birçok grup O'na katıldı.²²⁷ Bölge Müslümanları ile gayr-ı müslim Türklere karşı başlattığı bu mücadelede öyle başarılı oldu ki, “el-Melikü'l-Gâzi” unvanı ile anılmaya

²²² Reşidü'd-din'e göre “Âl-i Selçuk, sayısız mal ve mülkleri olan, sayı ve techîzâtı tam, ordu ve askeri muntazam, çok kalabalık ve büyük bir soy/kabile idi.” (Fazlullah, 2010, s. 71).

²²³ Mirhand, **age**, s. 5.

²²⁴ Köymen, **age**, s. 20.

²²⁵ Özgüdenli, **age**, s. 47.

²²⁶ Mirhand, **age**, s. 6.

²²⁷ Mirhand, **age**, s. 6.

başlandı.²²⁸ Selçuk bu haliyle çevredeki diğer devletlerin de dikkatini çekti. Artık küçük bir grubun reisi değildi, tarafında olduğu kişinin lehine güç dengelerini değiştirebilecek biri idi.

Bu haliyle O, bölge devletleri tarafından talep edilen bir müttefik haline gelmişti. Nitekim, Karahanlılar Buhara'yı ele geçirdiklerinde Samanî Ebu İbrahim İsmail el-Muntasır Selçuk Bey'den yardım istedi. Selçuk, oğlu Arslan'ın liderliğindeki askerlerini Karahanlı İlig Han'ın üzerine gönderdi ve O'nun yardımı sayesinde İlig Han işgal ettiği yerlerden geri çekildi. Oğuzlar bu seferler esnasında 393/1003 senesinde birçok mal ve silah ele geçirdiler.²²⁹ Ganimetten de öte, bu yardımları sayesinde artık Buhara'yı da yurt tutmuşlardı.²³⁰ Artık kışlakları Nur Buhara, mevkii yaylakları ise Soğd-i Semerkand bölgesi idi.²³¹

Bu gelişmelerle birlikte Oğuz Türklerinin bir tarihi yeniden yaşıyordu. Başarılı bir Oğuz beyi olarak ortaya çıkan Selçuk çevresine bu başarıdan pay almak isteyen diğer Türkleri de topluyordu. Gün be gün kendilerine tabi olanlar artıyordu. Bunların arasında işbilir zanaat sahipleri de vardı ve araç gereç açısından da zenginleşiyorlardı. Artık Selçuk'un oğulları da kemâle ermiş beylik yapacak hale gelmişlerdi.²³² Tabii ki halen tek başlarına bir güç değil ama büyük güçler arasında bir denge unsuru olabiliyorlardı ancak.

Oğuz Devleti'nden ayrılarak başlattığı hareketi bu noktaya kadar getiren Selçuk Cend'de öldü. Kaynakların genel bir değerlendirmesini yapacak olursak dört oğlu vardı: Arslan, Musa, Mikâil ve Yunus veya Yusuf. Bunlardan Yunus veya Yusuf isimli olan kaynaklarda belli belirsiz görüldüğü için erken yaşta vefât ettiği kabul edilebilir.²³³ Mikâil ise 995 yılı civarında²³⁴ gayr-i müslim Türk ülkelerine yapılan bir akın sırasında şehit düştü.²³⁵

²²⁸ A. Özaydın, "Cend," *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt VII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, s. 359-360, 1996.

²²⁹ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, Cilt IX, Beyrut: Dârü'l Kutubu'l-İlmiyye, s. 12, 1987.

²³⁰ Mirhand, *age*, s. 7.

²³¹ El-Hüseynî, *age*, s. 25; Fazlullah, *age*, s. 71; Kazvinî, *age*, s.7.

²³² Fazlullah, *age*, s. 72.

²³³ Mirhand, *age*, s. 8.

²³⁴ İbrahim Kafesoğlu, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları," *Türkiyât Mecmuâsı*, Cilt XIII, s. 117-129, 1958.

²³⁵ İbnü'l-Esir, *age*, s. 232.

Mikâil ardında Tuğrul ve Çağrı adında iki tane oğul bıraktı ve bunlara kendisi ölünceye kadar dedeleri Selçuk sahip çıktı.

Böylece Selçuk'un mirasının 4 tane sahibi vardı: Arslan, Musa ve Tuğrul-Çağrı kardeşler.²³⁶ Henüz Selçuklularda merkezi devlet yapılanmasından söz edemeyeceğimiz için belli ki Selçuk'tan sonra Oğuzların başına tek bir vârisi geçmemiştir. Vârisler ve kendilerine bağlı birlikler ile parçalı bir yapı söz konusu idi.

Kaynaklara baktığımız zaman görürüz ki Selçuk'a nasip olmamış olan yabgu unvanı oğulları için kullanılmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi yabgu bir Oğuz Devleti'ndeki en üst makamı ifade ediyordu. Bazı kaynaklar Musa için yabgu unvanını kullanırken²³⁷ bazıları da Arslan için yabgu unvanını kullanmıştır.²³⁸ Dikkate şayan olan tüm kaynaklarda sadece biri için yabgu unvanı kullanılmıştır. Demek ki aile fertlerinin kendilerine bağlı birlikleri olsa da Yabgu unvanı ciddiye alınmıyor ve sadece bir kişiye hasrediliyordu. Bu durumda yabguluk sıralamasını şöyle açıklamak mümkün olsa gerektir; Belli ki Selçuk'tan sonra ailenin ilk reisliği Arslan'ın elinde idi ve yabgu olan O idi. Fakat kısa süre sonra ilerde açıklayacağımız üzere O bertaraf olunca ailenin reisi ve Yabgu Musa oldu.

Tuğrul ve Çağrı'nın da Oğuzlar arasındaki liderlik konumu küçümsenmeyecek derecede idi. Kaynakların bildirdiğine göre Tuğrul ve Çağrı çocukluklarından itibaren Selçuk tarafından büyük bir ikbal vadettikleri düşünülerek eğitilmişti ve Oğuzlar Onların sözünü dinler ve itaat ederlerdi.²³⁹ Görülen odur ki, yabgu unvanı ailenin ileri gelenleri olarak amcaları tarafından kullanılmış olsa da Tuğrul ve Çağrı beyler de hem aileden olmaları hem de karizmatik kişilikleri sayesinde birer lider olarak öne çıkmışlardı.

²³⁶ Tarihte ciddi bir rol almamış olan ve bir çok kaynakta yer almayan Yusuf'u göz ardı ediyoruz.

²³⁷ Fazlullah, *age*, s. 71; Kazvinî, *age*, s. 7.

²³⁸ Ebu'l Farac isim zikretmez sadece yabgu unvanını zikreder ama buradan kasıtın Arslan olduğu rahatlıkla anlaşılabilir, *age*, s. 293; El-Hüseynî, *age*, s. 2; Mirhand, *age*, s. 8.

²³⁹ İbnü'l-Esir, *age*, s. 237; Mirhand, *age*, s. 8.

Selçukluların müttefikleri olan Samanoğulları'nı defettikten sonra yeniden Buhara'ya hâkim olan ve Gazneli hükümdarı Mahmut Sebüktegin ile ittifak imzalayan İlig Han güçlenen Selçuklulardan çekinmekte idi. Daha önce Onlarla çarpıştığı için savaşta hünnerleri hakkında fikir sahibi idi ve bu konuda Gazneli Mahmud'u uyardı. O da Selçuklular'ın reisi Arslan Yabgu'yu bir eğlenceye davet etti ve elindeki gücü öğrenmek istedi. Şarabın da etkisi ile Arslan Yabgu bir emri ile çok büyük birlikleri toplayabileceğini, bir işareti ile manevra kabiliyeti yüksek Oğuzlardan tehlikeli bir ordu oluşturabileceğini hiç çekinmeden söyledi ve henüz anlaşmaya varmış bölge devletleri için ne kadar tehlikeli olabileceğini gösterdi. Bunun sonucunda oğlu Kutalmış ile birlikte Kalincar kalesine hapsedildi ve orada öldü. Arslana bağlı Oğuzlar ise Musa Yabgu veya Tuğrul ve Çağrı ile beraber hareket etmeyip Mahmud tarafından Horasan'ın değişik bölgelerine dağıtıldılar.²⁴⁰ Böylece geriye kalan Selçuklu Oğuzlarının başında Musa Yabgu, Tuğrul ve Çağrı kalmış oldu.

Arslan'ın düşüşü Selçuklu birliğindeki ilk gediği açmış, Selçuk'un kişiliğinin ve başarılarının oluşturduğu çekicilik zayıflamış bunun sonucu olarak da özellikle Arslan'a bağlı Oğuzlar başka yerlerde ikbal aramaya başlamışlardı. Böylece birbirinden bağımsız birkaç Oğuz birliği teşekkül etmişti. 11. yüzyılın ilk çeyreğinde Selçuklu ailesinin fertlerinin yönettiği grup Mâverâünnehir'de, Nurata Dağları'ndan Andarkaz'a kadar Harezm hududlarında yaşıyorlardı. İkinci grup Balhan Dağları, Batı Hazar ve Kuzey Horasan'da, üçüncüsü grup Gürgen, Rey ve İsfahan bölgesinde barınmakta idi. Bu üç grup da henüz yerleşik değildi.²⁴¹ Selçuklu birliği üç kısma ayrılmış olsa da bizi asıl ilgilendiren aile mensuplarının liderlik ettiği ilk kısım dır.

²⁴⁰ İbnü'l-Esir, *age*, s. 238; Fazlullah, *age*, s. 72-76.

²⁴¹ S. G. Agacanov, *Selçuklular*, İstanbul: Ötüken, s. 58-59, 2006; Sümer, *age*, s. 69-73.

Mâverâünnahir'deki Buhara bölgesinde yaşayan Musa'nın Yabgu, Tuğrul ve Çağrı'nın önde gelen liderler olduğu grup ise bölgenin hâkimi ile anlaşamadıkları için²⁴² Harezm bölgesini elinde bulunduran Harun'a sığındılar.²⁴³ Aslında Harun'un babası Altun-Taş döneminden bu yana bu bölgeyi zaten kışlak olarak kullanıyorlardı. Harizmşah Harun da Horasan'ı Gazneliler'den almak için Selçukluları kullanmak istiyordu. Fakat Cend şehrinin Selçuklulardan sonra hükümdarı olmuş olan Şah Melik ani bir baskınla 7-8 bin civarında Selçukluyu öldürdü, kadınlarını ve çocuklarını esir olarak aldı, 425/1034. Bu yenilgiden sonra Nesâ çöllerine çekildiler.²⁴⁴ Fakat kendilerini toplamaları uzun sürmedi. Zira Oğuz yurdundan güneye göçler devam etmekte idi ve Selçuklu soyu gibi tanınmış bir soya intisap etmek isteyen kabileler vardı.²⁴⁵ 1035 senesindeki Horasan'a yapılan bu göç hareketine katılanlar arasında Balhan çevresi Türkmenleri, Mâverâünnahir göçebeleri ve dahi Oğuzları yurtlarından eden Kıpçaklar vardı.²⁴⁶

Bu da şunu kanıtlar ki zor durumda da olsa Selçuklular bölgedeki en asil Oğuz ailesi idiler ve Oğuz kabileleri için alternatifsiz bir birliktiler. Böylece hem zamanla ayrılanların bir kısmının geri dönmesi hem de yeni katılımlarla Selçuklular yine çevrelerindeki devletleri korkutan bir Oğuz birliği oldular. Başlarında Musa Yabgu vardı; fakat konumunun simgesel olduğu belli idi. Fiilen, askerî alanda Çağrı siyasi liderlikte ise Tuğrul öne çıkmıştı.

Horasan'a yapılan göçün zamanla ne kadar isabetli bir karar olduğu görüldü. Selçuklular hem Oğuzların katılımı ile güçlendiler hem de meskûn halk tarafından kabul gördüler. Rivayetlerden anlaşılan odur ki, artık hükümdarlık davası güdecek kadar güçlenmişler ve soylarını ön plana çıkarmaya başlamışlardı. Gaznelilerin o bölgedeki idarecisi Amîdü's Şark'tan yerleşecek topraklar istemeleri bu idareciyi korkuttu ve O'nun tarafından

²⁴² Bu ifadeleri muğlak yazdık zira Beyhâkî'yi esas kabul eden Faruk Sümer'e göre Meliknâme dolayısı ile Onu esas alan Mirhând'ın buradaki anlatımı gerçek değil menkıbevîdir (Sümer, 1980, s. 75).

²⁴³ İbnü'l-Esir, *age*, s. 237; Mirhand, *age*, s.76.

²⁴⁴ İbnü'l-Esir, *age*, s. 232; Sümer, *age*, s.76.

²⁴⁵ Sümer, *age*, s. 77.

²⁴⁶ Agacanov, *age*, s. 80.

acilen Sultan Mesud'a ulaklar gönderildi. Mâzenderân seferinden yeni dönmüş olan ve ordusu iyi durumda olmayan Mesud hemen harekete geçti. Selçuklulara boyun eğdirmeye gayretleri boşa gidince seçkin emirlerinin başında bulunduğu mücehhez bir orduyu Onlara karşı gönderdi. Selçuklular başlangıçta bozguna uğradılsa da geri dönüp Mesud'un ordusunu bozguna uğrattılar. Hindistan seferi hazırlığında olan Sultan Mesud yeni bir saldırı düzenleyemedi ve Selçuklularla barış yapmak zorunda kaldı. Bu muharebeden, Selçuklular bol ganimet elde etti (1035 Nesâ Savaşı): beş yüz bin altın dinar, silah, ziynet eşyası ve hayvan sürüleri.²⁴⁷

Bu hâdisenin Selçuklular tarihi ve Selçuklu iktidar yapısının oluşumunda, devletin kurulmasının arifesinde kilit bir nokta olduğu düşünülebilir. Köymen'in de belirttiği gibi bu hem bir zenginlik hem de bir itibar artışı idi ve itibardaki bu artış hem Türkmenlerin hem de çevre devletlerin nezdini kapsamaktaydı.²⁴⁸ Ayrıca henüz Selçuklular gelmeden önce elli Türkmen liderinin öldürülmesi ve Türkmenler arasında bir liderlik bunalımının çıkması, bu buhranın çözümünün de Selçuklulara katılımda bulunması da akıl da tutulmalıdır.²⁴⁹

Selçuklular bu zaferle iktidarlarının kabulü ve meşruluğu konusunda iki mühim adımı da atmış oldular. Birincisi, kazandıkları ganimetlerle hem kendilerine katılan Oğuzlara zenginlik verdiler hem de çevrede kendilerine katılmayan göçebe Oğuzlara sığınılacak, ikbâl vadeden bir kapı olduklarını gösterdiler. İkincisine gelince, Gazneliler gibi bölgenin mutlak hâkimi bir devlet tarafından tanındılar ve meşrulaştılar. Oğuzlar gibi göçebe topluluklar halinde yaşayan ve her zaman için yerleşik insanlar ve devletler tarafından gayr-ı meşru görülen insanların gözünde kazandıkları meşruiyetle de bir çekim merkezi haline geldiler. Tabii ki bu iki durum da Onların 'Biz de padişahlar soyundanız' iddiasını desteklemiş oldu.

²⁴⁷ Fazlullah, **age**, s. 82-85; Kazvinî, **age**, s. 9.

²⁴⁸ Nişâbur zaferi sonrası çevre ülkelerle ilişkiler daha da yoğunlaşacaktır. Bakınız, Agacanov, **age**; Köymen, **age**, s. 91.

²⁴⁹ Köymen, **age**, s. 205.

2. Devletleşme²⁵⁰ ve Selçuklu Kimliğinin Oluşumu

Nesâ zaferinin akabindeki gelişmeleri en ayrıntılı şekilde Beyhakî'de bulmak mümkündür. Bundan sonra Tuğrul-Çağrı-Musa Yabgu üçlüsü ile Gazneliler'in ilişkisi ekseriyetle çatışmaların hâkim olduğu bir seyir izlemiştir. Bu süreç bariz bir şekilde önce çatışma sonra meşrulaşma daha sonra da devletleşme şeklinde ilerleyen bir süreçtir.

Nesâ zaferinin akabinde Tuğrul Bey'in diplomatik dehâsına dayanan iki hareket yapıldı ki bunlar Selçukluların devletleşmeye giden yolda küçük ama önemli adımlarıdır. Öncelikle Gazneli Mesud'un tehditlerle dolu mektubuna karşılık olarak mevcut vakıaya mutabık bir ayetten gayrısının yazılı olmadığı bir mektupla cevap verildi: 'Ey Allah'ım! Mülkün asıl sahibi sensin. Sen mülkü dilediğine verir, mülkü dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini aziz kılar, dilediğini zelil edersin. İyilik yalnız senin elindedir. Sen her şeye hakkıyla kadirsin (Al-i İmran, 26)'.²⁵¹ Bu ayet yerine öyle oturuyordu ki Müslüman bir toplumda ister istemez psikolojik bir meşruiyet sağlıyordu.

İkinci hamle ise Sultan Mesud'a itaatlerini arzeden bir mektup gönderilmesi ve bu mektupta mezkûr savaşı bir savunma savaşı olarak yapmak mecburiyetinde kaldıklarını ve nâdim olduklarını bildirmeleri idi. Bunun sonucunda Selçukluların üzerine daha fazla gitmenin mantıklı olmadığına karar veren Mesud Onların itaatlerini ve nedâmetlerini kabul etti. Üç Selçuklu liderini ayrı ayrı temsil eden üç elçinin hazır bulunduğu bir törenle Davud'a Dihistan'ı, Tuğrul Bey'e Nesâ'yı ve Musa Yabgu'ya da Ferâve'yi ikta olarak vererek her birini 'dihkan' ilan etti.²⁵² Böylece Selçukluların bölgede bulunuşlarının hukuki bir meşruiyeti de sağlanmış oldu.

²⁵⁰ M. Altay Köymen'e göre Nesâ zaferinin akabinde, Tuğrul devlet başkanı olmak üzere Selçuklu Devleti zaten kurulmuştur, Köymen, **age**, s. 267. Biz burada geleneksel kabul olan Dandanakan zaferini esas alıyoruz. Zaten her ne kadar Köymen böyle düşünse de eserinde "Dandanakan Savaşı" bölümünün üst başlığı "Selçuklu Devleti'nin Kurulması"dır, Köymen, **age**, s. 336.

²⁵¹ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, Cilt VIII, Beyrut: Dâru'l Kutubu'l-İlmiyye, s. 239, 1987; El-Hüseynî, **age**.

²⁵² İbnü'l-Esir, **age**, s. 239; Özgüdenli, **age**, s. 69-70.

Selçuklular'ın hali hazırdaki muzaffer ve meşru durumları Onları yeniden bir çekim merkezi haline getirdi. Bunun sonucunda Beyhakî'ye göre sayıları önceleri 700-900 atlıyı geçmeyen Selçuklular Nesâ zaferinin öncesi ve sonrasındaki katılımlar olan Harezmi ve Andargaz'dan gelen göçebe Oğuzlar, Sir Derya, Maveratünnehir, Harezmi, Balhan Selçuklu göçebeleri ve Kazakistan çıkışlı Kıpçakların da katılımı ile 10.000 atlıya kadar ulaşmıştı.²⁵³

Vakıa, Selçuklular ve Gazneliler arasındaki mücadelenin böyle bir anlaşma ile sulh yoluna girmesi mümkün değildi. Zira bir yanda dinamik Oğuz ve Türkmen göçebelerinin liderliğini yapanlar diğer yanda ise tefessüh etmeye başlamış bir idari yapılanma vardı. Selçuklular ve Onlara bağlı dinamik güçler etki alanlarını genişletmek için uğraş verirken Gazneliler de otoritelerini korumaya çalışıyorlardı. Bunun bir sonucu olarak, Selçuklu liderlerinden izinli veya izinsiz Oğuzlar yağmalara devam ediyorlardı ve bunun sonucunda da gerginlik tırmanıyordu. Sonuçta iki taraf da mukadder bir hesaplaşma için hazırlanıyordu.

Nihayetinde Horasan halkından Gazneli Mesud'a Oğuzları şikâyet eden mektuplar giderken Horasan Emiri'nden de Selçuklular'ın artık güç yetirilemez bir kuvvete eriştiği haberi ulaşıyordu.²⁵⁴ Ayrıca Selçuklular Hârizm hâkimi İsmail ile de ilişki kurmaya başlamışlardı. Selçukluların mevcut topraklarına ek olarak yeni topraklar istemeleri de Mesud'u iyice kızdırdı. Damışmanlarının da tavsiyeleri üzerine Mesud 1036 yılında Hâcib Subaşı komutasındaki 15.000 kişilik bir orduyu bölgeye gönderdi.²⁵⁵

Bu esnada Çağrı Bey komutasındaki Selçuklular Merv şehri civarında idiler. Bu ordu karşısında ilk önce bir gerileme yaşayan Çağrı Bey kendisine hücum eden Cüzcân Hâkimi'ni yenilgiye uğrattınca bu kendi askerleri için bir moral Gazneli ordusu içinse bir moral bozukluğu oldu. Öyle ki İbnü'l Esir'in ifadesine göre Onların üzerine bir miskinlik çöktü ve Selçuklular'a karşı cesaretleri kırıldı. Dahası Çağrı Bey Merv şehrinin efkâr-ı umûmisini de

²⁵³ Agacanov, *age*, s. 80-81; Köymen, *age*, s. 201; Özgüdenli, *age*, s. 67-68.

²⁵⁴ Fazlullah, *age*, s. 86.

²⁵⁵ İbnü'l-Esir, *age*, s. 240; Özgüdenli, *age*, s. 71.

kendi lehine çevirdi ve burada ‘Melik’ul Mulûk’ unvanı ile kendi adına hutbe okuttu. Bir süre kaçak dövuştükten sonra 1038 yılında iki ordu bugün Türkmenistan-İran-Afganistan sınırında bulunan, Merv’in güneyindeki Serahs mevkiinde kozlarını paylaştılar ve sonuçta Gazneli ordusu büyük bir yenilgiye uğradı.²⁵⁶

Bu zafer Selçuklu Devleti’nin kuruluşundan önceki en büyük aşamadır. Zira Selçuklular bu zaferle kendi çapında bir eyalet ve yönetim birimi olan Horasan’ın büyük bir kısmını ve bu bölgenin merkezi olan, idarî merkez olma geleneği Sasânilere kadar geriye giden, Gazneliler zamanında da Horasan’ın en büyük şehri ve idari merkezi olan Nişâbur’u ele geçirmiş bulunuyorlardı.²⁵⁷ Tuğrul Bey silah ile fethettiği Nişâbur’un gönlünü de kazanması gerektiğini biliyordu. Bu yüzden şehre girer girmez şehrin ileri gelenlerini ve âlimleri saygı ile kabul etti. Divân-ı Mezâlim’de oturup halkın şikâyetlerini dinlerken şehrin kadısı Said’in nasihatlerini de dinledi.²⁵⁸

Bu zaferden sonra Türk devlet geleneğine binaen Selçuklu kurultayı toplandı ve fethedilen toprakların taksimine girişildi. Bu taksimde Çağrı Bey’e Merv, Musa Yabgu’ya Serahs, Tuğrul Bey’e ise Nişâbur düşmüştü. Bu taksimattan anlaşılacağı üzere henüz devletleşmemiş bu yapının başında Tuğrul Bey vardı ve ‘Es-Sultânü’l Muazzam’ unvanı ile adına Nişâbur’da hutbe okundu.²⁵⁹ Halifeden gelen elçilerle o görüştü ve kendi namına nâipler atadı. Çağrı Bey’den gelen Nişâbur’u yağmalama teklifini kesin bir dille reddederek²⁶⁰

²⁵⁶ C. Piyadeoğlu, *Çağrı Bey*, İstanbul: Timaş, s. 52, 2011; İbnü’l-Esir, *age*, s. 240; El-Hüseynî, *age*, s. 6.

²⁵⁷ Minorsky, *age*, s. 89.

²⁵⁸ O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul: Turan Neşriyat, 1969, s. 62.

²⁵⁹ El-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, Terc. E. Göksu, Ankara: TTK, s. 70-71, 2015; M. A. Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 12, 1976; El-Hüseynî, *age*, s.8.

²⁶⁰ Buradaki tavırda Tuğrul Bey’in İbrahim Yınal ile Nişâbur’a gönderdiği mesajda yağma edilmeme garantisi vermesinin etkili olduğunu da düşünmek gerekir. Zira Tuğrul Bey gibi bir devlet adamı yağmaya izin verip bu sözünü yese idi uzun vadede bu O’nun devleti ve kendisi için bir yüz karası olarak anlatılacak ve bölgeye yayılacaktı. Ayrıca M. Altay Köymen’in altını çizdiği üzere Çağrı Bey’in Nişâbur’u yağma isteği kaydedilmesine rağmen kendisi kendi bölgesi olan Merv’de yağma yapmamış ve oradaki halka iyi davranmıştı. Bakınız: Köymen, *age*, s. 271.

Onu ve Oğuzları 30.000 dinar karşılığı bu işten vazgeçirdi. Tuğrul Bey bu hareketi ile artık yeni bir bakış açısını ortaya koyuyordu.²⁶¹

Bu fetih ve sonrasında yaşananlar iki şeyi ortaya koymuştu. Birincisi Selçuklu birliğinde her ne kadar Yabgu unvanına sahip olan Musa ise de O en etkisiz olanları idi. Birliğin askeri gücünü kuşkusuz Çağrı Bey temsil ediyordu. Fakat birliğin lideri ve diğerleri ile her alanda anlaşamasa da, yol göstericisi Tuğrul Bey idi. İkinci nokta ise M. A. Köymen'in biraz erken bir kanı ile siyasi boyutunu,²⁶² Osman Özgüdenli'nin de ekonomik boyutunu vurguladığı merkezileşme temayülüdür. Selçuklu birliği üçlü bir liderlik mekanizmasından tek merkezliğe, yağma ve ganimet ekonomisinden düzenli bir devlet ekonomisine doğru geçme aşamasına girmişti.²⁶³

Selçuklular'ın bu zaferi Gazneli Mesud tarafından dehşet içinde karşılandı. Daha kötüsü kendi adamların tarafından dahi Selçukluları hor görmesi ve Horasan'a ehemmiyet vermemesinden dolayı işlerin bu noktaya geldiği düşünülüyordu. Mesud sanki bu hatası için günah çıkarırcasına, Agacanov'un vekâyinâmelerin en az iki kat abarttığını söylediği, 'yere göğe' sığmayacak 100.000 kişilik bir ordu ile yüzlerce fil hazırladı.²⁶⁴ Dahası yolda bu orduya yeni katılımlar da oldu. Bu ordunun ilk hedefi Selçuklular'ın önde gelen askerî gücünü teşkil eden Çağrı Bey'di. Bu sebeple Serahs'a yönelen Gazneli ordusu ile savaşı Çağrı Bey 6 Nisan 1039'da Ulyaâbâd'da kabul etti ve Gazneliler tarafından bir yenilgiye uğratıldı. Serahs'a doğru devam eden Mesud'un muvakkaten muzaffer ordusu yol boyunca yeni katılımlarla büyüdü.²⁶⁵

²⁶¹ İbnü'l-Esir, *age*, s. 227.

²⁶² M. Altay Köymen'in tespiti erken görünüyor zira Nişâbur'un fethinin sonrası bir yana Dandanakan'dan sonra Selçuklu Devleti'nin kurulması döneminde dahi toprak paylaşımı ve kendi adına hutbe okutma hanedan üyeleri arasında devam etmiştir.

²⁶³ M. A. Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. 47, 1993; Osman Gazi Özgüdenli, "Ülûş Sisteminden Merkezî Devlete: Selçuklu Devlet Telakkîsinin Teşekkülü", H. C. Güzel Ed., *Türkler* Cilt V, s. 249-264, Yeni Türkiye Yayınları, s. 252-255, 2002.

²⁶⁴ Agacanov, *age*, s. 91; El-Hüseynî, *age*, s. 10; İbnü'l-Esir, *age*, s. 241; Mirhand, *age*, s. 59-61.

²⁶⁵ Özgüdenli, 2013, s. 81.

Bu zafer ve katılımlarla da morali yerine gelmeyen Mesud üç Selçuklu liderinin de Serahs'da toplandığını haber alınca bir barış teklifi gönderdi fakat bu teklif Selçuklularca inandırıcı bulunmadığı için kabul edilmedi. Zira yapılan toplantıda Tuğrul Bey'in Horasan'dan çekilme fikri yerine Çağrı Bey'in savaşma fikri benimsenmişti.

Bu toplantıda konuşulanlar Mesud'un ajanları tarafından Gazneli divanına ulaştırılmıştı ve olayların bizzat şahidi olan Beyhakî'nin bize ulaştırdığı kadarı ile neler konuşulduğunu bilebiliyoruz. Burada konuşulanlar Selçukluların devletleşme sürecindeki iktidar dengelerine ışık tutar niteliktedir:

'Tuğrul ve Yınallılar şunları söylemişlerdir:

Rey, Cibâl ve Curcan önümüzdedir. Buralarda bir avuç Deylem ve Kürt mütegallesi vardır. Gitmemiz ve tasasız bir hayat sürmemiz (daha) doğru olandır. Zira Rum derbendi hasımsızdır. Horasan'ı ve bu havaliyi bu büyüklükteki ve haşmetteki Sultan'a terk edelim. Zira (Onun) bu kadar ordusu ve raiyeti vardır.

Söz alan Davud kardeşinin ve Yınallıların ne büyük hatalara düştüklerini söylemekle söze başlamış ve şöyle devam etmiştir:

Eğer sizler ayağınızı Horasan'dan oynatırsanız, bu padişahın ve Onun her taraftan üzerimize kaldıracığı kuvvetli hasımların hücumlarından dolayı hiçbir yerde karar kılamayız. Ben Ulyââbad'da ordusunun savaşını gördüm. İstediyim kadar insan ve at var. Ama manevraya imkân vermeyen bir ağırlıkları var ki, onları kendilerinden ayırmaları mümkün olmuyor. Zira onlarsız yaşayamazlar. Kendilerini mi yoksa ağırlıklarını mı muhafaza edebilmekten acizdirler. Biz (ise) mücerrediz ve ağırlıksızız. Sübaşı'nın başına gelen (felaket) ağırlığın

fazlalığından geldi. Bizim ağırlığımız arkamızda, 30 fersah mesafededir. Sonra hazırlıklıyız. Merdçe işe girişelim. Bakalım ulu Tanrı ne takdir etmiştir.’²⁶⁶

Bu toplantıda alınan karar sonrası kendine gelen cevap sonucu Mesud da ordusu ile bölgede kalmaya devam etti. Bu olayları takiben Merv şehri Çağrı Bey tarafından yedi aylık bir kuşatma sonucu alındı ve bu durum hem ordunun hem de Mesud’un moralini bozdu çünkü Mesud bu süreyi işret meclislerinde sefahat ile geçirmişti. Bu olay üzerine Merv’e yönelen Mesud’un ordusunun üzerinde yıllardır Selçuklularla mücadele etmenin yılgınlığı vardı. Bu yılgınlığa Selçukluların çöle çekilmesi ve Onları susuz bırakması da eklenmişti. Gerek ordudaki fillerin çöl ortamında işlevsiz kalıp bir yük haline gelmesi gerekse Gazneli ordusunun ağır silahlarla donanımlı bir ordu olması işleri iyice zorlaştırıp bu ordu içerisindeki gerginliği yükseltiyordu. Bunlara Selçukluların vur-kaç tarzı saldırılarının eklenmesi ile savaş Gazneli ordusu için katlanılmaz bir hale geldi ve sonuçta bu ordu kendi içinde çatışmaya başladı. Hatta birbirlerinin mallarını yağmalar hale geldiler. Ne Mesud ordusuna ne de o ordu Mesud’a güveniyordu ve bu durum aralarındaki ifadelerle de yansiyordu. Bütün bu olumsuz şartların birleşimim sonucu Dandakan kapılarında başlayan savaşın sonunda tam bir bozguna uğradılar. Böylece 16.000 kişilik Selçuklu Ordusu 100.000 kişilik Gazneli Ordusuna karşı büyük bir zafer kazanmış oldu, Mayıs 1040.²⁶⁷

Savaşın sonrasını kaçış yolundaki Gazneli Mesud’a ulaşmaya devam eden istihbarat raporlarından takip edebiliyoruz. Buna göre Selçuklu reisleri atlarını savaşın cereyan ettiği yere kadar sürdüler ve buraya bir çadır kurdular. Ayrıca meydana bir taht kurdular ve cümle âyân bu tahta oturan Tuğrul Bey’i Horasan Emiri olarak selamladılar.²⁶⁸ Savaş meydanında bulunan kalem takımları ve yazışma örnekleri Selçuklu Devleti’nin ve Tuğrul Bey’in ilk

²⁶⁶ Köymen, 2011, s. 287.

²⁶⁷ A. Sevim, *Azîmî Tarihi*, TTK , s. 3, 2006.El-Hüseynî, *age*, s. 11; İbnü’l-Esir, *age*, s. 241-242; Özgüdenli, *age*, 84-84.

²⁶⁸ İbnü’l Esir’e göre bu tahta oturan Çağrı Beydir. El-Hüseynî’de bunu ima ediyor. Fakat tabii ki Selçuklular içerisindeki iktidar yapılanmasını gördüğümüz kadarı ile Beyhakî’nin rivayetini yani Tuğrul Beyin bu tahta oturduğunu doğru kabul etmek gerekir.

resmi yazışmaları olan fetihnâmelerin yazılmaları için kullanıldı.²⁶⁹ Bu zafer daha büyük bir ün getirdi ve Horasan'da dağınık halde gezen nice eli silah tutan askerler Selçukluların etrafında toplandılar.²⁷⁰

Her büyük savaşın öncesinde ve zaferin sonrasında olduğu gibi Selçukluların önde gelenleri yeni durumu konuşmak üzere bir kurultay topladılar. Bundan sonra kaynaklar artık tamamı ile Tuğrul ve Çağrı'nın öne çıkarıldığı bir hal almaya başlar ve bu kurultaya katılanlar Tuğrul ve Çağrı Bey'e akrabalıkları üzerinden tanımlanır. Anlaşılan odur ki bu kurultaya Selçuklu ailesinin her bir üyesi katılmıştır. Selçuklu Devleti'nin teşekkülü açısından çok mühim olması hasebi ile bu kurultayda Tuğrul Bey'in yaptığı konuşma önemlidir.

Ravendî'nin anlattığına göre,

'Tuğrul Beg kardeşi Çağrı Beg'e bir ok verdi ve dedi: "Kır!" O Onun arzu ettiği gibi oku parçaladı. Tuğrul Beg iki oku bir araya getirdi, aynı şeyi yaptı. Bunun üzerine üç tane verdi, güçlkle kırdı. Oklar dört olunca kırmak imkânsız oldu. Tuğrul Beg dedi ki: "Biz de tıpkı bu oklara benzeriz. Ayrı ayrı olduğumuz müddetçe, biraz kuvvetli olan herkes bizi kırmaya, yenmeye kaseder; fakat bir arada olursak, kimse bizi yenemez. Eğer aramızda anlaşmazlık çıkarsa, dünya ele geçirilemez, düşmanlarımız galip olur ve hükümdarlık elden gider."²⁷¹

Reşidü'd-din Fazlullah'ın rivayeti de bu konuşmanın bir tür özeti mahiyetindedir.²⁷²

Kısacası burada açık bir şekilde Tuğrul Bey birliği ve beraberliği telkin etmekte ve devletin beraber yönetileceği yönünde yorumlanabilecek sözler söylemektedir.

²⁶⁹ Köymen, **age**, s. 344.

²⁷⁰ Fazlullah, **age**, s. 92.

²⁷¹ Râvendî, *Kitab-ı Rahatu's Sudûr ve Âyetu's Surûr*, Cilt I, Terc. A. Ateş, s. 101- 102, 1999.

²⁷² Fazlullah, **age**, s. 92.

Zaten bu kurultayda yeni devletin toprakları ve fethedilmesi amaçlanan topraklar aile fertleri arasında paylaştırılmıştır. Buna göre Çağrı Bey önceden olduğu gibi Merv'i merkez kabul etmek üzere Horasan'ın büyük kısmını almıştır. Çağrı'nın oğlu Kavurd Kirman'ı alırken amcası Musa Yabgu Herat, Busenç ve Sicistan bölgesini almıştır. Tuğrul Bey Irak'a doğru hareket etmiş; anadan kardeşi İbrahim Yinal, Çağrı Bey'in oğlu Yâkûtî ve amcaoğlu Kutalmış O'nun emrine verilmiştir. Rey şehri ele geçirilip merkez yapılmıştır. Daha sonra İbrahim Yinal Kuhistan ve Cürcan, Kutalmış ise Azerbeycan ve Ermenistan taraflarına gönderilmiştir. M. Altay Köymen'e göre burada aslında devlet iki ana unsura ayrılmıştır ve hali hazırda fethedilmiş bölgeler ve bir kısım hanedan mensubu Çağrı Bey'in emrine verilirken fethedilecek yerler ve fetihçi olarak düşünülen aile fertleri de Tuğrul Bey'in emrine verilmiştir.²⁷³ Köymen'in bu yorumu kabul edilebilir görünmektedir. Fakat şunu da eklemek gerekir ki Tuğrul Bey yine bir devlet başkanı gibi merkezi veya başkent olabilecek coğrafyayı ele almıştır. Zaten kendisi de mevcut durumda Tuğrul Bey'in esas hükümdar Çağrı Bey'in ise bir nevi Yabgu olduğunu söylemektedir.²⁷⁴

Burada üzerinde durulması gereken mesele Selçuklularda iktidar yapılanmasının o zamana kadar ki oluşumu hakkında daha neler söylenebileceğidir. Bu konuda ilk bakılması gereken toprak paylaşımı olabilir. Selçukluların ilk zaferi olan Nesâ Savaşı'nın akabindeki toprak paylaşımında Musa Yabgu Ferâve'yi, Çağrı Bey Dihistan'ı, Tuğrul ise o bölgenin merkezi konumundaki Nesâ'yı almıştı. 1038 yılındaki ikinci zaferde de Horasan'ın merkezi olan Nişâbur Tuğrul Bey'e, Nişâbur'dan sonraki en önemli merkez olan Merv ise Çağrı Bey'e düşmüş, Musa Yabgu'ya ise Serâhs düşmüştü. Hülasa, toprak paylaşımına bakıldığında Tuğrul Bey'e bariz bir siyasi öncelik ve liderlik verildiği görünür. Toprak aile üyeleri arasında paylaştırılmıştır fakat siyasi merkez konumundaki topraklar her zaman Tuğrul Bey'e verilirken en önemsiz topraklar Musa Yabgu'ya verilmiştir.

²⁷³ El-Hüseynî, *age*, s. 16; Fazlullah, *age*, s. 95-96; Köymen, *age*, s. 364-365.

²⁷⁴ Köymen, *age*, s. 365.

Fakat yine de ortada merkezi bir otoriteden ve Tuğrul'un açık bir üstünlüğünden bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Zira toprakların paylaşılması bir yana siyasi temsilde dahi birlik yoktu ve Gazneli Mesud ile anlaşma yapılması iktiza ettiğinde Selçukluların üç liderini temsilen üç ayrı elçi görüşmelere katılıyordu.²⁷⁵ Ayrıca bu liderlerin kendilerine düşen bölgelerde kendi adlarına hutbe okutuluyordu ve Çağrı Bey kendine Meliku'l Mulûk diyordu.

Yukarıdaki verileri değerlendirdiğimizde ve yorumladığımızda ortaya çıkan durumu bir tür 'eşitler arasında birincilik (primus inter paris)' olarak değerlendirebiliriz. Ailenin önde gelen fertleri kendi aralarında eşit idiler ve birbirlerine karşı bir üstünlükleri yoktu. Kararlar, daha önce geçen kurultay örneklerinde görüldüğü üzere, müzakere ile alınıyor, herkese eşit söz söyleme hakkı veriliyordu. Fakat tabii ki merkezde bir öndere ihtiyaç duyuluyordu ki bu önder de siyasi ve diplomatik açıdan önde olduğu belli olan Tuğrul Bey idi ve tahta da o oturtulmuştu.

Her şeye rağmen unutulmamalıdır ki liderliği ve iktidarın yapısını belirleyen güç ve fiili durumdur. Her ne kadar Selçuklulardaki iktidar yapılanması Türk geleneğinin ve henüz devletleşmemiş olmanın etkisi ile parçalı ve gevşek bir yapılanma olsa da bu durum zamanla ve devlet oturdukça, ilerde göreceğimiz üzere, merkezi otoriteye doğru gidecektir. Nihayetinde bu liderler arasında Yabgu olan, hiyerarşik olarak en üstte olan amca Musa'dır fakat fiili durum Onu en sonda gelir halde bırakmıştır. Devlet kurulduktan sonra ise artık neredeyse görünmez hale gelecektir.

Esasen Selçuklularda iktidarın parçalı ve gevşek görünümü 1040 Dandanakan Zaferi'nden yani Selçuklu Devleti kurulduktan sonra dahi bir süre giderilememiştir. Kurultayda alınan kararlar gereği üç Selçuklu başbuğu da kendilerine ait bölgelerde hâkimiyetlerini kurup para bastırmışlardır. Üstelik ilk zamanlarda ne Çağrı Bey ne de Musa

²⁷⁵ Köymen, *age*, s. 225.

Yabgu bu paralarda Tuğrul Bey'in adını anmıştır. Tuğrul Bey ise önceleri 'emir' 1045-1046 yıllarından sonra ise ancak 'sultan' unvanını kullanmaya başlamış ve böylece diğerlerinin kullandığı 'melik' unvanına karşı üstünlüğünü ortaya koymuştur denilebilir. 1046-1047 yılında Rey şehrinde Tuğrul Bey adına basılan paralarda artık es-Sultânu'l-muazzam ve Şâhânşah gibi mutlak üstünlüğü tartışılmaz ünvanlar kullanılmaya başlanmasına rağmen 1049-1050 yıllarına kadar rahatlıkla Tuğrul Bey'in adının zikredilmediği paralar basılabiliyordu. Belli ki zamanla otoritesi artan Tuğrul Bey bu duruma ancak 1062 yılında Çağrı Bey'in oğlu Kavurd Bey tarafından Şiraz'da basılan paralara tepki göstermiş ve Kavurd Bey bir sene sonra önce Tuğrul Bey'in adının anıldığı paralar kestirmek zorunda kalmıştır.²⁷⁶ Fakat eldeki verilere göre şu tartışmasızdır ki İbrahim Yınal'da dâhil ilk fetihleri yapan aile mensupları paraları kendi adlarına bastırmışlar ve Tuğrul Beyin adını zikretmemişlerdir. Fakat kendileri için 'sultan' unvanını da kullanmamışlardır. Musa yabgu, Çağrı ise Meliku'l-Mulûk unvanını kullanıyordu.²⁷⁷

Bir diğer mesele de Selçukluların dışarıdan görünümü ve meşruiyetleri meselesidir. Yukarıda zikredilen ve Selçukluların zaferini önde gelen devletlere duyuran fetihnamelerden biri hassaten önemlidir. Bu Abbasi Halifesine gönderilen fetihnamedir ki Selçukluların O'nun tarafından ve dolayısı ile İslam Dünyası tarafından meşru bir devlet olarak tanınmasını sağlayacak da odur.

O dönemin halifesi el-Kâim bi-Emrillah'a Ebû İshak el-Fukkaî isimli bir elçi ile gönderilen mektup şöyle idi:

'Biz kullarınız, Âl-i Selçûk bin Lokmân, Abbasi Devleti'nin istek ve arzularına her zaman itaat eden, itaatkâr, farz ve sünnetlere bağlı bir topluluğuz.

Vaktimizin çoğunu gaza ve cihada harcadık. Bizim önder ve serverimiz İsrâil

²⁷⁶ Özgüdenli, 2002, s. 254-255.

²⁷⁷ O. G. Özgüdenli, "Yeni Paralar Işığında Kuruluş Devri Selçuklularında Hakimiyet Münasebetleri Hakkında Bazı Düşünceler," TTK Belleten, LXV/243, s. 547-570, 2002.

adında bir amcamız vardı. Yemînü'd-Devle Sultan Mahmud –Allah kabrini nurlandırın- hiçbir suç cinayet ve hiyâneti olmadan onu yakalayıp ve mahsûre-i Kâlencar-i Hind'e gönderdi. Orada ölene kadar yedi sene hapis tuttu. Kabilemizden ve bize bağlı olanlardan birçok kimseyi tutuklayıp kalelerde ölene dek (hapsetti). Mahmud –Allah O'na rahmet etsin- ölünce O'nun yerine oğlu Mesûd bin Mahmûd tahta oturdu. Devlet işlerini ve adaleti ayağa kaldıramadı/hakkıyla yerine getirmedi. Oyun/oynaş, gezme ve eğlence ile meşgul oldu. (Bu nedenle) mülk ü millet başıboş kalıp ihmal edildi. Ehl-i bidat fesat için güç ve fırsat buldu. Horâsân'ın âyân ve önde gelenleri bizden onlara destek için isyan ve ayaklanmamızı ve onları himaye etmemizi istediler. O'nun (Sultan Mesud'un) ümerâ ve orduları kaç defa üzerimize geldiler. Biz ve onlar arasında defalarca harb u darb meydana geldi. Kâide-i devlet ve alâmet-i ikbâl olan nusret ve zafer, çoğu zaman bizimle oldu. Biz gâlip ve zapteden olduk. Şükür bu bağış ve nimete, hamd bu nusrete. Halk/insanlar arasında saadet, adalet ve insaf ile hareket edip zulüm ve cebr yolundan kaçındık ve istiyoruz ki bu iş İslâm dininin kânun ve âdeti üzere, Halîfe'nin fermanıyla olsun. Bu mektubu mutemed Ebû İshak el-Fukkaî eliyle gönderdik.'²⁷⁸

Reşidü'd-din'in bu metni az çok farklı nüshaları ile Râvendî ve Ebu'l Farac'ta da geçer. Ebu'l Farac'ın naklettiğine göre mektubun başında ok ve yay sembolleri bulunmaktadır. Ok ve yayın hükümalık sembolleri olduğu tartışmasızken Selçuklu ailesine has hükümanlık sembolleri olduğu da ihtimal dahilindedir.²⁷⁹ Râvendî'deki rivâyet ise şiirlerle süslenmiştir. Aslolan ise bu mektuptaki Selçuklu iktidarını Halife'nin, dolayısı ile İslam Dünyasının nezdinde meşrulaştırıcı unsurlardır.

²⁷⁸ Fazlullah, **age**, s. 93.

²⁷⁹ Özgüdenli, **agm**.

Mektubun en başından başlarsak buradaki Gaznelilerle yapılan savaşları ve akabinde gelen Selçuklu iktidarını meşrulaştırıcı unsurları şöyle sıralayabiliriz;

- a) Selçuklular Abbasi Devleti'ne ve Hilâfeti'ne, İslâmın farzlarına ve sünnetlerine bağlıdırlar.
- b) Selçukluların önderleri ve amcaları Gazneli Mahmud tarafından haksız yere derdest edilip öldürülmüştür.
- c) Gazneli Mahmud'un halefi olan oğlu Mesud zevk u sefaya dalmış ve milletin başını boş bırakmıştır. Bunun sonucunda da ülkede bozgunculuk yayılmıştır.
- d) Bu otorite boşluğu ve bozgunculuğun bir sonucu olarak âyân ve eşrâf Selçuklulardan vaziyete el koymalarını istemişlerdir.
- e) Böylelikle Gazneli ve Selçuklu ordusu arasında defaatle muharebeler yapılmış ve hem devletin esası hem de ikbâlin bir alâmeti olan zafer çoğunlukla Selçukluların yanında olmuştur. Dolayısı ile Allah da Selçukluların yanındadır.²⁸⁰
- f) Selçuklular yeni tebalarına adalet ve şefkat ile hükmetmişlerdir.

İlginç olan şudur ki yukarıda sayılan meşruiyet gerekçelerinin içerisinde soya dayalı bir gerekçe yoktur. Tabii ki burada Ebu'l Farac nüshasını istisna tutmak iktiza eder zira orada Selçukluları Hun hükümdarlarına bağlayan bir bölüm vardır.²⁸¹ Bunu akılda tutmak koşulu ile şöyle söyleyebiliriz ki, Selçuklular Halife'ye ve İslam dünyasına karşı meşruiyetlerini soy-

²⁸⁰ Buradaki ifadeler Tuğrul Bey'in 1035 Nesâ Zaferi'nden sonra Gazneli Mesud'a şu ayeti göndermesini hatırlatıyor:

'De ki: "Ey Mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin; dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini aziz edersin; dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin" (Diyanet İşleri Meali, Âl-i İmran-26).

²⁸¹ Ebu'l Farac'taki mektup şöyledir:

'Ben Arap saltanatının başında bulunan zatın vekiliyim. Hakim olduğum bütün ülkelerde Halifenin adını ilan ettim. Ahâliyi, seleflerim olam Mahmud'un ve Mesud'un valilerinin zulmünden kurtardım. Ben de herhangi bir sebeple seleflerimin madunu değilim. Onlar da Halifenin bir takım ülkeleri idare eden köleleri idiler. Ben ise hür insanların evladıyım ve Hunların kral hanedanına mensubum. Bundan başka seleflerim derecesinde saygı görmekle beraber bana yapılacak hizmetlerin ve beni ayırdeden meziyetlerin Onlardan üstün olacağını sanıyorum.' Ebu'l Farac, age, s. 299.

soptan ziyade yapılan haksızlıklardan mütevellit haklı bir mücadeleye, Allah'ın Onlara zaferi vermesine ve adil olmalarına dayandırmışlardır.

Buraya kadar söylenenlerden anlaşılabilir ki gerek Selçuklu kimliği gerekse Selçuklu Devleti'nin teşekkülü mümkün olduğunca seçkin bir soy algısından uzakta oluşmuştur. Bu süreçte Selçuklular tarafından muğlak bir seçkinliğe nadiren atıfta bulunulsa da bu meyanda ellerindeki tek sermaye Selçuk Bey'in, yani atalarının, önde gelen bir Oğuz komutanı olması idi ki O da peşinde toplamda 1000 atının dahi olmadığı bir komutandı. Böylece Selçukluların Oğuzlar arasında liderliğini sağlayan Çağrı Bey'in askeri Tuğrul Bey'in siyasi liderliği idi.

Selçuklu kimliğinin oluşumu da bu durumdan ayrı düşünülemez. Selçuk Bey ve haleflerinin mücadelesi görece uzun bir süre içerisinde devletleşmeye doğru giderken Selçuklu kimliğini de doğurmuştu. 'Bu mücadeleleri dolayısıyla ile, en az iki nesil, kendilerini bildikleri andan itibaren, "Selçuk" adını ve bu ada mensup olanların adlarını duymuşlardır.' Onlar Selçuk Bey'den başlayarak yaptıkları ittifaklar, kurdukları stratejiler ve adım adım ilerlemeleri neticesinde hem kendi kimliklerini oluşturmuşlar hem de Horasan halkına kendilerini meşru hükümdarları olarak kabul ettirmişlerdir.²⁸²

²⁸² Köymen, 2011, s. 353.

B. Vikinglerden Normanlara

1. Vikinglerden Ayrılma Ve Yeni Bir Hayat

9. yüzyılın son yıllarında, Fransa'nın Atlantik Okyanusu'na bakan sahillerinde, büyük bir Viking ordusu demir attı. Bu ordu Lura vadisinin ağzına yerleşti, kamplarını kurdu ve daha sonra küçük birlikler halinde çevreye dağılmaya başladı. Çevreye dağılışında yağmalanacak ve yerleşilecek yeni yerler bulmaktan başka amacı olan bir ordu değildi.²⁸³ Bu ordunun içinde bulunan komutanlardan birinin adı da Hrolfr'du ve Norman Hanedanı'nın kurucusu olacaktı.

Fakat Normanların kuruluşuna başlamadan önce, bu kuruluşun sebebini anlayabilmek için bir konuyu irdelemek gerekir. O da şudur; İskandinavlar Vikingler haline gelip, neden kesin bir maksadı olmayan bir ordu kurup, bu orduyu merkezi bir konuma yerleştirip çevreye dağılsınlar? Belli bir vatanı olan bu insanlar bu ihtiyacı neden duydu? Onları bunu yapmaya sürükleyen etkenler nelerdi? Bu soruya cevap vermek için kroniklerde yazılan bazı bilgiler ve tarihçilerin bazı fikirleri bu bölümünün büyük kısmını oluşturacaktır.

Vikinglerin, diğer bir deyişle Kuzeylilerin yani Normanların içlerinden çıktığı halkların Avrupa'ya yaptıkları saldırıların sebeplerine dair ilk kayıt İngiltere Lindisfarne'de yaptıkları yağmadan sonra 793 yılında yazılan bir mektuptur ve bu mektuba göre bu yağmalar Tarının bir cezalandırmasıdır. Bu cezalandırmanın sebebi de zina, eşlerin birbirlerini aldatması, ensest ilişkiler, tamahkârlık, soygunculuk gibi sebeplerdir.²⁸⁴ 8. Yüzyıl İngiltere'sinde yaşayan bir din adamı olan Alcuin'in meseleye bu naif bakışı kendi şartlarında anlaşılabilir fakat tarih ilmi açısından çok anlamlı değildir.

²⁸³ D. Crouch, *The Normans: The History of A Dynasty*, New York: Hambledon Continuum, 2002.

²⁸⁴ Alcuin, Letter of Alcuin to Ethelred, King of Northumbria (793, after 8 June), *English Medieval Documents, Cilt I*, s. 842-844, 1979.

Bu konudaki ilk ilmî değeri haiz bakış açısı, ilk Norman kroniğinden, Dudo of St Quentin'in Norman idaresinde yazılan ve Onların tarihlerini anlatan ilk eserden gelmektedir. Bu esere göre, Kuzeyliler istedikleri kadar kadınla evlenebiliyor ve birçok çocuk sahibi oluyorlardı.

'Bu çocuklar büyüdüğünde, toprağı paylaşmak konusunda, babalarına, dedelerine ve daha çok da birbirlerine karşı şiddetle çatışmacı oluyorlardı. Onların sayısı çok olmasına rağmen yaşamak için gerekli olan toprak miktarı yetersizdi. Eski bir gelenekleri vardı ki bir grup genç seçilir ve savaşarak kendilerine yeni topraklar kazanıp yeni krallıklar kurmaları ve oralarda daha huzurlu yaşamaları için sürgün edilirdi. İşte böylece *Getler*, diğer adıyla *Gotlar* (Dudo'ya göre Normanların koptuğı kabilenin adı) Avrupa'ya yayılıp yağma ettiler; ta ki şu anda yaşadıkları yeri bulana kadar.'²⁸⁵

Bu satırlar bazı tarihçiler tarafından kabul görüp, aşırı nüfus yoğunluğu, toprak azlığı, miras çatışmaları ve açlık Viking göçleri için sebep olarak görülse de, diğer yandan, bazı tarihçiler Norveç'in batısı hariç İskandinavya'da böyle bir sorunun olmadığını söylemektedirler. Dahası 11. Yüzyılda Danimarka'da tarım yapılmayan ve tarıma uygun çok geniş toprakların olduğu kaydedilmektedir. Dolayısı ile daha öncesindeki yüzyıllarda böyle bir sorunun olduğunu düşünmek yanlış bir yönlendirme olabilir.²⁸⁶

Ayrıca Dudo of St. Quentin'in bahsettiğı çok eşliliğın de toplumda kesin bir nüfus patlamasına sebep olması gerekmez. Fakat yine de bu görüşün yerinde olabileceğı düşünülebilir. Zira soyluların çok çocuk sahibi olması, o dönemdeki İskandinavya'da parçalara ayrılmış toprak ve iktidar yapısı düşünülürse, çocuklardan bir kısmının mirastan

²⁸⁵ Dudo, E. Christiansen, *History of the Normans*, Woodbridge, Suffolk, UK ; Rochester, NY: Boydell Press, 1998, s. 15; Ayrıca konu ile yakından ilgisi olan şu makaleye bakınız: M. Kozan, "Gotların Anayurdu ve Kökeni," Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı 55, Ankara, s. 71-90, 2014.

²⁸⁶ T. Himstedt, "How the Vikings Got to the Rhine. A Historical Geographical Survey over the Rhineland in the Early Middle Ages," R. E. Simek, Ulrike (Ed.), *Vikings on the Rhine*, Wien: Fassbaender, s. 16, 2004.

bekledikleri payı alamadıkları düşünülebilir. Bu gençler soyluluklarının verdiği karizma ile çevrelerine topladıkları halktan mutsuz insanlarla birlikte deniz seferlerinde şanslarını deniyorlardı muhtemelen. O dönem İskandinavya'sının siyasi yapısını pek bilmememize rağmen, 9. Yüzyılın başlarında Danimarka'da veraset savaşlarının yaşandığı, Norveç'te ise kralın güçlenip bir kısım soyluyu tasfiye ettiği biliniyor.²⁸⁷ Dudo'nun bu konuda yazdıklarına kaynaklık teşkil eden gelişmeler bunlar olabilir.

Diğer ileri sürülebilecek bir görüş ise 8. Yüzyılda kurulan ve yayılma stratejisi güden Karolanj İmparatorluğu'nun etkisidir. Karolanjlar güneye yayılıp fetih faaliyetinde bulunmaları gibi kuzeyde de Danimarka ve Norveç'e de bir baskı unsuru oluşturuyordu. Bu Karolanj baskısı bir yandan bu ülkeleri birlik olmaya iterken bir yandan da muhtemelen arada kalıp ezilen grupları yeni topraklar aramaya itiyordu.²⁸⁸

Bütün sebepler bir kenara şunu vurgulamak gerekir ki eğer Vikinglerin gemi inşasındaki ve denizde yön bulup yol almaktaki başarıları olmasa idi, asla Avrupa'yı bu denli etkileyen bir İskandinav istilasından, dolayısı ile de Normanlardan bahsedemezdik. Görülen o ki, İskandinavya'da gemi imalatı Avrupa'ya kıyasla daha erken gelişti. Uzun yolculuklar için gerekli olan derin omurgalı gemileri geliştirmeleri ve hız bir kenara, 20. Yüzyıla kadar kullanılan seren yelkenlileri ve rüzgâra karşı dahi yol alabilen gemileri geliştirmişlerdir. Vikinglerin yol bulma tekniklerinin ne olduğu, pusula veya benzeri herhangi bir araç kullanıp kullanmadıkları bilgisi olmamasına rağmen bu yolculukları yapabilmeleri hasebiyle yön bulma tecrübelerinin ve yeteneklerinin çok gelişkin olduğu aşikârdır.²⁸⁹

Bu büyük Viking ordusunun Fransa kıyılarına demir atmasının bir de yakın bir sebebi vardı. Aslında Vikingler, ilk tarihi kayıtlara göre, genelde İngiltere'ye saldırırdı ve ilk ciddi

²⁸⁷ *The Cambridge Medieval History: Germany and the Western Empire*, Cilt III, Cambridge: Cambridge University Press, s. 311, 1922.

²⁸⁸ T. F. X. Noble, *Western Civilization Beyond Boundaries*. Boston: Wadsworth, 2014.

²⁸⁹ Himstedt, *age*, s. 12.

vurgunlarını da bu topraklara yapmışlardı. O gün Fransa kıyılarına yanaşan Viking ordusunun bir benzeri yaklaşık 40 yıl önce 865 yılında İngiltere kıyılarına yanaşmış, Northumbria ve Mercia Krallıklarını yağmalamış ve o bölgeyi işgal etmişlerdi. Bu işgalden, daha sonra, York Krallığı denilen bir Viking Krallığı ortaya çıkacaktı. Fakat Vikingler Büyük Alfred namı ile bilinen Wessex Kralı'nın sağlam direnişi karşısında durmak zorunda kaldılar ve Wessex işgal edilmedi, 871-899. Tam tersine Onun zaferleri sonuçlarından biri olarak bazı Vikinglerle anlaşmalar yapıldı. Mesela Viking reisi Guthrum ile yapılan anlaşma gereği Guthrum ve halkına yerleşmeleri için toprak verilecek bunun karşılığında da barış için de yaşayacaklar ve Hristiyan olacaklardı.²⁹⁰ İşte bu yenilgiler ve anlaşmalar sonucu Vikingler artık gözlerini İngiltere'den Fransa'ya çevirmişlerdi.

Fransa'nın Luar Nehri'nin ağzında demirlemiş olan ordudan gruplar ayrılarak yağmalama ve belki de uygun bulduğunda yerleşme amacıyla dağılmaya başladılar. Bir kısmı Güney Galler'e gitti fakat yukarıda da bahsettiğimiz gibi İngilizler artık kolay lokma değillerdi. Bu yüzden dümenlerini İrlanda'ya doğru kırdılar. Bir kısmı "Kanal" denilen, güney İngiltere ile kuzey Fransa'yı birbirinden ayıran kanalın korumasız sahillerine yöneldiler. Bir grup kuzey Fransa'nın İngiltereye doğru uzanan toprak parçası olan Kotentin Yarımadasına gitti. Burada Cherbourg isimli Roma döneminden bu yana ticaret merkezi olan meşhur bir şehir vardı ve bu şehri bir İskandinav kolonisine dönüştürdüler. Daha doğuya, Sen Nehri'nin denize döküldüğü yere yelken açan grup ise en önemli gruptu çünkü Normandiya'yı bunlar kuracaktı. Aralarındaki en baskın lider Hrolfr'du Ona Frankların verdiği isimle Rollo. Sen Nehri'nde kıyıları yağmalayarak ilerlemeye başladılar ve Roma döneminden kalma Rouen şehrini alınca kamplarını bu şehrin antik duvarlarının içinde kurdular. Bu ilk Viking istilası değildi. 845 yılından bu yana bu bölge Viking istilasına maruz kalmasına rağmen ticari

²⁹⁰ D. Bates, *Normandy Before 1066*, Essex: Longman, s. 3, 1982.

değerinden dolayı terkedilememiştir.²⁹¹ Bu yüzden bu şehirde Viking yanlısı yerleşimlerinde mevcut olabileceğini unutmamak gerekir.

‘Post bellum, quod Rotbertus comes contra eos Carnotenus gessit, fidem Christi suscipere ceperunt concessis sibi maritimis quibusdam pagis cum Rothomagensis quam pene deleverant urbe et aliis eidem subjectis.’²⁹²

‘Kont Robert’in Onlara (Kuzeyliler) karşı yürüttüğü savaştan sonra, Rouen şehri de dâhil Ona bağlı olan ve diğer bölgelerle birlikte neredeyse yok edilmiş olan Ona bağlı bölgeler, Onlara (Kuzeyliler) bırakıldı ve Onlar da Hristiyan olmayı kabul ettiler.’

‘... praeter partem ipsius abbati quam annuimus Normannis Sequanensibus videlicet Rolloni suisque comitibus pro tutela regni.’²⁹³

‘Baş rahibin (veya manastırın) hissesi hariç, Sen Nehri taraflarını Normanlara yani Rollo’nun kendisi ve silah arkadaşlarına, krallığın muhafızlığını yapmak karşılığında, verdik.’

Rollo’nun çağdaşı olup da Ondan ismi ile söz eden tek kaynak yukarıdaki ikinci kaynaktır ve o dönemde Kuzeylilere Rouen bölgesinin Hristiyan olmaları ve Frank Krallığını korumaları karşılığında verildiğini söyleyen kaynaklarda yukarıdadır. Bu kaynaklar Normanların Rouen’e yerleşmesi ve buranın da Normandiya’ya dönüşmesinin başlangıcı kabul edilen 911 yılından sonraki ilk 10 yıl içerisinde henüz Rollo hayatta iken yazılmıştır.

Normanların ilk kroniği olan ve Rollo’nun Rouen’e yerleşmesinden yüz yıldan daha fazla zaman sonra yazılan ve tarihçiler tarafından yazdıklarına çok fazla gereksiz hikâye

²⁹¹ Crouch, *age*, s. 2.

²⁹² *Die Geschichte der Reimser Kirche: Historia Remensis Ecclesiae*, Hannover: Hahnsche Buchandlung, s. 407, 1998.

²⁹³ *Recueil des actes de Charles III le Simple : roi de France*, Paris: Imprimerie Nationale, 1949.

katmakla eleştirilen Dudo of St Quentin'in²⁹⁴ eseri ise Normanların Rouen'e yerleşme macerasını çok uzatarak anlatır. Ona göre, Danimarka'da nüfusun artması ve yakın akrabalar arasında toprak savaşlarının başlamasının üzerine, ülkedeki soylular Krala gelir ve çatışmalara son verilmesi için adet olduğu üzere gençlerden bir kısmının sürgün edilmesini isterler. Bunun üzerine Kral önde gelenlerin bu talebini kabul eder ve her bölgenin yöneticisine sürgün edilecek gençlerin belirlenmesi emrini gönderir. Bunun üzerine gençlerin içini bir kaygı sarar, zira hiç birisi geleceklerinden emin değillerdir. Dudo şöyle devam eder:

'Bununla birlikte, o dönemde Danimarka'da yaşlı bir adam vardı. Bol malı ve mülkü vardı çünkü savaşçılarla birlikte her tarafa sefere giderdi. O güne kadar ne bir kralın önünde diz çökmüş ne de kendi topraklarını ve hizmetini başka birinin idaresine vermişti. Danimarka ve komşu toprakların birçoğunu savaşarak ele geçirmişti. Bütün Doğuluların en meziyetlisi ve cesuru olduğu için, faziletleri ile Onları geride bırakmıştı. Öldüğünde geriye silah kullanmada cevval, savaşta becerikli, vücutça en yakışıklı ve cesaretçe en önde iki tane oğul bıraktı. Büyük olanın adı Rollo, küçüğünün ise Gurim idi.

Kral tarafından sürgüne gönderilmek için seçilen gençler bunlara geldiler ve diz çöküp mütevazı bir sesle yardımlarını istediler:

"Bize yardım edin! Eğer sizin korumanız altında olursak size ömür boyu sadık kalırız. Kralımız bizim ülkemizden kovmak ve topraklarımızı elimizden almak istiyor. Biz ki ümit ve güvenlikten yoksunuz, bize acıyın!"

Bu iki kardeş bu yalvaran ricacılara şöyle karşılık verdiler:

"Size kesinlikle yardım edeceğiz ve sizin temin ederiz ki Danimarka'da, kendi topraklarınızda kalacaksınız ve Kralın tehditlerinden de emin olacaksınız."

²⁹⁴ Rollo'nun meşe'inin bir değerlendirmesi ve farklı bir fikir için bakınız (D. C. Douglas, 1942).

Bunu duyunca gençler sevindi ve Rollo ile Gurim'in ayaklarını öpüp sevinçle ayrıldılar.

Bu arada büyük bir lider olan Rollo ve Gurim'in babasının öldüğü haberi bütün ülkede yayılmıştı ve Kralın kulağına da gitmişti. O vakit Kral o reisin kendisine verdiği bir zararı hatırladı ve kendisine bağlı adamları çağırıp Onlara dedi ki:

“Siz de biliyorsunuz ki Rollo ve Gurim'in babası öldü. Onların topraklarına saldırıp kalelerini ve şehirlerini alacağım. Babalarının yaptığı şeyin acısını çocuklarından çıkaracağım. Onları parçalara ayırıp bununla mutlu olacağım. Kendinizi ve ordularınızı hazırlayın.”

.....

Bu beklenmeyen durumu haber alan Rollo ve Gurim çok rahatsız oldular. Onlar gençleri ve sürgün için seçilen orta yaşlıları toplayıp susmaları için ellerini kaldırdılar. Aralarındaki fısıldaşmalar bitince Rollo oturduğu sandalyeden kalktı ve belâgatli bir şekilde konuşmaya başladı:

“Size konuşuyorum gençler ve asil değerlerin çiçekleri! Kurnazlıkla ilerleyin ve babalarınızı, dedelerinizi ve dedelerinizin babalarını taklit edin. Erkek gibi güçlü olun ve cesaretli olun! Sizin gibi olanlarla eşit şartlar altında bir araya gelmekten çekinmeyin. Bu ülkenin Kralı bizim üzerimize kuvvetleri ile monarşimizi yok etmek ve topraklarımızı işgal etmek için, geliyor. Fakat biz önceden davranalım ve gidip Onun topraklarını işgal edip Onun ordusu ile karşılaşalım.”

...

Aralarındaki çatışma beş yıl boyunca sürdü ve sonunda Kral Onlara hileli olan şu barış sözlerini gönderdi:

“Gelin aramızda komşuluktan başka bir şey olmasın. Barışın devam etmesi için, size yalvarıyorum. Benim topraklarım ve babamdan kalanlar benim olsun, sizin hakkınız olanlar da sizlerin. Böylece bozulmayacak bir barışı imzalayalım.”²⁹⁵

Daha sonra taraflar bir araya gelir ve hediyeleşip anlaşma yaparlar. Fakat Kral kalbindeki ihaneti saklamaktadır. Barış yapıldıktan bir süre sonra ordusunu Rollo ve Gurim’e belli etmeden toplar, bir gece vakti baskın verip tuzak kurar. Rollo ve Gurim bu orduya karşı savaşır ve püskürtürler. Daha sonra Kralı ve ordusunu kovalamaya başlarlar fakat Kralın ordusunun bir kısmı şehrin yakınında saklanmaktadır. Rollo ve adamları şehirden çıkınca Onlar girer, her tarafı yakıp yıkar ve yağma ederler. Bu sırada Kralın ordusu da kaçmayı bırakıp saldırır. Rollo’nun birçok adamı ve kardeşi Gurim ölür. Bunun üstüne Rollo mecburen taraftarları ile birlikte Danimarka’dan ayrılır.

Rollo bir süre İskandinav adalarında kalır ve çok yorgun olup uykuya yenildiği bir sırada ilahî bir ses onunla konuşur:

‘ “Rollo, hemen ayağa kalk ve denizi geçip İngiltere’ye git. Orada ülkene nasıl bir kurtarıcı olarak geri dönebileceğini öğreneceksin, kalıcı bir barış içinde olacaksın ve sana bir zarar gelmeyecek.”

O da bu rüyayı Hristiyan olan bilge bir adama anlattı ve O da şöyle tabir etti:

²⁹⁵ Dudo, E. Christiansen, *age*, s. 24-25.

“Sırası geldiğinde, kutsal vaftizle arınıp çok değerli bir Hristiyan olacaksın. Bir gün Angellerin bölgesine gideceksin ve o harika dünyada onlarla birlikte bitmez bir gururun barışını paylaşacaksın.”²⁹⁶

Daha sonra İngiltere’ye Angeller’e gider fakat orada iyi karşılanmaz. Bütün Angeller bir olup onunla savaşır. Daha sonra ise Onun otoritesi altına girmeyi kabul ederler ve o sırada Rollo bir rüya daha görür:

‘Kendisini Frank bölgesinde, yükseklerden daha yüksek bir dağın tepesinde otururken görür. Bu dağın zirvesinden tatlı kokulu bir suyun fişkırdığını görür ve bu su ile yıkanır. Sonra vücudunda var olan yaralar ve cüzzam iyileşir. Daha sonra binlerce çeşit renkten oluşan bir kuş sürüsü görür, kanatları kırmızıdır ve Onun göremeyeceği kadar uzun bir alana yayılmışlardır. Sonra sırasıyla uçup dağın başındaki kaynağa gelip, içerler ve yıkanır, o sırada yağmur da yağar. Bu kutsal suyla yıkanan bu kuşlar hepsi birlikte, birbirlerine tür ayrımı yapmadan veya tartışmadan yiyeceklerini paylaşırlar. İnce dallar taşıyarak yuvalar yaparlar ve gönüllü olarak Ona itaatkâr olurlar.’²⁹⁷

Rollo bu rüyadan uyanır uyanmaz önde gelen komutanlarını ve çarpışmalar sonucu esir ettiği komutanları toplar. Onlara rüyasını anlatır ve bu rüyanın nasıl yorumlanabileceği konusunda fikirlerini sorar. Hiçbiri bilemez ama esirlerden eğitimli bir Hristiyan bu rüyanın gizli manasını O’na açıklar.

‘Fransa’daki o dağ o bölgenin kilisesini temsil ediyor. Dağın zirvesindeki kaynak ise vaftiz ile yeniden doğum işaretidir. Üzerindeki cüzzam lekeleri ve yaralar senin günahlarındı. O kaynaktan yıkanıp vaftiz oldun ve onlardan arındın. O gözünün alamadığına göğü kaplayan kuşlar sana kötülük yapan bölgelerin zırhlı

²⁹⁶ Dudo, E. Christiansen, *age*, s. 28.

²⁹⁷ Dudo, E. Christiansen, *age*, s. 29-30.

ve silahlı askerleri idi. O kaynağa gelip de yıkanan, aynı yiyeceği paylaşan kuşlar ise önceden yalancı bir tanrıya iman ederek kirlenmiş insanlardır. O pınarda yıkanarak vaftiz oldular ve İsa'nın mübarek vücudu ve kanı ile beslendiler. Dağın çevresinde kurdukları yuvalar ise surları yıkılmış şehirleri yeniden inşa edeceklerine delalet eder. Farklı çeşitte kuşların sana itaat etmesi ise farklı krallıklardaki insanların senin önünde diz çökeceğini gösterir.'²⁹⁸

Dudo of St Quentin bu rüyadan sonra Rollo'nun İngiltere'de ve daha sonra Fransa'da başına gelen daha birçok şey anlatır. Daha sonra Rollo ve arkadaşları Fransa'daki Rouen şehrine gelir ve bu şehrin Rollo'nun rüyasındaki surları yıkık olan şehir olduğunu düşünüp oraya yerleşirler. Konumuz açısından önemli olan ve alıntı yapacağımız son paragrafsa Rollo'ya karşı mücadele eden Fransız soylularının başarısız olup Rollo'ya toprak verilmesine dair Krala gelmeleriyle ilgilidir.

'Eğer bize güvenirsen, sana ve ülkemize çok hayırlı olan bir tavsiyemiz var. Böylece harap olmuş insanlarımız dinlenebilir. Andelle Nehri'nden denize kadar olan toprakları paganlara ver ve ek olarak kızını da Rollo ile evlendir. Böylece sana karşı direnen insanların karşısında güçlü olacaksın çünkü Rollo kralların ve beylerin kanındandır, vücudu güçlü olan iyi bir savaşçıdır, ileri görüşlüdür, usturuplu ve sorumluluk sahibidir, Ona bağlı olanlara sadık bir arkadaştır, Ona karşı olanlara şiddetli bir düşmandır ve ihtiyacımız olduğu gibi akıllı ve sorumluluk sahibi bir vassaldır. Onun hitabeti iyidir, meseleler konusunda eğitilebilir, yaptığı işlerde nazik, onurlu, cesaretli, davranışlarında mütevazı, konuşurken ihtiyatlı, altını ve gümüşü bol, kendisine bağlı birçok güçlü savaşçısı olan kısacası üstün meziyetlerle donanmış biridir.'²⁹⁹

²⁹⁸ Dudo, E. Christiansen, *age*, s. 30.

²⁹⁹ Dudo, E. Christiansen, *age*, s. 46.

Dudo'nun kaydettiğine göre arkadaşlarına da danıştıktan sonra Rollo bu teklifi kabul eder ve Rouen başkent olmak üzere bölgeyi alır. Bu bölge artık Normandiya, Kuzeylilerin Ülkesi olarak anılmaya başlar. Dudo bu olayın hangi tarihte gerçekleştiğini yazmaz ama Rollo'nun 912 senesinde vaftiz edilip bir Hristiyan olarak Robert ismini aldığını söyler. Bu durumda, Normandiya'nın kuruluş yılı olarak genel kabul gören 911 yılı bu kaynakta da tekrarlanıyor denebilir. Şunu da belirtmek gerekir ki Dudo'nun anlatımında vurguladığı bir başka nokta Rollo'nun başında bulunduğu Normanlar arasında ayrı ve üstün bir yere sahip olmadığıdır. Zira Rollo her önemli karardan önce yukarıda verdiğimiz rüya yorumunda olduğu gibi silah arkadaşlarını çağırıp fikirlerini almaktadır. Bunun belirtildiği diğer bir yer ise Fransa Kralının temsilcisinin Rollo'nun adamlarından biriyle olan konuşmasıdır:

‘– “Biz Danimarkalıyız ve Danimarka’dan buraya yelken açtık. Fransa’yı fethetmeye geldik.

- Sizin başımız hangi unvana sahip?” Onlar cevap verdiler:
- “Hiçbir unvana, çünkü güçte hepimiz eşitiz.”³⁰⁰

Yukarıda verilen kaynaklar arasında güvenilir olanları ilk ikisidir. Zira bu kaynaklar söz konusu olayla çağdaştır ve çok daha tarafsız ve kısa ifadeler içerirler. Normandiya'nın kuruluşu hakkında bu kadar az bilgiye sahip olmamız o dönemde konunun çok büyük bir mesele olarak görünmemesi olabilir. 100 yıldan fazla bir süre sonra yazılan St. Quentin’li Dudo’nun kroniği ise konu üzerine en uzun bilgileri verir ve belli ki bunların çok büyük kısmı başka yerlerden alınmış hikâyelerdir ve daha önemlisi kuruluşu anlamamıza yardımcı olacak hikâyeler de değildir. Ama gerek Viking göçlerinin sebepleri üzerine yazdıkları gerekse Rollo'nun eşitler arasında birinci pozisyonunu vurgulaması bize Normanlar'ın iktidar konusunda nasıl bir bilince sahip olduğunun işaretlerini veriyor kabul edilebilir. Vikingler bahsinde de değindiğimiz gibi belli ki bu insanlar kendi vatanlarındaki kıt kaynaklardan

³⁰⁰ Dudo, E. Christiansen, *age*, s. 36.

dolayı çevrelerindeki karizmatik liderlerin çevresinde toplanıp zenginlik peşinde koşan insanlardı. Devletleşmenin ibtidaî olduğu bütün toplumlar gibi, önde gelenler eşit addedilip eşitlerden birincisi diğerlerine liderlik ediyordu. Yapabildiği liderliğin diğerlerine kazandırdıkları arttıkça kendi konumu da yükseliyor ve saltanata doğru bir kayma oluyordu.

2. Devletleşme ve Norman Kimliğinin Oluşumu

Şarlman'dan sonra (ö. 814) birçok Karolenj hükümdarı Vikinglerle pazarlık masasına oturmak zorunda kaldı. Bu pazarlıklar sonucu Viking liderleri ya bir haraç karşılığında evlerine dönüyorlardı ya da bir toprak parçasına onu korumak görevi karşılığında sahip oluyorlardı. İkinci tür anlaşmalarda genellikle Viking liderinin Hristiyanlığı kabul etmesi de söz konusu oluyordu. Toprak bağışları gayet anlaşılabilir şekilde İskandinavya'ya nâzır bir kıyı bölgesi olan Frisia'dan yapılıyordu. Fakat bu bölgeye asla büyük çapta bir İskandinav göçü yaşanmadı ve Kuzeyliler burada kurumsallaşamadı. Sen Nehri kıyısından verilen topraklar dâhil Kuzeyliler o dönem Fransa'sında birkaç kıştan fazla meskûn varlık göstermedi.³⁰¹

Onuncu yüzyılın başlarında, 911'de, Rollo'ya kendi yurttaşlarına karşı koruması için verilen toprağın ve Rollo'nun neslinin kaderi ise daha farklı gerçekleşti. Batı Fransa'da, Sen ve Luar nehirleri arasında kalan bölgeye Neustria denirdi ve burası Rollo'ya Fransa Kralı Charles tarafından verilen bölge idi. Bu bölgenin Rollo'ya verilmesinden ve İskandinavyalıların yerleşmesinden sonra buraya artık Normandy (Kuzeylilerin Yurdu) denir oldu. Fakat şu unutulmamalıdır ki burada yaşayanların çoğunluğunu hâlâ Franklar oluşturuyordu. O dönemden kalma bu konu ile ilk elden kaynak bulunmamasından ötürü bölgedeki gücün Frank seçkinlerinden İskandinav seçkinlerine nasıl geçtiğine ve bunun aşamalarına dair bilgimiz mevcut değildir.³⁰²

Rollo ve Ona bağlı olanlar Rouen şehrine yerleştiler ve Talou, Caux, Roumois gibi şehirler de Onlara bağışlanan toprakların sınırlarının içerisinde idi. Normanlara ilk verilen toprak daha sonra yukarı Normandiya denilecek olan Rouen şehrinde kıyıya kadar devam

³⁰¹ E. V. Houts, *The Normans in Europe*, Terc. E. v. Houts, Manchester: Manchester University Press, s. 14, 2000.

³⁰² Houts, *age*, 13.

eden, Bresle, Epte, Avre ve Dives nehirleri ile sınırlanmış bir bölge idi. Fakat ne Rollo bu kadar toprakla yetinme niyetinde idi ne de Frank Kralı Charles yaptıkları anlaşmaya Normanların komşuları olan Bretonlara saldırmalarını engelleyecek bir madde koymuştu. Böylece Normanların yurdu batıya doğru genişledi. Rollo (ö. 928) ve oğlu Uzunkılıç William (928-943) döneminde, 924 ile 933 bağışları ile beraber Beyaux, Maine, Bretonların kıyı toprakları, Cotentin ve Avrencin Normandiya'ya katıldı.³⁰³ İlk Norman kronik yazarı Dudo'ya göre, Kral Rollo'ya Brittany bölgesini de verip kızını da nikâhladı.³⁰⁴ Fakat bu bilgilere, Dudo'nun verdiği diğer bazı bilgiler gibi, başka hiçbir çağdaş kaynak da rastlanmadığı gibi modern tarihçiler tarafından da bu anlatım kabul görmez.³⁰⁵

Yukarı da bahsedilen toprak kazanımlarını rastgele yapılmış fetihler veya bağışlar olarak düşünmemek gerekir. Bölgede M.Ö. 4. Yüzyılda kurulmuş bir Roma idari sistemi vardı ve Normandiya bu idari sistem üzerinde genişliyordu. Bu sistemin bir devamı olarak Rouen dini ve siyasi bir merkezdi. Her şehirde bir piskopos, bir kont ve bunların altında sivillerin de olduğu bir idari sistem mevcuttu. Rouen dini merkez olması hasebi ile bölgenin başpiskoposunun bulunduğu yerdi ve dini idare buradan yürütülürdü. Muhtemelen bu yüzden, Rollo daha en başından başpiskopos ile iyi geçinmesi gerektiğinin farkına varmıştı ve onunla hemen dostane ilişkiler geliştirmişti. Bunun sonucu olarak kiliseyi kendine mâl etmesini bildi ve yavaş yavaş Normandiya kilisesi teşekkül etmeye başladı. Böylece şunu görmek gerekir, Normandiya bölgesinin ismi yeni olmasına rağmen eski geleneklerin üzerine kurulmuştu.³⁰⁶

³⁰³ T. Baker, *The Normans*, New York,: Macmillan, s. 1, 1966; C. D. N. Gravett, *The Normans*, Oxford: Osprey Publishing, s. 8-9, 2000; Houts, *age*, s. 16.

³⁰⁴ Dudo, E. Christiansen, *age*, s. 49.

³⁰⁵ D. C. Douglas, "Rollo of Normandy," *The English Historical Review*, Oxfordjournals website:

<http://ehr.oxfordjournals.org/content/LVII/CCXXVIII/417.full.pdf>, 1942.

³⁰⁶ Crouch, *age*, s. 7.

Normanlara kadar Normandiya'nın oluşumunda etkili olan faktörler yukarı Normandiya'da Germanik iken aşağı Normandiya'da Frank etkisi en güçlüsü idi ve Britanny (Bretonların yaşadığı, kuzeybatı Fransa'ya verilen isim) etkisine de çok açıktı. Merovenjler döneminde bu bölge kendine has hali ile ortaya çıkmaya başlamıştı. Gerek ziraî faaliyetler gerekse de Roma döneminde açılan ve hâlâ işlerliği olan eski bir Roma şehri, Rouen merkezli ticaret yolları bu bölgeyi müreffeh hale getiriyordu. Roma dönemi idari yapısı kilise tarafından korunmaya devam ediyordu ve manastırlar birer eğitim-öğretim merkezi idiler. Bölgenin tek eksigi askerî güç idi. Güçlü bir savunmanın eksikliği Normandiya'yı ta ki Normanlara kadar saldırılara ve yağmalara açık bir hale getirmişti.³⁰⁷

Hukuk sistemi de gayet köklü idi. Merovenj Hanedanı'nın (5.-8. Yüzyıl) 6. yüzyılda oluşturduğu *Salik Hukuk* adı ile anılan Germanik hukuk sistemi 1789 Fransız Devrimi'ne değin Normandiya'da ağırlığını korudu.³⁰⁸ Anlaşılan o ki Normanlar gelenekleri ve idari yapısı oturmuş bir bölgede iktidarı ele almışlardı ve onlar bu yapıya bu yapıda eksik olan şeyi, savaşçılıklarını katmışlardı. Böylece ziraî ve ticarî açıdan münbit olan bölge askerî güçle de tamamlanınca yeni bir siyasi gücün doğumuna hazır bir hale gelmişti.

Normanlar devraldıkları idari organizasyon haricinde bölgenin Karolanj İmparatorluğu geçmişinden gelen hâlihazırdaki bir hâkimiyet telakkisini de devralmışlardı. 'Kont' unvanı Onlara bir saygınlık kazandırmasının yanı sıra bu unvanlarından gelen hakları sonucu kendi adlarına para basabiliyorlar veya herhangi bir savaş durumunda özgür erkekleri askere çağırabiliyorlardı. Fakat Normanların kendi kültürlerinin de Normandiya'nın oluşumundaki etkisi hafife alınmamalıdır. Benliklerindeki Viking karakteri ile gelenekleri olan ama durağan bir ülkeye savaşçılık, maceracılık, ticaret, kısacası canlılık getirmişlerdi.³⁰⁹

³⁰⁷ M. Chibnall, *The Normans*, Oxford: Blackwell Publishing, s. 10, 2006.

³⁰⁸ Chibnall, *age*, s. 9.

³⁰⁹ R. A. Brown, *The Normans and the Norman Conquest*, Dover, N.H., USA: Boydell Press, 1985.

Gerek Rollo gerekse kendisinden sonra gelen oğlu Uzunkılıç William topraklarını genişletmenin haricinde iç siyasette de akıllı adımlar attılar. Rollo'nun Hristiyanlığı her zaman bir tartışma konusu oldu ve birçok din adamı tarafından ciddiye alınmadı. Lakin O kilise ile iyi geçinmesi gerektiğini biliyordu ve vaftiz edildikten sonra ilk işlerinden biri Kiliseye destek olmak oldu. İşgal ve yağmalar sırasında kiliselerini ve şehri terk eden başpiskopos ve rahipler Rouen'e geri çağırılıp gönülleri alındı. Saint-Ouen manastırının rahipleri de geri döndüler.³¹⁰ William ise babasının aksine Hristiyanlığa gönülden bağlı bir Norman olarak kabul edildi. Jumieges Manastırını restore ettirdi ve oraya meşhur rahiplerden bir grup getirdi. Bu grubun muhafızlığını askerî birliğinin başına geçerek bizzat kendisi yaptı. Hatta o manastır da uzlete çekilip bir rahip olmak bile istedi fakat başrahip Martin vârisin henüz çocuk yaşta olması sebebiyle karışıklık çıkacağını öne sürerek Onun bu isteğini reddetti.³¹¹ Rollo ve William'ın gayretleri ile eskiden Normandiya'da kiliselerinde olan kutsal emanetler ve rahipler geri getirilerek dini hayat canlandırıldı.³¹²

St Quentinli Dudo ve Onun anlatımını aynen aktaran William of Jumieges kiliselere verilen ivedi desteğe değinir. Buna göre Rollo Frank Kralı Charles ile anlaşmayı imzalayıp vaftiz edildikten sonra ilk işi Rouen'in başrahibi Franco'ya şunu söylemek olmuştur: 'Toprağımı komutanlarım arasında paylaştırmadan önce, toprağımın bir kısmını Tanrıya, St. Mary'ye (Meryem) ve O'nun azizlerine vermek istiyorum ki onlar yardımına koşsunlar.' Bu sözler üzerine başrahip Rollo'yu tebrik eder ve yedi gün içerisinde bu toprak dağıtımını yapmasını salık verir. Böylece yedi gün boyunca Rollo her gün bir kiliseye toprak bağışında bulunur.³¹³

³¹⁰ Chibnall, *age*, s. 12.

³¹¹ W. O. Jumieges, *The Gesta Normannorum Ducum of William of Jumieges, Orderic Vitalis, and Robert of Torigni*, E. M. C. V. Houts Ed. Cilt I, Oxford: Clarendon Press, s. 87-89, 1992.

³¹² K. C. Cross, *Enemy and Ancestor: Viking Identities and Ethnic Boundaries in England and Normandy, c.950 – c.1015*, Doktora Tezi, UCL.

³¹³ Dudo ve E. Christiansen, *age*, s. 51; Jumieges, *age*, s. 69.

Rollo sekizinci günde topraklarını önde gelen adamları arasında paylaşmaya başladı. Toprakları komutanları arasında ölçülü olarak dağıttı. Bu topraklar üzerindeki harabelerin imar edilmesini ve insanların yerleştirilmesini istedi. Bölgenin feodal beyinin rızası ile oralara yerleşecek olan insanlara bir takım ayrıcalıklar tanıyacağını ilan etti. Harabe yapıları imar etmesinin yanında bazı şehirlere surlar yaptırdı. Daha sonra topraklarında hırsızlığı ve şakîliği yasakladı. İkinci yasak tarım aletleri üzerine idi; çelik pullukların evlere götürülmesi yasaklandı. Çelik pulluklar sabanlara bağlı olarak, kullanıldıkları tarlalarda bırakılacaklardı. Bu yasak o denli ciddi işletildi ki rivayete göre kocasını zorda bırakmak için bir kadın tarladaki pulluğu saklayıp çalındı numarası yapınca kocası ile birlikte idam edildi. Bundan sonra hiç kimse atının, eşeğinin veya öküzünün çalınması korkusu ile yaşamayacaktı.³¹⁴

Kiliselere ve din adamlarına yapılan yatırımlarla Kilise ortaçağ Normandiya'sını ortaya çıkaran ve kuran kurumlardan birisi oldu. Kilisenin en büyük etkisi Normanların artık batı Avrupalı bir kavim olarak görülmesini sağlamasıydı. Ayrıca Normandiya'nın birliğinin ve uyumunun dolayısı ile gücünün bir temsilcisi idi Kilise. Rouen merkezli ve Normandiya'dan önce de var olan metropolitliğin sınırları ile Normanların siyasi sınırları birbirleri ile örtüşüyordu. Rollo'nun vârisleri işi daha da ileri götürdü ve dini kurumlara da girmeye başladılar. 11. yüzyılda birçok piskopos ve kilise yöneticisi Normandiya Dük ailesinin mensubu idi veya akrabalık ilişkileri vardı.³¹⁵

Normanların Kiliseye yaptığı yatırımları sadece din adamlarına ve dini kurumlara, iktidar meşruiyetinin sağlanması için, verilen bir rüşvet olarak görmemek gerekir. O dönem için Kilise devletin ruhu ve kimliğinin mühim bir parçası idi. Dolayısı ile Kiliseye yatırım yapmak Normandiya'nın kendine has bir güç olarak ortaya çıkmasına yatırım yapmaktı.

³¹⁴ Dudo ve Christiansen, *age*, s. 51; Jumieges, *age*.

³¹⁵ Brown, *age*, s. 30-33.

Normandiya'daki yeni yapılanma hakkında düşünülmesi gereken bir diğer nokta da İskandinavların bu yeni topraklarına nasıl yerleştikleridir. Bu konuda gerekli kaynaklardan yoksun olduğumuz için üç türlü tahmin yapılabilir. Birinci ihtimal Rouen ve Bayeux gibi bölgenin merkez şehirlerine yerleşip çoğunluğu oluşturmaya çalışmalarıdır ki bu tarz bir iskân siyasetini İskandinavlar İngiltere'de de uygulamışlardır. İkincisi, yerel halkı topraklarından atıp, tarım aletlerine ve topraklara el koyup kendilerinin yerleşmeleridir ki buna izin verecek kadar nüfuslarının olmadığı bilinmektedir. Kalabalık bir nüfusa sahip olmadıklarına göre, üçüncü ihtimal ve akla en yatkını, evvelki Frank toprak aristokrasisinin yerini alıp üretimi yerel halka bırakmaktır. Böylece Normanlar eski toprak aristokrasisinin yerini alarak nüfuslarının az olmasına rağmen gücü ellerinde tutmaya çalışmışlardır. Rollo'nun ve adamlarının Rouen'e yerleşmesinden henüz yüzyıl geçmesine rağmen başkent Rouen'de bir İskandinav dilinin değil Fransızcanın konuşulduğunu biliyoruz.³¹⁶

Burada söz konusu ettiğimiz ve Normandiya'nın ve Norman kimliğinin ortaya çıkışını anlatmak için incelediğimiz erken Normandiya dönemi aydınlık bir dönem değildir ve kaynakları yok denecek kadar azdır. Yine de Normandiya 11. yüzyıla ulaştığında geldiği noktadan ilk yüzyılı boyunca gelişimini kestirebiliyoruz. Gayet tabii olarak önde gelen Normanların eski toprak aristokrasisinin yerini alması, Viking istilaları boyunca harabeye dönen kiliselerin ve şehirlerin yeniden imarı, din adamlarının ve bazı mukaddes emanetlerin geri dönmesi sağlanarak dini hayatın canlandırılması, bozulan sosyal düzenin ve tarımın yeniden belli kurallar üzerine oturtulması bu yapılanların en bariz olanlarıdır.

On birinci yüzyıla gelindiğinde artık Normanlar, bir asır içerisinde barbar olarak görülen Vikinglerden yeni bir organizasyon ve kimlik oluşturmayı başarmışlardı. Lakin Viking geçmişlerinden gelen enerji ve Frank topraklarından devraldıkları idari yapılarla artık

³¹⁶ R. H. C. Davis, *The Normans and their myth*, London: Thames & Hudson, s. 21, 1976.

Normandiya'ya sığmaz olmuşlar ve Avrupa'nın diğer bölgelerine gidip yeni devletler kuracak hale gelmişlerdi. Hatta İngiltere'yi bile fethedip kendi krallıklarını kuracaklardı. Böylece Avrupa'da artık Avrupalı olan yeni bir güç ortaya çıkmış oldu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TAHT VERASET SÜRECİ

A. SELÇUKLULAR

1. Büyük Selçuklularda Verâset ve İktidar

Bu bölümdeki maksadımız Büyük Selçuklulardaki verâset usûlünü ortaya koymak olduğu için özellikle iktidarın vârislere geçiş şekillerine mümkün olduğunca kaynak eserleri esas alarak değineceğiz. Fakat bundan önce bir paragrafla Tuğrul Bey'in ölümü sırasında Selçukluların genel durumuna değinelim.

Tuğrul Bey 1063 senesinde vefat ettiğinde devletin kurulduğu 1040 yılından itibaren devletini merkezileştirmeye çalışmakla meşgul olmuştu. Tabii ki bütün hanedan üyelerinin bir fetih hakkı olarak kendi topraklarına sahip olduğu bir anlayışta bu durum bazı hanedan üyelerinin isyanına sebep olmuştur. Bunlardan İbrahim Yınal defaatle isyanının sonucu idam edilirken Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış Tuğrul Bey'in öldüğü sırada birkaç yıllık bir isyan halinde idi. Tuğrul Bey Çağrı Bey ve Musa Yabgu'nun kendi topraklarındaki hâkimiyet haklarına neredeyse hiç müdahale etmemişti. Fakat yine de gittikçe zayıflayan Musa Yabgu kolu Tuğrul Bey'in vefatından kısa bir süre sonra hâkimiyetini tamamıyla merkezi idareye bırakmış, Çağrı Bey ise öldüğünde yerini istikbâle hazırladığı gözde olan oğlu Alp Arslan'a bırakmıştı. Alp Arslan'ın baba bir kardeşi Süleyman'ın annesi Çağrı Bey'in ölümünden sonra Tuğrul Bey ile evlenmişti.³¹⁷

Görünen o ki Selçuklulardaki en güçlü kol Çağrı Bey kolu idi. Tuğrul Bey'in oğlu olmaması münasebetiyle taht büyük ihtimalle Çağrı'nın soyundan gelenlere geçecekti. Eğer bu mesele sadece güç ile ilgili olsa idi Alp Arslan'ın sorgusuz sualsiz tahta geçeceği söylenebilirdi fakat Süleyman'ın Tuğrul'un üvey oğlu olması durumu değiştirebilecek

³¹⁷ İbnü'l-Esir, Cilt VIII, s. 43; O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Yayıncılık, s. 138-147, 2011.

ehemmiyeteydi. Öyle de oldu zira Tuğrul Bey tahtını üvey oğlu Süleyman'a vasiyet etti.³¹⁸ Süleyman'ın veliyaht olarak tayin edilmesine dair en ayrıntılı kayıtlar o dönemin muasırı olan fakat bugün elimizde bulunmayan bir kaynak olan *Uyûnü't-Tevârih*'ten nakiller yapan Sıbt İbnü'l-Cevzî'den gelmektedir. Buradaki kayıtlara göre Bağdat'a Halifenin kızı ile evlenmeye giderken Urmiye'de hastalandı. Belli ki çevresindekilerin telaşa kapılmaları sonucu, her ihtimale karşın bir veliyaht tayin etme ihtiyacı ortaya çıktı ve askerlerinin görebileceği bir yere oturdu. Akabinde şöyle bir hadise vuku buldu:

'Bu sırada Sultan, "Eğer ölüm vuku bulursa yerime, İsfahan'da bulunan ve annesiyle evli olduğu ölen kardeşi Davut Çağrı Bey'in oğlu Süleyman'ı tahta geçirmelerini, hiçbir muhalefet yapmaksızın vezir Amidülmülk'ün sözlerine uymalarını ve ondan asla ayrılmamalarını" vasiyet etmişti; askerler ve öteki devlet erkânı, sultana "Bu vasiyetine uyup yerine getirecekleri" cevabını verdiler; fakat hacib Erdem, "Ben, senden sonra yalnız ve ancak Çağrı Bey'in oğlu Alp Arslan'a gider ve hizmet ederim" dedi ve bu nedenle de Alp Arslan'ın yanına Horasan'a gitmek üzere derhal sultandan ayrıldı.'³¹⁹

Bu hadiseden bir süre sonra, 4 Eylül 1063'te Tuğrul Bey vefat ettiğinde veziri Küdürî Kutalmış isyanı le uğraşmakta idi. Sultanının ölüm haberi kendisine ulaşınca ilk yaptığı şey elinin altındaki bütün mal varlığını yazı takımına varıncaya kadar Süleyman'a bağlı kalmalarını istediği orduya dağıttı. Bir yandan da İnanç Bey devletin önde gelenlerinden Süleyman'a bağlı kalacaklarına dair biat alıyordu. Küdürî başkent Rey'e döndüğünde Süleyman'ı tahta oturttu, ordu ve devlet adamlarından yeniden biat aldı ve onlara servetler

³¹⁸ İbnü'l-Esir, *age*, s. 362; Farac, *Cilt II*, s. 316; El-Hüseynî ve Reşidüddin gibi müellifler Tuğrul Bey'in Alp Arslan'ı veliyaht olarak tayin ettiğini yazmışlarsa da bu inandırıcı görülmemektedir.

³¹⁹ S. İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü'z-Zaman Fî Târîhi'l Âyân'da Selçuklular*, Terc. A. Sevim, Ankara: TTK, 2011.

(700 bin altın, 16 bin çeşitli giysi) dağıtmaya devam etti.³²⁰ Sonuçta Süleyman tahta çıkartılmıştı.

Burada Tuğrul Bey'in neden Süleyman'ı veliaht tayin ettiği sorusunu irdelemek gerekir. Zira bu dönemde Süleyman o kadar küçük idi ki Tuğrul O'nun yerine veliahtlığı annesine teslim etmişti. Fakat Alp Arslan ise Tuğrul'un öldüğü dedikodusunu duyduğunda ordusu ile Nişâbur'a yürüyebilecek kadar muktedir bir liderdi.³²¹ Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin kayıtları okunulup bazı noktalar birleştirildiğinde bu durumun hasta ve yaşlı durumda olan Tuğrul'a veziri Kündürî ve Süleyman'ın annesi olan karısı tarafından dayatıldığı düşünülebilir. Her halükarda Süleyman'ın veliaht olarak atanmasının sebebi belli ki kendisini destekleyen annesi, vezirin gücü ve devletin merkezi olan Tuğrul'a yakınlığı idi. Fakat Tuğrul Bey öldüğünde tabii ki ne kadar etkili olabileceğine göre Süleyman'ın veliahtlığı gerçek olabilecekti.

Kısa süre içerisinde Süleyman'ın tahtta kalamayacağı anlaşılmıştı. Zira isyan halinde olan Kutalmış artık sultanlık davasında idi. O'na göre babası Arslan Yabgu'dan dolayı taht kendisinin hakkı idi.³²² ordusu ile Rey'e ilerlemiş ve durdurulamamıştı. Bunun üzerine Kündürî Alp Arslan'a bir mektup göndererek O'nun emrinde olduğunu belirtmiş ve yardımını istemişti. Ayrıca hutbenin de artık Alp Arslan nâmına okutulması emrini verdi. Gönderdiği bir öncü birliği Kutalmış'ın ordusu tarafından yenilen Alp Arslan bizzat kendisinin komuta ettiği ordu ile Kutalmış'ı ağır bir yenilgiye uğrattı ve Kutalmış savaş meydanında öldü. Sonuçta 23 Ocak 1064 günü Alp Arslan Büyük Selçuklu Devleti'nin merkezi olan Rey şehrine bu devletin sultanı olarak girdi. Halifenin de bu durumu tasdik edip Bağdat'ta Alp Arslan adına

³²⁰ M. A. Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 143, 1976; S. İbnü'l-Cevzî, *age*, s. 121-122.

³²¹ S. İbnü'l-Cevzî, *age*, s. 113-114.

³²² Özgüdenli, *age*, s. 138.

hutbe okutturması ile O artık kesin olarak tahta geçmiş oldu.³²³ O Kafkasya seferine çıkmış iken ağabeyi Kirman hâkim olan Kavurd saltanat davası güderek isyan etmişse de Alp Arslan O'nu da gücü ile bastırmasını bildi ve ağabeyini affetti.

Alp Arslan'ın tahta geçiş sürecinden Selçuklu'nun bu ilk verâset tecrübesine dair bazı değerlendirmeler yapabiliriz. Öncelikle çocuk yaşta olan ve ordudaki desteği güçlü olmayan veya güçlü bir ordusu olmayan Süleyman tahta kalamamıştır. Üstüne üstlük bu Tuğrul Bey gibi karizması ve gücü tartışılmaz bir sultanın vasiyetine ve edilen biâtlere rağmen olmuştur. Vezir Kündürî ve bazı devlet adamlarının desteği de O'nunladır. Dolayısı ile Selçuklularda ordu bu verâset tecrübesinde kilit rolü oynamıştır. Şüphesiz ki Alp Arslan Kutalmış'a yenilse idi taht Kutalmış'a kalacak idi. Yani belirleyici olan Selçuk ailesinden olmak ve sadece devlet adamlarının değil aynı zamanda da ordunun da desteğine sahip olmak idi.

Sultan Alp Arslan kendi tecrübesinden ders çıkarmış olacak ki işini halefi Tuğrul Bey'den daha sıkı tutmuş ve halefini çok erken dönemde açıklamıştır. Öncelikle 1064 yılında oğlu Melikşah'ı Maveraünnehir Hükümdarı Karahanlılardan İbrahim Tamgaç Han'ın kızı ile evlendirdi. Bir sonraki yıl ise Melikşâh'ı kendisinin vârisi olarak ilan etti ve önde gelen devlet adamlarından oğlu için biât aldı. Vekâyinâmelere göre muhteşem bir biat töreni yapıldı. Alp Arslan'ın hâkimiyeti altındaki bütün bölgelerde Melikşah adına hutbeler okutuldu. Melikşah'ın veliahtlığı Halifeye de tasdik ettirildi. Ayrıca diğer aile fertleri arasında ülke yönetimine dair görev dağılımı da yapıldı.³²⁴ Alp Arslan âdeta Melikşah'ın halefliği konusunda en ufak bir şüpheye yer bırakmamak için çalıştı.

Bunun akabinde Kavurd Bey'in isyan duyguları nüksetti. Melikşah'ın adına kendi toprakları olan Kirman'da hutbe okunmasını reddediyordu. Bu O'nun veliahtlığını da

³²³ İbnü'l-Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cilt 15, Merkezu'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, s. 793, 1998; İbnü'l-Esir, *age*, s. 366-367; S. İbnu'l-Cevzî, *age*, s. 128.

³²⁴ İbnü'l-Kesîr, *age*, s. 8; İbnü'l-Kesir, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cilt 16, Hecr, s. 793, 1998; H. H. Adalıoğlu, *Büyük Selçuklu Devleti ile Abbasi Halifeliği Münasebetleri*. (Doktora), Marmara Üniversitesi, s. 59, 1996.

tanımamak demektir. Bunun üzerine Kavurd Bey isyan etti ve Alp Arslan tarafından bastırıldı. Öldürülmediği ve affedildiği için de bu sorun Melikşah döneminde dahi devam edecektir.³²⁵

Melikşah'ın velihtlığı Sultan Alp Arslan bir esir tarafından hançerlenmesi sonucu 23 Kasım 1072'te vefat etmeden önce de teyit edildi.³²⁶ Sultan ölmeden önce ordu mensuplarını ve ileri gelenleri toplayıp şu vasiyetlerde bulundu:

1. Melikşah ve Nizamülmülk'e itaat edilecek.
2. Oğlu Ayaz'a, kendi babası Çağrı Bey'e ait olan topraklar ve 500 bin altın verilecek.
3. Kardeşi Kavurd Bey'e Fars, Şiraz ve bunlara bağlı yerler ile bir miktar para verilip kendi eşi Seferiyye Hatun ile evlendirilecek.
4. Bir zamanlar Sultan Tuğrul'un elinde bulunan topraklar ile Cibal ve Fırat Melikşah'a verilecek.
5. Bu vasiyet aynen icra edilip karşı gelenler ise infaz edilecek.³²⁷

Her şeye rağmen Alp Arslan öldüğünde devlet adamları bunu belli etmediler ve Melikşah'a haber gönderdiler. Maksatları herhangi bir düzensizliği ve taht kavgasını engellemektir. Böylece Alp Arslan'ın vasiyeti yerine geldi ve Melikşah 18 yaşında iken tahta oturdu. Orduya ve devlet adamlarına yüklü miktarda bahşişler dağıttı.³²⁸ Dolayısıyla ile Melikşah babasının tedbirli davranması ve bunun sonucu olarak devlet erkânının da yanında saf tutması ile sorunsuz bir şekilde tahta oturdu.

Bu durumu Kavurd Bey kabullenmedi ve bir kez daha isyan bayrağını açtı. Melikşah O'nu itaate davet etti ise de dinlemedi. O kendi saltanat tezini Melikşah'a karşı şöyle savunuyordu: 'Ben ağabey iken sen küçük oğulsun. Kardeşim Alp Arslan'ın mirasına ben

³²⁵ Özgüdenli, *age*, s. 144-145.

³²⁶ El-Hüseynî, *age*; İbnü'l-Esir, *Cilt VIII*, s. 394; Fazlullah, *age*, s. 125.

³²⁷ İbnü'l-Esir, *age*, s. 394-395; S. İbnü'l-Cevzi, *age*, 184.

³²⁸ Özgüdenli, *age*, s. 163.

senden ziyade layığım.’ Melikşah da cevaben : ‘Bir oğul var iken kardeş mirasçı olamaz’ diyerek cevap veriyordu.³²⁹ Kaçınılmaz olarak iki Selçuk aile üyesinin ordusu karşı karşıya geldi. Hemedan’da 1073’de yapılan savaşı Melikşah kazandı ve amcasını yay kirişi ile boğdurarak öldürdü. İsyanda O’na katılan oğullarının da gözlerine mil çekildi ki bir daha saltanat davasında bulunmasınlar. Anlaşılan o ki Melikşah amcası ve amcaoğulları için böyle bir son istemiyordu fakat Nizamülmülk’ün kendisini teşviki ile bunları yaptı. Zira Kavurd Bey’in ordu içerisinde birçok destekçisi bulunmaktaydı.³³⁰ Bu örnek de bize göstermektedir ki selef hükümdara yakınlık bir artı olsa dahi saltanat mücadelesinde asıl sonucu belirleyen ordu idi. Ayrıca burada ilk defa yapılan bir uygulama ile karşı karşıyayız. Bu da Selçuklu ailesinden bazı fertlerin saltanat mücadelesine girişmelerinin engellenmesi için vücut bütünlüklerinin bozulması uygulamasıdır ki Kavurd’un çocuklarının gözlerine mil çektirilerek uygulanmıştır.

Sultan Melikşah veziri Nizâmülmülk ile birlikte başarılı bir idare sergiledi ve bu dönem Selçuklular’ın zirve dönemi oldu. Tirmiz, Semerkand ve Yemen bu devirde Büyük Selçuklular’ın eline geçti. Selçuklu ailesinin fertleri giriştikleri fetihlerle Akdeniz sınırlarına dayandılar.³³¹ Fakat Osman Turan’ın da bu dönemi tasvir etmek için belirttiği üzere her kemâlin bir zevâli olduğu gibi Melikşah ve Nizâmülmülk ilişkisini de zevâle götüren hadiseler oldu ve bu hadiseler doğrudan saltanat ve verâsete etki eden hadiselerdi.

Melikşah ve veziri Nizâmülmülk’ün ilk mühim anlaşmazlığı ordudan ihraç edilmesi söz konusu 7000 nefer üzerine idi. Nizamülmülk buna karşı çıkıyordu Melikşah ise bu askerlerin ordudan atılmasını istiyordu. Nizamülmülk’ün gerekçesi şöyle idi: Bu askerlerin askerlik dışında bir meslekleri yoktu ve bunlar ordudan atılacak olurlarsa içlerinden birini sultan ilan edip isyan etmeleri işten bile değildi. O vakit bu isyanı bastırmak için gerekli para

³²⁹ El-Hüseyinî, *age*, s. 39.

³³⁰ S. İbnu'l-Cevzî, *age*, ss. 188-192.

³³¹ Turan, *age*, s. 152-168.

bunlara Şu an için verilen maaŐları kat be kat aÇacaktı. Buna rağmen Melikşah vezirini dinlemedi ve onları ihraç etti. Akabinde bu askerler Nizamülmülek'ün tahminine benzer bir davranış sergiledirler. Bunlar soluğu Melikşah'ın kardeşi TekiŐ'in yanında aldılar ve O'nun isyanına sebep oldular (1081). Melikşah kardeşini Tirmiz'de kuşattı ve isyanına son verdi.³³² Bu olay saltanatın askerlerin menfaatine ne kadar bağlı olduğunu göstermesi açısından mühimdir.

Bu arada hazin bir Şekilde sonuçlanan bir veliaht tayini gerçekleşti. Melikşah 10 yaşında olan oğlu Ebu Őücâ Ahmed'i kendisinin veliahdı olarak tayin edip O'na birçok unvanlar verdi. Hatta Halifeye haber gönderilerek Ahmed adına hutbe dahi okutuldu. Fakat bir sene sonra Ahmed Merv'de öldü.³³³ Böylece veliahtlık meselesinde bir boşluk doğdu ve bu durum üstü kapalı bir mücadele alanı doğurdu.

Melikşah ve Nizâmülmülek'ün son anlaşmazlıkları çok daha sert oldu ve ikisinin de sonu oldu denilebilir. Bu anlaşmazlığı körükleyen Melikşah'ın karısı Terken Hatun idi. Terken Hatun zamanla devlet içinde güçlenmiş kudretli bir hatun idi. kendi divanı ve emrinde 12000 kişilik bir süvari kuvveti vardı. Ayrıca Tâcülmülek Ebu'l-Ganâim adında bir veziri vardı. Kızı Mahmelek'in Halife ile evli olması ve Halifeden Cafer isminde bir oğlu olması da Terken Hatun'un elini güçlendiren etkenlerdi.³³⁴

Terken Hatun Melikşah ile halvette iken devamlı bir surette Nizamülmülek'ün ũlke içinde ne kadar güçlendiğinden, on iki oğluna ve akrabalarına verdiği makamlardan ve servetlerden bahsederek O'nun aleyhinde Sultani etkilemeye çalıŐıyordu. Bundan maksadı Nizâmülmülek'ün yerine kendi veziri Tacülmülek'ü geçirmektir. Zira Nizamülmülek Melikşah'ın

³³² Esir, **age**, s. 323.

³³³ İbnü'l-Esir, **age**, s. 452-456; S. İbnu'l-Cevzî, **age**, s. 280.

³³⁴ Turan, **age**, s. 186-187; Adalıoğlu, **age**, s. 73; Özgüdenli, **age**.

diğer bir karısından olma Berkyaruk'un veliahtlığı savunurken Terken Hatun kendi oğlu Mahmud'un veliaht ilan edilmesini istiyordu.³³⁵

Bazı olayların da etkisi ile Melikşah artık Nizamülmülk'e iyice dış bilemeye başlamıştı. Bunun sonucu olarak O'na bir mektup gönderdi ve kaynaklardan öğrendiğimiz kadarı ile şu meyanda ifadelerde bulundu:

'Eğer sen benim mülkümde ortağım isen bu gevşekliğin ve ihmalkârlığın nedendir? Yok değilsen memleketimi kendi oğulların ve akrabaların arasında taksim etmeye ne hakkın var? Ayrıca bunlar benim adamlarımı aşağılayıp halkıma da zulmetmekteler. Böyle giderse senin divit ve sarığını elinden alıp mülkümü senin tahakkümünden kurtaracağım!³³⁶

Nizâmülmülk'ün bu mektuba cevabı hiç de Sultan'ın içine sindirebileceği cinsten değildi. Bazı Nizâmülmülk muhalifleri tarafından abartıldığına dair kayıtların da olduğunu düşünürsek en mutedil kayıt olan Reşidüddin bu mektubu şöyle rivayet eder:

'Kaza ve kaderin vekilleri olan benim divit ve sarığım, Sultanın tac ve sarığıyla birbirine bağlıdır. Bu dört farklı nesne arasında mutlak bir bağ olup onun istikâmeti bunun selâmetine; onun bekâsı bunun nizamına bağlıdır.'³³⁷

Sultan ve veziri arasındaki bu restleşmeler ikisinin de aleyhine idi. bu olaylardan bir süre sonra Nizamülmülk Batınî bir suikastçi tarafından öldürüldü. Bunun üzerine Terken Hatun'un önündeki en büyük engel ortadan kalkmış oldu ve Sultan O'nun veziri Tacülmülk'ü kendine vezir yaptı. Bunun sonucunda Selçuklu Devleti'nde büyük bir tasfiye hareketi başladı. Önde gelen devlet erkânı Terken Hatun'un hırsları doğrultusunda değiştirilirken oğlu Mahmud da veliaht ilan edildi. Nizamülmülk'ün ölümünden henüz bir ay geçmemişken

³³⁵ Fazlullah, *age*, s. 133; Mirhand, *age*, s. 126-127.

³³⁶ Esir, *age*, s. 478-479; Fazlullah, *age*, s. 134; Mirhand, *age*, s. 127.

³³⁷ Fazlullah, *age*, s. 127.

Melikşah da zehirlenerek öldürüldü. Böylece devlet bunca hazin olaya bir mateme dahi zaman bırakmadan bir buhrana sürüklendi.³³⁸

Melikşah döneminde yaşanan tecrübeyi değerlendirecek olursak burada yeniden vezirin ve hatunun vâris tayinindeki gücünü görebiliriz. Burada ilk verâset olayında yaşananların nerede ise bir tekrarı yaşanmış sadece Nizâmülmülk rol değiştirmiştir. O zaman da Kündürî Alp Arslan'ın değil Süleyman'ın tahta oturmasını istiyordu ve Süleyman'ın annesi ile birlikte bu işi bir oldubittiye getirmişti. O dönem Tuğrul Bey yaşlı olması hasebiyle de belli ki bu iki kişinin etkisinde kalarak Süleyman'ı veliaht tayin etmişti. Burada da Nizamülmülk ile Terken Hatun ve Tacülmülk arasında bir mücadele olmuş ve nihayetinde mücadeleyi Terken Hatun kazanarak Tacülmülk'ü vezir yaptırmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak da gözde olan Berkyaruk değil Terken Hatun'un oğlu, Tacülmülk'ün desteklediği Mahmud veliaht tayin edilmiştir. Hülâsa bu karışıklık anında doğal olarak ordunun bir etkisi olmamış mesele en üst seviyedeki devlet adamları ve Terken Hatun etkisi ile halledilmiştir. Fakat tabii ki uzun vadede buna itirazlar yükselecektir ve tahta oturacak kişiyi güç belirleyecektir.

Melikşah öldüğü vakit arkasında dört tane oğul bırakmıştı: Berkyaruk, Mahmud, Mehmed ve Sancar. Yukarıdaki gelişmelerden de izlenebileceği üzere verâset meselesinde adı geçen o zaman için sadece Berkyaruk ve Mahmud idi. İlk önce Terken Hatun Melikşah'ın ölümünü gizledi ve 20.000.000 altın dinar dağıtarak ordunun ve devlet adamlarının biatını adeta satın aldı. Berkyaruk'un dersdest edilmesi için de İsfahan adamlarını gönderdi. Fakat burada bulunan Nizâmülmülk destekçileri Sultanın ölüm haberini duyunca silahlanıp Berkyaruk'u kurtardılar ve başlarına geçirdiler. İsfahan'da O'nun adına hutbe okuttular. Terken Hatun ise oğlu Mahmud henüz sadece 4 yaşında olduğu için Halifeye verdiği birçok taviz sonucu ancak oğlu namına hutbe okutturabilmişti. Dönemin meşhur âlimi Gazalî

³³⁸ Özgüdenli, *age*, s. 188-192; Turan, *age*, s. 172-173.

Mahmud çok küçük olduğu için nâmına hutbe okutulamayacağına dair fetva vermişti. Sonuç olarak Terken Hatun'un oğlu Mahmud'un tahtı sallanmaya başlamıştı.

Esasen olay maktul Nizâmülmülk'ün taraftarları ile yeni vezir Tacülmülk'ün bir mücadelesi halini almıştı. Bütün Nizâmülmülk taraftarları Berkyaruk'un safına katılıyorlardı. Rey'e geldiğinde de bu devam etti. 1093'te Berucird civarında yapılan savaşta Terken Hatun'un Melikşah'tan kalma hazineyi boşaltarak bağlılıklarını sağladığı birçok asker Berkyaruk tarafına geçti ve böylece Terken Hatun ve Tacülmülk bozguna uğradı. Tacülmülk Nizâmülmülk'ün köleleri tarafından öldürüldü. Terken Hatun Mahmud'u da alarak İsfahan'a gitti ve Berkyaruk Onları takip ederek İsfahan'ı kuşattı. Bu kuşatmayı 500.000 altın karşılığında kaldırdı. Fakat Terken Hatun bu sefer de Berkyaruk'un dayısı İsmail ile bağlantıya geçti ve eğer Berkyaruk'u öldürürse O'nun sultanlığını kabul edeceğini bildirdi. Bunun üzerine büyük bir ordu ile harekete geçen İsmail Berkyaruk tarafından mağlup edilip öldürüldü. Terken Hatun kısa bir süre sonra oğlu da kendisinden sonra çiçek hastalığından öldü.³³⁹

Bu mücadele devam ederken Berkyaruk için daha büyük bir tehlike ilerliyordu. Suriye'ye hâkim olan amcası Tutuş zaten istiklâl talepleri olan bir aile ferdiydi. Bunun bir gereği olarak Bağdat'a Halifenin yanına itaat arzutmeye giderken Melikşah'ın öldüğü haberini aldı ve bir ordu toplamak için Şam'a hareket etti. bu sefer maksadı istiklâl değil, tahtı ele geçirmektir. Yağısıyan, Bozan ve Aksungur gibi o bölgenin önemli şehirlerinin valileri de O'nun yanında saf tuttular. İlk olarak Rahbe şehrini ele geçirdi ve kendi adına hutbe okuttu. Daha sonra Nusaybin, Musul, Diyarbekir ve Azerbeycan bölgelerini ele geçirdi. Bu sırada Berkyaruk da ordusu ile karşısına dikildi. Bunun üzerine Aksungur ve Bozan Berkyaruk'un safına katıldılar. Bunun üzerine Tutuş ordusunu güçlendirmek için Suriye'ye döndü. Böylece

³³⁹ El-Hüseynî, *age*, s. 52; İbnü'l-Esir, *age*, s. 484-485; Fazlullah, *age*, s. 139; Mirhand, *age*, s. 151-157; Turan, *age*, s. 177; A. Özeydin, *Sultan Berkyaruk Dönemi Selçuklu Tarihi*, İstanbul, s. 19-20, 2001.

Berkyaruk'un sultanlığı Halife tarafından da kabul edildi ve 30 Ocak 1094 günü Bağdat'ta adına hutbe okutuldu.³⁴⁰

Fakat Tutuş çok daha büyük bir ordu ile geri döndü. Aksungur ve Bozan öldürüldü, Kürboğa ise esir alındı ve bu komutanların şehirleri ele geçirildi. Tutuş daha da ilerledi ve elli bin kişilik ordusu ile Berkyaruk'un bin kişilik ordusunu ezdikten sonra Hemedan'a gitti ve ayrıca Bağdat'ta hutbe artık O'nun adına okundu. Mağlup olan Berkyaruk İsfahan'a gitti. Bu sırada Terken Hatun ölmüştü. İsfahan'da O'nu kardeşi Mahmud karşıladı fakat şehre girince yakalanıp hapse atıldı. Hatta Mahmud'un destekçileri tarafından gözlerine mil çekilmek istendi. Bu sırada Mahmud çiçek hastalığına yakalandı ve Tabip İbnü'l-Tilmiz Berkyaruk'un gözlerine mil çekilmemesini zira Mahmud ölürse Tutuş'a karşı O'nun etrafında toplanılabileceğini yok eğer ölmezse o zaman Berkyaruk istenilenin yapılabileceğini söyledi. Böylece bundan vazgeçildi ve zaten bir süre sonra Mahmud öldü. Dahası Nizâmülmülk'ün oğlu Müeyyidülmülk Iraklı ve Horasanlı emirlere mektuplar yazarak Onların Berkyaruk'un yanında saf tutmalarını sağladı.³⁴¹ Böylece talih Berkyaruk'a gülmüş, hem gözlerini kurtarmış hem de yeni destekçiler kazanmıştı.

Bir ara Berkyaruk da çiçek hastalığına tutuldu. Bu sırada Tutuş Berkyaruk'un çevresindeki emirlere kendi safına geçmeleri için haber göndermişti. Onlar da Berkyaruk'un durumu belli oluncaya kadar O'nu oyaladılar. O iyileşince de Berkyaruk'tan tarafa olduklarını kesin bir dille ifade ettiler. Böylece Berkyaruk ve emirleri İsfahan'dan yola çıktılar ve yol boyunca bu orduya katılımlar oldu. Öyle İsfahan'dan çıktıklarında sayıları çok az olmasına rağmen Tutuş'un ordusu ile karşılaştıkları Rey yakınlarına geldiklerinde sayıları 30.000'i bulmuştu. Savaş esnasında Tutuş'un ordusundan da karşıya katılanlar oldu. Bunun sonucunda

³⁴⁰ İbnü'l-Esir, *age*, s. 487-492.

³⁴¹ İbnü'l-Esir, *age*, s. 495-496; Râvendî, *age*, s. 139.

Tutuş mağlup edildi ve öldürüldü. Diğer bir taht namzedi Berkyaruk'un amcası Arslan Argun idi. Horasan'ı ele geçirmişti fakat bir kölesi tarafından öldürüldü.³⁴²

Berkyaruk'un en güçlü rakibi olan Tutuş'un mağlubiyeti ve bu mağlubiyetin sebepleri M. Altay Köymen'in dikkatini çekmiştir ve o bu mağlubiyeti dört sebebe dayandırmıştır.

1. Saltanat mücadelesinde başrol ordunudur. Ordudaki komutanların madden tatmin edilmeleri önemlidir. Fakat Suriye'den gelip İsfahan'da yerleşecek olan Tutuş'un maiyetindeki komutanlar elbetteki buradaki komutanların ikinci sıraya düşmesine sebep olacaktır.
2. Berkyaruk cephesinde komutanların fikirleri de ön planda iken Tutuş sert mizacı ile mutlak bir idare sergilemektedir.
3. Tutuş'un sanki yeni bir ülke fetheder gibi halkın mallarını yağmalaması halkı Berkyaruk'a meylettirmiştir.
4. Nizâmülmülk'ün oğulları dolayısı ile taraftarları Berkyaruk'un tarafını tutmuştur.³⁴³

Dikkat edilirse Köymen de daha önce çıkarttığımız bir sonucu burada tekrar etmiş ve tahta geçişteki en önemli unsur olarak komutanların ve ordunun desteği ve onların madden de tatmin edilmesini zikretmiştir.

Berkyaruk'un mücadelesi burada da bitmedi. Sırada vezirlikten atılan Müeyyedülmülk'ün teşviki ile isyan eden Muhammed Tapar vardı. Berkyaruk O'nu Gence Meliki olarak tayin etmişti. Vezir Mecdülmülk'ü İsmailî faaliyetlerin müsebbibi olarak gören bir grup asker ve vaktiyle Terken Hatun'un safında bulunan emirlerin de desteği ile Mehmed Tapar Azerbeycan'ı ele geçirdi. O'na karşı ordusunun başında harekete geçen Berkyaruk yolda ordusunun muhalefeti ile karşılaştı. Kendi çadırında saklamasına rağmen Mecdülmülk

³⁴² El-Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Terc. K. Burslan, Ankara: TTK, s. 84, 2016; El-Hüseynî, *age*, s. 53; İbnü'l-Esir, *age*; Fazlullah, *age*, s. 142; Özeydin, *age*, s. 42-46.

³⁴³ Köymen, 1963, s. 76-77.

muhalifler tarafından parçalanınca Berkyaruk orduyu orada bırakıp 200 adamıyla Rey'e gitti. Terken Hatun'un taraftarlarının bulunduğu İsfahan şehrine de kabul edilmeyince Huzistan'a kadar çekildi. Diğer tarafta ise bütün muhalifler Muhammed Tapar'ın ordusuna katılmıştı. Muhammed Tapar öylesine güçlenmişti ki Bağdat'ta Berkyaruk adına okunan hutbeyi bile kendi adına döndürmüştü. Fakat Huzistan'da destek bulan Berkyaruk güçlenince hutbeyi yeniden kendi adına okutturmayı başardı. 15 Mayıs 1100 tarihinde yapılan savaşta Muhammed Tapar galip geldi ve hutbe yine O'nun adına okunmaya başlandı. Fakat Huzistan'a dönüp yeni bir ordu toparlayan Berkyaruk bir sene sonra aynı bölgede Muhammed Tapar'ı yenmeyi başardı.³⁴⁴

Bu zaferden sonra Berkyaruk Bağdat'a Halifenin yanına geldi ve kendi adına hutbe okutturdu. Fakat canı sıkındı. Çünkü hem parası azalmıştı hem de askerler arasında Muhammed Tapar'a bir meyil seziyordu. Tapar Rey' çekildi ve kardeşi Horasan emiri Sancar da O'na katıldı. Böylece iki kardeş diğer kardeşleri Berkyaruk'a karşı Bağdat'a doğru harekete geçtiler fakat yapılan savaşta yenildiler. Muhammed Tapar Hoy'a kadar geri çekildi. Fakat Halifenin de araya girmesi ile bir barış sağlandı. Buna göre Berkyaruk Sultan olarak kalacak ve Muhammed Tapar Gence Melik'i olacaktı. Fakat Tapar sultanlar gibi beş nevbet çaldırarak bu anlaşmayı bozmuş oldu. Bundan sonra Berkyaruk harekete geçti ve yapılan iki savaşta da kardeşini yenilgiye uğrattı. Onca yenilgiye rağmen Muhammed Tapar taht sevdasından vazgeçmeyince Berkyaruk ülkesinin ve devletinin daha fazla hırpalanmasına dayanamadı ve O'na devletin iki parçaya ayrılmasına dayalı bir barış önerdi. Buna göre Azerbeycan ve Doğu Anadolu topraklarında hutbe Tapar adına Bağdat'ta ise Berkyaruk adına okutulacaktı. Berkyaruk öldüğünde ise Muhammed Tapar ülkenin bütün halinde sultanı olacaktı.³⁴⁵

³⁴⁴ Fazlullah, *age*, s. 159-164; Özgüdenli, *age*, s. 212-215; Râvendî, *age*, s. 142.

³⁴⁵ Adaloğlu, *age*, s. 88-96; Kesîr, *age*, s. 171-172; Mirhand, *age*, s. 163-167; Özgüdenli, *age*, s. 215-216; Sevim, *age*, s. 33.

Vakıa, Büyük Selçuklu Devleti'ndeki bu iki parçalılık çok uzun sürmedi. Anlaşmadan kısa bir süre sonra 1104'te Sultan Berkyaruk oğlu Melikşah'ı vârisi Emir Ayaz'ı da atabey olarak ilan etti ve öldü. Henüz sadece 25 yaşında idi. çocuk yaştaki Melikşah'ın Muhammed Tapar'ın karşısında tutunması mümkün değildi. Sonuçta bir anlaşma yapılmasına rağmen Atabey Ayaz öldürüldü ve Melikşah'ın da gözlerine mil çekildi. Böylece Muhammed Tapar rakipsiz bir şekilde tahta oturdu, 1105.³⁴⁶

Burada dikkati çeken nokta Berkyaruk'un Tapar ile olan anlaşmasına rağmen oğlunu kendine veliaht tayin etmesidir. Şu açıktır ki yıllara baliğ taht mücadelesi tecrübesi ve ordu desteğine sahip olan Muhammed Tapar'ın karşısında Melikşah'ın durabilmesi mümkün değildi. Burada yine sonucu anlaşmalar veya veliaht tayini değil güç belirledi.

Muhammed Tapar uzun bir süreç içerisinde bütün ciddi rakipleri ortadan kalkıp tahta oturduktan sonra kendisine karşı ciddi bir meydan okuma olmadı. Ancak kısa süreli ve cılız bir meydan okuma tabii ki yine Selçuklu ailesinden geldi. Bu meydan okumayı yapan Alp Arslan'ın torunlarından olan ve İsfahan'da unutulmuş bir şekilde yaşayan Mengüpars idi. Mengüpars'ın kıssası Selçuklular'da taht verâsetinin kırılmasına ve iddia sahibi olmanın kolaylığına güzel bir örnektir.

Mengüpars, Muhammed Tapar'ın Selçuklu tahtına oturduktan sonra İsfahan'a gelip halkın sorunları çözmek için tedbirler alana kadar Selçuklu ailesinin kendi halinde yaşayan bir ferdi idi. İsfahan'da herkesin sorunları çözülmüş gibi görünüyordu fakat kendisi parasızdı. Bu durum kendisine ağır geldi ve sultanlık iddiasında bulunmaya karar verdi. Bu sebeple İsfahan'dan ayrılıp Nihâvend'e gitti ve orada yeni düzenden payını alamamış bir grup asker buldu. Bu askerlerin desteğini alan Mengübars silah zoru ile Nihavend'i ele geçirdi ve kendi adına hutbe okuttu. Selçuklu emirleri Porsukoğullarına da haber gönderip kendisine katılmalarını istedi. Muhtemelen bunu bir şekilde haber alan Muhammed Tapar

³⁴⁶ Ahmed, *age*, s. 436; El-Bundârî, *age*, s. 89-90; Fazlullah, *age*, s. 151; Mirhand, *age*, s. 166.

Porsukoğullarının kardeşi Zengi'yi bir teminat olarak hapsetti. Bunun üzerine Porsukoğulları Mengübars'ı destekliyormuş gibi yapıp kendi topraklarına yakın bir yere geldiğinde O'nu derdest edip Muhammed Tapar'a götürdüler. Bu isyan da böylece bitmiş oldu.³⁴⁷

Bu basit örnekten bir daha anlaşılabilir ki Selçuklularda Türk geleneğinin doğal bir devamı olarak kesin bir verâset sistemi yoktu. Aile fertlerinden her biri tahta oturup ülkeyi yönetme hakkına sahip olduğu için her hangi bir sebepten dolayı mutsuz olan önemsiz bir aile ferdi her hangi bir sebepten dolayı mutsuz olan önemsiz askerler bulup isyan çıkartabiliyordu. Belli ki bu isyancı aile fertleri ile destekçileri arasında bağı kuran şey ise menfaattir. Bu aile fertleri isyanlarında başarılı olup başa geçerlerse onların destekçileri de doğal olarak devletin en üst kademelerine çıkacaklardı. Tabii ki bu süreç içerisinde yaptıkları yağmalar da cabası olacaktır.

İslam Dünyasında Batınîlere ve Haçlılara karşı düzenlediği seferlerle tanınıp sevilen Sultan Muhammed Tapar 1118 senesinde vefat etti. Ölmeden önce hâcibi ve hasta yatağında kendisi ile görüşen tek kişi olan Ali'nin kandırmacası ile karısı Gevher Hatun'u da boğdurdu. Karı-koca aynı saatte dâr-ı bekâya irtihal ettiler. Geride Mahmud, Mesud, Tuğrul, Süleyman ve Selçuk isimlerinde beş oğul bıraktı. Mahmud zaten veliaht olarak ilan edilmişti ve babasının ölümünden sonra veya hemen önce önde gelen devlet adamlarının biâtleri ile tahta geçirildi.³⁴⁸

Diğer kardeşlere de gelenek olduğu üzere iktâlar verilmişti. Melik Mesud'a Musul iktâ olarak verilip Ay-Aba Atabey'i olarak gönderildi. Melik Tuğrul'a 1111 yılında Sâve, Âve ve Zencân ikta olarak verilip Emir Gündoğdu da atabey olarak atanmıştı. Melik Selçuk'a da Fars

³⁴⁷ A. Özaydın, *Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi.*, Ankara, s. 44-45, 1990; A. Öngül, *Selçuklular Tarihi I*, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, s. 198, 2014; İbnü'l-Esir, *Cilt IX*, s. 88.

³⁴⁸ U. Mateos, *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi*, Terc. H. D. Andreasyan, Ankara: TTK, s. 113-114, 1969; El-Bundarfî, *age*.

bölgesi verilmişti. O'nun da yanında Hatirî ve Emir Karaca Sakî vardı.³⁴⁹ Hülâsa, devlet oğullardan biri başta ve Sultan olmak üzere paylaştırılmıştı.

Âdet olduğu üzere Mahmud'un saltanatının başlangıcı da kardeşlerinin isyanına şahit oldu. Fakat kaynaklardan anlaşıldığı kadarı ile Sultan Mahmud'un kardeşlerinin isyan etmesi ve nihayetinde de amcası Sencer'in tahtı ele geçirmesi ile bitecek olaylar zincirinin müsebbibi, Hâcib Ali Bar ve Ebu'l-Kâsım Dergüzî gibi devlet adamlarının ergenlik çağındaki (14 yaşında idi) Mahmud'u etki altına alıp devlet ve halkın imkânlarını kendi menfaatleri için sömürmeleri idi. Bundâri bu adamların yaptıklarını 'on mefsede' olarak kitabında ayrıntılı şekilde anlatmıştır.³⁵⁰ Bu isyanların çıkışında merkezdeki iktidar boşluğunu gören atabeylerin melikleri isyana teşvik etmesinin de büyük rolü vardı.

Bu sırada Horasan bölgesinin hâkimi olan, mezkûr meliklerin ve yeni sultanın amcası Melik Sencer yeğeni Mahmud'un vaziyete hâkim olamadığını görünce 14 Haziran 1118'de sultanlığını ilan ederek harekete geçti. Dahası Halifeden de sultanlığının tasdik edilmesini isteyince Halife de O'na saltanat hilati ve menşur (berat) gönderdi.³⁵¹

Sultanlığını ilan etmek ve Halifeden menşur almak bir başlangıç olsa da asıl karar savaş meydanında verilecekti. Bu sebepten Sencer'in ordusu ile Mahmud'un ordusu 11 Ağustos 1119 tarihinde Sâve'de karşılaştılar. Başlarda bozguna uğrayan Sencer daha sonra ordusundaki filler sayesinde zaferin sahibi oldu. Bu zaferin akabinde Bağdat'ta adına hutbe okundu.³⁵² Böylece sultanlığı tam olarak tasdik edilmiş oldu.

Mağlubiyetten sonra Mahmud İsfahan'a sığındı. Mahmud'un babaannesi aynı zamanda Sencer'in de annesi idi. Annesi Sencer'e Mahmud'u affetmesini ve diğer fethettiği bölgelerde olduğu gibi O'na da topraklarını geri vermesini tavsiye etti. Hem annesinin

³⁴⁹ El-Bundârî, **age**, s. 118; İbnü'l-Esir, **age**, s. 175,181.

³⁵⁰ El-Bundârî, **age**, ss. 115-118.

³⁵¹ Adaloğlu, **age**, 105; Öngül, **age**, s. 234.

³⁵² İbnü'l-Esir, **age**, s. 182-184.

tavsiyesi hem de Mahmud'un aynı zamanda damadı³⁵³ olmasının da etkisi ile Sencer Mahmud'a bir barış teklifi sundu. Mahmud da Sencer ile görüşmeye geldiğinde son derece saygılı davrandı. Bu barış antlaşmasına göre Mahmud Sencer'in veliahtı olacak³⁵⁴ ve hutbelerde adı Sencer'den sonra okunacaktı. Sencer'in unvanı Sultanu'l-Azam, Mahmud'un unvanı ise Sultanu'l-Muazzam olacaktı. Rey dâhil doğu toprakları Merv merkez olmak üzere Sencer tarafından batı toprakları ise yeğeni Mahmud tarafından yönetilecekti.³⁵⁵ Sencer diğer yeğenlerine de bazı iktâlar verdi.

Böylece Türk Devletleri'nde sıkça görülen başta bir sultanın olmasına karşın iki parçalı bir düzen kuruldu ve devlet doğu ve batı iki ana kanada ayrıldı. Tabii ki buradaki ikiye asla iki ayrı bölgeye hâkim iki ayrı devlet ve sultan şeklinde değildir. Bazı tarihçiler burada yeni bir devlet olarak Irak Selçuklularının kurulduğunu düşünse de gerek unvanlardan ve hutbedeki isim hiyerarşisinden gerekse müteakip gelişmelerden burada Sencer'in baş olup devletin doğu idaresini kardeşine verdiği bir sistem anlaşılmalıdır. Burada Osman Turan'ın yerinde tespiti ile Sencer Mahmud'u kendisine tabi bir Sultan yapmış ve sultanlık iki dereceye ayrılmıştır.³⁵⁶

Sencer yeğeni Mahmud'u Irak'ın sultanı ve Selçuklu İmparatorluğu'nun veliahtı olarak Irak'ta bırakıp Horasan'a döndü ve bir süre batıdaki işlerle hiç ilgilenmedi. Ta ki Mahmud'un kardeşi Mesud isyan edip yenilmesine ve bunun devamında gelişen olaylarda Halifenin bir ordu kurmaya başlayarak güçlenmesine kadar. Bu durum Selçuklular ve Halife arasındaki anlaşmaya tersti çünkü Bağdat'ın güvenliği Selçuklular tarafından sağlanmaktaydı. Bunun üzerine Sencer'in emri sonucu Mahmud ordusu ile yola çıktı ve Halifenin ordusunu

³⁵³ Bunu İbnü'l-Esir'i esas alarak söylüyorum fakat Ravendî'de geçtiği üzere Mahmud bu olaylardan sonra Sencer'in damadı olmuş olabilir (Râvendî, 1999, s. 198).

³⁵⁴ Sultan Sencer'in bir oğlu yoktu.

³⁵⁵ M. A. Köymen, "Mesukata Göre Büyük Selçuklu Devleti Hükümdarı Mahmud'un Vassallık Problemleri," *Altmışıncı Doğum Yıldönümü Münasebetiyle Zeki Velidi Toğan Armağan*, İstanbul, s. 131-136, 1955; El-Bundârî, *age*, s. 120-123; El-Hüseyinî, *age*, s. 61-63; İbnü'l-Esir, *age*, s. 184-185; Öngül, *age*, s. 236.

³⁵⁶ Turan, *age*, s. 186.

bozguna uğrattı. Fakat diğer kardeş Melik Tuğrul da kendisine karşı isyan edince Halife ile anlaşmak zorunda kaldı. Bu isyanlarda Dübeyş isimli Hille Arap Emiri kışkırtıcı bir rol oynuyordu. Bu sefer bu ittifak karşısında zayıf kalan Tuğrul soluğu Sencer'in yanında aldı ve kardeşi Mahmud'un Halife ile yaptığı ittifakı O'na şikâyet ettiler ve O'nu Mahmud'a karşı kışkırttılar. Bunun üzerine Sencer Irak'a bir sefer düzenledi. Rey'e gelince de Mahmud'a gelip itaat arzemesi için haber gönderdi. Mahmud hemen gelip Sencer'e itaatini sundu ve bir süre yanında kaldı.³⁵⁷

Bu hadiselerden üç sene sonra, 1131'de Mahmud Hemedân'da öldü. Kendisi Irak Selçuklularının sultanı ama aynı zamanda Büyük Selçuk Devleti'nin de veliahtıydı. Belki de beklenmedik bir ölüm olduğundan kendisine bir veliaht tayin ettiğine dair bir kayıt bilmiyoruz. Fakat o ölünce vezir Ebu'l-Kâsım ve Atabeyi Aksungur O'nun oğlu Davud'u tahta çıkardılar.³⁵⁸

Fakat Davud'un amcası Mesud'un da o tahtta gözü vardı ve bir an evvel harekete geçip Tebriz'i ele geçirdi. Burada aralarında çatışmalar cereyan etmesine rağmen sonunda bir anlaşmaya vardılar. Fakat bu sefer de ikisi de Bağdat'a kendi isimlerine hutbe okutulmasını istemek için elçi göndermişlerdi. Halife kimin adına hutbe okutulacağına dair kararın ancak Sultan Sencer tarafından verilebileceğini söyledi. Tam bu esnada taht oyunlarına nicedir köşesinde bekleyen bir oyuncu daha dâhil oldu. Melik Selçukşah atabeyi Karaca'nın teşviki ile ordusunu alıp Bağdat'a yürüdü. Melik Mesud ve Melik Selçuk arasında bir süre devam eden çatışmalar oldu. Nihayetinde Devletin batısındaki işleri düzenlemek için Sencer'in ordusunu toplayıp sefere çıktığı ve Bağdat'a doğru gelmekte olduğu duyulunca bu gruplar aralarında çatışmayı bırakıp bir anlaşmaya vardılar. Bu anlaşmaya göre Melik Mesud Irak

³⁵⁷ E. N. Necef, *Selçuklu Devletleri Ve Atabeyleri Tarihi*, Azerbeycan: Qanun, s. 207-208, 2010; 1128 İbnü'l-Esir, *age*; Özgüdenli, *age*, s. 238-239.

³⁵⁸ İbnü'l-Esir, *age*, s. 259; Râvendî, *age*, s. 196.

Selçuklularının tahtına oturacak, Melik Selçuk veliaht olacak, Halife'de Bağdat'ın yönetimi için bir vekilini atayabilecekti.³⁵⁹

Nihayetinde Dînever hududunda müttefik orduları ile Sencer'in ordusu karşılaştı. Çok kanlı bir savaş oldu. Toplamda 40.000 kişinin öldüğü rivayet edilir. Müttefiklerin ordusu yenilgiye uğradı. Sultan Sencer Atabey Karaca'yı idam ettirdi fakat yeğeni Mesud'u affedip O'nu yine Gence'ye gönderdi. Bu savaş boyunca yanında olan Melik Tuğrul'u da Irak tahtına oturttu ve bütün ülkede O'nun adına hutbeler okundu.³⁶⁰

Fakat Irak Selçuklularındaki taht kavgaları bununla da bitmedi. Tuğrul'a ilk meydan okuyan yeğeni Davud oldu fakat yenildi. Atabeyi Aksungur'u da alarak Bağdat'a gitti. Sencer tarafından affedilen Melik Mesud bunu bir fırsat olarak gördü ve O da Bağdat'a geldi. Böylece Melik Mesud, Davud ve Halife arasında yeni bir ittifak kuruldu. Sultan Tuğrul 1132'de bu ittifak ile yaptığı savaşı kaybetti ve Rey'e çekildi. Mesud da Irak'ın merkezi Hemedan'ı ele geçirdi. 1134 yılındaki savaşta ise bu sefer yenilgi sırası Mesud'ta idi. bazı emirlerin Tuğrul'un tarafına geçmesi sonucu yenildi ve Bağdat'a kaçtı. Tuğrul tahtına kavuşmasına rağmen bir süre sonra öldü. Bu zamansız ölümün ardından elini hızlı tutan Melik Mesud süratle Hemedan'a gelerek tahta oturdu. Sultan Sencer bu mücadeleden öyle yorulmuştu ki mevcut duruma itiraz etmedi. Dahası Mesud'a bazı emirler gönderdi fakat Mesud O'na bağlı olmadığını göstermek için bu emirleri yerine getirmede.³⁶¹

Irak Selçukluları artık kendine has bir devletti. Uzun yıllar süren taht mücadeleleri bu devletin Büyük Selçuklulardan ayrı olarak şekillenmesini sağlamıştı. Ali Öngül'ün Irak Selçuklularındaki taht mücadelelerini özetlemek için kullandığı ifadeler esasen Selçukluların

³⁵⁹ İbnü'l-Esir, *age*, s. 262-263; İbnü'l-Kesîr, *age*, s. 292.

³⁶⁰ El-Bundârî, *age*, s. 148; El-Hüseynî, *age*, s. 70-71; İbnü'l-Esir, *age*, s. 263-264; Fazlullah, *age*, s. 195; İbnü'l-Kesîr, *age*, s. 292.

³⁶¹ El-Bundârî, *age*, s. 158-160; El-Hüseynî, *age*, s. 71; İbnü'l-Esir, *age*, s. 269; Öngül, *age*, s. 244.

taht verâset meselesini de özetler mahiyettedir: ‘İstekler hep aynı idi. Selçuklu melikleri Irak tahtını ele geçirmek, emirler ise zayıf bir sultana hükmetmek istiyordu.’³⁶²

Büyük Selçuklu Devleti ise yavaş yavaş sonuna doğru ilerlemekte idi. kaderin garip bir cilvesi olarak Türkistan’dan gelen göçler Selçukluları besleyerek Gazneli Devleti’ni yenip kendi devletlerini kurmalarını sağlamıştı. Bundan yüz yıl sonraki aynı cinsten göçler bu sefer Büyük Selçuklunun ve Sultan Sencer’in sonunu getirecekti.

İlk göç darbesi Çin’den gelip Türkistan’da bir devlet kuran Karahitaylar tarafından vuruldu. İlk olarak Selçuklu Devleti’nin tâbisi Karahanlılar’ı yenilgiye uğratan Karahitaylar bu savaştan sonra kendilerine tehditlerle dolu bir mektup gönderen Sultan Sencer’e karşı harekete geçtiler. Gürhan liderliğindeki 100.000 kişilik Karahitay ordusu Sencer’in ordusunu ezdi. Sencer ancak bir avuç askerle savaş meydanından kaçabildi (1141 Katvan Savaşı). Böylece Ceyhun Nehri’nin ötesindeki topraklarını kaybetti. Bu yenilgi ve bunu takip eden gelişmelerle ile Sencer ve Büyük Selçuklu Devleti eski ihtişamını kaybetti. Bu Karahitayların ve Karluklar’ın baskıları sonucu Selçuklu topraklarına göç eden Oğuzlar ile arada çıkan sorunlardan dolayı yapılan savaş ise Sencer’in ve Büyük Selçuklu Devleti’nin sonu oldu. 1153 senesinde yapılan savaşta Selçuklu ordusu dağılmakla kalmadı Sultan Sence ve pek çok emir de esir alındı. Oğuzlar Sultan Sencer’i üç sene boyunca rehin tutup başta başkent Merv olmak üzere önde gelen Selçuklu şehirlerini yağmaladılar. Üç senenin sonunda Sencer esirlikten kaçarak kurtulsa da bir daha devletini toparlayamadı, 1157 senesinde 72 yaşında öldü ve Büyük Selçuklu Devleti de nihayete erdi.³⁶³

Buraya kadar Büyük Selçuklu Devleti tahtının haleften selefe geçiş serencâmını anlatmaya çalıştık ve arada küçük yorumlamalar yaptık. Bununla birlikte o dönemde olayların asıl kahramanlarının yani Selçuklu sultanlarının duruma nasıl baktığını göstermesi açısından

³⁶² Öngül, *age*, s. 245.

³⁶³ El-Bundârî, *age*, s. 230; El-Hüseynî, *age*, s. 86-88; İbnü’l-Esir, *age*, s. 415; Sümer, *age*.

Sultan Sencer'in bir mektubu çok önemlidir. Sencer Irak Selçuklu Devleti tahtı için yeğenlerinin savaştığı ve Halife ile ilişkilerin bozuk olduğu dönemde Halifeye bir mektup göndermiş ve bu mektupta Selçuklu iktidarının tabiatına dair cümleler kullanmıştır:

'Babamız büyük ve geniş bir ülkeyi bize bağışladı. Maiyetindeki tanınmış kimse ve devlet adamlarından bir kısmını hizmetimize verdi. Bizi kendi yüce himayesinde korudu. Padişahlık ve hükümlanlık adap ve kâidelerini öğretti...(Bugün) kardeşlerimizi devlet, mal, ihsan ve hükümlanlıkta tam ve eksiksiz yaptık. Biz bugün, hükümlanlık, kumandanlık ve saltanata da onlardan her biri ile ortağız. Onlardan her birine; insan, mal ve kuvvetli ordu ile yardımcıyız. Herkesin malumudur ki biz, bütün kardeşlerimiz ve maiyetimiz akdimize bağlıyız.'³⁶⁴

Buraya kadar anlattıklarımızdan ve bu ifadelerden de kolaylıkla anlaşılıyor ki bir Selçuklu ailesi ferdi için veya Selçuklulara tabi Türkler için ülke ve taht Selçuklu ailesinin ortak malı idi. Fakat tabii ki tahta ancak bir kişi oturur sultan ancak bir kişi olabilirdi. Peki, bu nasıl belirlenirdi? Esasen yukarıda anlattığımız bazı vakalardan rahatlıkla çıkarılabileceği üzere bu bir nevi kaderle belirlenen bir süreçti. Veliht tayinleri yapıp gerekli beratlar alınmasına rağmen bu hiçbir şey ifade etmezdi. Bir hükümdar öldükten sonra her bir devlet adamı ve komutan kendi menfaatinin gereği olarak bir aile mensubunu desteklerdi ve sonuç bunların arasındaki mücadele ile belirlenirdi.

İsfahan'da Berkyaruk ve Mahmud vakasında olduğu gibi bazen kardeşinizin çiçek hastalığına tutulması tam öldürüleceğiniz anda sizi kurtarıp daha sonra tahta kadar taşıyabilirdi. Bazen valideler ve vezirlerin ittifakı sonucu belirler ama ordunun desteği alınmazsa son gülen başkası olurdu. Hülasa, bir Selçuklu ailesi ferdi olmanın dışındaki her şey ordunun ve devlet adamlarının size verdiği desteğe ve kadere bağlı idi. Oturmuş herhangi bir verâset kâidesi yoktu.

³⁶⁴ Özgüdenli, *age*, s. 248.

2. Anadolu Selçuklularında Verâset Ve İktidar

Selçuklu ailesini tarihte taşıyıp silinmez ayak izleri bırakmasını sağlayan iki tane ayak vardır. Bu iki ayak Selçuk Bey'in iki oğlu olan Mikâil'in ve Arslan'ın soyundan gelenlerdir. Daha önceki bahiste bahsettiğimiz gerek Büyük Selçuklu Devleti'ni gerekse Irak Selçukluları'nı yöneten aile mensupları Mikâil'in soyundan gelenlerdir. Hatırlanacak olursa Arslan Gazne hükümdarı Mahmud tarafından esir edildiğinden bu yana, Kutalmış'ın Alp Arslan'a mağlubiyeti haricinde, O'nun ahfadına dair pek bir kayıt bulunmaz. Ta ki Arslan'ın oğlu Kutalmış'ın oğlu Süleyman Anadolu'da görünene kadar.

Anadolu çok uzun süredir umumiyetle Müslümanların hususiyetle de Türklerin yönünü çevirdiği bir coğrafya idi. Harun Reşit döneminden bu yana Antakya, Maraş ve Malatya'ya kaleler yapılmış, Tarsus'tan Erzurum'a kadar Türkler yerleştirilmişlerdi. Selçukluların kurulmasından sonra da devam eden Oğuz göçleri ile ise Bizans ile sınırlar iyice belirsizleşmişti. Bunun üzerine yapılan Malazgirt Savaşında (1071) Alp Arslan Bizans ordusuna çok büyük bir darbe vurduğu için Bizans'ın hâkimiyeti iyice zayıflamış ve böylece Anadolu Selçuklular için yeni bir fetih bölgesi haline gelmişti. Bu savaşta ciddi bir yararlılık gösteren Kutalmışoğlu Süleyman ve ağabeyi Mansur da bir Türk geleneğinin devamı olarak fetih yapmak ve kendilerine ait bölgeler oluşturmak için Anadolu'ya gönderildiler.³⁶⁵

Kutalmışoğlu Süleyman bir yana zaten Artuk gibi Selçuklu komutanları İzmit körfezine kadar gelmişler hatta artık Bizans'ın merkezindeki mücadelelere karışır olmuşlardı. Süleyman da Suriye'de uğradığı bazı başarısızlıklar sonucunda Halep'i ve Antakya'yı kuşattıktan sonra güneyden Anadolu'ya girdi. Konya ve havalisini yerli Rumlardan aldıktan

³⁶⁵ Anonim, *Selçuknâme: Tarih-i âl-i Selçuk*, Terc.F. N. Uzluk, s. 35, 1952; İlhan Erdem, *Malazgirt'ten Myriokephalon'a Anadolu'da Türk-Bizans Mücadelelerine Genel Bir Bakış*, II. Myriokephalon Sempozyumu, Çivril, 1997; V. A. Gordlevski, *Küçük Asya'da Selçuklular*, Terc. A. İnan, Ankara: TTK, s. 25, 2015; İ. Erdem, "Türkiye Selçukluları'nda Fetih Metodu Ve Uygulanışı," I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Konya: SÜ Basımevi, C. 1, 2001, s. 297-308; M. H. Yınanç, *Anadolu'nun Fethi*, İstanbul, s. 80, 1944. Ankara Süleyman'ın Anadolu'ya fetih maksadı ile gönderildiği görüşünün haricinde ve muhalif görüşler de vardır (Öngül, Cilt II, s. 1-3; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları 1999, s. 45-47).

sonra yoluna devam edip İznik'e kadar gelip bu kadim Hıristiyanlık merkezini fethetti ve burayı başkent yaptı, 1075. Bu fetih ile Anadolu'daki ve halen göç eden Oğuz kitleleri altında toplanabilecekleri yeni bir çatı buldular.³⁶⁶

Bu devlet de ilk kurulduğunda Irak Selçukluları gibi Büyük Selçuklulara tabi bir devlet idi. Bu yüzden Kutalmışoğlu SüleymanşahAbbasi Halifesinden hil'at ve ferman almakla birlikte o zamanki Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'dan da devletini kurup yönetebileceğine delalet eden bir ferman almıştı. Fakat 1078 senesinde Melikşah'ın komutanı Porsuk'u mağlup ettikten sonra Halifenin de tasdiki ile müstakil bir devlet başkanı ve sultan haline gelmişti.³⁶⁷

Süleyman 'boğazlardan Suriye'ye kadar uzunluğu otuz, genişliği on veya on beşgün süren bir memleketin' sahibi olmuştu. Bu fetihlerden ve devletini genişlettikten sonra artık O'na Süleymanşah denildi.³⁶⁸ İlk fetih dönemlerinde Süleymanşah ağabeyi Mansur ile birlikte daha önce Tuğrul-Çağrı düzeninde gördüğümüz gibi bir düzende ülkesini yönetiyordu. Fakat Mansur hem fırsatları görmesinin hem de kardeşinin isminin ve siyasi etkisinin öne çıkmasını kaldıramamasından dolayı Bizans İmparatoru Nikephoros Botaniates ile anlaşarak Süleymanşah'a karşı bir ittifak kurdu. Maksudı tabii ki ülkeyi tek başına yönetmektir. Bunun üzerine Süleymanşah Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'dan yardım istedi ve aldığı bu yardımla müttefikleri yenilgiye uğrattı. Ağabeyi Mansur savaş meydanında hayatını kaybedenlerdendi. Böylece Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk taht mücadelesi Süleymanşah'ın ülkenin tek hâkimi olması ile sonuçlandı.³⁶⁹

³⁶⁶ O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Yayınları, s. 280-281, 2003; Anonim, *age*; Sevim, 2006, s. 21.

³⁶⁷ Öngül, *age*, s. 4; Sevim, *age*, s. 104; Turan, 1999, s. 62-63. Anadolu Selçukluları'nın müstakil bir devlet haline gelmesi ile ilgili geleneksel görüşün dışında bir görüş için lütfen bakınız: S. Mecid, *Anadolu Selçukluları: Bir Hanedanın Evrimi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

³⁶⁸ Şah unvanının verilmesi hakkında bakınız: Turan, *age*, s. 64.

³⁶⁹ El-Bundârî, *age*, s. 69; El-Hüseynî, *age*, s. 49; Erdem, *age*; Turan, *age*, s. 65.

Ülkesini gündün güne genişleten ve yıldızı parlayan Süleymanşah 1084 senesinde Antakya hâkimi Philaretos'un oğlu Barsama'nın daveti ile devlet idaresini Ebu'l-Kâsım adındaki bir kumandanına bırakıp sınırlı sayıda bir ordu ile harekete geçti ve şehri ele geçirdi. Daha da ilerleyerek bölgeye hâkim olmaya çalışan ve Melikşah'a tâbi olan Müslim'in ordusunu da yendi ve böylece Halep'e dayandı. Fakat burada Selçuklu ailesinden olan ve Emir Artuk'un desteklediği Melik Tutuş tarafından mağlup edilmiş halde ya kendini öldürdü ya da savaş meydanında öldü. O'nun çocukları olan Kılıç Arslan ve Kulan Arslan ise Melikşah tarafından İsfahan'a götürüldü.³⁷⁰

Binaenaleyh, devlet 1086'dan 1093 senesine kadar önce Ebu'l-Kâsım tarafından, O Melikşah tarafından boğdurulunca da kardeşi Ebu'l-Gazi tarafından idare edildi. Melikşah'ın ölümü üzerine çıkan taht kavgalarından faydalanarak esirlikten kurtulan Kılıç Arslan ve kardeşi Kulan Arslan döndüğünde de hiç tereddüt gösterilmeden Kılıç Arslan sultan ilan edilerek 1093 yılı başlarında tahta oturtuldu. Kılıç Arslan'ın iktidarı Anadolu'da Selçuklu iktidarını yeniden tahkim etmek ve 1099 yılında başlayan Haçlı Seferleri'ni savuşturmakla geçti. Bu mücadele sonucunda İznik'i kaybetti ve başkenti Konya'ya taşıdı. İşin garibi sadece Müslümanlar tarafından değil Hıristiyanlar tarafından da sevilen bir sultan oldu. Bütün zorluklara rağmen sınırlarını genişletti ve Musul'u zaptetmeyi başardı. Oğlu Şahinşah'ı veliahdı ilan ederek Musul'da bıraktı. 11 yaşındaki Şahinşah'ın atabeyi Bozmuş idi. fakat 1107 yılında Çavlı komutasındaki Büyük Selçuklu ordusuna mağlup olup vefat etti. Şahinşah, Mesud, Arap ve Tuğrul Arslan isimlerinde dört tane oğul bıraktı. Şahinşah yakalanıp İsfahan'a gönderildi. Böylece Anadolu Selçuklu tahtı bir kere daha sahipsiz kalıyor ve yeni

³⁷⁰ İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb Min Târihi'l-Haleb**, Cilt II, Kahire, s. 87-98; A. Komnena, **Alexiad**, Cilt I-III, Terc. B. Umar, İstanbul: İnkılab Kitabevi, s. 195, 1996; Müneccimbaşı, **Câmiu'd-düvel : Anadolu Selçukluları ve Beylikler**, Cilt II İzmir, s. 6, 2001.

bir fetret devri yaşıyordu.³⁷¹ Ayrıca burada Anadolu Selçuklu tarihinde kayıtlı ilk vâris tayin etme olayına şahit olmaktadır.

Bu olaylar üzerine Atabey Bozmuş Kılıç Arslan'ın karısını ve oğlu Tuğrul Arslan'ı yanına alarak Malatya'ya geldi ve burada Tuğrul Arslan'ı sultan ilan etti. Yeni sultanın annesi İl-Arslan isminde bir emirle evlendi ve O'nunla bir olup Bozmuş'ı öldürttü. Fakat İl-Arslan halka zulmetti ve halkta rahatsızlığa sebep oldu. Böylece ana-oğul bir olup İl-Arslan'ı öldürdüler. Anadolu'daki otorite boşluğunun kendisi için de zararlı olduğunu gören Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar Şahinşah'ı serbest bırakmaya karar verdi ve O'nu Malatya'ya gönderdi. O da önce Malatya'yı ele geçirip Tuğrul Arslan'ı tahttan indirdi. Daha sonra da Konya'ya geçip 1110'da kardeşi Mesud'u hapsedti.³⁷²

Şahinşah bir an evvel devletini eski gücüne kavuşturmak için Bizans ile mücadeleye başladı. Hapsedtiği kardeşi Mesud'un kayınpederi Danişmendli Emir Gazi idi ve bu esnada O'nun yardımı ile Mesud hapisten kurtuldu. Kayınpederinin desteği ile büyük bir ordu topladı ve bu ordunun büyüklüğünden etkilenerek taraf değiştiren Şahinşah'ın bazı askerlerinin de katılımı ile 1116'da kardeşini mağlup etti. Şahinşah'ın bir daha taht mücadelesine girmesini engellemek için önce gözlerine mil çektirdi, daha sonra da boğdurdu. Diğer kardeşleri Arap ve Tuğrul Arslan'a ise hiçbir zarar vermedi.³⁷³

Kardeşlerden biri olan Arap Ankara ve Kastamonu bölgelerine hâkimdi ve güçlü idi. 1125 yılında ağabeyi Sultan Mesud'un Danişment Emir Gazi'nin etkisi altına girmesinden dolayı büyük bir ordu ile harekete geçti. Mesud'u mağlup etmesine rağmen Mesud Bizans'tan

³⁷¹ I. Demirkent, *Türkiye Selçuklu hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 56-58, 1996; Matheos, *age*, s. 264; Turan, 2003, s. 287-288.

³⁷² Turan, 1999, s. 149.

³⁷³ C. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Terc. Y. Moran, İstanbul, s. 105, 1979; Ebu'l-Farac, *age*, 349-350; Komnena, *age*, s. 499-501.

aldığı destekle geri dönerek Arap'ı yendi ve tahtına geri kavuştu. Melik Arap ise başarısız bir deneme daha yaptıktan sonra tarih sahnesinden çekildi.³⁷⁴

Dikkat edilecek olursa son iki tahta geçiş hadisesinde dış etkenler etkili olmuştur. Şahinşah Anadolu'daki otorite boşluğunu giderip bir düzen vermek isteyen Muhammed Tapar'ın desteği ile Mesud ise kayınpederi olan Danişment Emir Gazi'nin desteği ile tahta oturmuşlardır. Babaları Kılıç Arslan'ın ölmeden önce Şahinşah'ı halef tayin etmesi çok şeyi değiştirmemiştir. Burada parmak basılması gereken bir nokta varsa o da henüz devlet yeni olup bazı buhranlardan geçtiği için güçlü bir orduya sahip olmadığı için dışardan gelen orduların tahta oturacak sultanı belirlemede etkili olduğudur.

Sultan Mesud son seferini 1154'te Çukurova Ermenileri üzerine yapmıştı. Sefer dönüşü rahatsızlandı. Geleneğe binaen kendine bir veliaht tayin etmesi gerekiyordu, öyle de oldu. Kılıç Arslan, Devlet (Dolat) ve Şahinşah isimli oğullarından ilkini veliaht ilan etti. Büyük oğlu Kılıç Arslan'ı zaten bir süredir taht için hazırlıyordu. Sultan Mesud devlet erkânının huzurunda tahtından inip yerini O'na verdi, önünde eğildi ve tâcını Kılıç Arslan'ın başına kendi elleriyle koydu. Ailenin diğer mensuplarına Kılıç Arslan'a bağlı kalmaları şartı ile devleti paylaştırdı. Nihayetinde hastalandıktan on ay sonra 1155 yılında vefat etti.³⁷⁵

Mesud'un ölümünden sonra Türk devletlerinde gelenek olan taht kavgaları yine başladı ve Kılıç Arslan ilk olarak kendisine en büyük tehlike olan Devleti boğdurarak ortadan kaldırdı. Şahinşah ise Danişmentlilerle ve Bizansla ittifak içine girdiği bir taht mücadelesi macerasında yenik düştü. Kılıç Arslan kardeşlerine ve komşusu Danişmentlilere karşı başarılı

³⁷⁴ Anonim, *age*, s. 24; Ebu-l Farac, *age*, s. 360-361.

³⁷⁵ M. Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi : Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 114-115, 2003; Ebu-l Farac, *age*, s. 393; Esir, *age*, s. 407; Matheos, *age*, ss. 312-313; Turan, *age*, s. 192-193.

bir mücadele vererek topraklarını genişletti. Ayrıca Bizans'a karşı kazandığı Miryokefalon Zaferi (1176) ile Malazgirt Savaşına denk bir başarı kazandı.³⁷⁶

Anadolu ve hatta bütün Selçuklu tarihinde en karakteristik verâset şeklini II. Kılıç Arslan ortaya koymuştur. Öyle ki bu verâset ile klasik Türk geleneğini açık bir şekilde ortaya koymuş oluyordu. Bu şekilde II. Kılıç Arslan bin bir emekle ve zahmetle, savaş meydanlarında toparlayıp büyüttüğü devletini sayıları rivayetlere göre on bir veya on iki olan evlatları arasında paylaştırdı. Bu paylaşırma da herbirinin sınırları belli idi. Mesela en büyük oğul Kutbettin Melikşah Sivas ve Aksaray'ı alırken en küçük oğul Gıyâseddin Keyhüsrev'e de Uluborlu ve Kütahya bölgeleri verildi. Bu meliklerden her biri kendi adlarına hutbe okutabilecek hatta para bile bastırabileceklerdi ancak sultan unvanını kullanamayacaklardı. Çünkü o unvan yalnızca devletin merkezi olan Konya'yı kendine saklayan II. Kılıçarslan'a aitti. Zaten II. Kılıç Arslan'ın niyeti devletini parçalamak değildi.³⁷⁷

Babalarının yaşlanması sonucu dışlarını birbirlerine karşı bilemeye başlayan kardeşler kendi topraklarına kavuştuklarında daha babaları ölmeden mücadeleye başladılar. Bu mücadeleler esnasında Sivas ve Aksaray bölgesine hâkim olan Melik Kutbettin Melikşah Konya'yı ele geçirip babasına yakın olan devlet adamlarını öldürdü ve kendisini zorla veliaht ilan ettirdi. Melikşah daha sonra kendisini sultan ilan edecek kadar ileri götürdü. II. Kılıç Arslan ise diğer oğullarının yanında huzuru arıyor fakat suistimale uğruyordu. Nihayet en küçük oğul Gıyaseddin Keyhüsrev'de o beklediği saygıyı buldu ve O'nu kendisine veliaht tayin ederek O'nunla birlikte ordusu ile Konya'ya yürüdü. Şehir halkı II. Kılıç Arslan'a meftundu. Bu sayede Melikşah Aksaray'a kaçtı. II. Kılıç Arslan Aksaray kuşatmasında vefat etti. Böylece Gıyaseddin Keyhüsrev Konya'da Selçuklu tahtına oturdu. Bu ilk sultanlığı beş yıl sürecekti (1192-1196). Bir süre sonra Kutbettin Melikşah Kayseri Meliki olan kardeşi

³⁷⁶ G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Terc. F. Işıltan, Ankara: TTK, s. 361, 1981; Erdem, *age*; Matheos, *age*, s. 312-315; Turan, *age*, s. 198.

³⁷⁷ İbn-i Bîbî, *El-Evâmîrü'l-Alâiyye fi-i-Umûru'l-Alâiyye*, Terc. M. Öztürk, Ankara: TTK, s. 50-51, 2014; Ebu-l Farac, *age*, s. 463; Erdem, *age*, s. 304; Öngül, *age*, s. 77-78.

Nureddin Sultanaşah'ı öldürdü fakat daha sonra kendi de hastalanarak öldü. Kalan kardeşlerden ise ancak beş tanesi tarihten bir iz bırakmıştır.³⁷⁸

İbn Bibi Gıyaseddin Keyhüsrev'in veliaht tayin edilifinde verdiği bir ayrıntı bize yeniden askere ve devlet adamlarına dağıtılan malların bu konuda ne kadar etkili olduğunu hatırlatır. Büyük Selçuklularda da gördüğümüz gibi veliaht tayin veya tahta oturma törenlerinde küberâya dağıtılan zenginliklerle onların sadakati sağlanır:

'Her ne kadar devletin gözbebeği ve memleketin ileri geleni olan Melik Gıyaseddin'e biat etmemiz ve O'nun yolunda olduğumuzu söylememiz biraz vakit aldysa da sonunda ricası bizi yola getirdi... Artık Sultan Gıyaseddin bizim rehberimizdir... Onun devletinin düşmanları ve saltanatının muhaliflerine savaş ve mücadele yolunu tutacağız.

Ülkenin ileri gelenleri ve yiğitleri, kulluk ellerini itaat kemerlerine götürdüler... Saltanat elbise deposundan ve hazinesinden görevli ve askerlerden oluşan her sınıftan emirlere ve büyüklere kıyamet gününe kadar sayılamayacak kadar çok kıymetli hediyeler, pahalı kumaşlar ve nakit paralar dağıttılar. Sonunda sıradan ve seçkin kişilerin kalpleri, Sultan'ın sevgi ve saygısıyla dolup taştı. O'nun emir ve yasaklarına uymaya karar verdiler. Bağış ve hediyelerle hür kişilerin dizginini kulluk ağacına bağladılar.'³⁷⁹

Diğer taraftan Kutbettin Melikşah'ın ölümü en çok Tokat'ta melik olan Süleymanşah'a yaradı. Süleymanşah hem sınırlarını genişletti hem de diğer kardeşlerine metbûluğunu kabul ettirdi. Daha sonra büyük bir ordu ile Konya'yı kuşattı. Keyhüsrev dört ay

³⁷⁸ T. Baykara, *Gıyaseddin Keyhüsrev*, Ankara: TTK, s. 4, 1997; Bîbî, *age*, s. 45; S. Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi*, Ankara: TTK, s. 18-19, 2006; Ebu-l Farac, *age*, s. 462-463; Müneccimbaşı, *age*, s. 26-28; Turan, *age*, s. 237-239.

³⁷⁹ İbn-i Bîbî, *age*, s. 48-49.

dayanmasına rağmen nihayetinde halkın daha fazla sıkıntı çekmesini istemediğinden ağabeyi ile anlaşarak Konya'yı terk etti. Böylece II. Süleymanşah Devri başlamış oldu.³⁸⁰

II. Süleymanşah dönemi sekiz sene devam etti ve O 1204 senesinde vefat etti. Bunun üzerine önde gelen emirler olan Nuh Alp, Emir Mende ve Tüzbek O'nun oğlu olan Kılıç Arslan'ı henüz küçük yaşta olmasına rağmen III. Kılıç Arslan olarak tahta çıkarttılar. Fakat sekiz aylık bir saltanattan sonra sürgünde olan Gıyaseddin Keyhüsrev büyük bir ordu ile döndü. Şehir kuşatmasında başarılı olamadı ise de daha sonra Konya halkı kendisi O'nu tahta oturması için davet etti. Muhtemelen yeğenini ortadan kaldırdı. Böylece 1205-1211 yılları arasında sürecek olan ikinci I. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi başlamış oldu.³⁸¹

Gıyaseddin Keyhüsrev altı senelik saltanatının ardından İznik Rum İmparatoru Laskaris ile yaptığı savaşta şehit düşmüştür. Geride İzzeddin Keykâvus (Malatya'da Melik), Alaeddin Keykubat (Tokat'ta Melik) ve Celâleddin Keyferidun (Koyunhisar'da Melik) adlarında üç oğul bıraktı. Kendisinin bilinen bir veliaht tayini yoktu. Kayseri'de bir araya gelen devlet adamları büyük oğlu İzzeddin'in tahta geçirilmesine karar verdiler ve İzzeddin'i Kayseriye davet ettiler. Bu sırada kardeşi Alaeddin Keykubat da Ermeni Kralı ve amcası olan Erzurum meliki'nin desteği ile topladığı ordusuyla yetişip Kayseri'yi kuşatmıştı. Fakat İzzeddin'in yanındaki devlet adamları siyasi tecrübeleri ile bu ittifakı dağıtmayı becerdiler. Alaeddin Keykubat Ankara'ya çekildi. İzzeddin Keykavus da Konya'ya gidip törenlerle tahta oturdu. Halifeden menşurunu alıp çevreye sultanlığını duyurduktan sonra ordusunu toplayıp Ankara'yı kuşattı. Bir yıl süren kuşatma sonucu Alaeddin Keykubat anlaşmak zorunda kaldı.

³⁸⁰ İbn-i Bîbî, *age*, s. 56,60-64; Kaya, *age*, s. 49-51.

³⁸¹ K. M. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*, Terc. M. Öztürk, Ankara: TTK, s.24, 2000; İbn-i Bîbî, *age*, ss. 114-118; Ebu-l Farac, *age*, s. 486; İbnü'l-Esir, *Cilt X*, s. 295; Kaya, *age*, s. 115-118; Müneccimbaşı, *age*, s. 33; Öngül, *age*, s. 96.

İzzeddin Keykavus O'nu öldürmek istedi ise de buna devlet adamları mani oldu ve Minşar Kalesi'ne hapsedildi.³⁸²

İzzeddin Keykâvus'un tahta geçişinde konumuz açısından dikkati çekmeye değer nokta bu verâsete tamamı ile önde gelen devlet adamları tarafından karar verilmiş olmasıdır. Burada bürokrasinin ordudan daha ön plana çıktığını gördüğümüzü söyleyebiliriz.

İzzeddin Keykavus'un 1220 senesinde vefatından sonra da bu durum devam etmiştir. Her hangi bir veliaht tayini yoktu. Olsa da durum değişir mi idi bilemeyiz fakat devlet erkânı Sivas'ta toplandı. Melikü'l Ümerâ Seyfeddin Ayaba ile Emir-i Meclis Mübârizeddin Behramşah en iyi sultan adayının Alaeddin Keykubat olduğunu ileri sürdüler. Diğerleri ilk önce itiraz etselerde bu öneri kabul edildi. Alaeddin Keykubat Malatya'da esir tutulduğu Kale'den alınarak Sivas'a getirildi ve tahta oturtuldu. Konya'ya geldiğinde Bağdat'taki Halifeden de bir elçi gelerek sultanlığını tasdik eden alametleri getirdi. İzzeddin Keykavus'un O'nu veliaht tayin ettiğine dair de rivayetler vardır.³⁸³

Yukarıda dikkat çekildiği üzere Selçuklu Devleti'nde güçlenen bir bürokrasi dikkati çekiyordu. Son birkaç sultanın tahta geçişinde rol oynayan aynı insanlardı. Bunlar iyice güçlenmişler hatta Sultana dış geçirebilir hale gelmişlerdi. Hatta bir keresinde Sultanı zehirlemeye bile çalışmışlardı. Seyfeddin Ayaba, Mübarizeddin Behrenmşah bu grubun önde gelenlerinden idiler. Nihayetinde Sultan gerekli tedbirleri aldı, bunları tutuklattırıp büyük bir kısmını idam ettirdi.³⁸⁴ Böylece yükselen ve taht verasetine etki eden bürokrasi ortadan kalktı ve Alaeddin Keykubat devletin mutlak hâkimi oldu. Böylece Anadolu Selçuklu Tarihi'nde ve hatta bütün Selçuklu tarihinde ilk defa sultan kendisini de tahta çıkararak devletin üst kademesini tasfiye etti.

³⁸² Aksarayî, 2000; Anonim, *age*, s. 25; Baykara, *age*, ss. 42-47; İbn-i Bîbî, *age*, s. 143-168; Kaya, *age*, s. 150-156; Müneccimbaşı, *age*, s. 41-46.

³⁸³ İbn-i Bîbî, *age*, s. 224-234; Ebu-l Farac, *age*, s. 504-505; İbn'ül-Esir, *age*, s. 396.

³⁸⁴ Anonim, *age*, s. 30; İbn-i Bîbî, *age*, s. 286-294; Müneccimbaşı, *age*, s. 63.

Diğer yandan Sultan'ın bertaraf edilişi de belli ki devlet adamları eli ile olmuştu ve veliaht tayini ile de yakından ilgili idi. Sultan Diyarbakır'ı almak için Eyyubi meliklerinden Melik Kamil'e sefer düzenlemek üzere Kayseri'de büyük bir ordu topladı. On binlerce asker ve tabi devletlerin askerleri de dâhil olmak üzere devletin önde gelenlerinin hepsi orada toplandı ve şenlikler düzenlendi. Bu sırada küçük oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliaht tayin etti, hil'atler giydirdi ve devlet erkânını O'na biat ettirdi. Belli ki bunu istemeyenler olmasına rağmen biat etmek zorunda kaldılar. Büyük oğlu Melik Gıyaseddin ise Erzincan bölgesine hâkim olacaktı. Belli ki bu ve bunun gibi bir takım düzenlemeler birilerinin hoşuna gitmemişti. Akşam yemeğinde Sultan'ın önüne kızarmış bir tavuk geldi. Sultan bundan yer yemez rahatsızlandı ve Keykûbâdiye Sarayı'na götürüldü. Kısa bir süre sonra da, 1237 senesinde, öldü. Şemseddin Altunaba, Taceddin Pervane, Cemaleddin Ferruh, Sadeddin Köpek ve Gürcüoğlu Zaireddin hemen büyük oğul Gıyaseddin Keyhüsrev'e haber uçurup tahta O'nun geçmesini sağladılar.³⁸⁵ Böylece bir sultan tarafından yapılan bir veliaht tayini daha bürokrasinin gücü karşısında hükümsüz kalıyordu.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev veziri Sadeddin Köpek'in etkisinde kalarak hem önce esir ettiği kardeşlerini ortadan kaldırdı hem Harezmi tecrübeli devlet adamlarını uzaklaştırdı hem de Anadolu'da Türkmenlerle arasını bozdu. Öyleki bu durum 1240 yılında devleti uğraştırıp güçten düşüren Babaî İsyanı'na sebep oldu. 1243 Köseadağ Savaşı'nda yaşanan hezimetle Selçuklu toprakları artık Moğol atlarının nalları altında çığnenir hale gelmişti. Önce Sivas (1243) sonra Kayseri (1243-44) Moğolların eline geçti. Bu şehirler Anadolu'nun Kayseri'den sonra iki zengin şehri ve merkezi idi. Bir başarısızlık âbidesi olan Sultan 1246 yılında öldü.

Bu tarihten itibaren Anadolu Selçukluları devlet mekanizması ve taht verâseti olarak Moğolların etkisi ve zamanla tamamen hâkimiyeti altına girmişlerdir. Dolayısı ile artık kendi

³⁸⁵ N. Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 98-100, 2009; İbn-i Bîbî, **age**, ss. 442-447; Ebu-l Farac, **age**, s. 536-537; Turan, **age**, s. 389.

dinamikleri ile ilerleyen bir mücadele ve taht verasetinden söz etmek pek mümkün değildir. Hatta bu dönemde Moğolların zorlamaları sonucunda üçlü ve ikili hükümdarlık gibi ilginç ve orijinal durumlar ortaya çıkmıştır. Bu yüzden bu dönem için ayrı bir inceleme gerekmektedir.

Anadolu Selçukluları Büyük Selçuklularda farklı olarak vassal bir devlet olarak kuruldu. Bu devlet Büyük Selçukluların vassalı idi ve 1078 yılında Büyük Selçuklu Komutanı Porsuk'un mağlubiyeti ve Halifenin tasdiki ile müstakil bir devlet olduğu söylenebilir. Devletin kurucusu Süleymanşah kardeşi Mansur ile beraber hareket ediyordu. Esasen devlet eninde sonunda merkezileşmeye doğru gidecekti. Fakat Mansur'un kardeşine karşı Bizans ile anlaşması bu işi hızlandırdı ve Süleymanşah ülkenin tek başına hâkimi oldu.

Fakat Süleymanşah'ın Halep'te Melik Tutuş tarafından mağlup edilince oğulları ortadan kaldırılmayıp İsfahan'a götürülmüştü. Bu sırada erken bir fetret dönemi yaşanmış ve Selçukoğulları'na vekaleten, devleti önce Ebu'l-Kâsım daha sonra da O'nun kardeşi Ebu'l-Gazi idare etmişti. Devlet 1086 yılından Kılıç Arslan'ın İsfahan'dan dönüp devletin başına geçtiği 1073 senesine kadar böyle idare edilebilmesi temellerine sağlam atıldığına delalet etse gerektir. Ayrıca daha sonra ortaya çıkan devlet adamının idarede etkinliğine erken bir örnektir.

Bu hadiseden öğrenilmesi gereken bir diğer şey ise rakip durumda görülse bile Selçuklular'ın diğer aile üyelerine bakışlarıdır. Birbirleri ile düşma kesilip savaşmalarına rağmen Melikşah Süleymanşah'ın çocuklarını ortadan kaldırmamış sadece esir almıştır. Bunun örnekleri başka hadiselerde de görülür. Genel olarak söylenebilir ki Selçuklu verâset geleneğinde potansiyel rakipler olan aile üyelerini ortadan kaldırmak kesinlikle yoktur.

Anadolu Selçuklular'ında vekâyinâmelerde kayıtlı ilk veliaht tayinini Kılıç Arslan yapmış ve kendisi ölmeden önce oğlu Şahinşah'ı veliaht olarak tayin etmiştir. Fakat 1107 yılında Büyük Selçuklular'a yenilince yeni bir fetret dönemi başlamıştır. Şahinşah da önceki

örnekte görüldüğü gibi derdest edilip İsfahan'a gönderilmiştir. Fakat Kılıç Arslan'ın diğer üç oğlu'nun farklı bölgelerde hâkimiyetlerini ilan etmeleri be düzenin bozulması Büyük Selçuklular'ın da işine gelmemiş ve nihayetinde Şahinşah Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın desteği ile Konya'da tahta oturmuş ve kardeşi Mesud'u hapsedmiştir. Fakat Mesud Danişmentliler'in desteği ile hapisten kaçmış ve topladığı ordu ile Şahinşahı yenip tahta oturmuştur. Bu mücadelelerde kardeşlerine zarar vermemiş sadece Şahinşah'ın gözlerine mil çektirmiştir. Bu dönemde mühim olan nokta Anadolu Selçuklu'da tahtı ele geçirmekte etkili olan gücün komşu devletler olduğu görünmektedir.

Sultan Mesud veliaht tayin eden bir başka Selçuklu Sultanı idi. kendisinden önceki mücadelelerden ders almış olacak ki büyük oğlu Kılıç Arslan'ı bir süre taht için hazırlayıp daha sonrasında şaşaalı törenlerle veliaht tayin etti. Diğer evlatlarına da ağabeylerine bağlı kalmaları şartı ile devletin topraklarını paylaştırdı. Belli ki oğlu Kılıç Arslan'ın sultanlığı konusunda hiçbir şüphenin kalmamasını ve herhangi bir taht kavgasının olmamasını istiyordu. Fakat bu durum bir taht kavgasını engellemedi. Hatta muhtemelen Anadolu Selçuklu tarihinde ilk defa bir aile mensubunun boğdurularak bertaraf edilmesine şahit olundu. Sonuçta babaları Mesud'un aldığı ciddi tedbirlere rağmen veliaht tayini bir işe yaramadı ve tahta oturacak kişiye kılıçlar karar vermişti.

Anadolu Selçuklu ve hatta bütün Selçuklu tarihinin karakteristik veraset şeklini ortaya koyan II. Kılıç Arslan idi. Ülkesini vefatından çok önce 11 oğlu arasında paylaştırdı. Her ne kadar sultan unvanını yalnızca Konya'da tahtta oturan kişi kullanacak ise de bu durum bariz bir şekilde merkezileşme sürecinden geri adım ve eski Türk geleneğinin tam olarak uygulanması idi. Fakat herkesin kendi bölgesinde kalmasını beklemek saflıktı. Oğulların birçoğu devletin merkezini dolayısı ile sultanlığı ele geçirmek için harekete geçtiler. Bundan galip ayrılan babasının ve babasını destekleyen Konyalıların desteğini kazanan küçük oğul I. Gıyaseddin Keyhüsrev oldu. Bunda veliaht tayini yapılırken dağıtılan servetlerin de katkısı

inkâr edilemez. Fakat bu maceranın sonu bu değildi çünkü kardeşler arası mücadele devam ediyordu. II. Süleyman güçlenerek kardeşi alaşağı edip sürgüne gönderse de o öldükten sonra çocukları küçük ve desteksiz olduğu için idareyi yine Gıyaseddin ele geçirmişti. Burada Konya halkının desteği inkâr edilemezdi. Bu dönemde taht oyunlarına Konya halkının da katılıp hesaba katılması gereken bir etken haline geldiği söylenebilir.

Gıyaseddin Keyhüsrev'in kayıtlı bir veliaht tayini bulunmamaktadır. Onun ölümünde taht verasetinde yeni bir gücün etkili olmaya başladığını görüyoruz, saray bürokrasisi. O ölünce devlet erkânı kendi arasında bir müzakere yaparak oğlu İzzeddin Keykâvus'u tahta geçirmeye karar verdiler ve yaptılar. Hatta O 1220 yılında öldüğünde kardeşi Alaeddin Keykubat'ın tahta geçmesine karar veren de yine bu devlet adamları idi. Fakat güçlenen bu devlet bürokrasisine öldürücü darbeyi Alaeddin bizzat kendisi vurdu ve onların tasallutundan kurtulmak için onları ortadan kaldırdı.

Fakat belli ki Anadolu Selçukluları artık saray bürokrasisinin neşvü nema bulacağı bir sisteme evrilmişti ki Alaeddin'in küçük oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliaht tayin etmesinden ve önemli görevlerde Harezmlilere görev vermesinden hoşlanmayan bir kısım devlet erkânı tarafından ortadan kaldırıldığı söylenebilir. Sultan zehirlendikten sonra, vasiyetine muhalif olarak büyük oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta geçirildi. Görüldüğü üzere bu sefer de sultanın vâris tayin etmesi saray bürokrasisinin gücü karşısında anlamsız kalıyordu.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in veziri Sadeddin Köpek'in etkisi ile uyguladığı yanlış politikalar devleti iyice zayıflatmıştı. Bunun üzerine 1243 Köseadağ Savaşı ile gelen hezimet artık Moğolların Selçuklu tahtında ciddi söz sahibi olmasına yol açtı ki değindiğimiz üzere bunun farklı bir çalışma konusu olması gerekir.

Özetleyecek ve sonuçlayacak olursak Anadolu Selçuklu Devleti Büyük Selçuklu Devleti gibi iki kardeşin etkili olduğu bir düzenle başlayıp tek bir aile mensubunun sultan

diğerlerinin ise ülkeye ortak olmakla birlikte bir alt düzeyde, melik oldukları bir sistem olarak ortaya çıkmıştır. Bu Türk Devlet geleneği düşünöldüğünde tam olarak bu geleneğe göre cereyan etmiş bir durumdur ki gayet doğal bir durumdur. Bu gelenekte ülkenin hanedan üyelerinin ortak malı olması ve her bir hanedan üyesinin tahta geçme hakkı olması en sarsılmaz gerçeklikti. Anadolu Selçuklu örneğinde de göröldüğü üzere sultanın veliaht tayini bile anlamsızdı zira tahta en güçlü olan hanedan üyesi oturacaktı. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise kimin güçlü olduğunun belirlenmesinde saray bürokrasisinin, II. Kılıç Arslan'dan sonra ise Konyalıların da etkili olmasıdır.

B. Normanlar

1. Normandiya'da Veraset Ve İktidar

Normandiya düklik hanedanının kurucusu olan Rollo'nun Normandiya'nın kuruluşu ve Onun başına geçişine kadar ki hadiseleri yukarıda belirtmiştik. Rollo daha sonradan yazılan kroniklerde Danimarka'da asil bir aileye, bazı efsanelerde ise Norveç'teki kraliyet ailesine yakın bir aileye mensup gösterilse de bunlara ne kadar güvenebileceğimiz tartışmalıdır. Kesin olan bir şey varsa o da Rollo'nun kendilerini birbirlerine neredeyse eşit gören bir grup gözü kara Viking'in lideri olması ve böylece de Normandiya'da Norman hanedanını kurmasıdır. Bu bölümde Rollo'dan sonraki verâsetin nasıl bir seyir izlediği dönem üzerine yazılmış en eski iki kaynak olan St. Quentin'li Dudo Kroniği ile Onu esas alan Jumieges'li William ve devamında Orderic Vitalis ve Torigni'li Robert tarafından yazılan *Gesta Normannorum Ducum* (GND) isimli eserler esas alınarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Dudo, hem Rollo bahsinde hem de William bahsinde, liderliğin Rollo'dan oğlu William'a geçiş şeklini aşağı yukarı benzer ifadelerle anlatmıştır. Anlatılan olayları gelişim sırasına göre kurgularsak, öncelikle Rollo'nun artık iyice yaşlandığını düşünen önde gelen bir grup Norman ve Breton kendi aralarında şöyle konuşur:

'Biz O'na (Rollo'ya) savaşlarda kazandığı krallığına kimin vâris olacağını ve bizi en iyi kimin temsil edebileceğini sormalıyız. Onun bir oğlu var ki (Annesi) çok asil bir Frank ailesinin soyundan, çok iyi eğitim almış, zinde ve sağlıklı bir vücuda sahip, son derece bilgili, birçok konuda eğitim görmüş. Babasının da rızası ile biz Onu başımızda görmek istiyoruz.'³⁸⁶

³⁸⁶ Dudo ve Christiansen, *age*, s. 59.

Bu düşüncelerle Rollo'ya giderler ve durumu açıklarlar. Kendisinin bu yaşına kadar elinden geleni yaptığını fakat artık aralarında ayrılıkların ve çatışmaların başladığını bunu engellemek, uyumu sağlamak için sağlıklı bir lidere ihtiyaçları olduğunu söylerler. Öyle ki Onlar ona bağlı kalacaklarına yemin etsinler; O da Onlara liderlik edip kazançlar sağlasın.³⁸⁷ Rollo ise bu talebe şöyle cevap verdi:

‘ ‘Benim bir oğlum var. O çok asil bir Frank ailesinin tohumundan doğdu. Ordularımızın başkomutanı Botho tarafından eğitildi ve savaş sanatını öğrendi. Şimdi size yalvarıyorum onu kendinize koruyucu ve baş olarak seçin. O sizi silahlı kuvvetleri ile düşmanlarınızdan koruyacak ve kuralları uygulayarak aranızda devamlı bir barış sağlayacak...’’

Bu cevaptan hoşlanan ileri gelenler şöyle karşılık verdiler:

‘ ‘O bizim için düklüğe doğru bir vâris olacak; Biz de Ona can-ı gönülden bağlanıp emirlerini yerine getireceğiz ve Frank Krallığının halkının da Ona saygı duymasını sağlayacağız.’ ’³⁸⁸

Böylelikle Rollo'nun oğlu William babasının ölümünde beş sene önce müstakbel dük olarak seçildi. Resmen geçiş ve tören ise babası öldüğünde gerçekleşti. GND'da da çok benzer şekilde geçen³⁸⁹yukarıdaki anlatım elimizdeki tek kaynak ve tabii ki bir kurgudur. Yalnız bu kurguda doğru olamayabilecek tek nokta William'ın annesinin asil bir Frank ailesinden geldiğine dair yapılan ısrarlı vurgudur. Zira Normanlar için muhtemelen Norman olmak ve İskandinav kökenleri önemli idi. Lakin Dudo gibi Hristiyan bir din adamı için Normanların Viking kökenleri burun kıvrılan ve unutulması gereken bir hatıra idi sadece.

³⁸⁷ Dudo ve Christiansen, **age**, s. 59.

³⁸⁸ Dudo ve Christiansen, **age**, s. 59.

³⁸⁹ Jumieges, **age**, s. 73.

William döneminde bazı isyanlar baş gösterir. Bir grup Norman beyi William'a bir elçi gönderirler ve askerlerinin sayısının azlığından şikâyetle daha çok toprak isterler. William buradaki elçiye verdiği cevapta ilk dönem Norman iktidarının ne kadar kırılgan olduğunu, mutlak hâkimiyetten uzak olduğunu ve Norman beylerinin de iktidarda söz sahibi olduğunu bir kere daha ortaya koyar:

'Size istediğiniz toprağı veremem ama bir karşılık beklemeden sahip olduğum mühimmâtı size bırakabilirim: zırhlar, miğferler, atlar, baltalar ve altın kaplama harika kılıçlar. Eğer bana hizmet etmeye hazırsanız bunun karşılığında iyilik ve ödül alırsınız. Nasıl yönetmem gerektiği konusundaki tavsiyelerinizi dinleyip nasıl yönetmemi istiyorsanız öyle yöneteceğim. Kimi yok etmemi istiyorsanız yok edeceğim ve kiminle ilişkinizi keserseniz Onu ben de reddedeceğim. Kimin onurlandırılmasını istiyorsanız Onu öveceğim ve kimin tahkir edilmesini istiyorsanız onu aşağılayacağım. Bu ülke sizin tavsiyenizle yönetilecek ve hükmünüz onun her yerinde sürecek.'³⁹⁰

Fakat ilerleyen yıllarda William kendisine karşı isyanları bastırıp ittifaklarını sağlamlaştırmıştı. Belki de bu yüzden müstakbel dük olarak oğlunu işaret ettiği zaman Rollo'nun sözleri kadar mütevazı sözler etmedi:

'...daha ben yaşarken oğlum Richard'ı dük olarak seçeceksiniz. Sadakatınızı ve askeri hizmetinizi koruyarak Ona bağlılığınızı bildireceksiniz.

O vakit, Bretonlar ve Normanlar William'a cevap verdi:

³⁹⁰ Dudo ve Christiansen, *age*, s. 65.

Senin planını tasdik ediyoruz ve bizden istediğin şeyi sadakatle yerine getireceğiz.’³⁹¹

GDN’da William’ın oğlu Richard’ı veliaht olarak tayin etmesi Rollo’nun tayin edişi gibi mütevazı bir tonla ve aşağı yukarı aynı kelimeler kullanılarak anlatılır ve akabinde de şu eklenir:

‘Quem confestim pater Baiocas mittens, Botoni sue militie principii nutriendum tradidit, ut ibi lingua eruditus Danica, suis exterisque hominibus sciret apte dare responsa.’³⁹²

‘(Veliaht ilan edildikten) Hemen sonra babası Onu Bayeux’a gönderdi ki orada önde gelen komutanı Boto tarafından yetiştirilsin ve Danimarkaca öğrensin. Böylece kendi adamları ve haricindekileri anlayabilsin ve hemen karşılık verebilsin.’

Eğer *GND*’deki bu rivayeti doğru kabul edersek buradan çıkacak yorum açıktır. Normanların başına geçebilmek için bir veliahdın iyi bir askeri eğitimden geçmiş olması ve Danimarkalılarla rahatlıkla anlaşabilmesi gerekiyordu. Demek ki Normanlar İskandinav kimliklerini kaybetmeye çoktan başlamışlardı zira Dük’ün veliahdı dedesinin ana dilini bilmiyordu. Fakat Danimarka ile bağlantılarını koparmamışlardı. Muhtemelen takviye birlikler geliyordu ve Norman Dükünün onlarla kendi lisanlarında anlaşabilmesi mühimdi.

Dudo eserinde vâris tayini rivayetlerini defâatle anlatır ve vurgular. Bu durum William’ın oğlu olan I. Richard’ın vâris tayin edilmesi için de geçerlidir. Yukarıda nakledilenlerden sonra, I. Richard’ın hayatının anlatıldığı kısımda Dudo yeniden verâset bahsine döner ve en

³⁹¹ Dudo ve Christiansen, *age*, s. 78-79.

³⁹² Jumieges, *age*, s. 88.

önde gelen üç adamını (Bernard, Boto, Anslech) yanına çağırıp oğlu Richard'ı vâris olarak açıklarken William şöyle bir konuşma yapar:

'...veliahtı olmayan her krallık için harap olmak, bölünmek, fitne, kargaşalık ve yatıştırılmaz kindarlıklar çokça ortaya çıkar. Bu yüzden, sizin de rızanızla, bu küçük çocuğu kendime veliaht ve düklüğümüzün otoritesine vâris tayin ettim.'³⁹³ Fiili uygulama ve bu satırlardan anladığımız kadarı ile o dönem Avrupa'sında tek çocuklu bir hanedan ailesinde dahi hükümdarın ölmeden önce veliaht tayin etmesi devletin dağılmaması için kaçınılmaz kabul ediliyordu.

Burada yeni bir kaynak da söz konusudur. Bu kaynak bir Frank olan Flodoard'ın kroniğidir ve Frank Kral'ı Louis'in William'ın oğlunu babasının vârisi olarak tanıyışını şu cümlelerle ifade eder:

'943 yılında, Kont Arnulf Normanların liderini çağırıldığı bir toplantıda suikastle öldürdü. O zaman King Louis Norman toprağını William'ın Bretonlu bir odalıktan doğma oğluna verdi.'³⁹⁴

943 senesinde babasının bir suikast sonucu öldürülmesinden sonra I. Richard henüz bir çocukken Normandiya'nın başına geçti. Vikingler gibi gayr-ı meşru bir topluluktan gelen Norman Hanedanının henüz çocuk yaştaki bir yöneticisi olarak zayıf bir zeminde idi ve çevresindeki güç merkezleri de bir an evvel harekete geçerek bu durumu suiistimal edip kendi lehlerine çevirme yoluna gittiler.

Buna ilk kalkışan o dönemin Frank Kralı IV. Lous idi. Fakat Dük Richard'ı taziye ziyareti esnasında rehin alan Kral'ın oyunu Rouen halkının ve önde gelen Norman

³⁹³ Dudo ve Christiansen, *age*, s. 96.

³⁹⁴ F. O. Reims, *The Annals of Flodoard of Reims 919-966*, Terc. Ve Ed. S. F. B. S. Bachrach, Canada: Steven Fanning, s. 37, 2004.

komutanlarının gayreti ile bozuldu. Richard'ın ilk üç senesi bu türden tehlikelerle geçti. Richard'ı düşürmek ve Normandiya topraklarına konmak için çabalayan taraflar iki ayrı grupta toplanmışlardı. Birincisi, topraklarını genişletmek isteyen, Normandiya'nın çevresindeki düklükler ve Batı Frank Krallığının kendisi idi. İkincisi ise Viking gelenekçileri diyebileceğimiz, pagan gelenekleri devam ettirip bağımsız hareket etmek isteyen Normanlardı. Richard'ın son yıllarında ise Normandiya'nın geleceği hakkında kaygılanmak için daha fazla sebebi vardı çünkü Frank Kralı Hugh Capet ve Ona karşı kurulan Laon³⁹⁵ Başrahibi Adalbero³⁹⁶ ile Blois³⁹⁷ Kontu I. Odo ittifakının arasında kalmış yem olmayı bekleyen bir halde idi.³⁹⁸

Bu yüzden I. Richard'ın en büyük amacı düklüğünü parçalanmadan oğlu II. Richard'a devredebilmektir. Bu bölümün temel kaynağı ve Normanların ilk kroniği olan Dudo of St. Quentin'in eseri de böylece ortaya çıkmış oldu. Dudo'nun anlatımına göre Richard, ölümünden iki yıl önce, 994'te, Dudo'dan Normanların geleneklerini, faaliyetlerini ve büyük dedesi Rollo'nun kurmuş olduğu krallık üzerindeki hâkimiyet haklarını anlatan bir eser yazmasını istedi.³⁹⁹ Böylelikle bu eser ortaya çıktı ve bu durum hem Rollo'ya bir rüya ile bu toprakların verilip ilahi bir mesajla da meşrulaştırılmasını hem de Rollo'dan sonra gelen vârislerin meşru hükümdarlar olmasının defalarca tekrarlanmasını açıklar. Bu eserin, Norman iktidarının sallantıda olduğu bir dönemde ilk Norman Rollo da dâhil olmak üzere Norman hanedanı üyelerinin ve Norman topraklarının Onların elinde olmasının meşruiyetinin savunan bir propaganda eseri olduğu açıktır.

³⁹⁵ Kuzey Fransa'da önemli bir dinî merkez.

³⁹⁶ Bu dönemdeki siyasi ittifaklarda önde gelen bir yeri olan ve Kralı düşürmek için düzen kurup başarılı olamamasına rağmen hayatta kalmayı başarmış önemli bir din adamı, Laon isimli Kuzey Fransa'daki dini merkez olan şehirdeki katedralin başrahibi.

³⁹⁷ Merkez Fransa'da Loir et Cher eyaletinin başkenti.

³⁹⁸ F. Lifshitz, "Dudo's Historical Narrative and the Norman Succession of 996," *Journal of Medieval History*, 20, s. 101-120, 1994.

³⁹⁹ Dudo ve Christiansen, *age*, s. 6.

Birçok zorlukla daha çocuk yaşta uğraştıktan sonra başa geçen I. Richard'ın döneminin en büyük özelliği artık Norman kimliğinin ortaya çıkmaya ve kurumsallaşmaya başlaması idi. Ta ki bu döneme kadar Normanlar Frank topraklarında daha önceki İskandinav iskânların da olduğu gibi geçici kabul ediliyorlardı. Bu dönemde Normanların gücü tahkim edilmiş ve diğer düklikler gibi bağımsız bir yapı olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun en bariz göstergesi ise I. Richard'ın döneminde artık 'dük' unvanının Norman liderleri için kullanılmaya başlanmasıdır, 987.⁴⁰⁰ Bu tarihten önce Norman liderlerinin herhangi bir unvanı bulunmuyordu. Ayrıca bu dönemde Kilise kurumu ve Latin kültürü iyice benimsenmiş ve Normanların büyük kısmı yerli kadınlarla evlenmişlerdi.⁴⁰¹

996 senesinde II. Richard'ın babası I. Richard'ın yerine geçmesi aslında Viking geleneğine çok da uygun bir durum değildi zira bu gelenekte en uygun erkek orduyu veya deniz filosunu komuta ederdi. Fakat daha William döneminde açıkça Frank ve Hristiyan tarzı idare benimsenmişti ve bu tarzda oğulun babaya vâris olması bir gelenektir. Tabii ki burada Kilise'nin, Frank Krallığı'nın ve önde gelen Normanların vârislere desteğini de unutmamak gerekir.⁴⁰²

Richard'ın babası I. Richard'ın yerine geçişi Rollo'dan başlayarak o güne kadar devam eden şekilde oldu, yani halefin selefini açıklaması ve önde gelen komutanların da buna rızası ile. Aradaki tek fark birden fazla vâris olması idi. I. Richard'ın cenazesinde bizzat bulunan⁴⁰³ ve belki de Onun vasiyetini bizzat kendinden duyan Dudo şöyle anlatır:

⁴⁰⁰ 960'larda Richard için "*Marquis*" unvanı da kullanılmıştı. Bu unvanın manası kendisinden aşağıdaki kontları yöneten kont demektir. Ayrıca Richard'ın babası William zamanında da dük unvanının kullanıldığına dair bir iddia da vardır (Crouch, 2002, s. 19).

⁴⁰¹ Chibnall, age, s. 13-15; Crouch, age, s. 20.

⁴⁰² Crouch, age, s. 14-15.

⁴⁰³ J. L. Patourel, "The Norman Succession, 996-1135," *The English Historical Review*, 86(339), s. 225-250, 1971.

'Fecamp⁴⁰⁴ Sarayı'nda Kont Rolf,⁴⁰⁵ diğer arkadaşlarının önünde O (I. Richard)'na tevazu ile sordu:

- Ey dini bütün efendim, senin hastalığından dolayı keder ve üzüntü içindeyiz. Fakat lütfen söyle, oğullarından hangisi senin yerine geçip krallığın otoritesini alacak?

O an O (I. Richard) dedi ki:

- Benim adımlı taşıyan, sizin konsülünüzün otoritesi ile dük olacak ve benim mirasımı devralacak.

Kont Rolf sordu:

- Efendim, peki diğerleri?

O da cevapladı:

- Onlar oğlum Richard'a sadakat yemini ile bağlılıklarını gösterip kalpten biatlerini sundukları zaman, O da size söyleyeceğim toprakları Onlara bağışlasın ve böylece Onlar da onurları ile yaşayabilirler.⁴⁰⁶

GND'de de II. Richard'ın veliaht tayin edilişi aşağı yukarı bu şekilde anlatılır⁴⁰⁷ fakat iki fark vardır: Richard öncelikle Kont Rolf'un kendi fikrini sorar ve diğer vârislerin durumundan bahsedilmez. *GND*'deki daha önceki bir bahiste ve bazı kaynaklarda Richard'ın

⁴⁰⁴ Fransa'nın kuzeyinde yer alan antik bir şehirdir. 932 yılında Uzunkılıç William'ın buraya yaptırdığı saraydan sonra Norman hanedanının merkezi oldu.

⁴⁰⁵ Kont Rolf Ivry Kontu idi ve Uzunkılıç William'ın üvey oğlu Richard'ın da üvey kardeşi idi (D. Douglas, 1946, s. 131).

⁴⁰⁶ Dudo ve Christiansen, *age*, s. 171

⁴⁰⁷ *Gesta Normannorum Ducum*'un ilk yazarı William of Jumieges II. Richard döneminin başından itibaren olayların bizzat tanığıdır.

vârislerinin isimleri şöyle sıralanır: Richard, Robert, Malger, William, Godfrey ve üç kız daha.⁴⁰⁸

Anlaşılan o ki Richard oğullarından birini seçmek zorunda idi ve en büyüğünü seçti. Rivayetten anlaşıldığı kadarı ile böyle bir zorunluluğu olduğu için değil öyle düşündüğü için onu seçti. Daha sonra düke diğer kardeşlerin akıbetleri de soruldu.⁴⁰⁹ Bu kardeşlere düklüğün belirli bölgelerindeki kontluklar verildi. Vâislere piskoposluk verilmesi de gelenektendi.⁴¹⁰ Bir odalıktan doğmuş olan William, Malger ve Godfrey ayrımcılığa uğramadan toprak sahibi kontlar oldular. Daha sonradan evlenilen bir eşten olan Robert ise Rouen'in başpiskoposu oldu ve sonraki dük Robert ile bir çekişmesinin sonucu Fransa'ya sürgüne gittiği dönem hariç devam eden yarım asır boyunca Norman siyasetinin etkili bir figürü oldu. Daha sonra büyük başarılarla imza atacak olan Norman aristokrasisi bu dönemde ve bu şekilde ortaya çıktı.⁴¹¹

Kendilerine toprak verilenlerden William açıkça yazılmayan bir sebepten ötürü II. Richard'ın otoritesini tanımaz ve isyan eder. Bunun üzerine Richard'ın emri ile Kont Rolf tarafından derdest edilip bir kaleye hapsedilir ve çevresinde toplanmış olan isyancılar öldürülür. Beş sene boyunca bu kalede zindan da kalan William kaçmayı başarır ve bir av partisi sırasında ortaya çıkarak kardeşi Dük Richard'ın ayaklarına kapanır ve kendini affettirir. Richard Onu affetmekle kalmaz ayrıca Onu yeniden bir kont yapar ve Eu bölgesini verir. Ayrıca William bir Frank asilinin kızı ile evlendirilir ve üç tane oğlu olur: Robert, William ve Hugh. Bunların ilk ikisi kont olurken üçüncüsüne de piskoposluk verilir. II.

⁴⁰⁸ D. Douglas, "The Earliest Norman Counts," *The English Historical Review*, 61(240), s. 129-156, 1946.

⁴⁰⁹ G. Garnett, "Ducal Succession in Early Normandy," G. G. J. Hudson (Ed.), *Law and Government in Medieval England and Normandy: Essays in Honour of Sir James Holt*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 95, 1994.

⁴¹⁰ Chibnall, *age*, s. 22.

⁴¹¹ Douglas, *age*, s. 130-149.

Richard'ın kız kardeşlerinden biri olan Emma İngiltere Kralı Ethelred ile evlendirilir ve bu evliliğin ileri de değineceğimiz büyük sonuçları olacaktır.⁴¹²

II. Richard başa geçtikten bir süre sonra Bretonların kontu Geoffrey'in kız kardeşi Judith ile evlenir. İlerleyen yıllarda, Judith Richard'a Richard, Robert ve William isimlerinin verildiği üç oğul ve iki kız verir. Bu kızlardan Adeliza isimli olanı Burgundi Kontu ile evlenir. Anlatılanlardan anlaşılın o ki Richard, en büyük oğul, babasının yerine geçmek için hazırlanan askeri bir lider olur.⁴¹³

II. Richard ölüm döşeginde iken yine bilindik bir manzara yaşanır. Kardeşinin de dâhil olduğu önde gelen din adamlarını ve komutanlarını toplar ve vârisini açıklar. GND'de bu olay şöyle anlatılır: 'Noussime autem ascitum Richardum suum filium consultu sapientum suo ducatus prefecit, fratremque eius Rodbertum comitatus Oximensi, ut inde illi dicitur persolueret obsequii'⁴¹⁴: Sonra da, kendi oğul Richard huzura geldi ve önde gelen adamlarının tavsiyesi ile Onu dük ilan etti, diğere oğul Robert ise Hiemois Kontu olacaktı ve kardeşine itaat edecekti. Böylelikle 1026 senesinde Normandiya'da III. Richard dönemi başlamış oldu.

Tartışmalı olmakla birlikte III. Richard iktidarının üzerinden henüz bir sene geçmeden 1027 senesinde öldü.⁴¹⁵ Ölümü şüpheli bir şekilde gerçekleşti. Kendisine isyan eden kardeşi Robert'in isyanını bastırıp Onunla, muhtemelen yemeli içmeli, bir barış görüşmesi yaptıktan sonra ordusunu dağıtıp Rouen'e dönerken zehirlendi,⁴¹⁶ ölmeden önce de yerine mağlup ettiği kardeşi Robert'i halef tayin etti. Dönemin önde gelen kaynaklarından olan beratları bir

⁴¹² W. O. Jumieges, *Gesta Normannorum Ducum of William of Jumieges, Orderic Vitalis, and Robert of Torigni*, Terc. E. M. C. V. Houts, Cilt. II, Oxford: Clarendon Press, s. 8-10, 1995.

⁴¹³ Jumieges, *age*, s. 29-37.

⁴¹⁴ Jumieges, *age*, s. 41.

⁴¹⁵ D. Douglas, "Some Problems of Early Norman Chronology," *The English Historical Review*, LXV(CCLVI), s. 289-303, s. 296, 1950.

⁴¹⁶ O. C. Ademar, *Chronique*, J. Chavanon Ed., s. 189, 1897.

araya getiren *Recueil des actes des ducs de Normandie de 911 à 1066* adlı eserde II. Richard'dan başlayarak düklüğü Robert'a geçişi şöyle anlatılır:

'Monarchiam regni Normannorum auxiliatrice Christi clementia, viriliter magno duce Richardo moderante, non modo pace, seculares rerum etiam gloria et rerum temporalium incremento sublimabatur Dei ecclesia. Eo denique [ce]lestia, ut credimus, scandente regna, principatum ejusdem nominis Richardus filius illius obtinuit. Sed cita morte preventus, jure hereditario fratri suo Rodberto eundem reliquit..'

'Normanların mülkünün monarşisi, İsa'nın şefkati ve yardımı ile, mert ve büyük dük Richard yönetiyorken sadece barış değil, istikrar ve gelişmelerin de dönemi idi kilisenin tanrısının izni ile. İnandığımız gibi, o cennete yükseldiğinde, dükliğe aynı ismi taşıyan oğlu Richard sahip oldu. Fakat ölüm onu engelleyince, veraset hakkı olarak kardeşi Robert'e bıraktı.'

Kardeşi Robert Normandiya'nın önde gelen yöneticileri tarafından da dükliğe seçildi.⁴¹⁷ Bundan önceki vâris tayin etme sahneleri burada anlatılmaz ve kısa geçilir. Muhtemeldir ki Robert kardeşini zehirlemişti ve O ölünce de hem doğal olarak hem de hazırdaki ordusunun da katkısı ile idareyi ele almıştı. Zaten üçüncü vâris William daha gençliğinde Fecamp manastırında başrahip olmuştu. Dolayısı ile Normandiya'nın yönetici tabakası için de en iyi ve tek seçenek Robert olduğu için Onların da onayını alması zor olmamıştı.

⁴¹⁷ Jumieges, *age*, s. 47.

Robert düklüğü boyunca bazı isyanları bastırmakla birlikte hem Frankların hem de İngiltere'nin taht kavgalarına da karışıp kendine yakın gördüğü vârislere yardım da bulundu. İlerleyen yıllarda Kutsal Topraklara, Kudüs'e hacca gitmeye niyetlendi ve amcası olan Rouen başrahibi Robert ve önde gelen adamları çağırarak bir odalığın olma tek oğlu William'ı vârisi ilan ederek⁴¹⁸ William'ı kendilerine lider ve askeri komutan olarak kabul etmelerini istedi.

'O (Robert) bu yüzden amcası ve başrahip Rouenli Robert'ı ve düklüğü'nün ileri gelenlerini çağırdı. Kudüs'e hac ziyareti planından Onları haberdar etti. Hepsi de Onun sözlerini duyunca çok şaşırıldılar çünkü O'nun yokluğu ülkeyi birçok bakımdan karışıklığa götürebilirdi. O Onlara oğlu William'ı takdim etti ve O'nu kendi yerine dük seçmeleri ve askeri lider kabul etmeleri için ciddiyetle yalvardı. Çocuğun hassas bir yaşta bulunmasına rağmen, oradaki herkes dükün teşviki ve iradesine iştirak ederek O'nu (William) kendilerine prens ve efendi kabul ettiler ve bozulmaz yeminlerle sadakatlerini sundular.'⁴¹⁹

Bu sırada William sadece beş yaşında idi ama buna rağmen huzurda bulunanlar O'nun veliahtlığını onayladılar. Bunun üzerine Dük Richard oğlu William'ı gerekli eğitimi alması için güvendiği kişilere teslim etti ve hac yolculuğuna çıktı. Dönüş yolunda hastalandı ve İznik'te, 1035 senesinde vefat etti. Bunun üzerine daha çocuk yaşta olan William babasının yerine geçerek dük oldu.⁴²⁰

Önceleri 'Piç William' (William the Bastard) diye anılan yeni dük İngiltere'yi fethettikten sonra artık Fatih William (William the Conqueror) diye anılmaya başlanacaktır. Onun döneminde bir düklik olan Normandiya bir Krallık olan İngiltere'yi fethetmiştir ve

⁴¹⁸ M. Fauroux, *Recueil des actes des ducs de Normandie de 911 à 1066*, L. Musset Ed., Caen: Caron, s. 231, 1961.

⁴¹⁹ Jumieges, *age*, s. 81.

⁴²⁰ Jumieges, *age*, s. 81-85.

yepyeni bir döneme girmiştir. O yüzden bu döneme kadar olan taht veraseti ile ilgili bilgileri toplamak gerekir.

Normandiya'nın 911 yılında Rollo ve takipçilerine, Vikinglere karşı muhafızlık mukabilinde verilmesinden 1035 yılında William'ın babasının yerine dük olmasına kadar geçen 124 yıllık zaman içinde Normandiya düklüğü kurumsallaşmaya başlamış ve sınırlarını genişletmişti. Mesela daha önce de bahsettiğimiz gibi Normanlar kuruluşlarından sonra komşuları Bretonların aleyhine sınırlarını genişletmişler ve yeni toprak bağışları ile üstün bir konuma gelmişlerdi. İlk Norman liderleri örneğin ne Rollo ne de oğlu William hiçbir unvanla anılmazken ve Onların dönemlerinde Normanlar hala geçici iskân edilmiş Vikingler olarak kabul edilirken I. Richard döneminden sonra Normanlar unvanlarla anılmaya başlanmış hatta kendilerine bağlı liderler ve bölge yöneticileri de kont olarak dile getirilmiştir. Kroniklerde, asıl meselemiz olan verasetin nasıl gerçekleştirildiği de açıkça zikredilmiştir.

Ta ki ilk Norman dükü Rollo'dan itibaren takip edilen sistem açık ve nettir. İktidarda olan kişi yaşlandığı zaman veya zamanının geldiğini düşündüğü zaman başrahibi ve önde gelenleri çevresine toplar, vârisini açıklar ve çevresindekilerden de bu kararına tabi olmalarını nazikçe ister. Çevresindekiler de bu seçime rızalarını gösterirler ve katılırlar. Veleve ki vâris tek çocuk olsa dahi bu böyle gerçekleştirilir ki önde gelenlerin vârisin seçimindeki etkisinin altını çizilir. Eğer birkaç tane oğul var ise vâris yaşı büyük olan olur. Belli ki vâriste aranan şartların en başta gelenlerinden bir diğeri de askeri liderlik eğitimi ve kapasitesidir. Böylece Normanlar'da 1035 senesine kadar baştaki dükün tayinine ve önde gelenlerin rızasına dayalı bir verâset sistemi vardır diyebiliriz. Başa geçemeyen vârisler de ortada bırakılmaz ve Onlara da toprak ve kontluk veya dini otorite ve başrahiplik verilir.

Bu düzenli duruma istisna görülebilecek tek gelişme III. Richard döneminde yaşanmıştır. III. Richard'a kardeşi Robert isyan etmiş ve muhtemelen de Robert kardeşinin

zehirlemesi sonucu ölmüştü. Bu durumda ailenin ikinci sıradaki erkek çocuğu Robert başa geçmiştir. İsyankâr olması durumunda bir değişikliğe sebep olmamıştır zira aile de dük olabilecek durumda kalan tek kişidir. Görünen o ki Normanlar yeni kurulan bir yapı olmasına rağmen vâris tayininde herhangi bir sorun ve sistemsizlik yaşanmamıştır. Dolayısı ile Normanların en yakın müttefiki ve bütün geleneklerini ve dillerini benimseyip tabi oldukları Frankların veraset sistemi bu durum üzerinde etkili olsa gerektir.

Frankların tarihinde de diğer Germen kavimlerinin tarihinde olduğu gibi irsiyet, seçim, toprak paylaşırma ve bütün olarak devretme gibi verâset tarzları bulunuyordu. Fakat bu durum esasında devletin ve iktidardakinin gücüne göre değişiklik arz ediyordu. Mesela Frank Krallığının parçalanmasından önce iktidarda olan Karolenjler döneminde eğer kral güçlü ise vârisini veya vârislerini kendi belirliyor ve önde gelenlerin seçimi ise ancak bir görüntüyü kurtarma şeklinde gerçekleştiriliyordu. Ancak Karolenj Krallarının zayıf olduğu dönemde bu sefer de seçim esası öne çıkıyor ve kralın çevresi kraldan daha karar verici bir makamda oluyordu.⁴²¹ Dahası duruma göre çocuğun bir odalıktan olması ki bu vârislere ‘piç’ (bastard) denirdi, bu durum dahi büyük bir sorun olup bu çocuğu verasetten düşürebiliyordu.⁴²² Aslında bu verâset sistemi Karolanjların Frankia’daki tek meşru hükümdar ailesi oldukları fikrini desteklemeye yönelikti ve kadın vârisleri dışlıyordu.⁴²³

Fakat onuncu yüzyılın başlarından itibaren özellikle Normanların tabi olduğu Batı Frank Krallığı verâset konusunda daha istikrarlı bir çizgiye gelmişti. Bu istikrarlı çizgi ise şu Normanlar’da gördüğümüzün nerede ise aynısı idi. Buna göre kral en büyük oğluna ülkesini parçalamadan tamamen bırakıyordu. Seçim fikri de çok işlerliği olmasa da zihinlerde korunuyor ve bazen lordlar başka bir aday öne sürebiliyorlardı. Fakat bu aday da yine kraliyet

⁴²¹ J. L. Patourel, The Norman Succession, 996-1135, *The English Historical Review*, 86(339), 225-250, s. 236-237, 1971.

⁴²² S. MacLean, *Kingship and politics in the late ninth century : Charles the Fat and the end of the Carolingian Empire*, New York: Cambridge University Press, s. 220, 2003.

⁴²³ MacLean, *age*, s. 27.

aillesinden birisi oluyordu. Fakat bu alternatif aday hiç seçilmediği ve ‘ekber ve erşed’ (primogeniture) kaidesi istikrarla uygulandığı için seçim kaidesi sadece zihinlerde kalıyordu.⁴²⁴

Kadın vârislere gelince, Onlar da kanuna dayalı olarak tahttan uzak tutuluyorlardı. Frankların efsanevi kralı Phramond’un yaptığına inanılan, Germanik hukukun bir eseri kabul edilen ve *Salik Kanunları* (Salic Law) olarak anılan kanunlara göre kralın en başta gelen görevi kanun yapmaktı ve kız çocuğu ve onun soyundan gelenler taht verasetine konu olamazdı.⁴²⁵

Germanik taht verâset usulü, uzun dönemler boyunca, kabul edilmiş taht vârislerinin özellikle de asil kadından gelenlerin çatışmalarına sahne olmuştur. Önde gelen muharip reislerin diğer önde gelen muharip reislerin kızları ile evlenen oğulları ciddi beklentilere giriyorlar ve bu da çatışmalara sebep oluyordu. Fakat onuncu yüzyılda Avrupa Kıtasında veraset usulünde bir değişim yaşanıyor. Ekber-erşed ve toprağın bölünmezliği esasına göre bir veraset sistemi oluşturulurken diğer vârislere de sadakatleri karşılığında toprak, unvan veya servet veriliyordu.⁴²⁶

Dolayısıyla, kendileri de Germanik köklerden gelen Normanlar da gerek bu köklerin etkisi ile gerekse de kendilerine en yakın ve tâbii oldukları Batı Frank Krallığı’nın etkisi ile aynı gelişimi gösteriyorlardı. Toprakların kardeşler arasında bölünmediği, vârisin bizzat babası tarafından ölmeden önce belirlendiği, seçim özelliği de gösteren bir törenin yaşandığı,

⁴²⁴ Patourel, *age*, s. 237.

⁴²⁵ *The Laws of the Salian Franks*, Terc. K. F. Drew, K. F. Drew Ed., Philadelphia: University of Philadelphia Press; C. Taylor, “The Salic Law and the Valois Succession to the French Throne,” *French History*, 15(4), 358-377, 2001.

⁴²⁶ E. Searle, *Predatory Kinship and the Creation of Norman Power, 840-1066*, London: University of California Press, s. 95-96, 1988.

diğer vârislerin de sadakatlerinin maddi olarak sağlandığı bir sistemdi bu. Böylelikle Normanlarda veraset mümkün olduğunca tartışmasız bir şekilde ilerliyordu.

Bu kısmın son sözü olarak ve William dönemine girdiğimiz için ‘Piçlik’ meselesinden bahsetmemiz gerekecektir. 10. yüzyılda Avrupa’da henüz Hristiyan evliliği olarak bilinen kurumsal evlilik türü gelişmemişti. Evlilik daha ziyade aileler arası bir anlaşma gibiydi ve bir erkek evli iken cinsel ilişkisi olan ve kendi evleri olan diğer metres veya odalık diyebileceğimiz kadınlar olabilirdi. Bu kadınlardan doğan çocuklar da evlilikten doğanlar gibi o adamın doğal vârisi kabul edilirdi. Mesela bütün ilk dönem Norman veliahtları metreslerden doğmuştur ve bu hiçbir sorun teşkil etmemiştir.

Fakat 11. yüzyılda evliliğe dair fikirler değişmeye başladı ve özellikle Kilisenin etkisi ile evlilik kurumsallaşmaya başladı. Çok eşlilik gayr-ı meşru addedildi ve metreslerden doğan çocuklar mirastan pay almamaya başlamak bir tarafa artık ‘piç’ diye anılmaya başladılar.⁴²⁷

Toplumun 11. yüzyıldaki bakış değişikliği sebebiyle, William metresten doğan ilk Norman veliahdı olmamasına rağmen ‘piç’ lakabı ile tanınan ilk Norman Dükü idi ve bu durum ona bazı zorluklar çıkartmış, özellikle çocuk yaşta olması da bazı isyanlara bahane olarak kullanılmıştı. Fakat William bunların hepsinin üstesinden geldi ve Normanların son ‘piç’ dükü oldu. Tabii ki krallar metres tutmaya devam etti fakat bu metreslerden doğan çocuklar artık mirastan mahrumdular. Mesela Fatih William’ın oğlu İngiltere Kralı olacak olan Henry’nin en az yirmi dört tane gayr-ı meşru çocuğu vardı.⁴²⁸ Bundan sonraki kısımda verasetten bahsederken her zaman için göz ardı edilen metres çocuklarını akılda tutmak gerekir.

⁴²⁷ Crouch, *age*, s. 24-25.

⁴²⁸ C. Given-Wilson, *The Royal Bastards of Medieval England*, London: Routledge&Kegan Paul, s. 8, 1884.

2. İngiltere'nin Fethinden Sonra Veraset Ve İktidar

11. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'nin siyasi hayatı çok da iyi değildi. Bu ülke son üç yüz yıllık tarihinde önce Vikinglerin talanları ve yağmaları ile çalkalanmıştı. Son elli yılında ise artık krallıkların kurulduğu İskandinavlardan gelen saldırılarla uğraşıyordu. Bu elli senelik dönem içinde Danimarkalılara 250.000 pound haraç ödenmişti.⁴²⁹ Daha da ötesi Danimarka Kralı Çatalsakal Sweyn'in oğlu Knut İngiltere'yi işgal ederek 1016 yılında önce İngiltere'nin bir kısmının daha sonra da tamamının Kralı oldu.

Knut'tan önceki İngiltere Kralı Hazırlıksız Ethelret, daha önce de bahsettiğimiz gibi, Normandiya Dükü I. Richard'ın kızı Emma ile evli idi ve bu evlilikten Edward (Günah Çıkarıcı) adında bir oğlu oldu. Knut Ethelret'in yalnız krallığını elinden almakla kalmadı daha sonra karısı olan bu Emma ile de evlendi. Bu evliliğin asıl sebebi Kral Knut ve Normandiya Dükü Richard arasındaki saldırmazlık ve yardımlaşma anlaşmasının bir sembolü olmasıydı.⁴³⁰ Emma bu evlilikten de Harthaknut adında bir oğul sahibi oldu. İkisi de geleceğim krallarıydı ve bu durum İngiltere Kraliçesi'ni Normanların halası yaptığı gibi daha sonra İngiltere krallarını da Normanların halaogulları yaptı. Önce Harthaknut 1035-1042 yılları arasında krallık yaptı. Bu sırada Edward çocukluğundan beridir bulunduğu eğitim amaçlı ve güvenlikte olması için gittiği Normandiya'da idi.⁴³¹ Harthaknut bir düğün esnasında gelinin şerefine o kadar çok içti ki alkol zehirlenmesinden öldü.⁴³² Harthaknut'un çocuğu olmadığı için 1042

⁴²⁹ E. John, "Edward the Confessor and the Norman Succession", *The English Historical Review*, 94(371), 241-267, s. 242, 1979.

⁴³⁰ *Encomium Emma Reginae*, A. Campbell Ed., London: Cambridge University Press, s. Xxii, 1998.

⁴³¹ Edward ve kardeşi Alfred *Encomium Emma Reginae* yazarına göre eğitim için, *Gesta Guillelmi* yazarına göre de öldürülmemeleri için daha çocukken Normandiya'ya dayılarının topraklarına gönderilmişlerdi. *Inventio et Miracula Sancti Vulfranni*, J. Laporte Ed., Rouen, 1938; W. O. Poitiers, *Gesta Guillelmi: The Deeds of William*, Terc. Ve Ed. R. H. C. D. M. Chibnall, s. 3. 1998.

⁴³² H. O'Brien, *Queen Emma and the Vikings: The Woman Who Shaped the Events of 1066*, London: Bloomsbury, 2006.

yılından itibaren Emma'nın diğer oğlu Günah Çıkaran Edward halkın gönülden kabulü ile henüz Harthaknut'un cenazesi gömülmeden kral oldu.⁴³³ Daha Harthaknut döneminde kendisine müstakbel kral olarak biat edildiği anlaşılıyor.⁴³⁴

Bir görüşe göre, çocuksuz olan Edward'ın planı yeğeni olan ve Macaristan'da sürgünde bulunan Sürgün Edward'ı veliaht olarak ilan etmektir. Sürgün Edward yalnızca O'nun yeğeni olmakla kalmayıp aynı zamanda 1016 yılında altı aylığına İngiltere Kralı olan Demirden Edmund'un oğlu idi. 1017'de Knut İngiltere'yi fethettiğinde O'nu sürgüne göndermişti. Eski bir İngiliz Kralı'nın erkek çocuğu olması Onu kral seçilebilmek için uygun bir aday yapıyordu. Niyetlenilen veliaht 1057 senesinde İngiltere'ye nihayet getirilebildi fakat çok kısa bir zaman sonra esrarengiz bir şekilde öldü.⁴³⁵

Diğer bir görüş de Poitiersli William'ın eseri *Gesta Guillelmi* (William'ın Faaliyetleri)'de ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı üzere krallığın Normandiya dükü William'a söz verilmesi idi. Günah Çıkaran Edward çocuk sahibi olamamıştı krallığını hem akrabası olan hem de çocukluğundan bu yana tanıdığı William'a bırakmak istiyordu. Bunun için önde gelen başrahiplerden Robert'i ve önde gelen bazı soyluların çocuklarını Normandiya'ya gönderdi. İsmi farklı kaynaklarda farklı geçen(Borneville, Bayeux veya Rouen) bir yerde bir meclis toplandı ve bu toplananların önünde başrahip Robert Dük William'a İngiltere Krallığı'nı teklif edip O'na sadık olacağına dair de Hristiyanlık üzerine yemin etti. Onunla gelen bazı İngiliz soylu çocukları da o soyluların sadakatinin bir garantisi olarak Normandiya'da kaldı.⁴³⁶

⁴³³ **The Anglo Saxon Chronicle**, Terc. Ve Ed. D. Whitelock, London: Eyre and Spottiswoode, 1961.

⁴³⁴ Encomium Emmae Reginae'da belirttiğine göre Knut Kral olduğunda kardeşi Edward'a ülkeyi birlikte yönetmek için haber göndermiştir ve Normandiya'da olan Edward İngiltere'ye gelmiş ve yönetime ortak olmuştur, s.53. Knut ayrıca Danimarka ve Norveç Kralı'dır. *Chronicon Monasterii de Abingdon*, J. Stevenson Ed., Cilt I, Ontario: TannerRitchie Publishing, s. 451, 2007.

⁴³⁵ S. Baxter, "Edward the Confessor and the Succession Question," R. Mortimer Ed., *Edward the Confessor: The man and the Legend*, Woodbridge: The Boydell Press, s. 96-98, 2009.

⁴³⁶ Baxter, *age*, s. 87; Poitiers, *age*, s. 69-71.

Tabii ki bu bilgileri bize aktaran Poitiersli William'ın ziyadesi ile taraflı bir kaynak olduğunu ve birçok tarihçinin bu anlatılanlara şüphe ile baktığını belirtmek gerekir. Bu itirazlar arasında en öne çıkanı ise bir kralın ölmeden önce asillere veliahdına sadakat yemini ettirmesinin bir İngiliz geleneği değil bir Norman geleneği olduğudur. Bu yüzden de İngiliz asillerin her hangi bir sadakat yeminin de bulunmaları pek mümkün görülmemektedir (Garnett, 1986, 1994).⁴³⁷ Diğer taraftan ise kralın ölmeden önce veliahdını belirlemesi ve bunu asillerin de tasdiklemesi usulü İngiltere'de de mevcuttu. 11. yüzyılda yaşanan bazı anormallikler hariç İngiltere'deki veraset usulünün Frankiya'dan çok bir farkı yoktu. Normal şartlar altında herhangi bir işgal ve başkaldırmanın olmadığı ve kralın güçlü olduğu zamanlarda, kralın oğlu veya birkaç tane oğlu varsa en büyüğü tahta geçerdi. Bu durum 9. Yüzyıldan bu yana Normanlar ve Franklar'da olduğu gibi seçim unsurunun bazı özelliklerini de taşımaktaydı. Mesela 946 senesinde Kral Edmund öldürüldüğünde henüz iki oğlu da çok küçüktü ve Edmund'un kardeşi Eadred tahta geçti. O da veliahtsız ölünce soylular arasında yapılan seçimle Edmund'un henüz 14 yaşında olan büyük oğlu tahta geçirilmişti. Dolayısı ile İngiltere'de Frank topraklarındakine benzer bir durum söz konusuydu.⁴³⁸

Uzun süredir siyasi kargaşalar sebebiyle geleneksel metotların düzenli uygulanamadığı İngiltere'de veraset usulünün geleneksel bileşenleri şöyleydi: kralın soyundan gelmek, son kral tarafından halef olarak gösterilmek, soylular ve din adamları tarafından seçilmek veya kabul edilmek ve Kilise tarafından kutsanmak.⁴³⁹ Edward'ın veliahtsız olması sonraki krala delalet etmesini gerektiriyordu.

Edward'ın taht için William'a söz vermiş olabileceği birçok tarihçi tarafından kabul edilir. Bunda da şaşılacak bir şey yoktur zira Edward daha küçük bir çocukken

⁴³⁷ G. Garnett, "Coronation and Propaganda: Some Implications of the Norman Claim to the Throne of England in 1066: The Alexander Prize Essay," *Transactions of the Royal Historical Society*, 36, 91-116, 1986.

⁴³⁸ Patourel, age, s. 241.

⁴³⁹ *Edward the Confessor*, Terc. Ve Ed. F. Barlow, London: Eyre&Spottiswoode, s. 54, 1970.

Normandiya'ya yollanmış ve İngiltere terbiyesi altında değil Norman gelenekleri ile büyümüştür. Dahası Normandiya'da bulunduğu süre içerisinde kendisine tam bir kral gibi davranıldığına dair deliller vardır.⁴⁴⁰Krallığı boyunca da devamlı bir şekilde İngiliz soyluları ile mücadele etmesi gerektiği düşünülürse annesi tarafından soyunun bağlandığı ve aralarında büyüdüğü Normanlara tahtı bırakması doğal kabul edilebilir.

Fakat 4 Ocak 1066 günü Günah Çıkarıcı Edward ölüm döşeginde iken tahtını kayın biraderi ve İngiltere'nin kendisinden sonraki en güçlü adamı olan Wessex Kontu Harold'a bıraktığını söyledi.⁴⁴¹ Zaten son yüz yıldır düzensiz olan İngiliz tahtına veraset meselesini bu durum bir karışıklık daha ekledi. Zira şu anda son kral tarafından işaret edilmiş iki vâris vardı Kont Harold ve Normandiya Dükü William.

Kont Harold bariz bir şekilde bir vâris olarak daha güçlü idi. Kendisi bir Anglo-Sakson'du ve hayatı boyunca İngiltere'de yaşamış bir soyluydu. Kız kardeşi Kralla evliydi ve kendisi de kraldan sonra İngiltere'nin en güçlü adamıydı. Ayrıca fiziki olarak kralın ölümü esnasında orada olması da işini çok kolaylaştırdı ve Kralın cenaze töreninin yapıldığı Westminster Katedralinde, aynı gün içerisinde krallığını ilan etti (*The Anglo Saxon Chronicle*, 1961, s. 140).⁴⁴²

Dük William Harold'un taç giymesini engelleyememişti ama onun meşruiyetini tanımayıp İngiltereyi işgal planları yapmaya başlamıştı. Hazırladığı donanmayı aylarca sebebi tam olarak bilinmeden bekletti. Muhtemelen çok iyi bir hazırlık yapma için bekledi. William'dan bir asır sonra *Gesta Regum Anglorum* eserini yazan William of Malmesbury

⁴⁴⁰ Baxter, age, s. 91.

⁴⁴¹ *Vita Edwardi Regis*, Terc. Ve Ed. F. Barlow, London: Thomas Nelson and Sons, s. 79.

⁴⁴² *The Anglo Saxon Chronicle*, age, s. 140.

Onun yaptığı hazırlıkları anlatıyor ve başarısının bir şansın eseri olmadığını ortaya koyuyor.

443

Fakat donanması ile birlik tam zamanında İngiltere'ye gitmişti. O İngiltere'nin güneyinde Hastings olarak bilinen mevkide savaşa hazırlık için bir kale inşa ettiğinde Kral Harold kardeşinin de destek verdiği bir Norveç ordusunu henüz defetmişti ve ordusu yorgundu. Bunun da etkisi ile 14 Ekim 1066 yılında yapılan ve tarihe Hastings Savaşı olarak geçen mücadeleyi Normandiya Dükü William kazandı. Harold savaş alanında öldürüldü ve William Noel Günü'nde selefi gibi Westminster Katedrali'nde taç giyerek İngiltere'nin kralı oldu. *Gesta Normannorum Ducum* (GND) bunu şöyle kaydeder: '..., in die Natalis Domini ab omnibus tam Normannorum quam Anglorum proceribus rex electus sacro oleo ab episcopis regni est delibitus...' 'Efendimizin doğum gününde, Norman asilleri kadar Angel asilleri tarafından da kral olarak seçildi ve krallığın başrahipleri tarafından takdis edildi.'⁴⁴⁴ 'William the Bastard,' Piç William olarak İngiltere topraklarına demir atan Normandiya Dükü William 'William the Conqueror,' Fatih William olarak demir alacaktı.

William tabii ki fetihten sonra yapması gereken ilk şey İngiltere üzerindeki hâkimiyetini tahkim etmektir ve bunu yaparken isyanlarla karşılaşmaması imkânsızdı. 1068 senesinden başlayarak 1070'e kadar önde gelen eski İngiliz kontları Edwin, Morcar ve Edgar isyan etti ve isyanları bastırıldı. William her isyan bölgesine bir kale yapmaya başladı.⁴⁴⁵ Bu kalelere garnizonlar yerleştiriliyor ve bunlar isyan bölgelerine hızlı müdahalelerde bulunabiliyorlardı. Böylece kısa sürede bütün bir İngiltere önce ahşap inşa edilen ve daha sonra taşla dönüştürülen kalelerle kaplandı.

Bu isyanların da etkisi ile Anglo-Sakson toprak sahiplerini Normanlarla değiştirmeye başladı. Kısa bir süre içerisinde büyük topraklar ve kontluklar el değiştirerek Normanların

⁴⁴³ O. M. William, *A History of The Norman Kings*, Llanerch Enterprises: Lampeter, s. 16-17, 1989.

⁴⁴⁴ *The Anglo Saxon Chronicle, age, s. 140-145; Jumieges, 1992, s. 167-171.*

⁴⁴⁵ Jumieges, 1995, s. 183.

eline geçti. Danimarkalıların işgal girişimi ve kontların isyanları ile bu önlemleri alarak başarılı bir şekilde mücadele etti. Kilisenin yapısında da bazı değişikliklere gidilerek Papa'nın da yeni kralı kutsamasından sonra eski dönemdeki başrahiplerin ve papazların iki tanesi hariç hepsi değiştirildi. William Normandiya ile İngiltere'yi tek bir idareye bağlamadı. Şu halde O, Normandiya'da Frank Kralı'na bağlı bir dük İngiltere'de ise kraldı.⁴⁴⁶

William'ın İngiltere'de yapmaya çalıştığı şey Normandiya'da atalarının kurduğu düzenin bir benzerini burada tatbik etmektir. Bu düzen sıkı bir merkezi otoriteye dayanan yönetimle kendisine bağlı dukleri, siyaseti, askeri kaynakları ve dini otoriteyi desteklemektir.⁴⁴⁷

1070'li yılların sonuna doğru gelirken William bütün isyanları bastırmıştır. *GND*'nin ilk yazarı, Jumiegesli William bunu 'Sonunda bütün isyan ve savaş fırtınası dinince, O (Fatih William) şimdi güçlü bir şekilde bütün İngiliz topraklarını ve dahası zaferi huzurla elinde tutuyor' diye anlatırken Onun halefi olan Orderic Vitalis o sayfanın kenarına ekler 'barış uzun sürmedi.'⁴⁴⁸

Bu sefer tehlike içeriden gelmekteydi. Her güzel şeyin bir bedeli olduğu gibi William'ın topraklarını bu derece genişletmesinin bir bedeli olarak belki de, büyük oğlu Dük Robert 1070'li yılların sonlarında, çevresine önde gelen Norman reislerinin çocuklarını toplayarak, Normandiya'da ayaklandı. Ayaklanmanın sebebi babasının Normandiya'yı kendi istediği gibi yönetmesine izin vermemesi idi.⁴⁴⁹ William İngiltere'yi fethedip kral olduktan sonra Normandiya Düklüğünü büyük oğlu Robert'a teslim etmişti. Aslında bazı kaynaklara göre bundan da daha önce William Robert'ı kendi veliahdı ilan etmişti. Daha İngiltere bile

⁴⁴⁶ M. Hagger, *William King and Conqueror*, London: I. B. Taurus, 2012; D. Bates, *William the Conqueror*, London: Philip, 1989; Crouch, *age*, s. 102-108.

⁴⁴⁷ R. Huscroft, *The Norman Conquest: A New Introduction*, London: Pearson Longman, s. 66, 2009.

⁴⁴⁸ Jumieges, *age*, s. 183.

⁴⁴⁹ Jumieges, *age*, s. 185.

fethedilmemişken Dük William ileri gelenlerin yemini ve Frank Kralı Philip'in rızası ile oğlu Robert'ı veliahdı ilan etti.⁴⁵⁰

1079 senesindeki isyanı tasvir eden o dönemin olaylarını yıldan yıla kaydeden Anglo Saxon Kronikleri'nde şöyle anlatılıyor:

'Bu yıl (1079) Robert, Kral William'ın oğlu, babasından kaçarak anne tarafından amcası Flandersli Robert'a sığındı. Çünkü babası yönetmesi için O'na verdiği ve aynı zamanda Kral Philip'in de rıza gösterdiği düklüğü istediği gibi yönetmesine izin vermiyordu. Ülkedeki önde gelen adamlar da Robert'ı efendileri olarak kabul ettiler. Bu yıl Robert babası ile savaştı ve Onu elinden yaraladı....'⁴⁵¹

Aynı hadise bir başka İngiltere kroniği olan *Morchesterli Florence*'te de 1077 tarihli olarak anlatılır fakat Normandiya'nın Robert'a William henüz İngiltere seferine çıkmadan verildiğini yazar.⁴⁵² Bu kayıtlardan anlaşılan daha önceki Norman örneklerinde olduğu gibi henüz dükün kendisi yaşarken en büyük oğlunu kendine veliaht tayin etmesidir.

Fatih William 1087 senesinde 10 Eylül'de ölüm döşeginde iken oğlu Robert ile hala çatışma halinde idi. Kaen'de kendisi için yapılan mezara gömülürken de talihsizlikler cenazesinin peşini bırakmadı. Önce dini tören sırasında bir yerli geldi ve törenin yapıldığı Kaen Katedrali'nin aslında babasının toprağı olduğunu ve Ondan izinsiz olarak William'ın bu katedrali yaptığını, hakkını almak istediğini söyledi. Bu adam biraz ödeme yapılarak sakinleştirildi. Daha sonra mezar yeri dar geldi. Mezara sığması için bastırılınca mumyalanan

⁴⁵⁰ Jumieges, *age*, s. 91, 178, 185, 187; Jumieges, 1992, s. 137-138.

⁴⁵¹ *The Anglo Saxon Chronicle*, Terc. Ve Ed. G. N. Garmonsway, London: J. M. Dent, s. 213-214, 1953.

⁴⁵² O. M. Florence, *A History of the Kings of England*, Dyfed: Llanerch Enterprises, s. 141, 1853.

ceset patladı, iç organları dışarı çıktı ve etrafa saçıldı. Cenazesine oğullarından sadece Henry katılmıştı.⁴⁵³

Normanlar'ın en başarılısı ve İngiltere'nin Kralı olan William'ın son dönemi çok sevdiği karısının ölümü ve oğlunun isyanı sebebiyle hiç de layık olmadığı bir şekilde sonuçlandı. Bu olağanüstü şartlardan dolayı Norman veraset düzeni de ilk defa bozuluyordu. Çünkü William ölürken Normandiya'yı büyük oğlu Robert Curthose'a, İngiltere Krallığı'nı William Rufus'a bırakıyordu. Üçüncü oğlu Henry'ye ise o zaman için bir servet olan 5000 pound para bırakıyordu.⁴⁵⁴ Malmesburyli William'ın kaydettiğine göre Fatih William'ın Richard isimli bir oğlu daha vardı fakat geyik avlarken ölmüştü. Ayrıca beş tane de kızı vardı.⁴⁵⁵

Burada ilk bakışta hemen dikkati çekecek olan nokta Fatih William'ın ülkesini ikiye taksim ederek en büyük iki oğluna vermesidir. Bu daha önceki Norman geleneklerinde görülmemiş bir şeydir ve Franklarda da uzun süredir uygulanmayan bir gelenektir. Bu yüzden Avrupalı tarihçilerin de dikkatini çekmiş ve onlar da bu durumu açıklamaya çalışmışlardır.

Bu konuda en iyi bilinen makale hala John Le Patourel'in 1971 yılında yazdığı "The Norman Succession, 996-1135" başlıklı makaledir. Bu çalışmasında Patourel William'ın neden ülkesini iki parçaya bölüştürdüğünün ihtimallerini değerlendirir ve şu sonuca varır: parçalı verâset kararı ölüm döşeginde verilmiş o anlık bir karardır. Patourel durumu William'ın veraset kararının tarihi gelişimini gözlemleyerek verir. William ilk önce oğlu Robert'ı bütün topraklarının vârisi olarak ilan etmişti. Fakat Robert babasına isyan etmekle kalmadı ve buna layık olmadığını da defalarca kanıtladı. Bunun üzerine William diğer oğlu

⁴⁵³ Bates, *age*, s. 207-208; Crouch, *age*, 124-125.

⁴⁵⁴ Jumieges, *age*, s. 187, 205.

⁴⁵⁵ O. M. William, *A History of The Norman Kings*, Llanerch Enterprises: Lampeter, s. 43, 1989.

Rufus'u vârisi olarak ilan etme niyetindedir. Fakat o ölüm döşeginde iken çevresindekilerin baskısı O'nu o anda farklı bir karar vermeye zorlamış ve Norman İmparatorluğu parçalanmıştır.⁴⁵⁶

Yukarıdaki makale, takdir görmesine rağmen, bu konudaki tartışmaları sonlandırmadı ve 1980 yılında R. H. C. Davis Robert Curthose'ın veliahtlık ve dükülük sürecini netleştirmek için bir makale yayınladı. Bu makalesinde bizim de yukarıda verdiğimiz kayıtları vererek süreci yeniden kurguladı. Ona göre William oğlu Robert'ı henüz küçük bir çocukken 1063 senesinde veliahdı olarak ilan etti. 1067 senesinde bir törenle bunu tekrarladı ve Onun yokluğunda oğlu Robert Normandiya'nın dükü olarak orada bulundu. Fakat 1071 senesinde William Normandiya'ya geri döndüğünde otoriteyi yeniden ele aldı ve bu da oğlu tarafından kendisine verilenin geri alınması olarak değerlendirilip isyan sebebi sayıldı ki bu isyan inişli çıkışlı William'ın ölümüne değin devam etti. Ayrıca William'ın Robert'ı daha küçükken veliahdı olarak ilan etmesi gayet doğaldı. Zira bu hem Frankiya'da genel geçer verâset şekli idi hem de William'ın babası da Kudüs'e hacca giderken henüz beş yaşında olmasına rağmen oğlunu hem kendisinden sonraki dük ilan etmiş hem de Normandiya'yı O'na emanet etmişti.⁴⁵⁷

1991 yılında Emily Zack Tabuteau Patourel'in makalesine cevaben bir makale yayınladı. Makalesinde iki tane sorunun cevabını arıyordu. Bunlardan birincisi, William oğlu Robert'a Normandiya'yı istemeye istemeye ve direnerek mi bıraktı yoksa baştan beri Onun

⁴⁵⁶ Patourel, **age**.

⁴⁵⁷ R. H. C. Davis, "William of Jumieges, Robert Curthose and the Norman Succession" *The English Historical Review*, 95(376), 597-606, s. 604, 606, 1980.

Normandiya üzerindeki hakkını kabul etmiş miydi? İkinci soru ise, Normandiya'yı vererek en büyük oğlunu İngiltere'den mahrum edebileceğini düşünmesinin sebebi ne idi? ⁴⁵⁸

Tabuteau'nun ilk tespiti Robert'ın daha başından beri Normandiya'ya vâliht olarak kabul edildiği ve bunun halk ve soylular tarafından da kabul edildiğidir. Bunu delillendirirken de hem yukarıda zikrettiğimiz kroniklerin bölümlerini hem de R. H. C. Davis'ten alıntı ile kaydettiği 1066 ve 1087 yılları arasındaki berat kayıtlarında Robert Curthose'ın dük olarak geçmesidir. Böylece 1087 yılına gelindiğinde Robert'ın Normandiya'nın başına geçmesi malumun ilamından öte bir şey değildir. ⁴⁵⁹

İkinci soruya gelince, William neden Normandiya'yı Robert'a İngiltere'yi O'nun küçüğü William'a bırakabilmişti, bunun geleneksel veya hukukî bir alt yapısı var mı idi? Tabuteau bu sorunun cevabını verirken şunu kabul ederek başlıyor: 10. ve 11. yüzyıllarda açık bir şekilde toprakların vârisler arasında bölünmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Fakat 12. yüzyılın başlarından itibaren açıkça görülmeye başlayan yeni bir durum orta çıkmıştı.

Bu yeni durumu göre bir soylunun miras olarak bırakacağı topraklar ikiye ayrılabilirdi. Birinci kısım babadan kalan (*propres*), ikinci kısım ise kazanılan (*acquets*). 1079-1101 arasındaki bir yıla tarihlendirilebilecek belgede geçen bir ifade bu iki ayrı toprak üzerindeki tasarruf hakkından bahsediyor. Buna göre bir baba kendi babasından kalan toprakları kendi oğluna miras bırakmak zorunda iken para ile veya savaşla kazandığı bir toprağı istediği kişiye bırakabilir. Bu kanunun gereği olarak kayda geçen ilk olay yine Fatih William'ın bir uygulamasıdır.

William'a yakın soylulardan biri olan William fitz Osbern 1071 yılında Flanders Savaşı'nda vasiyet bırakmadan ölünce O'nun topraklarının paylaşım Kral olarak William'a

⁴⁵⁸ E. Z. Tabuteau, "The Role of Law in the Succession to Normandy and England, 1087," *The Haskins Society Journal Studies in Medieval History*, 3, 141-170, 1991.

⁴⁵⁹ Tabuteau, *age*, s. 148,152.

düşmüştü. William da O'nun büyük oğluna Normandiya'yı verirken yeni fetih toprağı olan İngiltere'deki topraklarını küçük oğluna vermişti. Bundan sonra bu uygulama devam etti. Montgomerili Roger 1094'de öldüğünde en büyük oğlu Normandiya'daki topraklarını ikinci sıradaki oğlu ise İngiltere'deki topraklarını aldı. Geriye kalan dört oğula ise bir şey verilmedi. Bunlar ilk iki örnek olmasına rağmen Tabuteau bu uygulamanın daha birçok örneğini listeliyor. O'nun yaptığı tespitlere göre bu kuralı herkes uygulamıyordu ve bazıları bütün topraklarını yine en büyük oğullarına bırakabiliyordu. Fakat uygulamak isteyenler için böyle bir kural vardı.⁴⁶⁰

1087 Norman verâseti meselesi görüldüğü üzere tartışıla gelen ve kesin ifadelerin kullanılmasının zor olduğu bir meseledir. Yukarıdaki verilere dayanarak bir sonuç çıkartmamız gerekirse akla en yatkın olan Emily Zack Tabuteau'nun kurgusu gibi geliyor. Ne de olsa William kendi topraklarını paylaştırmadan önce William fitz Osbern'in topraklarını da paylaştırmıştı ve William'ın ölümünden önce babadan kalan ve kazanılan toprak ayrımı ile toprak paylaşımı yapılmaya başlanmıştı. William daha sonra pişman olmasına rağmen Normandiya'yı oğlu Robert'a zaten bıraktığına dair birçok delil vardır ve herkes tarafından tartışmasız kabul edilen bir gerçektir. Belki Robert Curthose babasına isyan etmese idi İngiltere de O'na bırakılacaktı. Ama babası William, muhtemelen Robert'ın kendisini hayal kırıklığına uğratmasının da etkisi ve toprakların zaten ayrı kara parçalarında olmasının da elverişliliği ile, İngiltere'yi diğer oğluna bıraktı.

Muhtemelen Norman asillerinin arasında bu uygulamanın İngiltere'nin fethinden sonra yayılmasının en büyük sebebi bu durumun coğrafi olarak da makul gelmesi idi. Zira Normandiya ve İngiltere arasında geçilmesi gereken bir deniz vardı. Muhtemelen bu coğrafi durum da veraset usulü alanındaki seçenekleri etkiledi.

⁴⁶⁰ Tabuteau, *age*.

İki kardeş de birbirlerinin konumunu tanımadı. İkisi de parçaya değil bir bütün olarak babalarının mirasına sahip olmak istiyorlardı. İlk harekete geçen payına Normandiya düşen Robert oldu. Babasının silah arkadaşları ve yardeşleri⁴⁶¹ kendisinin ise amcaları olan Mortainli Robert ve Piskopos Odo Normandiya'yı alan Robert'ın tarafını seçtiler ve İngiltere de William'a karşı, 1088'de, bir isyan hareketi başlattılar. Onlardan cesaret alan bazıları da İngiltere'nin kuzeyinde kalkıştı. Üstelik William amcası Odo'ya babasının döneminde el konulan bütün mal varlığını da geri vermiş, O'na Kent bölgesini vermiş ve kendisine de danışman yapmıştı.⁴⁶²

İsyan edenler Norman kökenli soylular veya din adamları idi. William tıpkı babası gibi askeri alandaki becerisini ve stratejik zekâsını kanıtlamıştı. Bu yüzden de henüz kral olmadan önce İngiltere'de saygı duyulan biri olmayı başarmıştı. Bu olayda da zekâsını ortaya koyup isyan eden Norman soylulara karşı yerli olan İngiliz ailelerle iş birliğine girdi.⁴⁶³ Bazı kısıtlamaları kaldıracağı sözü ile onların desteklerini aldı ve ilk olarak amcalarının üzerine yürüdü. Normandiya'dan yardım gelmesini kalelerinden bekleyen amcaları kuşatmaya dayanamayarak teslim oldular. Sıra kuzeye geldiğinde o isyanlar William'a bağlı olanlar tarafından zaten sonlandırılmıştı. Amcalarını ceza olarak sadece Normandiya'ya sürdü. Piskopos Odo'nun başı çektiği Frank asıllı kontların bu isyan hadisesi ve İngilizlerin William'dan tarafa olmaları Anglo Sakson Kronikleri'nde 1087-1088 tarihlerine ait bölümde anlatılmaktadır.⁴⁶⁴

Hamle sırası William'a gelmişti. Normandiya'yı ele geçirmek için plan yapmaya başladı. Önce küçük kardeşleri Henry'yi kullanmak istedi fakat Robert bunun farkına vardı ve

⁴⁶¹ Herleva, Fatih William'ın annesi, Dük Robert öldükten sonra Contevilleli Herlevin ile evlenmişti. Bu evlilikten Odo ve Robert adında iki oğlu oldu. Yani Odo ve Robert William'ın anne tarafından yardeşleri (yarı kardeşleri) idiler ve O'nun askeri harekâtlarına da bizzat katılmışlardı.

⁴⁶² F. Barlow, *William Rufus*, London: Methuen London, s. 69, 1983.

⁴⁶³ Barlow, *age*.

⁴⁶⁴ *The Anglo Saxon Chronicle*, 1953, Barlow, *age*; Crouch, *age*, s. 130-135.

William'la görüşen Henry'yi Fransa'ya sürgüne gönderdi. Daha sonra William daha derinden bir strateji izlemeye başladı. Stratejisini din adamları üzerine kurdu. Dağıttığı rüşvetlerle boşalan dini makamlara kendi taraftarlarını geçirdi ve kısa bir süre sonra kendi yanlısı bir din adamları grubu oluşturdu. Daha sonra Normandiya'nın kuzeyindeki kontları kendi safına çekti.

1091 senesine gelindiğinde artık Normandiya'ya yürüyecek kadar taraftar satın almıştı. Düklüğün merkezi olan Fecamp kendine bağlı bir kont olan William tarafından ona teslim edilince Robert kardeşi ile pazarlık yapmak zorunda kaldı. Bunun sonucu kuzey kontlarının William'a bağlı olması kararlaştırıldı. Böylece Robert artık Normandiya düklüğünü Kardeşi İngiltere Kralı ile paylaşır olmuştu.⁴⁶⁵

1099 yılında ilk Haçlı Seferleri düzenleneceği zaman Robert buna katılmak istedi ve kardeşi William'a Normandiya'nın tamamını 10.000 mark karşılığında rehin bıraktı. William bu parayı toplayabilmek için olağan üstü vergiler koydu ve sonuçta vasalları ile arası ciddi şekilde bozuldu.⁴⁶⁶

William din adamları tarafından da sevilmezdi zira dini ve din adamlarını her zaman küçümserdi. Hatta kendisinin öldüğü günün gecesinde, Malmesburyli William'ın anlattığına göre, bir keşiş Onunla ilgili bir rüya görmüştü. Bu rüyada William her zaman olduğu gibi küstah ve tahkir edici tavırlarla kiliseye girmiş ve istavrozu kırmıştı. Daha sonra sırtüstü düşmüş ve ağzından bir alev çıkmış ve bu alevlerden çıkan duman da yıldızlara kadar yükselmişti. Bu rüya William'a anlatılınca her zamanki küçümseyici tavrı ile şöyle dedi 'O bir keşiş ve para için rüya görmüş, bir keşiş gibi. Ona yüz şiling verin.' Bunları söylediğinin akşamı avlanmak için gittiği ormanda nereden geldiği belli olmayan bir ok tarafından 1100

⁴⁶⁵ Crouch, *age*, s. 146; William, *age*, s. 62.

⁴⁶⁶ William, *age*, s. 68.

yılında kırk yaşının üzerinde iken öldürüldü. İngiltere tarihi kronikleri ağız birliği etmişçesine William'ın ne kadar dinden uzak ve kötü bir kral olduğunu anlatır dururlar. Anglo Saxon Kroniği'ne göre O neredeyse bütün halkı tarafından nefret edilen Tanrı tarafındansa tiksiniilen bir kraldı.⁴⁶⁷

Bun ölümün bir suikast olabileceği hiç düşünülmedi ve bir av kazası olarak kabul edildi. Talih, İngiltere Kralı olabilmek iddiasında ve mücadelesinde bulunan Robert'a hayatının fırsatını kaçırttırırken, böyle bir ümidi olmayıp kardeşlerinin arasındaki kavgalardan nemalanmaktan başka derdi olmayan Henry'ye büyük bir fırsat vermişti: İngiltere Krallığı. Çünkü bu beklenmedik ölüm esnasında Robert ülkesini kardeşi William'a emanet edip Haçlı Seferi'ne çıkmıştı. İktidar boşluk kabul etmeyeceği için ortada kral ilan edilebilecek tek bir kişi vardı: Henry.

Devlet erkânı, Warvickli Henry, Meulan Kontu Robert, Robert ve Hamo gibi mevtâ Kral'ın yakın destekçileri Henry'yi kral ilan etmeye hazırıdı. Vakıa, O'na bir an evvel Londra'ya gidip kraliyet hazinesini teslim almasını ve Westminster Katedrali'nde taç giymesini de salık vermişlerdi. Fakat Henry'nin kardeşlerinden daha değişik bir karakteri vardı. Önce kardeşini defnetmek istediğini söyledi. Defne bizzat katıldıktan sonra Westminster Katedrali'ne gitti ve İngiltere Kralı olarak tâcını giydi. Tâcı giymeden önce O'nu kral ilan edecek olan Kilise'nin de gönlünü yapmak zorundaydı. Bu yüzden Londra Psikoposu Maurice'nin iki talebini yerine getireceğini söz verince ancak kutsandı ve tâcı giydi: Kardeşi William'ın Kilise aleyhine olan icraatları geri alınacak ve O'nun sürgüne gönderdiği Canterbury Başpiskoposu Anselm geri getirilecekti.⁴⁶⁸

⁴⁶⁷ *The Anglo Saxon Chronicle*, age, s. 235; Jumieges, age; William, age, s. 212.

⁴⁶⁸ *The Anglo Saxon Chronicle*, age, s. 236; Crouch, age, s. 236.

Öyle görünüyor ki Henry ağabeyinin başlatmış olduğu İngiltere'yi yeniden İngilizleştirme siyasetini daha da ileriye götürüyordu. Tahta geçtikten çok kısa bir süre sonra İskoç Kralı Malcolm'un kızı ile evlendi. Anglo Sakson Kroniği bu evlilikten şevkle bahseder; zira gelin, kraliçe olunca Margaret ismini alan Matilda, sadece İskoç Kralı'nın kızı değil aynı zamanda Norman fethi öncesi son İngiltere Kralı Edward'ın da akrabası idi.⁴⁶⁹

Evlilikten sonra da İngiltere asıllıların krallık içinde güçlenmesini devam ettiren olaylar yaşandı. Kral Henry tâcını giyeli çok olmamıştı ki ağabeyi Robert Haçlı Seferi'nden döndü ve emanet olarak İngiltere Krallığında duran Normandiya Düklüğünü geri aldı. Fakat çok kızgındı zira kendisinin yokluğunda İngiltere Krallığı'nı kardeşi Henry almıştı. Hâlbuki O ekber ve erşed (primogeniture) geleneği gereği kendisinin İngiltere Kralı olması gerektiğini düşünüyordu.⁴⁷⁰

Bunun üzerine yeniden harekete geçen Robert İngiltere'deki bazı önde gelenleri kendi safına çekti. İngiltere'yi büyük bir donanma ile işgal etmeyi düşünüyordu. Kral'ın bu donanmaya karşı gönderdiği bazı gemiler Dük Robert'a katıldı. Bunun üzerine Henry İngilizlerden oluşan bir ordu topladı. İki ordu 1101 yılında karşı karşıya geldiği zaman iki tarafın asilleri de bir iç savaş istemiyorlardı. Önde gelen insanların gayreti ile savaşız bir çözüm üzerinde çalışılmaya başlandı ve anlaşmaya varıldı. Anlaşmanın önemli maddeleri şunları içeriyordu:

1. Dük sebebi ile topraklarını kaybeden İngilizlere toprakları bir an evvel geri verilecek.
2. Dük Robert her sene İngiltere'den 3000 altın mark alacak.

⁴⁶⁹ *The Anglo Saxon Chronicle*, age, s. 236.

⁴⁷⁰ C. W. David, *Robert Curthose, Duke of Normandy*, Harvard University Press: Cambridge, s. 120-121, 1920.

3. Eğer ortada hukukî bir vâris olmazsa ve aralarından biri ölürse İngiltere ve Normandiya'ya sağ kalan tek başına hükmedecek.

Bu anlaşma iki taraftan da önde gelen on iki kişinin karşılıklı yemini ile tahkim edildi.⁴⁷¹

İki kardeş arasındaki mücadele tabii ki bu anlaşma ile bitmedi. Geçmişten dersini almış görünen Kral Henry Normandiya'yı yavaş yavaş ele geçirmek için bir strateji uyguladı. İlk birkaç sene anlaşmanın gereği olan 3000 marklı haracı ağabeyine düzenli olarak gönderdi. Fakat bu sırada halka ağır vergiler koyarak büyük bir ordu toplamayı da ihmal etmedi. Bu vergilerle sadece ordusunu değil aynı zamanda hem İngiltere'deki hem de Normandiya'daki nüfuzunu da güçlendiriyordu. Kral Henry Normandiya'daki nüfuzunu o derece yaymıştı ki kendisinin azılı düşmanları olan Bellemeli Robert ve Mortainli William haricindeki bütün Norman kontlarını kendi safına çekmişti. Nihayet 1105 yılının 27 Eylül'ünde Normandiya'ya çıkartma yaparak kuzeyinde bulunan önemli merkezler olan Caen ve Bayeux'u bütün kaleleri ile ele geçirip toprak sahiplerini kendine bağladı. Sonraki yılın Ağustos ayında ise işini bitirmek için daha büyük bir ordu ile geri döndü. Önüne çıkan bütün toprakları kendine bağladı. Nihayetinde Dük Robert ve Ona bağlı kontları da yendi ve esir olarak İngiltere'ye götürdü.⁴⁷² Böylece 1087 yılında ayrılan topraklar yeniden birleşiyor ve Normandiya Dükü ve İngiltere Kralı Norman Hanedanı'nın aynı üyesi oluyordu.

Henry Norman topraklarını yeniden birleştirmişti ve bir süre hem İngiltere'de hem de Normandiya'da barışı sağlamıştı. Bu sırada bugün Anglo-Saxon hukuku dediğimiz hukuk sisteminin temellerini attı ve devlet hazinesi sistemini oluşturdu.⁴⁷³ Sıra kendisinden sonraki kralı ilan etmeye gelmişti. Kendisinin yasal tek oğlu olan William Adelin hem mantıken hem

⁴⁷¹ *The Anglo Saxon Chronicle*, age, s. 237; Jumieges, *age*, ss. 218-221.

⁴⁷² J. A. Green, *Henry I*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 78-95, 2006; *The Anglo Saxon Chronicle*, 1953; Jumieges, *age*, s. 220-223.

⁴⁷³ Green, *age*, s. 96-118.

de gelenek itibarı ile O'nun veliahdı olabilecek tek kişi idi. Geleneğe uyarak kendi sağlığında oğlunun veliahtlığını diğerlerine de kabul ettirmesi ve sadâkat yemini alması gerekiyordu.

Bu işe ilk olarak Normandiya'dan başlamak istedi. Muhtemelen bunun sebebi İngiltere'nin bu işte her hangi bir sorun çıkartmayacağını düşünmesiydi. Bir diğer sebep de Normandiya düklüğüne bir veliahdın sadece kontlar tarafından değil aynı zamanda Frank Kralı tarafından da kabul edilmesi gerekliliği idi. Bunları göz önünde bulundurarak 1115 yılında oğlunun veliahdlığını Frank Kralı Louis'e kabul ettirmek ve asillerin de biatını almak için Normandiya'ya geçti.⁴⁷⁴

Fakat işler planlandığı gibi gitmemişti. Frank Kralı Louis'le yüksek miktarda bir para karşılığı oğlunun veliahdlığının tanınması için anlaşmak üzere iken Flanders'in kontu olan Baldwin Kral'a aksi yönde cesaret verdi ve iş bozuldu. Daha da ötesinde Kral Louis Kral Henry'nin ağabeyi ve eski Normandiya dükü olan Robert'ın oğlu ve Flandersli Kont Baldwin tarafından desteklenen William Clito'yu düklüğü'n yasal vârisi ilan etti. Aslında Frank Kralı'nın zaten daha önceden William Clito'ya verilmiş bir sözü vardı.⁴⁷⁵ Bu gelişme pek tabii ki bir savaş anlamına geliyordu.

Henry İngiltere'ye geri döndü ve ordusunu topladı. Normandiya'ya çıkarma yapmadan önce İngiltere'deki adamlarına ve önde gelen din adamlarına oğluna bağlılık yemini ettirdi. Daha sonra Normandiya'ya geçti ve Frankların sınırdaki yerleşimlerini yağmalarken Frank Kralı Louis de Normandiya sınırındaki yerleşim yerlerini yağmalıyordu. Fakat 1116 senesinde güç dengeleri Henry aleyhine değişti. Flemish ve Angevin gibi Frank topraklarının güçlü kontluk hanedanları da Louis'den yana oldular ve Normandiya'yı yağmalamaya başladılar. Birçok kont Henry'ye isyan etti ve ayaklandı. Kendisine başarısız bir suikast girişimi dahi

⁴⁷⁴ *The Anglo Saxon Chronicle*, age, s. 246.

⁴⁷⁵ W. C. Hollister, *Henry I*, UK: Yale University Press, s. 239-240, 2003.

oldu. Artık en yakın adamlarına bile güvenemez hale gelmişti. Gecelere silahları ile uyumaya başladı ve muhafızlarını arttırdı. Bütün bunlar yetmezmiş gibi karısı Matilda'nın da ölüm haberini aldı.⁴⁷⁶

Normandiya'da Henry'ye bağlı kontların bu kadar çabuk O'na sırt dönmeleri, isyan ve hatta ihanet etmeleri muhtemelen Henry'nin İngiltere ve İngiliz yanlısı bir siyaset izleyerek İngiliz asıllı toprak sahiplerini ön plana çıkartmaya başlaması ile açıklanabilir. Anlaşılan o ki Henry Normandiya'daki tehditlere karşı çevresindeki İngilizleri arttırdıkça Normandiya'lılar da O'ndan soğumaya başlamışlardı. Bunun en bariz delili Henry'nin bu savaşta çevresindeki muhafızları İngiliz asıllılardan seçmiş olmasıdır. *GND* yazarlarından biri olan Orderic Vitalis'in *Historia Ecclesiastica* isimli eserinde bize Henry'nin durumunu şöyle anlatır:

'Eo Tempore rex Henricus diuturnam obsidionem tenere nolebat, quia ipse turbatis omnibus ut in fraternis conflictibus fieri assolet, in suis non confidebat. Illi enim qui cum eo manducabant, nepoti suo aliisque inimicis eius faudebant, eiusque secretis denudatis adminiculum illis summopere procurabant.'

'Bu dönemde Kral Henry uzun bir kuşatmaya girişemezdi zira yakınlarının arasında devamlı bir çatışmanın olduğu bir karışıklıkla kendi adamlarına güvenemezdi. Onunla beraber yiyen insanlar sırlarını araştırarak O'nun yeğenini ve O'nun düşmanlarını desteklemiş ve yardım etmişlerdi.'⁴⁷⁷

Bütün bu olanlar Henry'yi acımasız bir insan haline getirdi ve bu isyan sırasında çok trajik bir olay yaşandı. Kral Henry'nin gayr-ı meşru kızı Normandiya'nın Breteuil bölgesinin kontu Eustace ile evli idi. Eustace bizzat Henry'nin desteği ile Normandiya'nın bu en zengin bölgesinin başına geçmişti. Fakat hem kendi yardımını ile kont olan damadı hem de kızı Juliana

⁴⁷⁶ Green, *age*, s. 135-143; W. C. Hollister, *age*, s. 246-248.

⁴⁷⁷ O. Vitalis, *The Ecclesiastical History of Orderic Vitalis*, Cilt VI, Oxford: The Clarendon Press, s. 200, 1978.

Ivry kalesinin sahipliği üzerine anlaşmazlıktan dolayı isyancıların safına geçmek düşüncesindeydiler. Henry bu anlaşmazlığı bitirmek için Ivry komutanı Ralph Harnec'in oğlu ile Eustace ve Juliana'nın iki kızını yani kendi torunlarını rehin olarak değiştirme kararı aldı. Böylelikle iki taraf da bu savaş zamanında birbirlerine karşı harekete geçemeyecek ve düzeni bozamayacaktı. Orderic Vitalis'in anlattığına göre bu savaşın en acımasız ve trajik olayı böyle başladı.

Muhtemelen Eustace ve Kral Henry'nin birlikteliklerini bitirmek isteyen Montfort Kontu Amaury 1119 yılında Eustace'yi kışkırttı ve O da bu kışkırtmaya gelerek rehini olan Ivry Kalesi Komutanı Ralph Harenc'in oğlunun gözlerini oydu ve O'nu babasına gönderdi. Böylelikle kızlarını akıl almaz bir tehlikeye atmış oldu. Belki de büyük babaları Kral Henry'ye güveniyor ve ne olursa olsun Onlara bir zarar gelmeyeceğini düşünüyordu. Eğer böyle düşündü ise düşündüğü gibi olmadı. Ralph Harenc Kral Henry'ye giderek rehine değişimi geleneklerinin bir gereği olarak adalet istediğini söyledi. Bunun üzerine Henry hiç düşünmeden kendi torunlarını Ralph Harenc'in eline teslim etti ve O da Onların gözlerini oydurup burunlarını kesti.⁴⁷⁸

Neredeyse bütün Normanlar Henry'yi terk etmiş ve yeğenininkin düklük davasına destek verir hale gelmişlerdi.⁴⁷⁹ Fakat bütün olumsuzluklara rağmen O mücadeleye devam etti ve bunun sonuçlarını almaya da başladı. Talihi 1119 yılının Mayıs ayında döndü. Oğlu William'ı karşılığında büyük para verdiği Anjou Kontu Fulk'ın kızı ile Haziran'da evlendirdi. Daha sonra eski bir düşmanı olan Bellemeli Robert'ın oğlu William Talvas'ı babasına ait toprakları O'na geri vererek yanına çekti. Kral Henry'nin işini kolaylaştıran bir diğer gelişme önde gelen düşmanlarından biri olan Flanders Kontu Baldwin'in ölümü oldu. Henry önde gelen aileler olan Flemish ve Angevin hanedanlarının desteğini yeniden kazandı. Gücünü iyice

⁴⁷⁸ Hollister, *age*, s. 253-254; Vitalis, *age*, s. 210-214.

⁴⁷⁹ Vitalis, *age*, s. 215.

toplayan Henry aynı yılın Ağustos ayının 20'sinde ordusuyla Frank Kralı Louis ve yeğeni William Clito'nun ordusuna karşı Bremule Savaşı adı verilen bir savaş yaptı ve büyük bir zaferle Normandiya'nın başkenti Rouen'e döndü. Louis ve Henry Clito ise kaçmak zorunda kaldılar. Bu yenilgiden sonra Normandiyadaki desteğini kaybeden Kral Louis Henry'nin oğlu William Adelin'in kendisine sadaket yemini etmesini ve karşılığında O'nu Normandiya dükü olarak tanımayı kabul etmek zorunda kaldı. İsyancı Norman asilleri ise William Clito'yu terk etmeleri karşılığında affedildiler.⁴⁸⁰

İngiltere Kralı Henry için kötü günleri sonu gelmişti. Çünkü Normandiya'daki isyanı bastırması ve oğlunun veliahtlığını garantilemişti. Meşru iki çocuğundan diğeri olan ve annesinin adını taşıyan Matilda ise henüz beş yaşında bir çocukken müstakbel Kutsal Roma Germen İmparatoru V. Henry ile nikâhlanmıştı ve 1109 yılında O'nun tarafından İtalya'ya götürülmüştü. Daha sonra ise imparatoriçe olarak taç giymişti.⁴⁸¹ Hülasa, 1120 senesi geldiğinde İngiltere Kralı Henry bütün işlerini yoluna koymuş bir kraldı. Fakat bir felaket bütün taşları yerinden oynattı.

Bu felaket Henry'nin uğruna Normandiya'daki isyancılar ve Frank Kralı ile savaşa giriştiği ve böylece Normandiya Dükü ilan edilen ve veliahdı olan oğlu William'ın ölümü idi. İsyanı bastıran Henry İngiltere'ye dönmek için bir filo hazırlattı. Bu sırada biri yanına gelerek babasının Fatih William'ı fetih için İngiltere'ye geçiren geminin sahibi olduğunu ve şimdi de kendisinin Kral Henry'yi İngiltere'ye ulaştırma şerefini almak istediğini söyledi. Henry bunu kendisi için değil oğlu için kabul etmişti çünkü kendisi için zaten çok iyi bir gemi hazırlanmıştı. Adam bundan da onur duyacağını söyledi. Henry'nin oğlu William'la birlikte seçme üç yüz şövalye *White Ship* denen bu gemiye bindiler. Geminin sahibi olan adam misafirperverliğini göstermek için fiçılar dolusu şarap yüklemişti. Zaferin de vermiş olduğu

⁴⁸⁰ Vitalis, *age*, s. 224-283.

⁴⁸¹ Wace, *The History of The Norman People: Wace's Roman de Rou*, Woodbridge: The Boydell Press, s. 219, 2004; Jumieges, *age*; Vitalis, *age*, s. 167.

keyifle o kadar şarap içildi ki gemideki herkes zil zurna sarhoş oldu. Bunun sonucunda da gemi bir kayaya çarparak parçalandı ve William da dâhil olmak üzere bir kasap haricinde gemide kim varsa öldü. Bu olaya tarihte *White Ship Felaketi* dendi.⁴⁸²

Henry haberi duyunca yıkıldı. Fakat bir sene sonra hanedanının geleceğini düşünerek Louvainli Adeliza ile evlendi. Tabii ki maksat bir an evvel bir veliahdın doğmasıydı. Aradan üç sene geçmesine rağmen Henry ve Adeliza bir çocuk sahibi olamadılar ve bunun üzerine Henry muhtemelen yeğenlerini değerlendirmeye başladı. En önde geleni kardeşi Adela ile bir Fransız asili olan Blois Kontu Stephen Henry'nin oğlu Stephen idi. Henry gayr-ı meşru oğlu olan Robert'ı da bir seçenek olarak değerlendirebilirdi fakat artık ne Normandiya ne de İngiltere verâset hukukunda gayr-ı meşru çocukları kabul ediliyordu. 1125 senesinde beklenmedik bir başka olay oldu ve Kutsal Roma Germen İmparatoru V. Henry öldü. Bu durum İngiltere Kralı Henry'nin planlarını değiştirdi ve İmparatorun dul eşi ve kendisinin kızı olan Matilda'yı alel acele İngiltere'ye getirtti. Onu kendisine veliaht tayin etti ve kadın bir veliahda karşı yapılan bütün itirazlara rağmen yönetimi altındaki kontlara da O'na bağlılık yemini ettirdi. Ayrıca *GND*'a göre Alman asilleri Matilda'yı kocasının yerine imparatorluğun başına geçirmek istediklerinde bile Henry kendi planlarından dolayı bunu reddetti.⁴⁸³

1126'de Frank Kralı Louis sürgünde olan William Clito'yu Normandiya Düklüğü için yeniden desteklemeye başladı. Kendisine yakın kontlarına sarayına çağırarak onlardan Clito'ya bağlı olmalarını istedi. Hatta 1127'de Flanders Kontu Charles ölünce bu kontluğu Clito'ya verdi. Fakat Clito kendisine düzenlenen bir suikasttan sonra 12 Temmuz günü kuşattığı Aalst şehrinde kendisine mızrakla saldıran bir askere eli ile karşılık verince mızrak elinin damarlarını kesti. Clito beş gün yaralı olarak yatmasının ardında öldü ve böylece

⁴⁸² (Jumieges, *age*; Vitalis, *age*, s. 219; Wace, *age*, s. 206.

⁴⁸³ Green, *age*, s. 170-191; Hollister, *age*, s. 308-318; Jumieges, *age*, s. 240-241.

İngiltere Kralı'nın istediği gibi bir verâset için en büyük sorunu olan yeğeni ortadan kalkmış oldu.⁴⁸⁴ Ayrıca artık Norman topraklarında kendisine karşı isyanın liderliği de son bulmuştu.

Henry belki de kızının konumunun güçlenmesi için kızını Anjou Kontu Geoffrey ile 1129 yılında evlendirdi. Anjou Kontluğu herhangi bir kontluk değildi zira Frank Krallarının soyu da bu kontluktan gelme idi.⁴⁸⁵ Fakat Henry'nin hayatının son yıllarına doğru kızı ile arası bozulmaya başlamıştı. Bunun sebebi Matilda ve kocası Geoffrey'in açıkça Normandiya'da güçlerini Henry'nin isteğinin aksine genişletme çabaları ve Henry'ye İngiltere'de Onların arkasında durmadığından şikayetlenmeleri idi. Bu yüzden Matilda ve kocası Geoffrey güney Normandiya'da 1135'te bir isyan patlak verince hemen Henry'nin karşısında isyancıların safında yer aldılar.⁴⁸⁶

Fakat Henry ömrü boyunca Normandiya isyanlarını bastırmakla uğraşmıştı ve bunda büyük tecrübe kazanmış bir komutandı. Orderic'e göre Angevin Hanedanı lehine isyana girişecek bazı kontlar sırf bu yüzden geri duruyorlardı. Çok geçmeden ne kadar haklı olduklarını gördüler. Ordusu ile İngiltere'den Normandiya'ya geçen Henry bu isyanı bastırmakta da pek zorlanmadı. Fakat 1135'in 25 Kasım'ında, bu zaferi kutlamak için ava gittiğinde, Hungtingdon'lu Henry'nin Kroniği'ne göre, kendisini her zaman hasta eden ama buna rağmen çok sevdiği birkaç taze taşemen balığı yedi ve rahatsızlandı. Aralığın ilk gününde de vefat etti.⁴⁸⁷ Bu Onun otuz beş yıllık saltanatının sonu iken tartışmalı halde olan İngiltere ve Norman tahtının verâseti için yeni bir çatışmanın da başlangıcı oldu.

Henry'nin ölüm haberi Normandiya'ya yayıldığında kızı Matilda hâlâ isyan halinde idi. İngiltere'de biat edilmiş olsa da Matilda'nın veliahtlığı kontların içine sinmemiş ve hep

⁴⁸⁴ Vitalis, *age*, s. 369-375.

⁴⁸⁵ Jumieges, *age*; Vitalis, *age*, s. 243.

⁴⁸⁶ E. King, *King Stephen*, New Haven: Yale University Press, s. 445, 2010; Vitalis, *age*.

⁴⁸⁷ O. H. Henry, *Historia Anglorum: The History of the English People*, Oxford: Clarendon Press, s. 449, 1996; *The Anglo Saxon Chronicle*, 1953, s. 263; Vitalis, *age*, s. 449.

bir tartışma konusu olmuştu. O isyan halinde iken babasının ölmesi muhtemelen bu işi biraz daha karmaşık hale getirip Onun kraliçeliğini hemen kabul etmeyi zorlaştırmıştı. Ayrıca İngiltere'den gelen kontlar Henry'nin cenaze töreni bitmeden Normandiya'dan ayrılmayacaklarını bildirdiler. Kimsenin dikkatini çekmemişti ama bu durum İngiltere'de büyük bir güç boşluğu oluşturmuştu. Hem Kralın ölümü hem de asillerin Normandiya topraklarında oluşu İngiltere'de elini çabuk tutacak birinin kendini kral ilan edebileceği bir ortam hazırlamıştı.

Elini çabuk tutan bu kişi Henry'nin kız kardeşi Adela ile Blois Kontu Stephen'ın oğlu olan ve Henry'ye verdiği destekten ötürü Mortain Kontu yapılan Stephen idi. Henry öldüğünde kızı Matilda Henry'ye bağlı kalelere saldırmakla meşguldü. İngiltere'nin soyluları ise Normandiya'da idi. Stephen ise İngiliz Krallarının taçlarını giydikleri Winchester Katedralin'in psikoposu olan kardeşi Henry'nin yardımı ile İngiltere'ye geçti ve baş psikopos Curbeilli William tarafından 22 Aralık 1135'te Norman neslinin dördüncü kralı ilan edildi. Kendisi de ailesi de asiller arasında sevilen ve ayrıcalıklı bir yere sahipti. Zaten o esnada Normandiya'da bulunan kontlar kardeşi Theobald'ı kral ilan etmeyi tasarlıyorlardı ama O daha erken davrandı.⁴⁸⁸ Kardeşinin sayesinde din adamlarının desteğini alması Onu kral yapmıştı ve Norman Hanedanı'nın son kralı olacaktı.

Stephen'ı veya kardeşi Theobald'ı lordları olarak gören bir grup zaten oluşmuştu. Muhtemelen Stephen ve kardeşinin arasında tahta geçme konusunda bir strateji de hazırlanmıştı. Stephen ise zaten Normandiya'nın en zengin asillerinden biri idi ve adamları tarafından da çok sevilirdi. Kral öldüğünde İngiltere'ye hemen geçebilmesinin sağlayan coğrafi avantajı yanında bir diğer avantajı daha vardı, ağabeyinin aksine İngilizce biliyordu. Londralılara ve din adamlarına gerekli cömertliği gösterince kral olarak ilan edilmesi de çok

⁴⁸⁸ *The Anglo Saxon Chronicle*, age, s. 263; Jumieges, age, s. 219,257; Vitalis, age, ss. 454-455.

gecikmedi. Salisbury Psikoposu Roger Kiliseye verilen ayrıcalıklardan sonra devlet hazinesini Stephen'a teslim etti. Çok geçmeden Stephen'ın krallığı Kiliseye verdiği ayrıcalıkların da etkisi ile Papa II. Innocent tarafından da tanınarak iyice meşrulaştı.⁴⁸⁹

Bu sırada Normandiya'daki mevtâ Kral Henry'nin önde gelen adamları da Kral'ın yakın akrabaları arasında en yaşlı olan Theobald'ı kral olarak ilan etmek için bir toplantı halinde idiler. Bu toplantı esnasında Stephen'ın İngiltere'de destek görüp kral olarak ilan edildiği haberi geldi. Theobald kardeşi ile savaşa girmeyeceğini ve O'nun krallığını kabul edeceğini söyledi. Zaten iki tarafta da arazisi olan Norman asilleri de bir savaşa girmek istemiyorlardı. Böylece mevcut durumu kabul ettiler.⁴⁹⁰

Stephen ilk yıllarında gerek Kiliseye gerekse Henry döneminde toprakları ellerinden alınan birçok Norman kontuna birçok söz verdi ve Henry'den kalan hazineyi kullandı. Kuzey İngiltere'de İskoç ilerleyişini ve İngiltere'nin bazı bölgelerinde çıkan ayaklanmaları bastırmak, asilleri kendisine bağlı tutmak için hazineyi ilk 3 yılda bitirdi. Ayrıca topraklarını geri vereceğini söylediği asillere olan sözlerini yerine getiremedi. Bunun sonucunda Henry'nin gayr-ı meşru oğlu ve Norman asillerinin en zenginlerinden olan Robert'ın da katıldığı bazı önde gelen asiller Henry'nin kızı Matilda'nın tahtı ele geçirmesi için O'na destek vermeye başladılar.⁴⁹¹

Stephen İngiltere'de sükûneti sağlar sağlamaz Normandiya'ya geçti. Zira gelenek olduğu üzere Fransa Kralı ile Normandiya Düklüğü meselesini halletmesi gerekiyordu. Dönemin kroniklerinde Stephen'ın Fransa Kralı Louis ile olan ilişkisini ortaya koymak için o cümleleri burada zikretmemiz yerinde olur. Çünkü bundan öncekilerin aksine Stephen Fransa Kralı'na sadakat yemini etmiş değil bir anlaşma yapmış görünmektedir.

⁴⁸⁹ (Crouch, *age*, ss. 246-249; King, *age*, s. 46.

⁴⁹⁰ Vitalis, *age*, s. 454-455.

⁴⁹¹ J. Bradbury, *Stephen and Matilda: The Civil War 1139-5*. Stroud: The History Press, 2009; D. Carpenter, *Struggle for Mastery: The Penguin History of Britain 1066-1284*, London: Penguin, s. 169, 2004.

'Concordiam cum rege Francorum composuit, et Eastacius filius eius homo regis Francorum effectus est de Normannia....'⁴⁹²

(Stephen) Frankların Kralı ile bir anlaşma yaptı ve oğlu Eastace'yı Normandiya üzerine Frankların adamı yaptı.

'Concordatus est rex Stephanus cum rege Francorum..'

Kral Stephen Frank Kralı ile anlaştı.

'In Maio Stephanus rex cum Ludouico rege colloquium habuit, Normannia ducatum ab ipso iure recepit, et foedus amicitia sicut antecessor eius tenuerat pepigit.'⁴⁹³

1 Mayıs'ta Kral Stephen Kral Louis ile bir görüşme yaptı ve kendi hakkı olan Normandiya'yı aldı. Halefinin yaptığı gibi Kral Louis'e dostluk yemini etti.

Stephen'in krallığının tescilinde dört nokta dikkati çekmektedir. Birincisi, Stephen halefi olan kralın mevcut akrabalarından ve en yakınlarından biridir ve erkektir. İkincisi, Normandiya'nın en zengin asillerinden bir tanesidir. Üçüncüsü, o sırada asiller Normandiya'da isyan ve Kral Henry'nin cenazesi ile meşgul iken din adamlarının ve Papa'nın desteği ile kral olmuştur. Dördüncüsü ise kendinden öncekiler gibi Normandiya için Fransız Kral'ına gitmiş ama sadakat yemini değil bir anlaşma yapmıştır.

Aynı zamanda Matilda'nın eşi olan Angevin ailesinden Anjou'lu Geoffrey 400 şövalye ile Normandiya'yı işgal edip yağmalıyordu. Hem destekçisi hem de gücü yerinde olan Angevinleri durdurmak isteyen Stephen Normandiya'da iken Fransız Kralı ile görüşmesinden

⁴⁹² Henry, *age*, s. 708.

⁴⁹³ Vitalis, *age*, s. 482.

dönerken bir ordu toplamaya çalıştı ise de güvenilir bir ordu toplayamadığı için iki yıllık bir barış anlaşması yaparak İngiltere'ye çekildi⁴⁹⁴.

1139 yılında Robert ve O'nun destek verdiği Matilda 140 kişilik bir şövalye grubu ile İngiltere'ye geçtiler ve kendilerine destek veren Arundel şehrinde karaya çıktılar. Bu hareket çok hızlı bir şekilde büyüyerek katılımlarla bir iç savaşa dönüştü. 1141 senesine kadar isyancılar Gloucestershire, Herefordshire, Somerset, Devon ve Cornwall şehirlerini ele geçirdiler. İskoçya Kralı David'de kuzey İngiltere'yi işgal edip Matilda'nın taht iddiasını desteklediğini ilan etti.⁴⁹⁵

Arundel Kalesi'ne üstlerini kurduktan sonra Robert Matilda'yı kalede bırakıp kuzeybatıya doğru ilerledi. Stephen ise Arundel Kalesi'ni kuşattı fakat nedendir bilinmez Matilda ile bir anlaşma yaparak O'nun kuzeydoğu İngiltere'ye çekilmesine izin verdi. Robert ve Matilda Gloucester, Bristol, Oxford ve Wallingford gibi çevre şehirleri ele geçirmişler ve artık Londra'yı tehdit eder hale gelmişlerdi. Stephen kuşatmayı yarmak için bazı saldırılarda bulunsa da başarılı olamadı. 1140 yılına gelindiğinde İngiltere'nin batısı olduğu gibi Matilda'nın dolayısı ile Angevinlerin eline geçmiş Stephen ise doğuya çekilmişti.⁴⁹⁶

Bu olaylardan bir sene sonra Stephen bir meclis toplayıp danışmasının sonucu olarak savaş kararı verdi. Matilda'nın ordusu ve Stephen'in ordusu 2 Şubat 1141'de Lincoln Savaşı'nda karşı karşıya geldiler ve Stephen ilk başlarda başarılı olsa da yenildi, ordusu dağıldı ve kendisi esir alındı. Stephen'ı kral yapan kardeşi Henry kardeşinin tarafını bıraktı ve Matilda'yı da bazı ayrıcalıklar karşılığında kraliçe yapmayı kabul etti. Matilda'nın kraliçeliği dini çevreler tarafından kabul edildi. Fakat tacı giymek için Winchester Katedrali'ne geldiğinde Stephen'a hala sadık olan Londralılar ayaklandı ve Matilda tâcını giyemeden geri

⁴⁹⁴ Vitalis, *age*, ss. 484-487.

⁴⁹⁵ Carpenter, *age*, s. 258; Crouch, *age*; Davis, *age*, s. 39.

⁴⁹⁶ Bradbury, *age*, s. 80-85.

çekilmek zorunda kaldı. Böylece zenginliği ile bilinen İngiltere tam bir yağma ve katliam dönemine girdi.⁴⁹⁷ Burada ilk defa Londra halkı da tahta geçiş sürecinde etkili olmuş oldu.

Stephen'ın yenilgi haberi Normandiya'ya geldiğinde Anjou'lu Geoffrey bir kez daha Normandiya'yı işgal etti. Normandiya'daki Norman kontları durumlarından güven duymamaya başladılar. Zira Stephen'a sadık kalmaya devam ederlerse yayılan Angevin gücü karşısında topraklarını ve ayrıcalıklarını katbetmeleri işten bile değildi. Bu yüzden birçoğu Geoffrey'in yanında saf tutmaya başladı.⁴⁹⁸

Orderic Vitalis'in *Historia Ecclesiastica*'sının son sayfalarında anlatıldığına göre Normandiya'daki bir grup kont ilk olarak krallığı teklif ettikleri Kral Stephen'ın kardeşi Theobald'a yine gittiler ve İngiltere'yi ve Normandiya'yı bu karışıklıktan kurtarmak için kral olmasını istediler. Fakat Theobald Angevin Hanedanı'nın büyüyen gücü karşısında kardeşinden farksız olarak rahat bir krallık yapamayacağını biliyordu. Bu yüzden gelenlere evvelki Kral Henry'nin damadı olan Angevin ailesinin başı ve Anjou Kontu Geoffrey'in kral olması gerektiğini söyledi. Böylece Angevinler güçlerini tahkim edip tahta biraz daha yaklaşmış oldular.⁴⁹⁹ Burada "Henry'nin damadı" ifadesinin kullanılması belli ki Geoffrey'i bir şekilde Kral Henry'ye bağlama ihtiyacını gösteriyor.

Bu esnada bir başka Matilda oyuna dâhil oldu. Bu Stephen'ın eşi olan Kraliçe Matilda idi. Angevinler'in Matilda'sının taç giyemediği Londra'dan atılmasında O'na sadık kalan adamlarının etkisi büyüktü. Robert ve Angevinler'in Matilda'sı Londra'dan çekilirken Kraliçe Matilda'ya bağlı kuvvetler de Onları takip etti ve Robert'i esir aldılar. Bunun sonucunda

⁴⁹⁷ *The Anglo Saxon Chronicle*, age, s. 266; Vitalis, age, s. 544-547.

⁴⁹⁸ Vitalis, age, s. 547.

⁴⁹⁹ Vitalis, age, s. 549.

“akıllı adamlar”ın araya girmesiyle bir pazarlık yapıldı ve Kral Stephen’in serbest bırakılması karşılığında Robert salıverildi.⁵⁰⁰

Fakat bu durum Stephen’in çok da faydasına olmadı çünkü önde gelen asiller bir kere Angevinlerin Matilda’sının yanında saf tutmuştu. Buna rağmen Stephen Matilda’yı bir kez daha kuşatmayı başardı. Matilda gece vakti bu kuşatmadan kurtularak yalın ayak kaçtı ve Normandiya’ya geçti. Bunun da etkisi ile 1144 yılına gelindiğinde Normandiya’daki bütün asiller isteyerek veya istemeyerek Geoffrey’in tarafına geçmişti.⁵⁰¹

1151 yılında Anjou Kontu Geoffrey öldü ve yerine oğlu Henry geçti. Fransız Kralı’nın karısı Eleanor kocasından boşanarak Henry ile evlendi ve O’na batı Fransa’nın bir eyaleti olan ve kendine ait olan Poitou’yu da getirdi. Angevinler bu yollarla iyice güçlenirken Stephen İngiltere’de isyanlarla uğraşıyordu. Nihayet 1153 yılında Henry ordusu ile birlikte İngiltere’ye geçti. Kral Stephen çok daha büyük bir ordu ile Onu karşıladı. Fakat aralarında bir savaş olmadı. Önde gelen din adamlarının araya girmesi ve Stephen ile Henry’nin başbaşa yaptığı görüşmeler sonucu Winchester şehrinde bir anlaşmaya varıldı. Bu olayı kaydeden iki kroniğin ortak ifadelerine göre Stephen Henry’yi evlat edindiğini ve kendisinin oğlu olarak kendisinden sonraki kral olarak ilan ettiğini açıkladı. Hazır bulunan din adamları ve kontlar hep birlikte bu anlaşmaya ve Henry’ye sadakat yemini ettiler. Stephen’in gerçek oğlu Kont Eustace bu anlaşmayı kabul etmese de kısa bir süre sonra hastalanıp öldü. Böylece muhtemel vâris kalmamıştı. 1154 yılında Stephen öldüğünde Henry Normandiya’dan gelip tahta oturdu ve buna kimsenin bir itirazı olmadı. Böylece Normanlar dönemi bitmiş ve Angevinler dönemi başlamış oldu.⁵⁰² Burada dikkati çeken hadise Stephen’in Henry’yi önce oğlu olarak ilan edip daha sonra vârisi ilan etmesidir. Görünüşte de olsa baba-oğul devamlılığı sağlanılmaya

⁵⁰⁰ *The Anglo Saxon Chronicle*, age, s. 267.

⁵⁰¹ *The Anglo Saxon Chronicle*, age, s. 267.

⁵⁰² *The Anglo Saxon Chronicle*, 1953; Crouch, 2002; Henry, age, ss. 276-280; King, 2010.

çalışılmıştır. Bir diğer sebebi de Stephen'ın gerçek oğlu Eustace'in tek oğul olarak tahtta hak iddia etme durumunda elini zayıflatmak olabilir.

Avrupa tarihinde genel kabul gören görüşe göre esasen Blois ailesinden olan ve annesi aracılığı ile Normanlara bağlanan ama dördüncü Norman Kralı olarak tahta oturan Stephen'i de sayarsak Normandiya ve İngiltere tahtlarına Norman ailesinden şu isimler çıktı: Fatih William (1066-1087), Robert (1087-1106 sadece Normandiya), William Rufus (1087-1100 sadece İngiltere), Henry I (1100-1106 sadece İngiltere; 1106-1135), Stephen (1135-1144; 1144-1154 sadece İngiltere).

Yukarıda görüldüğü gibi 1066'da Fatih William'ın İngiltere'yi fethetmesi ile Norman toprakları parçalı bir iktidar yapısı halini aldı. Bu iktidarın paylaşılması değildi. Doğuda görmeye alışkın olmadığımız bir yapılanma olarak bir lider bir toprak parçasında kral olabiliyorken diğerinde daha aşağı bir mevki olan dük olup başka bir krala tabi olabiliyordu. Böylece Fatih William İngiltere'de bir kralken Normandiya'da Frank Kralı'na bağlı Normandiya Dükü idi.

Parçalı yapının daha sonra iktidar yapılanmasında da bir etkisi ortaya çıktı. Artık Norman toprakları araya denizin girdiği iki ayrı toprak parçasından, ülkeden oluşuyordu. Doğal olarak bu merkezi otoriteye zarar verebilecek ve yönetimde ikiliği ortaya çıkartabilecek bir durumdu ve öyle de oldu. İlk Norman Kralı William'ın ölümünden itibaren birçok defa İngiltere Kralı ile Norman Dükü'nün farklı kişiler olduğu görüldü. Bunlardan sadece 1144'te Stephen'in Normandiya'yı Angevinlere bırakması durumunda bu iki toprağı iki kardeş yönetmemiştir. Fakat her zaman için amaç iki ülkeyi tek bir idare altında birleştiren bir İngiltere Kralı olmaktır.

Bir diğerk farklılık ise taht verâset usulünde yaşandı. 1087 öncesi Normandiya Düklüğüne her zaman için en büyük erkek çocuk (primogeniture) vâris olmuştu. Fakat İngiltere'nin fethinden sonraki daha ilk verâset meselesinde bu usûl inkıtaa uğramıştı. Öyle ki 1154'te Norman Hanedanının son bulmasına kadar hiçbir zaman en büyük oğul babasının vârisi olarak İngiltere Kralı olamadı. Bu durumun aslî değil talî bir sebebi vardı.

Zira Fransa tahtı 996 yılından 1316 yılına kadar, Normanlardan sonra İngiltere tahtı1216 yılından 1377 yılına kadar kesintisiz en büyük erkek evlada devretti.⁵⁰³ Dolayısıyla İngiltere tahtına hiçbir zaman büyük oğulun geçememesinin sebebi Avrupa'da veya Normanlarda taht verâset usulündeki herhangi bir değışim değıldir. Bunun sebebi Normanların İngiltere gibi bir krallığı sindirememiş, merkezi bir otorite kuramamış ve bir sistem oturtamamış olmalarından ileri gelir. Böyle bir durumda da verâset usulündeki kurallar güç dengelerine göre esnemiş ve güç Norman neslinden kimin tahta geçeceğini asıl belirleyen etken olmuştur.

Fakat Normandiya dönemi ile İngiltere dönemi arasında verâset alanında hiçbir kural değışmemiş de değıldir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi daha önce metreslerden doğan çocuklar da babalarının mirasına ortak oluyorlardı. Aynı metresten doğan bir çocuk olan 'Piç William'ın Normandiya Dükü olup İngiltere'yi fethedip "Fatih William" ve İngiltere Kralı olması gibi. Fakat 11. yüzyılda kilisenin kesin bir şekilde çok eşliliğı ve bu eşlerden doğan çocukların mirastan pay almasını yasaklaması sonucu Norman krallarının birçok gayr-ı meşru çocuğı olmasına rağmen bunların kral olma ihtimalleri bile gündeme gelmemişti. Mesela yaşayan erkek vârisi kalmadığı için kızını Matilda'yı getirtip vârisi ilan eden Henry'nin çok fazla gayr-ı meşru çocuğı olmasına rağmen ve bunlardan biri olan Gloucesterli Robert çok

⁵⁰³ R. Bartlett, *England Under the Norman and Angevin Kings*, Oxford: Clarendon Press, s. 4, 2000.

saygıdeğer ve son derece zengin bir kont olmasına rağmen⁵⁰⁴ veraset meselesinde bunların adı bile anılmamıştı. Bu kapı tamamı ile kapanmıştı.

Bir diğer dikkat edilmesi gereken durum da kadınların oynadığı roldür. Burada göze çarpan birinci nokta evliliklerin önemidir. Çünkü bu evliliklerle, toprak kazanımı söz konusu olabiliyordu. Angevin Hanedanı'nın ilk Kralı Henry ile evlenen Eleanor'un Poitou bölgesini getirmesi değindiğimiz bir örnektir. Ayrıca artık eğer erkek bir vâris yoksa kız çocuklarının da tahta vâris olabilme durumu yavaş yavaş gündeme gelebiliyordu. Yukarıdaki olaylarda buna aynı kadın üzerinden iki örnek vardır. I. Henry'nin kızı Matilda Alman İmparatoru ile evlenmiş fakat kocası ölünce Henry Onu geri getirmişti. Alman soyluları Matilda'nın İmparatoriçe olarak başlarına geçmesini teklif edebilmişlerdi. Bir diğer yandan I. Henry kızı Matilda'yı kendi vârisi olarak ilan edip kendisine bağlı kontlara kızına sadakat yemini ettirmişti. Daha sonraki gelişmelerle durum değişip Matilda Henry'ye isyan etmese idi belki de Norman Hanedanının başına kraliçe olarak Matilda geçecekti. Dolayısı ile Avrupa henüz kadın bir hükümdar ile tanışmamış olsa bile kadınların hükümdar olması fikri ile tanışmıştır.⁵⁰⁵

Sonuç olarak, İngiltere Krallığı döneminde Normanların taht verâset usulünü etkileyen iki unsur vardı. Birincisi, fiilî bir durum olan İngiltere'nin fethi ve bunun getirdiği güç dengeleri idi. İkincisi ise hukuki, nikâhsız kadından doğan çocukların miras hakkından men edilmeleri idi. Bu değişimlerin sonucu olarak Norman verâset sistemi ve düzeni bozuldu. Bu bozulmada Matilda gibi tahttaki hakkını ileri sürerek isyan eden kız çocuklarının da etkisi oldu. İlk dönemin aksine hiçbir zaman en büyük oğul kral olamadı ve yaşayan bir kardeş olduğu sürece taht kavgaları hiç durmadı.

⁵⁰⁴ Bartlett, *age*, s. 9.

⁵⁰⁵ Avrupa'da bilinen kendi adına ülkeyi yöneten ilk Kraliçe 1109-1126 yılları arasında, Leon ve Castile Kraliçesi Urraca'dır (Bartlett, 2000, s. 10).

SONUÇ

Bu tezde karşılaştırmalı bir şekilde Selçuklu ve Norman hanedanlarındaki taht veraset süreçleri ve bu süreçleri etkileyen faktörler verilmeye çalışıldı. Tabii ki buna bir zemin olarak bu hanedanların içlerinden çıktıkları toplumlara da genel çizgileri itibarı ile karşılaştırmalı göz atıldı. Böylece ortaya isabetli bir karşılaştırmalı tarih çalışması çıkartılmaya çalışıldı.

Selçuklular Oğuzlar, Normanlar ise Vikingler olarak bilinen toplumların içlerinden çıkmış olan hanedanlardır. Bu iki kavim de dünya nüfusunun o gün de bugün de çoğunluğunun yaşadığı coğrafya ile kıyaslandığında kuzeyde yaşayan toplumlardır. İklim ve hayat şartları itibarı ile zorluklar içinde yaşayan, görelî olarak göçebe olan, kurumsallaşmamış dinlere inanan ve oturmuş bir idare tarzı olmayan yapılanmalardır. Bu benzer hayat şartları onların ortak bazı özelliklerinin temayüz etmesini sağlamış ve tabii ki birbirlerinden farklılaşan özelliklerini de ortaya koymuştur.

Bu toplumların en başta gelen özelliği kuzeyde ve geçim kaynaklarının sınırlı olduğu bir coğrafyada yaşamalarıdır. Ne Vikinglerin yaşadığı İskandinavya'da ne de Oğuzlara yurtluk yapan Aral Gölü çevresi ve kuzeyindeki bozkırlarda insanların bolluk içinde yaşayabilecekleri imkânlar vardı. Bu zor coğrafyalar bir yandan insanları mücadelecî hale getirirken bir diğêr yandan da onları daha zengin imkânlara ulaşmak için hırslandırıyordu. Coğrafyanın önlerine çıkarttığı engellerin onlara mücadelecî ve inatçı bir ruh verdiği bilinen bir gerçektir. Bu iki toplumun söylenebilecek ilk ortak özelliği bu zor coğrafi şartların onlara verdiği hayatta kalma azmi ve mücadelesi idi.

Şunu da belirtmek gerekir ki bu iki coğrafya zorluklarla dolu olması açısından ortak özelliklere sahip olsa da coğrafi şekiller açısından çok farklıdır denilebilir. İskandinavya'da da Oğuz coğrafyasındaki gibi tarım yapma imkânı pek yoktu dolayısı ile tarım imkânlarının sınırlı olması iki toplumda da avcılık ve hayvancılığı geliştirmişti. Fakat bu gelişim farklı

şekillerde idi. Asya bozkırları coğrafi şekillerin tek düzeliği sonucu özellikle hayvancılığın kısmen de avcılığın gelişmesine yol açarken İskandinavya'daki sık orman varlığı, bol su kaynakları ve denizlerle çevrili olması özellikle avcılığın öne çıkmasına vesile olmuştur.

Bir diğer ortak ihtiyaç fakat bu ihtiyacı farklı giderme konusu ulaşımdır. Bu iki toplum da kısmen göçebe olmaları hasebi ile ulaşım araçlarına veya özel bir ulaşım aracına sahip olmak onlar için hayati önemdeydi. Fakat yine coğrafyadaki farklılığın getirdiği farklı araçlar kullanıldı. Vikingler vatanlarındaki ve vatanlarını çevreleyen geniş su kaynaklarını ulaşım için elbette kullanmak zorunda idiler ve bunun için en uygun araç teknelerdi. Bu yüzden Vikinglerde tekne mühendisliği gelişti. Oğuzlarda ise bozkırlarda hareket kabiliyetini azami dereceye çıkarmanın tek yolu atlar idi. Görünen o ki su kaynakları ve okyanus Vikingler için ne ise bozkır da Oğuzlar için o iken tekneler Vikingler için ne ise atlar da Oğuzlar için o idi. Dolayısıyla hareket halinde olma ihtiyacı ortak iken coğrafyanın nimetleri sebebi ile bu ihtiyacı karşılama yolları farklı idi.

Tabii ki teknelerin Vikinglere sağladığı çok büyük bir avantaj vardı. Kara ile kıyaslandığında deniz yolu ile çok büyük mesafeler çok ağır yüklerle de olsa kısa zamanda alınabiliyordu. Bu avantajı kullanan Vikinglerde ticaret gelişmiş ve çevre coğrafyalarda ticaret şehirleri kurmuşlar hatta çok uzaklara ticaret yapmaya gidebilmişlerdi. Ayrıca av hayvanlarının çeşitliliği ve bolluğu da ticareti etkiliyordu. Balina kemiklerinden yapılan eşyalar ve vahşi hayvanların kürkleri geniş talep gören ürünlerdi. Fakat tabii ki Oğuzların ticareti daha kısıtlı idi. Ticaret yapan Oğuzların geneli yine Aral Gölü çevresindeki şehirlerde oturmaktaydılar ve elimizde çok yüklü ve uzun mesafeli ticaret yaptıklarına dair bir delil yoktur. Diğer yandan İskandinavya'da dünyanın birçok köşesinden gelme gümüş ve altın sikkeler bulmak mümkündür.

Bir benzerlik de idare mekanizmasında söz konusudur. İki toplumda da merkezi otorite yoktu veya çok zayıftı. Zira coğrafyaları merkezi bir otoriteyi meydana çıkarıp ayakta

tutabilecek zenginliğe sahip değildi. Bu yüzden Vikinglerde krallar Oğuzlarda da yabgular olsa da bunların iktidar alanı kısıtlı idi. İktidarları çevrelerindeki beylerin onlara verdiği desteğe bağlı olduğu için yaptıkları işi onlara danışarak yapmak zorunda idiler. Yukarıda kaydettiğimiz hem Vikinglere hem de Oğuzlara dair kayıtlar bunu teyit etmektedir.

Görünen o ki Oğuzlar ve Vikingler arasındaki bir diğer fark da yağma meselesidir. Selçuklular kurulduktan sonra bir takım Oğuz istilası ve yağması kayıtları bulunsa da bu bölümün odaklandığı dönemin kayıtlarında Oğuzlara yağmacı diyecek kadar sık kayıtlara rastlamıyoruz. Bunun iki sebebi olabilir. Birincisi Vikinglerin elindeki gemi teknolojisidir. Bu gemilerle özellikle savunmasız kiliseleri yağmalayan Vikingler geldikleri gibi bu teknelerle okyanusa yelken açıp kısa sürede gözden kaybolabiliyorlardı. Oysa Oğuzların ulaşım araçları at olduğu için ve çevre ülkeleri ile aralarında okyanus gibi kesin bir sınır ve ulaşım üstünlüğü olmadığı için bu imkân Vikinglerinki kadar yoktu. İkincisi ve daha önemlisi ise Vikingler gerçekten de yağma niyeti ile hareket ediyor ve bazen yaptıkları anlaşmalarla toprak alıp yerleşiyorlardı. Hâlbuki Oğuzlarda açıkça görülen ihtiyaç, yerleşme ve hayvanları için otlak barındıran arazidir. Yağma burada tâlî bir durum arz eder asıl değildir. Bunun sebebi de yukarıda bahsettiğimiz gibi at ile geminin ve hayvancılık ile avcılık farkından kaynaklansa gerektir.

Selçukluların ve Normanların kurulmasında ilk aşama olan Vikinglerden ve Oğuzlardan ayrı bir kimlik oluşturmanın ilk adımı göçleri idi ve belli ki ikisinde de bu göçlerin sebebi ekonomik temelli çatışmalardı. Gerek Rollo'nun gerekse Selçuk'un hikâyesinde bir kaynak çatışması sonucu ihtilaf ve yeni kaynak arayışı sebebi ile göç etme satır aralarında göze çarpar.

Bir diğer benzerlik ise liderlik meselesindedir. Vikinglerde yeni kaynak arayışına liderlik edenler asil ailelerin sürülmüş ve kabul görmemiş oğulları idi. Bu durum Oğuzlarda

da farklı değildir. Belli ki her iki toplumda kendine yer bulamayan lider kişilikteki şahıslar yine kendine yer bulamayan halkı peşine takıyor ve yeni bir hayatın arayışına giriyorlardı.

Buradan devamla şu da söylenmelidir. Her iki hanedanın sonradan yazılmış vakâyinâmelerinde kuruluşları bir takım efsanelere dayandırılıp, asil bir soydan geldikleri söylenip, kurucu rüyalar ortaya atılsa da bunlar o hanedanlar kurulduktan on yıllar sonra yazılmıştı. Zaten bu propaganda metinlerinde dahi Onlara abartılı bir asillik atfedilmez.

Bu vakâyinâmelerdeki propaganda harici gelişmelere baktığımızda görürüz ki gerek Vikinglerde gerekse de Oğuzlarda asalet bir yere kadar önemli olabilirdi.⁵⁰⁶ Lâkin asıl olan insanlara yağmalanacak yeni yerler veya yeni otlaklar bulmaktı. İnsanlar kendilerine yaşayacak yeni yerler ve zenginlikler kazandıran liderleri daha sonra bir şekilde efsaneleştirdiler. Zira bu liderler onlara güzel bir hayat sunamasa idiler, desteklenmeyecekler ve tarihten silineceklerdi ve bugün konuşulmuyor olacaktı.

Norman kronikleri ve Selçuklu vakâyinâmelerinde şaşılacak derecede ortak bir nokta vardır ki o da hikâyenin başlangıcında gizlidir. Hem Dudo'nun anlattığı hali ile Rollo'nun hem de Selçuk'un babaları bölgenin kralı/yabgusu ile bir düşmanlık yaşamışlar ve ölmüşlerdir. O kral veya yabgu şimdi babaları ile olan düşmanlığından kalma bir öfke ile Onlara yönelip bir şekilde ülkesinden sürgün etmiştir. Dolayısı ile haksızlığa uğranılmışlık ve dolayısı ile adalet duygusu bu hanedanların iktidarının meşruiyetini oluşturmak için kroniklerde kullanılan ilk unsurdur.⁵⁰⁷ Soy asaletine yapılan vurgu bunun yanında ya yoktur ya da çok sönüktür.

Gerek Selçuklular gerekse de Normanlar din adamlarına bağlılıklarını ve hizmetlerini sunmuşlardır. Fakat dinin İslam Dünyasında Avrupa'daki gibi kurumsallaşmamış olması bir

⁵⁰⁶ Kennedy de bu konuya parmak basmıştır. Hatta O'na göre Vikingler haricinde devlet kurup fetihler yapan bütün göçebe toplumlar etkili liderlik sayesinde bunu başarmışlardır. Bakınız: Kennedy, **age**, s. 20-21.

⁵⁰⁷ Bu durum 1040 Dandanakan zaferinden sonra Tuğrul Bey tarafından halifeye gönderilen mektupda da göze çarpar. Gazneli Mahmud'un amcaları İsrail'i kandırıp hapsetmesi ve halkın uğradığı haksızlıklar Halife nezdinde bir meşruiyetin sebebi olarak kullanılır, bakınız: Fazlullah, **age**, s.93.

tarafa önde gelen ulemâ ve halk için belli ki, özel bir durum olmadığı müddetçe, kimin başa geçtiği veya hanedanın sürekliliği çok şey ifade etmiyordu. Reâya ve ulemâ kendilerini kimin yöneteceğini değil nasıl yöneteceğini önemsiyorlardı. Çünkü iktidarı Allah istediğinden alır istediğine verirdi. Gasıp veya verâset, iktidar her ne şekilde ele geçirilmiş olursa olsun, halk ile beraber Allah'ın muktedire bir emaneti idi. Siyâsetnâmeler⁵⁰⁸ ve fetihlere karşı halk ve kanaat önderleri tarafından verilen tepkiler bu minvalde bir görünüş arz ediyordu. Dolayısı ile taht değişimlerine ve verâset usûlüne bakışları faydacı ve etkileri asgarî düzeyde idi.

Selçuklularda ve Normanlarda yeni memleketlerine yerleşme sürecinde ortak olan, askeri hizmetleri karşılığında bir bölgeye yerleşmeleri ve bu askeri hizmetin kendi ırkdaşları da dâhil olmak üzere çevre tehditlere karşı bir koruma kalkanı ve saldırı gücü olmasıdır. Ayrıca her iki toplum da yerleştikten sonra yerleştikleri bölgede hâkim olan tek tanrılı dinin etkisine girmişler ve o dini kabul etmişlerdir. Böylece Normanlar Hristiyanlığı kabul etmiş ve Vikinglere karşı mücadele vermişken Selçuklular da İslam'ı kabul edip Müslüman olmayan Oğuzlara karşı yerel halkı korumuş ve vergi vermelerini engellemişlerdir.⁵⁰⁹ Bu iki davranış da, çok anlaşılır bir şekilde, kabul görme ihtiyacının ve henüz dâhil olunan toplumda etkili bir yere sahip olma isteğinin sonucudur.

Vakıa, Selçuklular ve Normanlar gibi daha nice zorlu coğrafyalarda yaşayan halklar olmasına rağmen bir medeniyet kuramamış hatta devletleşmeye bile geçememiş toplumlar vardır. Buradan bakıldığında bunların başarılarının bir diğer sebebinin de gelişmiş medeniyetlere sınır komşular olmaları gösterilebilir. Oğuzlar İslam medeniyetine ve bu

⁵⁰⁸ İslam siyâsetnâmelerinde, Farabi'ninki gibi ütöpik yaklaşımlar bir kenara, kim sultan olmalıdır veya taht verâseti nasıl düzenlenmelidir diye bir bölüm bulunmaz. Selçuklu siyâsetnâmelerine örnek olarak bakınız: Nizâmü'l-Mülk, **Siyâsetnâme** (haz. Mehmet Altay Köymen), Ankara: TTK, 2016; Zencânî, **Sultana Öğütler** (haz. H. Hüseyin Adalıoğlu), İstanbul Yeditepe Yayınevi, 2005; Mâverdü, **Ahkâmü's-Sultaniyye** (tahkik. Dr. Ahmet Mübarek El-Bagdâvî), Kuveyt: Daru İbn-i Kuteybe, 1989; Mâverdü, **Devlet Yönetimi** (çev. Mehmet Ali Kara), İstanbul: İlke Yayıncılık. Reâyâ'nın ve eşrâfın olaya bakışını anlamak için de Nişâbur'un Selçuklular'a teslim edilip edilmemesi konusunda şehrin kadısı Said'in konuşmasındaki bir başkasından naklettiği şu ifadeleri mühimdir: 'Raiyet halkının savaş yapmakla ne işi var? ... Zira daha kuvvetli olan sizden vergi isteyen ve (buna karşılık) sizi muhafaza eden her padişaha vergi vermeli ve kendinizi korumalısınız (Köymen, **age**, 262).'

⁵⁰⁹ Balivet, **age**, 46.

medeniyetin merkezlerine, Vikingler de Avrupa medeniyetine ve bu medeniyetin merkezlerine komşu olmasa idiler, Normanlar ve Selçuklular haline gelemezler ve bu başarıyı göstermeleri pek mümkün olmazdı.⁵¹⁰

Son bölümde Selçuklular ve Normanlar meşru siyasi örgütlenmelerine kavuşup hanedan haline geldikten sonraki verâsetin seyrini gözlemlemeye çalıştık. En büyük oğulun veliaht tayin edilmesi, veliahtın askeri açıdan kendini yetiştirmesine ehemmiyet gösterilmesi, önde gelen devlet adamlarından biat alınması ve geç dönemlerde başkent halkının da tahta kimin geçmesi gerektiği üzere baskı unsuru haline gelmesi gibi benzerliklerdir bunlar. Diğer yandan ilgi çekici farklılıkları da gözlemek mümkündür. Gayr-ı meşru çocuğun Normanlarda on birinci yüzyıldan itibaren vâris olamaması, taht verâset savaşlarının Normanlar'da daha geç bir dönemde başlaması ve ilerleyen dönemlerde kadınların da tahta vâris olabilmesi Normanların Selçuklulardan farkları arasında göze ilk çarpanlardır.

İlk olarak zikredeceğimiz ortak özellik genellikle en büyük oğulun tahta vâris olarak ilan edilmesidir. Tabii ki Normanlarda buna daha çok riayet edilmişken Selçuklularda durum biraz daha karışıktır fakat tabii ki bu Selçukluların başlangıçtan bu yana bir imparatorluk iken Normanların 1066 İngilterenin fethinden sonra bir krallık haline gelmelerindedir. Normanlarda taht mücadelelerinin geç başlamış olmasının da açıklaması bu olsa gerektir. Normandiya'da bir kontluk iken her zaman düzenli bir verâset sürecine sahip olan ve en büyük oğulun tahta oturduğu Normanlarda, İngiltere'nin fethinden sonra durum değişmiş vârislerin kontlar arasındaki gücü tahta geçişte etkili olmuştur çünkü kuskün Norman lordları oluşmuştur. Selçuklular da ise bu her daim böyle olmuştur. Mevcut sultan bir veliaht olarak kimi tayin ederse etsin sonucu oğulları arasındaki güç mücadelesi belirleyecektir. Buradan anlıyoruz ki tahtta oturanın gücü o öldükten sonra artık biter ve yeni hükümdarı güç sahiplerinin menfaatleri muvacehesinde kime destek verdikleri belirler. Tabii ki herşey de

⁵¹⁰ Bu noktaya dikkatimi danışman hocam Prof. Dr. İlhan Erdem çekmiştir.

zorla değildir. Değişmeyen bir kural varsa o da tahta oturacak kişinin ölen hükümdarın tercihen oğlu veya soyundan olma zorunluluğudur. Öyle biri yoksa bu zaten devletin sonudur.

Dolayısı ile devletleşmeden önce asabiyet varken devletleşmeden sonra asabiyetin bozulduğu ve bir kavga hali ortaya çıkmıştır. Bunun açıklaması şu olsa gerektir: Vikingler ve Normanlar kaynakları kıt kabileler halinde yaşarken bütün toplum hep birlikte hayatta kalmak ve yeni kaynaklar bulmak hedefine kilitlenmişti ve dayanışma içindeydi.⁵¹¹ Toplumun iyiliği için kendilerini bile feda edebilirlerdi. Toplumdaki her fert aşağı yukarı aynı hayat şartlarına sahipti. Oysa devletleşme gerçekleşikten sonra toplumda bölünmeler ve çeşitlenmeler olmaya başladı. İhtiyaçlar farklılaştı ve bunun sonucunda da asabiyet bozuldu, taht iddiasında bulunacak bir aile mensubunun arkasından gidecek bir grup her zaman bulunabilir hale geldi. Sonuçta devleti yöneten ile hala kabile hayatını devam ettiren insanların menfaatleri aynı olamazdı.

İktisâdi yapının etkisi ile, ilerleyen zamanlarda Selçuklular'da bürokrasi de taht verâsetinde ciddi etkili olmaya başladı. Devlet yapısının oturması ve muhtemelen vergilerin daha iyi toplanır hale gelmesi ile Selçuklu'da bürokrasi güçlendi ve zamanla yeni sultanın kim olacağına üst düzey devlet erkânı kendi arasında karar verir hale geldi. Selçuklularda başkent Konya Normanlarda da Londra şehrinin ahalisi gün geldi tahta kimin oturacağına söz sahibi oldu. Bu da demektir ki bu devletlerin başkentlerinde zamanla zengin ve etkili bir kesim oluşmuştu.

Önde gelen erkânın biatı ve desteği de ayrı bir özelliktir. Buradaki fark Selçuklunun önde gelenlerinin ordudaki emirler ve bürokrasi iken Normanlarda ise kontluklar ve din adamları olmasıdır. Bu Avrupa ve Doğu topraklarındaki devlet örgütlenmelerinin farklı olmasındandır. Selçuklulardaki merkezi imparatorluk doğal olarak orduyu direk sultana, sultanı da orduya bağlı kılıyordu. Normanlardaki feodal yapı ise kralı kontlara, kontları da

⁵¹¹ Burada İbn Haldun'un asabiyet teorisini hatırlamak gerekir.

krala bağı kılıyordu. Fakat önde gelenlerin biat ve desteği herhalükarda ortak bir özelliktir. Zaten Selçuklularda da imparatorluk genişleyip bürokrasi güçlendikçe devlet adamlarının ordunun da önüne geçtiğini görüyoruz.

Taht veraseti sürecinde iki toplum için de ortak olan bir başka özellik başkent hanedanın geç döneminde oynadıkları roldür. Normanlarda Londra halkı Selçuklularda da Konya halkı ilk dönemlerde kayıtlarda hiç geçmezken devletin sonuna doğru taht kavgalarında bir tavır sahibi oldukları ve taht mücadelelerini etkiledikleri görülür. Böylece iki toplumun başkenti de taht verasetinde bir şekilde varlığını hissettirmiştir. Bu da yavaş yavaş iki toplumun da kendi şehir kültürünü ve kendi şehirlisini inşa etmesi ile ilgilidir.

Taht veraseti söz konusu olduğunda iki toplum arasında göze çarpan ilk farklılık nikâhsız doğan çocukların durumudur. Kilisenin etkisi ile on birinci yüzyılda taht veraseti değişmiş, metreslerden ve nikâhsız ilişkilerden doğan çocuklar gayri meşru ilan edilmişler ve herhangi bir vasiyet hakkı tanınmamıştır. Bunun sonucunda tahtta iddia sahibi olamayan, 'piç' olarak vasıflandırılan bir grup oluşmuştur. Normanların en meşhur kralı olan Fatih William nikâhsız bir eşten doğupta tahta geçen veya tahtta hak iddia edebilen son Norman idi. Selçuklularda ise önemli olan hanedana mensup bir erkek olmaktı. Hanedana mensup bir erkek bireyin annesinin nikâhlı veya cariye olması dile getirilecek bir mesele dahi değildi. Böylece nikâhsız bir kadından dünyaya gelen oğullar bu iki hanedanın aynı konuya farklı bakışlarını gösteren bir konudur. Bu farklı bakışın bir kaynağı da din ve dini kurumların bu iki ayrı toplumda işgal ettiği yerle ilgilidir.

Çünkü o dönem Avrupa'sında vârişsiz ölenlerin toprağı Kiliseye kalıyordu. Kilise, nikâhsız kadınlardan doğan çocukları 'piç' olarak yaftalayıp mirastaki payını reddetmesi sonucu kendine daha çok toprağın kalmasını sağlayabiliyordu. Bu görüş doğal olarak taht

verâsetine de etki ediyor ve nikâhsız kadından doğanlar tahtta herhangi bir hak iddia edemiyorlardı.⁵¹²

İki hanedan ve toplum arasındaki bir diğer fark ise kadınlara bakışta ortaya çıkıyordu. Avrupa’da hanedan mensubu kadınlar zaten bir bölgenin sahibi olabiliyor ve evlilikleri ile kilit rol oynayabiliyorlardı. Fakat kadınların tahta vâris olması gibi bir durum ta ki Kral Henry’nin tek oğlu vefat edinceye kadar ortaya çıkmamıştı. Kral Henry kızını veliaht ilan edip biat almıştı. Bu durum ilk başta istenmemiş ise de zamanla kabul görmüş hatta kadınlar taht mücadelelerinde liderlik yapmışlardı. Diğer yandan Selçuklularda hanedanın kadın üyeleri anne olarak taht verasetine etki etmiş olsalar da asla bir veliaht olarak ortaya çıkmamışlardır.

Peki, bütün bu benzerlikler ve farklılıklara nasıl bakılmalıdır? Giriş bölümünde de zikredildiği gibi bu benzerlikler ve farklar ile bu iki ayrı hanedanı ve toplumu ve bunların temsil ettiği Doğuyu ve Batıyı anlamak için nereye bakılması gerektiği öğrenilir. Ayrıca bunlar arasındaki benzerliklerle de ortak yanlar ortaya çıkar. Bu ortak yanlar muhtemelen bize genel olarak insan toplumlarına dair bilgiler verir.

Esasen Normanlardan ve Selçuklulardan öğrendiğimiz insana dair şeyler bugün bile geçerli gözükmektedir. Sosyolojinin çalışma alanına girmekle beraber, bugün de merkeze uzak ve hayat şartlarının zor olduğu varoşlarda yaşayanlar devamlı merkeze gelmeye çalışırlar. Bu toplumlar uygun liderlik ve şartlara kavuştuklarında ise aralarındaki dayanışma ile çok sıkı hareketleri örgütleyip iktidarı ele geçirebilmektedirler. Dolayısı ile evrensel bir takım tecrübeleri bu mukayesenin ortak ve insana dair noktalarında görebiliriz.

Farklı yanlara gelince ise bu çalışmadan Avrupayı anlamak için (veya Türk-İslam Dünyasını) üç şeyi anlamak gerektiği ortaya çıkmıştır. Birincisi toprak sistemidir. Zira taht

⁵¹² Bu, duruma getirilen açıklamalardan sadece bir tanesidir ve bir sohbetimiz esnasında bana Prof. Dr. Robert Bartlett tarafından aktarılmıştır.

verasetinde kontların ve kralın etkisini anlamak, Fatih William'ın bir yandan İngiltere'de bir kral iken diğer yandan Fransa'da Frank Kralı'na bağlı bir dük olabilmesinin nasıl olduğunu anlamak gerekmektedir. Bunlar İslam Dünyasının aşına olduğu yapılar değildir.

İkincisi Kilise meselesidir. Gerek tahta oturacak kişiyi seçerken gerekse de bu seçimden sonra Kilisenin merkezi yapısının ve din adamlarının etkisi inkâr edilemez. Bu durum Doğudaki dini yapı ve hilafet kurumu ile ciddi bir farklılık arzeder.

Üçüncü mesele kadına bakıştır. Selçuklularda da zaman zaman kadınlar ciddi etkiye sahip olmuşlardır fakat bu durum kurumsallaşmamıştır. Normanlarda ve Avrupa'da ise kadının taht oyunlarındaki rolü barizdir. Kadınlar aracılığı ile kurulan akrabalıklar bir kenara kadınlar tahta geçip ülke yönetebilmelidir fikri artık bu dönemde ortaya çıkmış ve destekçi bulmuştur.

Bu çalışma kendi sorularına bir takım cevaplar vermiş ve yeni sorular ortaya çıkartmıştır. Bilimsel bir çalışmadan da beklenen bu olsa gerektir. Mukâyeseli tarih çalışmaları, ciddi ve ayrıntılı bilgilere dayanılarak yapılırsa, ufkumuzu genişletecek ve yeni alanlar açacaktır. Daha da önemlisi doğru soruları sormamızı sağlayacaktır. Temenni edilir ki bu tez de bu yolda küçük bir adım olsun.

ÖZET

Onuncu ve on birinci yüzyılda kabile tarzı hayattan devletleşmeye geçen iki toplum iki ayrı kıtada dikkat çeker. Bunlar Avrupa’da Normanlar Asya’da ise Selçuklulardır. Normanlar İskandinav kökenli olan Vikinglerin, Selçuklular ise Türkistan’dan göçen Oğuzların arasından çıkmışlardır.

Bu iki hanedanda buldukları kıtaya dağılarak birden fazla devlet kurmuşlardır. Bu devletler canlılıkları ve başarıları ile bilinmektedir. Bu yeni kurdukları devletler ve hanedanlarla çevrelerine etki etmiş ve etkilenmişlerdir. Bunların ikisi de genellikle disiplinli orduları ve örgütlenmedeki başarıları ile bilinirler.

Bu çalışmada bu iki toplum ve hanedan mukayeseye tabi tutulmuş ve buna binaen değerlendirmeler yapılmıştır. Karşılaştırmalar yaparken esas olan taht veraset sistemi olduğu için siyasi tarih olarak taht değişimi esnasındaki olaylara ve görüşlere odaklanılmıştır. Böylece bu toplumların ve taht veraset usullerinin zamanla ne süreçlerden geçtiği ortaya konulmuştur.

ABSTRACT

From tenth to thirteenth century, The Normans and the Seljuks are two efficient societies passing from tribal to state. The Normans were in Europe and the Seljuks were in Asia. The Normans were originated from Vikings of Scandinavia and the Seljuks were originated from Oghuzs immigrated from Turkistan.

These two dynasties spread through their continent and established states more than one. These states were known for their vitality and success. Their dynasty and states affected their environment and were affected by them. These two were known for their disciplined armies and successful organizations.

In this study, these two societies and dynasties are contrasted and evaluated. Comparisons are especially made on their successions to throne and political development in the time of accession. In so doing, these dynasties' accession systems and the progress of these systems become more clear.

KAYNAKÇA

- Adalıoğlu, H. H. (1996). *Büyük Selçuklu Devleti ile Abbasi Halifeliği Münasebetleri*. (Doktora), Marmara Üniversitesi.
- Ademar, o. C. (1897). *Chronique* (J. Chavanon Ed.).
- Agacanov, S. G. (2002). *Oğuzlar*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Agacanov, S. G. (2006). *Selçuklular*. İstanbul: Ötüken.
- Ahmed, N. K. (2015). *El-Veledü's-Şefik Ve'l-Hâfidü'l-Halîk'ı* (A. Ertuğrul, Terc. Cilt I). Ankara: TTK.
- Aka, İ. (1989). "Aksarayî, Kerimüddin," TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Matbaası, C. 2, s. 293.
- Aksarayî, K. M. (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr* (M. Öztürk, Terc.). Ankara: TTK.
- Aksarayî, K. (1944). *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr* (tashih ve neşreden Osman Turan). Ankara: TTK, 1944
- Al-Muqaddasî. (1994). *Ahsan al-Taqasim fi Ma'rifat al-Aqalim* (B. A. Collins, Terc.). Lebanon: Garnet Publishing.
- Alcuin. (1979). Letter of Alcuin to Ethelred, King of Northumbria (793, after 8 June). *English Medieval Documents, I*, 842-844.
- The Anglo-Saxon World: An Anthology*. (1999). (K. Crossley-Holland, Terc.). New York: Oxford University Press.
- The Anglo Saxon Chronicle*. (1912). (J. Ingram, Terc.). London: Everyman Press
- The Anglo Saxon Chronicle*. (1953). (G. N. Garmonsway, Terc. G. N. Garmonsway Ed.). London: J. M. Dent.
- The Anglo Saxon Chronicle*. (1961). (D. Whitelock, Terc. D. Whitelock Ed.). London: Eyre and Spottiswoode.
- The Annals of Ulster*. (1983). (S. M. A. G. M. Niocaill Ed.). Dublin: Dublin Institute For Advanced Studies.
- Anna Komnena. (1996). *Alexiad*. (Çev. Bilge Umar). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Anonim. *Dede Korkut Oğuznâmeleri* (H. B. Semih Tezcan Ed.). İstanbul: YKY.
- Anonim. (1952). *Selçuknâme: Tarih-i âl-i Selçuk* (F. N. Uzluk, Terc.). Ankara.
- Arkın, R. G. (Ed.) (2003). *Büyük Dünya Atlası*. İstanbul: Arkın Kitabevi.
- Avcı, C. (2004). "Mesudî, Ali bin Hüzeyin," , TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Matbaası, C. 29, s. 353-355.
- Baker, T. (1966). *The Normans*. New York,: Macmillan.
- Balivet, M. (2004). Ortaçağ Akdeniz'inde Normanlar ve Türkler: İki Bakışık Rakip mi? *Ortaçağ'da Türkler* (s. 43-62). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Barlow, F. (1983). *William Rufus*. London: Methuen London.

- Bartlett, R. (2000). *England Under the Norman and Angevin Kings*. Oxford: Clarendon Press.
- Başer, S. (1990). Kutadgu Bilig’de Kut ve Töre. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bates, D. (1982). *Normandy Before 1066*. Essex: Longman.
- Bates, D. (1989). *William the Conqueror* London: Philip.
- Bates, D. (2001). *William the Conqueror*. Stroud: Tempus.
- Baumer, C. (2012). *The History of Central Asia (The Age of the Steppe Warriors, Cilt I)*. New York: I. B. Tauris.
- Baxter, S. (2009). Edward the Confessor and the Succession Question. In R. Mortimer (Ed.), *Edward the Confessor: The man and the Legend*. Woodbridge: The Boydell Press.
- Bayat, F. (2007). Türk Mitolojik Sistemi, İstanbul: Ötüken Neşriyat, C. 1 Baykara, T. (1997). *I. Gıyaseddin Keyhüsrev*. Ankara: TTK.
- Bîbî, İ. (2014). *El-Evâmîrü’Alâiyye fi-i-Umûru’l-Alâiyye* (M. Öztürk, Terc.). Ankara: TTK.
- Bill, J. (1997). Ships and Seamanship. In P. Sawyer (Ed.), *The Oxford Illustrated History of Vikings* (s. 182-201). Oxford: Oxford University Press.
- Bloch, M. (1985). “Avrupa Toplumlarının Karşılaştırmalı Tarihi,” *Annales Okulunun İzinde Tarih ve Tarihçi*, der. Ali Boratav, İstanbul: Alan Yayınları.
- Bosworth, C. E. (2011). *History of Beyhaqi (The history of Sultan Mas’ud of Ghazna, 1030-1041) : Introduction and Translation of Years 421-423 A.H.= 1030-1032 A.D.*, Boston : Ilex Foundation.
- Bosworth, C. E. (2011). The Origins of the Seljuqs. In C. Lange, Mecit, S. (Ed.), *The Seljuqs: Politics, Society and Culture*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Bradbury, J. (2009). *Stephen and Matilda: The Civil War 1139-53*. Stroud: The History Press.
- Brown, R. A. (1985). *The Normans and the Norman conquest* (2nd ed.). Dover, N.H., USA: Boydell Press.
- Cahen, C. (1979). *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler* (Y. Moran, Terc.). İstanbul.
- The Cambridge Medieval History: Germany and the Western Empire*. (1922). (Cilt III). Cambridge: Cambridge University Press.
- Carpenter, D. (2004). *Struggle for Mastery: The Penguin History of Britain 1066-1284*. London: Penguin.
- Chibnall, M. (2006). *The Normans*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Chronicon Monasterii de Abingdon*. (2007). (J. Stevenson Ed. Cilt I). Ontario: TannerRitchie Publishing.
- Cross, K. C. *Enemy and Ancestor: Viking Identities and Ethnic Boundaries in England and Normandy, c.950 – c.1015*. UCL.
- Crouch, D. (2002). *The Normans: The History of A Dynasty*. New York: Hambledon Continuum.

- David, C. W. (1920). *Robert Curthose, Duke of Normandy*. Harvard University Press: Cambridge.
- Davis, R. H. C. (1976). *The Normans and their myth*. London: Thames & Hudson.
- Davis, R. H. C. (1977). *King Stephen*. London Longman.
- Davis, R. H. C. (1980). William of Jumieges, Robert Curthose and the Norman Succession. *The English Historical Review*, 95(376), 597-606.
- Demirkent, I. İ. (1996). *Türkiye Selçuklu hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Die Geschichte der Reimser Kirche: Historia Remensis Ecclesiae*. (1998). Hannover: Hahnsche Buchandlung.
- Divitçioğlu, S. (1992). Nasıl Bir Tarih: Kök Türkler, Karahanlılar, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Dommasnes, L. H. (1991). Women, Kinship and the Basis of Power. In R. Samson (Ed.), *Social Approaches to Viking Studies* (s. 75-86). Glasgow: Cruithne Press.
- Douglas, D. (1946). The Earliest Norman Counts. *The English Historical Review*, 61(240), 129-156.
- Douglas, D. (1950). Some Problems of Early Norman Chronology. *The English Historical Review*, LXV(CCLVI), 289-303.
- Douglas, D. C. (1942). Rollo of Normandy. *The English Historical Review*. Alındığı adresOxfordjournals website: <http://ehr.oxfordjournals.org/content/LVII/CCXXVIII/417.full.pdf>
- Duczko, W. (2004). *Viking Rus: Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*, Netherlands: Brill.
- Dudo, ve Christiansen, E. (1998). *History of the Normans*. Woodbridge, Suffolk, UK ; Rochester, NY: Boydell Press.
- Duymaz, A. (2007). Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut Kitabına Kahramanların Beden Tasvirlerinin Sembolik Anlamları Üzerine Değerlendirmeler. *Milli Folklor*(76), 50-59.
- Ebu-l Farac, G. (1945). *Abu'l Farac Tarihi* (Ö. R. Doğrul, Terc. Cilt II). Ankara: TTK.
- Ebu-l Farac, G. (1945). *Abu'l Farac Tarihi* (Ö. R. Doğrul, Terc. Cilt I). Ankara: TTK.
- Edward the Confessor*. (1970). (F. Barlow, Terc. F. Barlow Ed.). London: Eyre&Spottiswoode.
- El-Bundârî. (2016). *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi* (K. Burslan, Terc.). Ankara: TTK.
- El-Cûzcânî, M.-i. S. (2015). *Tabakât-ı Nâsirî* (E. Göksu, Terc.). Ankara: TTK.
- El-Hüseynî, S. A. b. N. (1985). *Zübdetü-t Tevârîh: Ahbâru-l Umerâ ve-l Mulûki-l Selçukiyye* (M. Nurettin Ed.). Beyrut: Dâru İkra.
- El-Hüseynî, S. A. b. N. (1999). *Ahbârü`d-Devleti-S-Selçukiyye* (N. Lugal, Terc.). Ankara: TTK.
- Encomium Emma Reginae*. (1998). (A. Campbell Ed.). London: Cambridge University Press.
- Ercilasun, A. B. (2002). Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Düşünceler *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Erdem, İ. (1997). "Malazgirt'ten Myriokephalon'a Anadolu'da Türk-Bizans Mücadelelerine Genel Bir Bakış." II. Myriokephalon Sempozyumu, Çivril.
- Erdem, İ. (2001). "Türkiye Selçuklularında Fetih Metodu ve Uygulanışı." I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Konya: SÜ Basımevi, C. 1,s. 297-308I.
- Ergin, M. (2014). Dede Korkut Kitabı : Giriş-Metin-Tıpkıbasım, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ergin, M. (1988). *Oğuz Kağan Destanı (Tercüme, Metin, Sözlük)*. Ankara: Hülbe Basım ve Yayın.
- Fadlan, İ. (1987). *Rihletu İbn Fadlan* (D. S. el-Dehan Ed.). Beyrut: Mektebetu el-Sekafetu el-Âlimiyye.
- Farac, G. A. I. (1945). *Abu'l Farac Tarihi* (Ö. R. Doğrul, Terc.). Ankara: TTK.
- Fauroux, M. (1961). *Recueil des actes des ducs de Normandie de 911 à 1066* (L. Musset Ed.). Caen: Caron.
- Fazlan, İ. (1975). *İbn Fazlan Seyahatnamesi* (R. Şeşen Ed.). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Fazlullah, R. d.-D. (2010). *Câmiü't-Tevârih* (H. H. G. Erkan Göksu, Terc.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Florence, o. M. (1853). *A History of the Kings of England*. Dyfed: Llanerch Enterprises.
- Foot, P. W., David M. (1970). *The Viking Achievement*. London: Sidgwick&Jackson.
- Fuad, K. M. (1925). Oğuz Etnolojisine Dair tarihi Notlar. Alındığı adres <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuturkiyat/article/view/1023001208/pdf>
- Garnett, G. (1986). Coronation and Propaganda: Some Implications of the Norman Claim to the Throne of England in 1066: The Alexander Prize Essay. *Transactions of the Royal Historical Society*, 36, 91-116.
- Garnett, G. (1994). Ducal Succession in Early Normandy. G. G. J. Hudson (Ed.), *Law and Government in Medieval England and Normandy: Essays in Honour of Sir James Holt*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gaut, B. (2015). Manors and Markets. Continental Perspectives on Viking-Age Trade and Exchange. M. H. Eriksen (Ed.), *Viking Worlds* (s. 144-159). Oxford: Oxbow Books.
- Given-Wilson, C. (1884). *The Royal Bastards of Medieval England*. London: Routledge&Kegan Paul.
- Golden, P. B. (2002). *Türk Halklarının Tarihine Giriş* (O. Karatay, Terc.). Ankara: Karam Yayınları.
- Gordlevski, V. A. (2015). *Küçük Asya'da Selçuklular* (A. İnan, Terc.). Ankara: TTK.
- Gökyay, O. Ş. (1994). "Dede Korkut," TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Matbaası, C. 9, s. 77-80 .
- Graham-Campbell, J. (1980). *The Viking World*. London: Frances Lincoln.
- Grammaticus, S. (2015). *Gesta Danorum: the History of the Danes* (P. Fisher, Terc. K. Friis-Jensen Ed. Cilt I). Oxford: Clarendon Press.
- Gransden, A. (1974). *Historical writing in England, c.550 to c.1307*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Gravett, C. D. N. (2006). *The Normans*. Oxford: Osprey Publishing.
- Green, J. A. (2006). *Henry I*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Grousset, R. (2011). *Stepler İmparatorluğu: Atilla, Cengiz Han, Timur* (H. İnalçık, Terc.). Ankara: TTK Basımevi.
- Günaltay, M. Ş. (1991). *İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler*, İstanbul: Endülüs Yayınları
- Hagger, M. (2012). *William King and Conqueror*. London: I. B. Taurus.
- Haldun, İ. (1997). *Mukaddime* (Z. K. Ugan, Terc. Cilt I). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Han, E.-I. G. B. (1920). *Şecere-i Terâkime* (R. Nur, Terc.). İstanbul.
- Havkal, İ. (1967). *Kitabu Sureti'l Arz*. Leiden: Brill.
- Haywood, J. (1995). *The Penguin Historical Atlas of the Vikings*. Middlesex: Penguin.
- Haywood, J. (2000). *Viking Encyclopedia of the Viking Age* (s. 198-199). London: Thames &Hudson.
- Helle, K. (1993). *Norway, 800-1200*. A. P. Faulkes, Richard (Ed.), *Viking Revaluations*. London: University College London.
- Henry, o. H. (1996). *Historia Anglorum: The History of the English People*. Oxford: Clarendon Press.
- Himstedt, T. (2004). *How the Vikings Got to the Rhine. A Historical Geographical Survey over the Rhineland in the Early Middle Ages*. R. E. Simek, Ulrike (Ed.), *Vikings on the Rhine*. Wien: Fassbaender.
- Hollister, C. W. (2001). *Setting and Sources*. A. C. Frost (Ed.), *Henry I: Yale University Press*.
- Hollister, W. C. (2003). *Henry I*. UK: Yale University Press.
- Houts, E. v. (2000). *The Normans in Europe* (E. v. Houts, Terc.). Manchester: Manchester University Press.
- Huscroft, R. (2009). *The Norman Conquest: A New Introduction*. London: Pearson Longman.
- İbnu'l-Cevzî, S. (2011). *Mir'atü'z-Zaman Fî Târîhi'l Âyân'da Selçuklular* (A. Sevim, Terc.). Ankara: TTK.
- İbnü'l-Adîm. *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi'l-Haleb* (Cilt II). Kahire.
- İbnü'l-Esir.(1987). *El-Kâmil Fi't-Tarih* (Cilt 8). Beyrut: Dâru'l Kutubu'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Esir.(1987). *El-Kâmil Fi't-Tarih* (Cilt 9). Beyrut: Dâru'l Kutubu'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Esir.(2003). *El-Kâmil fi't-Târih* (Cilt 10). Kahire: Daru'l-Kitâbu'l-İlmiyye.
- İbn Hurdazbih. *El-Mesâlik ve'l-Memâlik* (neşr. M. J. De Goeje). Mektebü's-Sekâfeti'd-Diniyye.
- İbn Hurdazbih. (2008). *Yollar ve Ülkeler* (çev. Murat Ağarı). İstanbul: Kitabevi.
- Inventio et Miracula Sancti Vulfranni*. (1938). (J. Laporte Ed.). Rouen.
- İstahrî. (1967). *Mesâlikü'l-Memâlik* (neşr. M. J. De Goeje). Leiden: Brill.
- İstahrî. (2015). *Ülkelerin Yolları* (çev. Murat Ağarı). İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Jakobsen, J. G. G. (2013). *Viking Landscape Regionality and Interdisciplinary Model for Regional Classification of the Cultural Geography in Medieval Scandinavia, C. 800-1300*. Paper presented at the 3rd International Geography Sempodium.
- John, E. (1979). *Edward the Confessor and the Norman Succession*. *The English Historical Review*, 94(371), 241-267.

- Jumieges, W. o. (1992). *The Gesta Normannorum Ducum of William of Jumieges, Orderic Vitalis, and Robert of Torigni* (E. M. C. V. Houts, Terc. E. M. C. V. Houts Ed. Cilt I). Oxford: Clarendon Press.
- Jumieges, W. o. (1995). *Gesta Normannorum Ducum of William of Jumieges, Orderic Vitalis, and Robert of Torigni* (E. M. C. V. Houts, Terc. Cilt II). Oxford: Clarendon Press.
- Kaçalin, M. S. (1994). "Dîvân-ı Lügâti't-Türk," , TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Matbaası, C. 9, s. 446-449.
- Kafesoğlu, İ. (1958). Selçuk'un Oğulları ve Torunları. *TM, XIII*.
- Kafesoğlu, İ. (1980). Eski Türk Dini, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1984). Türk Milli Kültürü, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- K. Mahmud. (1986). Divân-ı Lügâti't-Türk, Terc. Besim Atalay, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kardack, J. (2008). Tech History: How Bluetooth got its name.
- Kaya, S. (2006). *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi*. Ankara: TTK.
- Kaymaz, N. (2009). *Anadolu Selçuklu sultanlarından, II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve devri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kaymaz, N. (2011). *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü*. Ankara: TTK.
- Kazvîni, H. M. (2015). *Tarih-i Güzîde* (A. A.-B. Ş.-A. A.-S. K. Akdemirel ve A. T.-S. Temiz, Terc. Erkan Göksu ed.).
- Kesik, M. (2003). *Türkiye Selçuklu Devleti tarihi : Sultan I. Mesud dönemi, (1116-1155)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kesîr, İ. I. (1998a). *El-Bidâye ve'n-Nihâye* (Cilt 16): Hecr.
- Kesîr, İ. I. (1998b). *El-Bidâye ve'n-Nihâye* (Cilt 15): Merkezi'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye.
- Kirilen, G. (2015). Eski Çin'in Ötekisi Türkler. Ankara: Kimlik Yayınevi.
- King, E. (2010). *King Stephen*. New Haven: Yale University Press.
- Koca, S. (2002). "Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilâtı," *Türkler*, C. 2.
- Komnena, A. (1996). *Alexiad* (B. Umar, Terc. Cilt I-III). İstanbul: İnkılab Kitabevi.
- Kozan, M. (2014). "Gotların Kökeni ve Anayurdu." *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 55, s. 71-90.
- Köprülü, M. F. (1943). *Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Köymen, M. A. (1955). Mesukata Göre Büyük Selçuklu Devleti Hükümdarı Mahmud'un Vassallık Problemleri *Altmışınca Doğum Yıldönümü Münasebetiyle Zeki Velidi Togan Armağanı* (s. 131-136). İstanbul.
- Köymen, M. A. (1976). *Tuğrul Bey ve Zamani*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Köymen, M. A. (1993). *Selçuklu Devri Türk Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Köymen, M. A. (2011). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri* (Cilt I). Ankara: TTK Basımevi.
- Köymen, M. A. (1963). *Selçuklu devri Türk tarihi*. Ankara,: Ayyıldız Matbaası.
- Krajick, K. (2013). Climate and Conquest: How Did Genghis Khan Rise? Alındığı adres<http://www.ideo.columbia.edu/news-events/climate-and-conquest-how-did-genghis-khan-rise>
- The Laws of the Salian Franks*. (K. F. Drew, Terc. K. F. Drew Ed.). Philadelphia: University of Philadelphia Press.
- Laszlo, F. (1944). "Kağan ve Ailesi." Terc. Ş. Baştav. Türk Hukuk Tarihi Dergisi, Cilt I, s. 37-50.
- Lifshitz, F. (1994). Dudo's Historical Narrative and the Norman Succession of 996. *Journal of Medieval History*, 20, 101-120.
- MacLean, S. (2003). *Kingship and politics in the late ninth century : Charles the Fat and the end of the Carolingian Empire*. New York: Cambridge University Press.
- MacLean, S. (2015). Cross-Channel Marriage and Royal Succession in the Age of Charles the Simple and Athelstan (c. 916-936). *Medieval Worlds*(2), 26-44.
- Mahmud, A. b. (1977). *Selçukname* (E. Merçil, Terc.). İstanbul: Kervan Kitapçılık.
- Mateos, U. (1969). *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi* (H. D. Andreasyan, Terc.). Ankara: TTK.
- Matheos, U. (1987). *Urfalı Matheos Vekâyinamesi ve Papaz Grigor'un Zeyli* (H. D. Andreasyan, Terc.). Ankara: TTK.
- Mâverdî. (1989). Ahkâmü's-Sultaniyye (tahkik. Dr. Ahmet Mübarek El-Bagdâvî), Kuveyt: Daru İbn-i Kuteybe.
- Mâverdî. (2003). Devlet Yönetimi (çev. Mehmet Ali Kara), İstanbul: İlke Yayıncılık
- Mecid, S. (2017). Anadolu Sekçukluları: Bir Hanedanın Evrimi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- McLeod, S. (2014). *The Begining of Scandinavian Settlement in England*. Belgium: Brepols.
- Merlet, R. (1896). *La Chronique de Nantes*.
- Mesudî. (2004). *Murûc Ez-Zeheb* (A. Batur, Terc.). İstanbul: Selenge Yayınları
- Mesudî. (1964). Mürûcü'z-Zeheb ve Me'âdinü'l-Cevher. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Kahire : el-Mektebetü't-Ticareti'l-Kübra, C. 1.
- Minorsky, V. (2008). *Hudûdü'l Âlem Mine'l Meşrik İle'l Magrib*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Mirhand. (2015). *Ravzatu's-Safâ* (E. Göksu, Terc.). Ankara: TTK.
- Mîrhând, *Târîh-l Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ* (E. Göksu, Terc.).
- Moore, B. (1973). *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of Modern World*: Penguin Books.

- Müneccimbaşı, A. b. L. (2001). *Câmiu'd-düvel: : Anadolu Selçukluları ve Beylikler* (Cilt II). İzmir.
- Necef, E. N. (2010). *Selçuklu Devletleri Ve Atabeyleri Tarihi*. Azerbeycan: Qanun.
- Nizâmü'l-Mülk. (2016). *Siyâsetnâme* (haz. Mehmet Altay Köymen), Ankara: TTK.
- Noble, T. F. X. (2014). *Western Civilization Beyond Boundaries*. Boston: Wadsworth.
- Oberhänsli, H. (2007). Climate variability during the past 2,000 years and past economic and irrigation activities in the Aral Sea basin. *Irrigation and Drainage Systems*, 21, 173-179.
- O'Brien, H. (2006). *Queen Emma and the Vikings: The Woman Who Shaped the Events of 1066*. London: Bloomsbury.
- Onay, İ. Türk Kültür Tarihi Açısından Oğuz Kağan Destanı ve Önemi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Orun, A. (1931). Orun ve Ülüş Meselesi. *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, 1, 121-133.
- Ostrogorsky, G. (1981). *Bizans Devleti Tarihi* (F. Işıltan, Terc.). Ankara: TTK.
- Ögel, B. (1993). **Türk Mitolojisi**, Ankara: TTK, C. 1.
- Ögel, B. (1993). **Türk Mitolojisi**, Ankara:TTK, C. 2.
- Öngül, A. (2014a). *Selçuklular Tarihi*. (Cilt I). İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Öngül, A. (2014b). *Selçuklular Tarihi 2: Anadolu Selçukluları ve Beylikler* (Cilt II). İstanbul: Çamlıca.
- Özaydın, A. (1992). "El-Bidâye ve'n-Nihâye," ,” TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Matbaası, C. 6, s. 131.
- Özaydın, A. (2000) "İbnü'l-Esîr, İzzeddin," ,” TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Matbaası, C. 21, 2004, s. 26.
- Özaydın, A. (1990). *Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*. Ankara.
- Özaydın, A. (1996). *Cend Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt VII, s. 359-360). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Özaydın, A. (2001). *Sultan Berkyaruk Dönemi Selçuklu Tarihi*. İstanbul.
- Özcan, T. (1996). Oğuz Kağan Destanının Halk Anlatılarının Epik Kuralları Bakımından İncelenmesi. *Milli Folklor*, IV, 31-32.
- Özgüdenli, O. G. (2002). "Ülüş Sisteminden Merkezî Devlete: Selçuklu Devlet Telakkîsinin Teşekkülü." In H. C. Güzel (Ed.), *Türkler* (Cilt V, s. 249-264): Yeni Türkiye Yayınları.
- Özgüdenli, O. G. (2002). "Yeni Paralar Işığında Kuruluş Devri Selçuklularında Hakimiyet Münasebetleri Hakkında Bazı Düşünceler." TTK Belleten, LXV/243, s. 547-570.
- Özgüdenli, O. G. (2008). Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedânî *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 35). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özgüdenli, O. G. (2013). *Selçuklular* (Cilt I). Ankara: İSAM Yayınları.
- Özünel, E. Ö. (2014). Kendine Dönüşen Kahraman: Oğuz Kağan Destanında İktidar ve Kut. *Milli Folklor*, 26, 5-19.

- Patourel, J. L. (1971). The Norman Succession, 996-1135. *The English Historical Review*, 86(339), 225-250.
- Peacock, A. (2010). *Early Seljuq History: A New Interpretation*. London and New York: Routledge
- Pelliot, P. (1995). *Uygur Yazısıyla Yazılmış Uğuz Han Destanı Üzerine* (V. Köken, Terc.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Piyadeoğlu, C. (2011). *Çağrı Bey*. İstanbul: Timaş.
- Podarson, S. (2012). Erfidrapa Olafs Helga. J. Jesch (Ed.), *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages* (Cilt 2, s. 663-698). Belgium: Brepolis
- Poitiers, W. o. (1998). *Gesta Guillelmi: The Deeds of William* (R. H. C. D. M. Chibnall, Terc. R. H. C. D. M. Chibnall Ed.).
- Râvendî. (1999). *Kitab-ı Rahatu's Sudûr ve Âyetu's Surûr* (A. Ateş, Terc. Cilt I).
- Recueil des actes de Charles III le Simple : roi de France*. (1949). Paris: Imprimerie Nationale.
- Regino, A. O. P. (1890). *Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon com continuatione Treverensi* (F. Kurze Ed.). Hannover: Hahn.
- Regino, A. O. P. (2009). *History and Politics in Late Carolingian and Ottonian Europe: The Chronicle of Regine of Prüm and Adalbert of Magdeburg*. Manchester: Manchester University Press.
- Reims, F. O. (2004). *The Annals of Flodoard of Reims 919-966* (S. F. B. S. Bachrach, Terc. S. F. B. S. Bachrach Ed.). Canada: Steven Fanning.
- Reuther, T. (1992). *The Annals of Fulda*, Manchester University Press.
- Roesdahl, E. (1992). *The Vikings*. Great Britain: Penguin Books.
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. (Aykut Kazancıgil, Lale Arslan, Terc.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Sawyer, P. S. (1996). *Kings and Vikings*. London: Routledge.
- Searle, E. (1988). *Predatory Kinship and the Creation of Norman Power, 840-1066*. London: University of California Press.
- Sevim, A. Süleyman Şah I *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 38, s. 103-104). İstanbul: TDV.
- Sevim, A. (2006). *Azîmî Tarihi*: TTK.
- Sevim, A. (2009). "Sıbt İbnü'l Cevzî," TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Matbaası, C. 37, s. 87.
- Skyum-Nielsen, N. (1978-1979). Nordic Slavery in An International Setting. *Mediaeval Scandinavia*, 11, 126-148.
- Somerville, A. A. M., R. Andrews. (2013). *The Vikings and Their Age*. Toronto: University of Toronto Press.
- Sporrong, U. (2008). Features of Nordic Physical Landscapes: Regional Characteristics. M. O. Jones, K.R. (Ed.), *Nordic Landscapes: Region and Belonging on the Northern Edge of Europe*. Minneapolis&London: University of Minnesota Press.

- Sümer, F. (1980). *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri-Boy Teşkiatı-Destanları*. İstanbul.
- Sümer, F. (2007). Oğuzlar TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt 33, s. 325-330). İstanbul: TDV Yayın ve Matbaacılık
- Şahin, S. (2005). Sicilya'da Normanlar ve Müslümanlar. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Şeşen, R. (1985). *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Şeşen, R. (1993). "Câmiü't-Tevârih," TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Matbaası, C. 7, s. 132-134.
- Şeşen, R. (1998). Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı, İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları.
- Tabuteau, E. Z. (1991). The Role of Law in the Succession to Normandy and England, 1087. *The Haskins Society Journal Studies in Medieval History*, 3, 141-170.
- Taylor, C. (2001). The Salic Law and the Valois Succession to the French Throne. *French History*, 15(4), 358-377.
- The Russian Primary Chronicle: Laurentian Text (Trans. And Ed. Samuel Hazzard Cross and Olgerd P. Sherbowitz-Wetzor, 1953). Cambridge: Mass.
- Thomson, R. M. (2003). *William of Malmesbury*. Woodbridge: Boydell Press.
- Togan, A. Z. V. (1972). *Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Togan, A. Z. V. (1939). Ibn Fadlan's Reisebericht. *Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes*, Band 24, Nr. 3, Leipzig 1939.
- Turan, O. (1999). *Selçuklular Zamanında türkiye*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turan, O. (2003). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Turan, O. (2011). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- Üstün, M. C. (2011). Türk Asıllı Türkologların Orhun Yazıtlarını Okuma ve Yorumlamalarındaki Farklılıklar Üzerine Notlar. *Turkish Studies*, 5(2), 1383-1404.
- Viladimirtsov, B. Y. (1944). *Moğolların İçtimai Teşkilatı* (A. İnan, Terc.). Ankara: TTK Basımevi.
- Vita Edwardi Regis*. (F. Barlow, Terc. F. Barlow Ed.). London: Thomas Nelson and Sons.
- Vitalis, O. (1978). *The Ecclesiastical History of Orderic Vitalis* (Cilt VI). Oxford: The Claredon Press.
- Wace. (2004). *The History of The Norman People: Wace's Roman de Rou*. Woodbridge: The Boydell Press.
- Wawn, A. (2000). *The Vikings and the Victorians : inventing the old north in nineteenth-century Britain*. Cambridge: D. S. Brewer.
- William, o. M. (1989). *A History of The Norman Kings*. Llanerch Enterprises: Lampeter.
- Williams, M. W. (1920). *Social Scandinavia in the Viking Age*. New York: The Macmillian Company.
- Wilson, D. M. (1970). *The Vikings and Their Origins: Scandinavia in the First Millenium*. London: Thames and Hudson.

- Winroth, A. (2014). *The Age of the Vikings*. Princeton: Princeton University Press.
- Yakubî. (2002). *El-Buldân* (şerh. Muhammed Emin Ed-Dannavi). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Yakubî. (2002). *Ülkeler Kitabı*, İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Yazıcı, T. (2011). "Tarih-i Beyhâkî," TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Matbaası, C. 40, s. 75.
- Yınanç, M. H. (1944). *Anadolu'nun Fethi*. İstanbul.
- Yusuf Has Hâcib. (1985). *Kutadgu Bilig* (çev. Reşit Rahmetî Arat), Ankara: TTK.
- Zencânî. (2005). *Sultana Öğütler* (haz. H. Hüseyin Adaloğlu), İstanbul Yeditepe Yayınevi.

GÖRSELLER

OĞUZ TÜRKLERİ - BOYLARI ve DAMGALARI,	-I- HÜNERNAMEYE GÖRE	II. SELÇUKNAME YE GÖRE,	III. DİVAN-U LUGAT-I TÜRK GÖRE,	I. HÜNERNAME Damgaları,	II. SELÇUKNAME Damgaları,	III. DİVAN-U LUGAT- I E TÜRK Damgaları,
OĞUZLAR.	A. BOZOKLAR	1. KAYI BOYU	1. KAYI	2. KAYIG	1. İYI	2. İVI
		2. BAYAT *	2. BAYAT	5. BAYAT	3. İYI	3. İVİ
		3. ALKA EVLİ *	3. ELKA EVLİ	15. ALQBÖLÜK	4. İYI	4. İVİ
		4. KARA EVLİ *	4. KARAEVLİ	14. KARA BÖLÜK	5. İYI	5. İVİ
		5. YAZIR BOYU	5. YAZIR	6. YAZGIR	6. İYI	6. İVİ
		6. DÖGER *	6. DÜGER	16. TÜGER	7. İYI	7. İVİ
		7. YAPARLI *	7. YAPERLİ	8. TUTIRKA	8. İYI	8. İVİ
		8. DODURGA *	8. DODURGA	12. AFŞAR	9. İYI	9. İVİ
	III. YILDIZHAN OĞUŞU "TAVŞANCI" *	9. AVŞAR BOYU	9. AVŞAR	19. BEĞİLİ	10. İYI	10. İVİ
		10. KIZIK *	10. KIZIK	3. BAYINDIR	11. İYI	11. İVİ
		11. BEĞİLİ *	11. BEĞİLİ	17. BECENEK	12. İYI	12. İVİ
		12. KARKIN *	12. KARKIN	18. ÇAVDAR	13. İYI	13. İVİ
		13. BAYINDIR BOYU	13. BAYINDIR	21. CEPNİ	14. İYI	14. İVİ
		14. PEÇENEK *	14. BİÇENE	11. SALUR	15. İYI	15. İVİ
		15. ÇAVULDUR *	15. ÇAVUNDUR	13. EYMUR	16. İYI	16. İVİ
		16. ÇEPNİ *	16. CEPNİ	9. ULAMUNDUĞ	17. İYI	17. İVİ
	B. ÜÇOKLAR	17. SALUR BOYU	17. SALUR	7. ÜREGİR	18. İYI	18. İVİ
		18. AYMUR *	18. EYMİR	20. İGDIR	19. İYI	19. İVİ
		19. ALAYUNT *	19. ALAYUNDU	4. BÜGDÜZ	20. İYI	20. İVİ
		20. YÜREGİR *	20. ÜREGİR	10. YIVVA	21. İYI	21. İVİ
		21. İGDIR BOYU	21. İGDIR	1. KINIK	22. İYI	22. İVİ
		22. BÜGDÜZ *	22. BUNDUZ		23. İYI	23. İVİ
		23. YIVA *	23. YUVA		24. İYI	24. İVİ
		24. KINIK *	24. KINIK			
VI. DENİZHAN OĞUŞU "CAKIR" KÜŞÜ						

Şekil 1: Oğuz Boyları Şeması, <https://forum.donanimhaber.com/anadoluya-yerlesmis-olan-24-oguz-boyu-ve-yerlestikleri-bolgeler--96755215>, 13 Nisan 2017.

F

Turkish cavalryman, late 12th century (See text commentary for detailed captions)

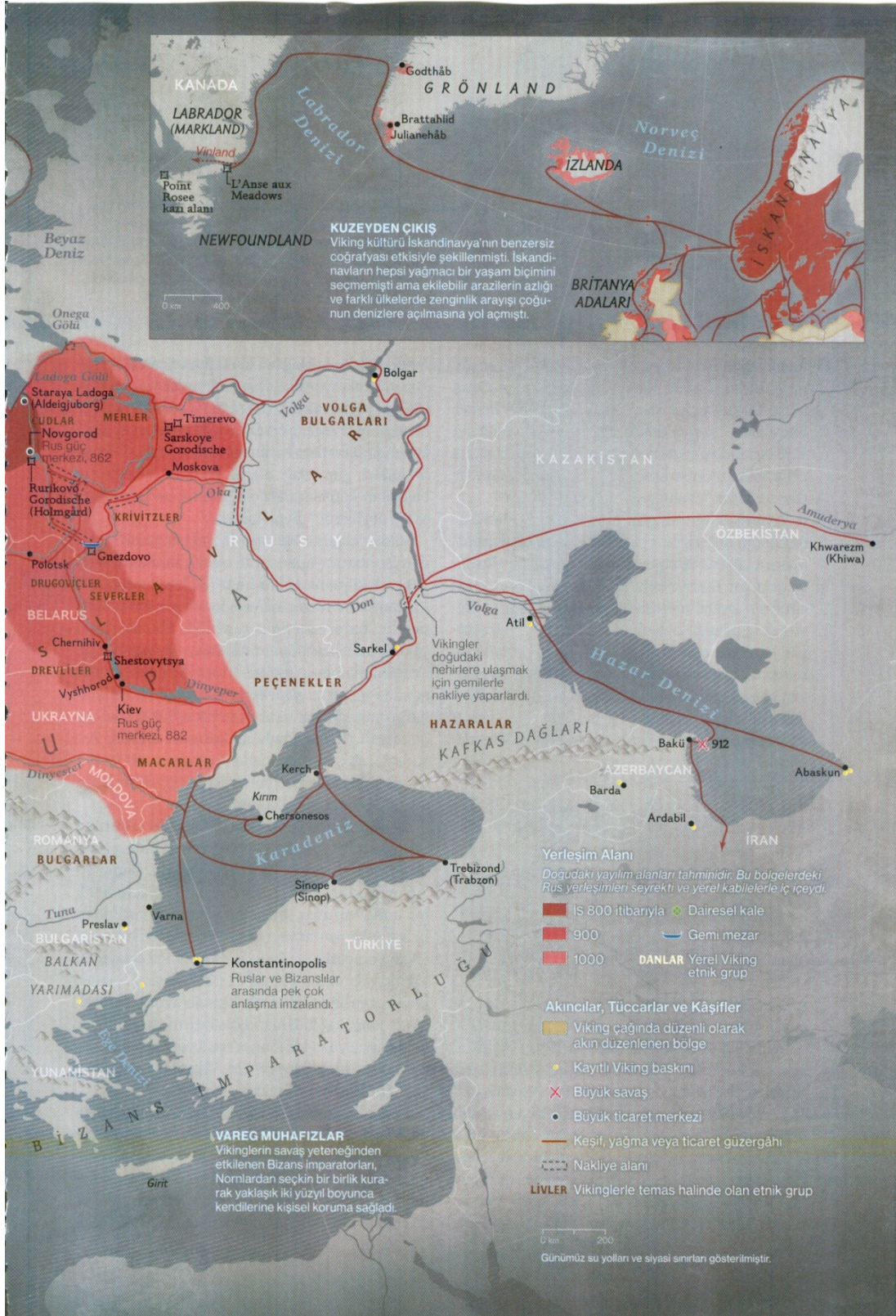
Şekil 2: 12. Yüzyıl'da bir Türk piyadesi.

Şekil 3: Selçuklu çift başlı kartalı çinisi.

Şekil 4: Normanların İngiltere'yi fethettikleri 1066 Hastings Savaşı'nı anlatan Bayeux Tapestry'den dokuma örnekleri.

Şekil 6: Doğu yönünd Viking göç ve sefer haritası. Kaynak: National Geographic Türkiye Mart 2017 Sayısı.

DOĞUDAKİ VİKİNGLER

İsveçli tacirler, İskandinavların sekizinci yüzyılda doğuya doğru gerçekleşen yayılımında etkin rol almış ve Rus halkının lideri haline gelmişti. Birden çok etnik yapı barındıran Rus halkı, Arap ve Bizans dünyasıyla ticaret yapıyordu ve Novgorod gibi ticaret kentleri kurmuştu.

Şekil 7: Doğudaki Vikinglerin, Rusların, tasviri. Kaynak: National Geographic Türkiye Mart 2017 Sayısı.

İSKANDİNAVYA'DAKİ VİKİNGLER

Viking anavatanı sayılan Norveç, Danimarka ve İsveç halkları ortak bir denizcilik geleneği paylaşıyor ve birbiriyle rekabet halindeki bölgesel krallar ve başkanlar tarafından yönetiliyordu; köleler, özgür kişiler ve soylulardan oluşan sınıf ayrımına dayalı bir toplumsal hiyerarşi hâkimdi.

Şekil 8: İskandinavya Vikinglerinin tasviri. Kaynak: National Geographic Türkiye Mart 2017 Sayısı.